

การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

AN ANALYTICAL STUDY OF THE DOCTRINAL PRINCIPLE
FROM ANSWERING THE DEITIES' QUESTIONS BY THE BUDDHA.

พันตรีสมคิด สวยล้ำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๑

An Analytical study of the Doctrinal Principle
From Answering the Deities' Questions by the Buddha.

Maj. Somkid Suaylum

A Thesis submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

พันตรีสมคิด สวยล้ำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ..... ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตติก)

..... กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาทวิ มหาปญฺโ□, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง)

..... กรรมการ

(ดร.วุฒินันท์ ก้นทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาทวิ มหาปญฺโ□, ผศ.ดร.

กรรมการ

ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

ผู้วิจัย : พันตรีสมคิด สวลี

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริ □าโณ) ผศ.ดร., ป.ช.ศ., Ph.D.

: พระมหาทวี มหาบุญ □ ผศ.ดร., ป.ช.ศ., Ph.D.

: ผศ.ดร.มนตรี สืบคำว้าง ป.ช.ศ., พช.ค.

วันสำเร็จการศึกษา : ๕ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อคือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเทวดา (๒) เพื่อศึกษาการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า โดยศึกษาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลของการวิจัยพบว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุถึงแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาปรากฏทั้งในพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม โดยเฉพาะในพระสูตรนั้น ได้กล่าวถึงเทวดาไว้เป็นจำนวนมาก ประมวลเรื่องเทวดาเอาไว้เรียกว่า เทวดาสังยุต พระพุทธศาสนาให้การยอมรับว่า เทวดามีอยู่จริง เทวดาเป็นผู้มีความพิเศษในตัวคือ มีกายทิพย์ มีศมิงดงาม มีอายุยืนยาว เป็นประชากรชาวสวรรค์ เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ และด้วยคุณสมบัติพิเศษมีมานและอภิญาเป็นต้น เทวดามาจากมนุษย์ คือมนุษย์ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ จะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า พระพุทธศาสนา ได้แสดงถึงหลักปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์เป็นเทวดา โดยให้ปฏิบัติในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หลักสัมปทา ๕ วัตถุประสงค์ ๗ และหลักเทวธรรม หลักปฏิบัติเหล่านี้เป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ เพราะเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดที่สวรรค์

พระพุทธเจ้ามีการติดต่อกับเทวดาอยู่เป็นประจำซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบมีไมตรีจิตร่วมกันฉันมิตร บางครั้งเทวดาลงจากสวรรค์มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ บางคราวพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเทวโลกเพื่อแสดงธรรมโปรดเทวดา พวกเทวดามีโอกาสได้ฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาข้อสงสัยก็สามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามวิธีการแก้ปัญหของตนได้

คัมภีร์พระไตรปิฎกระบุว่า พระสูตรที่มีเรื่องการถามตอบปัญหาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้ามีอยู่ ๖๗ พระสูตรกับ ๑ เรื่อง

หลักธรรมที่ได้จากการถามตอบปัญหาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้านั้นสรุปได้ดังนี้

หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เช่น ไม่พัก คือไม่แสวงหาความสุขทางกามารมณ์ซึ่งจัดอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค และไม่เพียร คือไม่แสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนให้ลำบากซึ่งจัดอยู่ในอัตตคิลมถานุโยค หลักธรรมทั้ง ๒ นี้มีปรากฏในโอฆตรณสูตร

หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง เช่น โภชณา ปัญญาเครื่องตรัสรู้, ตปะ ความเพียรเครื่องเผากิเลส, อินทริยสังวร ความสำรวมอินทรีย์ และสัพพนิสสัคคา การสละทุกอย่าง หลักธรรมทั้ง ๔ นี้มีปรากฏในสุพรมสูตร บุคคลทั่วไปสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวนี้มาพัฒนาตนให้ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ในปัจจุบัน

หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม เช่น อตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม, การดำรงอยู่ในธรรม และศีล ความประพฤติทางกาย วาจา ระเบียบร้อย หลักธรรมทั้ง ๓ ประการนี้มีปรากฏในวนโรปสูตร จัดเป็นหลักปฏิบัติที่คนทั่วไปสามารถนำไปพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ เช่น การบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยร่วมกันจัดทำสิ่งแวดล้อมให้เป็นระเบียบเรียบร้อยน่าอยู่อาศัย

หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น พระพุทธเจ้าทรงนำหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้นมาตอบปัญหาที่เทวดาทูลถามมีปรากฏหลายพระสูตร เช่น มงคลสูตร มีหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นมากถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้น และมีจิตเกษมเป็นที่สุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสรุปไว้ในตอนท้ายของพระสูตรว่า เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวนี้แล้วจะไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน

การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ไพศาลอย่างสูงสุดแก่เหล่าเทวดาและมวลมนุษย์โดยทั่วกัน

Thesis Title : An Analytical study of the Doctrinal Principle From Answering the Deities' Questions by the Buddha.

Researcher : Maj. Somkid Suaylum

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Asst.Prof.Dr. Phrasuthithammanuwat Pali IX, Ph.D.

: Asst.Prof.Dr. PhraMahā Tawee Mahāpuñño Pali IX, Ph.D.

: Asst.Prof.Dr. Montree Suebduang Pali IX, Ph.D.

Date of Graduation : April 5, 2011

ABSTRACT

This research work tends to have 3 purposes as follows: (1) To study the concept on celestial The deities, (2) To study the answers of Buddha in response to the questions of celestial The deities, (3) To analyze the Dharma Principle derived from Buddha's answers in response to the questions of celestial The deities by studying the Teachings which have appeared in Theravada Buddhist Scriptures.

From The study it is found that the scriptures in the these Baskets mention the view points and the teaching regarding the deities as appearing in the Vinaya, the Sutta and the Abhidhamma. Especially in the Suttas many deities are mentioned and the story of the deities was collected in Devatāsaṅyutta. In Buddhism it is accepted that these are the deities in reality. All the deities have fine complexion with specially physical properties of the celestial bodies with beautiful halo and long lives. They are the population of the heaven with the preference of five finds sensual pleasure, enjoyment and special state of serene contemplation attained by meditation and supernatural powers. Heavenly beings are coming from human beings who behaved upright conduct with blissful states of existence as the stake at the end. Buddhism give the human beings into heavenly beings by practicing the three and ten items of meritorious action, five principles of fulfillment, 7 Vattapadas and the principles of divine virtue. These principles of practice are greatly beneficial and supportive to the practitioners as they would help them to

enhance the will power, their future hopes and could have made the practitioners to lead their lives with care and the blissful states of existence in the future.

Lord Buddha contacted the heavenly beings regularly with goodwill and friendly relationship. On some occasions, the heavenly beings came down from their abodes to see Lord Buddha at his living place and in turn Lord Buddha went to visit them in the world of gods to give them the sermons. The heavenly being had chances to hear the sermons and whenever they had questions, they would come down to the earth to ask Lord Buddha some questions and how to solve the problems. Tripitaka scripture there were 67 discourses and one subject among questions being asked and answered between heavenly beings and Lord Buddha.

Dharma Principle derived from questions and answers between celestial The deities and Buddha can be concluded as follows :

Dharma Principle to respond to the desires to know of the celestial The deities are such as; *Mai Pak* which is a non-searching for sensual happiness that is classified in the Doctrine on *Kamsukhallikanuyoga* (Sensual Indulgence) and *Mai Pien* which is a non-searching for happiness by way of self-torture that is classified in the Doctrine on *Attakilamathanuyoga* (Self-Mortification). These 2 Dharma Principles appear in *Oghatara Sutra* [the Four Floods which are *Kama* (Sensuality), *Bhava* (State of Existence), *Ditthi* (Misbelief) and *Avijja* (Ignorance)].

Dharma Principle for self-development: such as; *Bojjhaja* (Constituents of Factors of Enlightenment), *Tapa* (Mental devotion in acetic practice to get rid of defilements, *Indriyasamvara* (Sense-Restraints) and *Sabbhanissaggha* (Total Denunciations). These 4 Dharma Principles appear in *Subrahma Sutra*. People in general can apply such Dharma Principles in practicing on self-development which will make them lead their lives in a blissful manner even at the present time.

Dharma Principle for social development: such as; *Atthacariya* (Useful conduct or behavior including doing things for public interests), leading one's life within *Dharma* (the Teachings of Buddha) and *Sila* (Rules of Morality which include good physical and verbal conduct). These 3 Dharma Principles appear in *Vanaropa Sutra* which can be classified as the Principle of Practice that the people in general can apply for use in various aspects of the

developments: such as; doing things for the public interests by jointly making the environment in order and pleasant to live in.

The Dharma for developing towards the state of freeing oneself from suffering in which the Buddha used in answering the questions of the celestial The deities that appear in may *Sutra*: such as; *Mangala Sutra* which consists of Dharma Principle of 38 Blessings: such as: Refrain from associating with the rowdy and having the most blissful mind, etc. The Buddha made His Conclusion in the last part of the *Sutra* that celestial The deities and human The deities doing good things aforementioned will not be defeated by all enemies, but instead, will be met with happiness in all places.

The Buddha's answers in response to questions of the celestial beings have been indeed immensely beneficial to all celestial The deities and mankind.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีก็ด้วยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีธรรมมานูวัตร (เทียบ สิริ □าโณ) ผศ.ดร., ปธ.ศ., Ph.D. ที่เมตตากรุณารับเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และให้คำปรึกษาตั้งแต่ต้น กราบขอบพระคุณ พระมหาทวี มหาปัญโญ ผศ.ดร. และขอขอบคุณ ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง ที่กรุณาช่วยเป็นกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ให้คำแนะนำขั้นตอนการเขียนวิทยานิพนธ์และสาระสำคัญของเรื่องได้อย่างเหมาะสม

ขอขอบคุณ อาจารย์รังษิ สุทนต์ ที่ให้คำแนะนำด้านข้อมูลหลักฐานอ้างอิงในพระไตรปิฎก ทำให้ผู้วิจัยได้รับความสะดวกรวดเร็วในด้านค้นหาข้อมูลที่สำคัญ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก เจ้าหน้าที่พุทธศาสนสถาน ค่ายสุรนารี กองทัพภาคที่ ๒ หอสมุดกลาง ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กรุณาให้ความสะดวกในการค้นหลักฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานอันทรงคุณค่าทุกท่านที่ผู้วิจัยได้นำผลงานมาประกอบการวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ได้รับความกระจ่างเพิ่มรายละเอียดในงานวิจัยเป็นอย่างดี ขอขอบคุณพระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน จำสิบเอกสมจิตร์ โล่ห์ทอง เสมียนอนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๑ นายสุคใจ วงละคร อนุศาสนาจารย์กรมยุทธศึกษาทหารบก ที่ให้การสนับสนุนพิมพ์ต้นฉบับตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ และขอใจ คุณสุวิภา สวายถ้ำ ผู้เป็นภริยา นายศิวัช สวายถ้ำ ผู้เป็นบุตร ที่ให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา

ขออุทิศผลสำเร็จแห่งวิทยานิพนธ์นี้เป็นพุทธานุชา ขอถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (ร.๖) พระผู้ทรงสถาปนาอนุศาสนาจารย์ทหารบก ขออุทิศแด่ พระธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์) ผู้เป็นปฐมอนุศาสนาจารย์กองทัพไทย ขออุทิศถวายพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ ขออุทิศให้มารดาบิดาผู้มีพระคุณที่ให้ความรักเลี้ยงดูอบรมตักเตือนจนทำให้ผู้วิจัยมีความเจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและใจ และขอคุณความคิดอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้จงบังเกิดมีแต่ญาติพี่น้องเพื่อนพ้อง ตลอดถึงท่านผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่ช่วยทำงานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดี

พันตรีสมคิด สวายถ้ำ

๔ เมษายน ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕
๒.๑ ความหมายของเทวดา	๑๑
๒.๒ ความเป็นมาของเทวดา	๑๓
๒.๓ ประเภทของเทวดา	๑๗
๒.๓.๑ สมมติเทพ	๑๘
๒.๓.๒ อุปัตติเทพ	๑๕
๒.๓.๓ วิสุทธิตเทพ	๒๕
๒.๔ หลักธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นเทวดา	๓๐
๒.๔.๑ บุญ	๓๐
๒.๔.๒ สัมปทา ๕	๓๕

	๒.๔.๓ วัตถุประสงค์ ๓	๔๓
	๒.๔.๔ ทิวธรรม ๒	๔๔
	๒.๕ อายุขัยของเทวดา	๔๕
บทที่ ๓	การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า	๔๕
	๓.๑ สาเหตุที่เทวดาทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า	๕๐
	๓.๑.๑ กลัวต่อมรณภัย	๕๑
	๓.๑.๒ กลัวจะไปเกิดในนรก	๕๑
	๓.๑.๓ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า	๕๒
	๓.๑.๔ ต้องการตอบสนองความอยากรู้ของตน	๕๓
	๓.๒ การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า	๕๓
	๓.๒.๑ ปัญหาของพระพรหม	๕๓
	๓.๒.๒ ปัญหาของท้าวสักกะ	๕๕
	๓.๒.๓ ปัญหาของเทวดาที่ปรากฏนาม	๖๓
	๓.๒.๔ ปัญหาของเทวดาที่ไม่ปรากฏนาม	๖๘
	๓.๓ หลักการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า	๕๒
	๓.๔ เหตุผลในการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า	๕๕
	๓.๔.๑ เพราะทรงบำเพ็ญพุทธกิจให้บริบูรณ์	๕๕
	๓.๔.๒ เพราะทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย	๑๐๐
	๓.๔.๓ เพราะทรงคำนึงถึงสติปัญญาความสามารถของผู้ฟัง	๑๐๐
	๓.๔.๔ เพราะทรงอนุเคราะห์ชาวโลก	๑๐๑
	๓.๔.๕ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า	๑๐๒
	๓.๔.๖ เพราะเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา	๑๐๓
	๓.๔.๗ เพราะการให้ธรรมยอดเยี่ยมกว่าการให้สิ่งปวง	๑๐๔
บทที่ ๔	วิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า	๑๐๖
	๔.๑ หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา	๑๐๗
	๔.๒ หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง	๑๒๓
	๔.๓ หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม	๑๓๘
	๔.๔ หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น	๑๔๕

บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๗๐
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๐
	๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๒
บรรณานุกรม		๑๗๓
ประวัติผู้วิจัย		๑๗๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังต่อไปนี้

คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกอ้างอิงทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๕๗/๑๖๒-๑๖๓ หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๒๑ ข้อ ๑๕๗ หน้า ๑๖๒-๑๖๓ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗ หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตภาษาไทย เล่ม ๒๑ ข้อ ๑๕๗ หน้า ๒๑๗

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกววรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)

ม.ม.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	มชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกั	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถววรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.นิ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานววรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนววรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)

อง.สตุตถ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ทสกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวตถุปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.วิ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูพนิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูพนิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(บาลี) =	สุดตุนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภงฺกปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคตปญฺจคฺติปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคฺคตบัญญัติ	(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลีใช้ลบบัณฑิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น อง.ทก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๗/๔๒๐ หมายถึง องคฺคตฺตฺรนิคาย มโนรตฺตปฺรณี ทุกฺนิปาต-อฏฺฐกฺกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๕๗ หน้า ๔๒๐ ถ้าไม่ระบุเลขข้อของคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี จะระบุเฉพาะ เล่มและหน้า เช่น ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๘๕-๘๗ หมายถึง ขุทฺตฺตนิคาย ธมฺมปทอฏฺฐกฺกถา ภาษาบาลี เล่ม ๗ หน้า ๘๕-๘๗ ถ้าไม่ระบุเล่มของคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี จะระบุเฉพาะ ข้อและหน้า เช่น ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๓๑ หมายถึง ขุทฺตฺตนิคาย ปรมตฺต โชติกา ขุทฺตฺตปาฏฺฐกฺกถา ภาษาบาลี ข้อ ๑๐ หน้า ๑๓๑

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี) = วินยปิฎก สมฺมุตฺตปาสาติกา มหาวิภงฺกคฺคอฏฺฐกฺกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ.	(ไทย) = วินยปิฎก สมฺมุตฺตปาสาติกา มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี สีลขณฺนชวคฺคอฏฺฐกฺกถา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคฺลวิลาสิณี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ.	(บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี ปาฎิกวคฺคอฏฺฐกฺกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคฺลวิลาสิณี ปาฎีกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มฺว.อ.	(บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปฺปญฺจสุทฺถิ มุลปฺนณาสกอฏฺฐกฺกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มฺว.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปฺปญฺจสุทฺถิ มุลปฺนณาสกั้อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ.	(บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปฺปญฺจสุทฺถิ อุปริปฺนณาสกอฏฺฐกฺกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปฺปญฺจสุทฺถิ อุปริปฺนณาสกั้อรรถกถา	(ภาษาไทย)

ส.ส.อ.	(บาลี) =	สังยุตตนิกาย สารตถุปปกาสินี สภาถวคคอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ส.ส.อ.	(ไทย) =	สังยุตตนิกาย สารตถุปปกาสินี สภาถววรรคอรธกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.อ.	(บาลี) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ทุกนิปาตอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.อ.	(ไทย) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ทุกนิบาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ.	(บาลี) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิปาตอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ.	(ไทย) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิบาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(บาลี) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี จตุกกนิปาตอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี จตุกกนิบาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.อ.	(บาลี) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ฉกกนิปาตอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉกก.อ.	(ไทย) =	อังกุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ฉกกนิบาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ธรรมปทอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ธรรมปทอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สุตตนิปาตอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ชาตอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ชาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย สทุทมมปุชโชติกา มหานิทเทศอกุฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย สทุทมมปุชโชติกา มหานิทเทศอรธกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

- อภิ.วิ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภงฺค สมฺโหมวิโนทนีอฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ สัมโหมวิโนทนีอรรถกถา (ภาษาไทย)
 อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ปญจปกรณอฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปัญจปกรณ์อรรถกถา (ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

การอ้างอิงคัมภีร์ปกรณ์วิเสส ใช้อ้าง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง มงคล. (บาลี) ๑/๒๐/๑๖ หมายถึง มงคลตุดทีปนี ภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ชื่อ ๒๐ หน้า ๑๖ ถ้าไม่มีระบุเลขชื่อของคัมภีร์วิสุทธิมรรค จะระบุเฉพาะ ภาคและหน้า เช่น วิสุทธ. (บาลี) ๑/๒๖๒ หมายถึง วิสุทธิมรรค ภาษาบาลี ภาค ๑ หน้า ๒๖๒

ปกรณ์วิเสส

- วิสุทธ. (บาลี) = วิสุทธิมคฺคปกรณ (ภาษาบาลี)
 มงคล. (บาลี) = มงคลตุดทีปนี (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับมนุษย์ในศาสนาต่างๆ มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เปิดกว้าง แม้เป็นศาสนาแบบอเทวนิยมแต่ก็ไม่ปิดกั้นในด้านของความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่เหนือสามัญวิสัย โดยเฉพาะในเรื่องของเทวดานั้น ชาวพุทธสามารถมีความสัมพันธ์กับเทวดาได้โดยวางท่าทีแห่งเมตตาต่อกันมีไมตรีจิตร่วมกัน ต่างทำหน้าที่ของตนให้ดี ดังที่พระเทพเวที* กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า

อาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับฐานะของเทวดาและเหตุผลเกี่ยวกับโทษของการสัมพันธ์กับเทวดาด้วยท่าทีที่ผิดดังกล่าวนั้น พระพุทธศาสนา จึงสอนให้ละเลิกวิธีการแบบหวังพึ่งผลเสียทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการอ้อนวอนหรือบีบบังคับก็ตาม แล้วชี้แนวทางใหม่คือการวางท่าทีแห่งเมตตา มีไมตรีจิตร่วมกันฉันมิตร เคารพนับถือซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์หรือเพื่อนร่วมสังสารวัฏ และในฐานะที่โดยเฉลี่ยเป็นผู้มีคุณธรรมระดับสูง พร้อมทั้งให้ทำหน้าที่แห่งการไม่วุ่นวาย ไม่ก้าวก่าย แทรกแซงกัน โดยต่างก็เพียรพยายามทำกิจของตนไปตามหน้าที่ ...^๑

ในการประกาศพระศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอนทั้งเทวดาและมวลมนุษย์จนได้รับการยกย่องถวายพระนามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๒ พระพุทธคุณบทนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับเทวดาอยู่เป็นประจำ โดยมีความสัมพันธ์แบบไมตรีจิตต่อกันและกันเป็นการอนุเคราะห์ต่อเทวดาด้วยการแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกปรากฏหลายแห่งว่าเทวดามาเข้าเฝ้าและทูลถามปัญหา เช่น สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้ประมวลเรื่องเทวดาเอาไว้เรียกว่า เทวดาสังยุต หมายถึงการประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการถามปัญหาหรือการสนทนาธรรมระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้า

---

* ปัจจุบัน เป็นพระพรหมคุณาภรณ์.

^๑ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๔๗๑.

^๒ วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๑/๑.

เช่น พระสูตรว่าด้วยการข้ามโอฆะ สรุปลงใจความว่า เทวดาคนหนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนักเปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเชตะวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรันดร์ทุกข์ พระองค์ทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร” พระผู้มีพระภาคตอบว่า “ผู้มีอายุ เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้”^๓

การตอบปัญหาเทวดานั้น มีปรากฏในพระสูตรหลายแห่งที่เป็นภายิตสั้นๆ แต่มีเนื้อความจับใจ เช่น วนโรปสูตร ว่าด้วยการปลุกป่า เทวดาทูลถามว่า

บุญย่อมเจริญ ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อแก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชนเหล่าใดปลุกสวนอันน่ารื่นรมย์ ปลุกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์แน่นอน^๔

ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาซึ่งพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญและทรงให้ความอนุเคราะห์แก่เทวดาด้วยการตอบปัญหาธรรมจัดเป็นความสัมพันธ์แบบชาวพุทธระหว่างมนุษย์กับเทวดา ด้วยท่าทีแห่งไมตรีจิต ไม่รบกวณไม่ชวนให้เสีย แต่เป็นการได้ คือ เทวดาได้ถามปัญหา บรรเทาความสงสัย ได้ดวงตาเห็นธรรม^๕ พระพุทธเจ้าได้ตอบปัญหา ได้อนุเคราะห์เทวดาด้วยธรรม ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในฐานะเป็นพระพุทธเจ้าตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติกิจเป็นประโยชน์ต่อเทวดาและมวลมนุษยชาติได้ขาดซึ่งปรากฏในพุทธกิจ ๕ ประการคือ

พุทธกิจข้อที่ ๑ เวลาเช้า เสด็จออกบิณฑบาตเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น บางครั้งเสด็จพระองค์เดียว บางครั้งแวดล้อมไปแล้วด้วยภิกษุสงฆ์ การเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นโอกาสที่จะได้พบปะกับประชาชนชั้นต่างๆ และทรงแสดงธรรมโปรด พุทธกิจข้อที่ ๒ เวลาบ่าย ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตที่เดินทางมาเพื่อทูลถามปัญหาและฟังธรรม พุทธกิจข้อ ๓ เวลาหัวค่ำ ทรงให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย กล่าวคือทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์และทรงแนะนำหรือแก้ไขปัญหิต่างๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมซึ่งพระภิกษุที่มาเข้าเฝ้านั้น บางพวกมาทูลถามปัญหา บางพวกมาทูลขอกัมมัฏฐาน บางพวกมาทูลขอฟังธรรม พุทธกิจข้อที่ ๔ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาเทวดา คือ เหล่าเทวดาในหมื่น โลกธาตุต่างพากันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาตามที่เตรียมมา

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑-๒.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๑/๓๐๐.

พระพุทธเจ้าก็ทรงตอบปัญหาแก่เทวดาเหล่านั้น พุทธกิจข้อที่ ๕ เวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ที่จะเสด็จไปโปรดด้วยพุทธานุภาพ^๖

พุทธกิจ ๕ ประการที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญนี้ ข้อ ๑-๓ และข้อ ๕ เป็นช่วงเวลาที่ทรงให้โอกาสแก่พุทธบริษัท ๔ ที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิตเข้าเฝ้า ถวายทาน ฟังธรรม ถวายปัญหา เพื่อนำหลักธรรมไปแก้ปัญหาคชีวิต และเพื่อนำธรรมไปปฏิบัติสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน พระพุทธเจ้าทรงให้ความอนุเคราะห์แก่เทวดาทุกหมู่เหล่าด้วยธรรม ในพุทธกิจข้อ ๔ ทรงเปิดโอกาสให้เทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาและตอบปัญหาเทวดา

ปัญหาที่เทวดาทูลถามนั้น บางเรื่องเป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่นๆ เช่น ในสักกปัญหาสูตร ท้าวสักกะพร้อมด้วยเทพบริวารได้เข้าเฝ้าทูลถามปัญหา ๑๒ ข้อด้วยกัน พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาทั้ง ๑๒ ข้อ ตัวอย่างคำถามคำตอบปัญหาในข้อที่ ๑ มีความสรุปได้ว่า ท้าวสักกะทูลถามถึงเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์เป็นอันมากอื่นๆ ถูกอะไรผูกมัด แม้ตั้งใจว่าจะไม่จองเวร ไม่ใช้อาชญา ไม่มีศัตรู ไม่เบียดเบียน อยู่อย่างไม่มีเวร แต่ก็ต้องจองเวร ใช้าชญา มีศัตรู เบียดเบียน และอยู่อย่างมีเวร ทรงตอบว่า มีความริษยาและความตระหนี่เป็นเครื่องผูก^๗

ปัญหาบางเรื่องเกี่ยวกับหลักพัฒนาชีวิตตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลส ดังมีปรากฏในมงคลสูตรว่า เทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเรื่องมงคล พระพุทธเจ้าตรัสบอกมงคล ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้นและมีจิตเกษมหลุดพ้นเป็นที่สุด^๘ ปัญหาบางเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเสื่อมของผู้ปฏิบัติ เหตุให้สัตว์ทั้งหลายเสื่อมเสียพินาศ ดังข้อความที่ปรากฏในปราวสูตรว่า เทวดาได้ทูลถามถึงเหตุแห่งความเสื่อม พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกเหตุแห่งความเสื่อมโดยในข้อเบื้องต้นได้ตรัสว่า ผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เสื่อมชังธรรม และในข้อสุดท้ายทรงตอบว่า ผู้เกิดในชาติดิยตระกูล มีโอกาสน้อย แต่มกัใหญ่ใฝ่สูง ปรารถนาจะครองราชย์นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม^๙

การที่พระพุทธเจ้าได้สัมพันธ์กับเทวดาอยู่เป็นประจำ ได้ให้ความอนุเคราะห์สนทนาธรรม ตอบปัญหาธรรมแก่เทวดา ได้จัดเวลาช่วงหนึ่งคือกิจในมัชฌิมยามเป็นเวลาตอบปัญหาเทวดานั้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับเทวดา ให้ความสำคัญต่อการถามปัญหาเทวดา และหลักธรรมที่นำมาตอบเทวดาในเรื่องต่างๆ นั้น เป็นประโยชน์ทั้งผู้ถามและผู้ตอบ

^๖ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔/๔๕-๔๗.

^๗ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๗/๒๘๕.

^๘ บุ.ข. (ไทย) ๒๕/๒-๑๒, ๒๖๑-๒๗๑/๗-๘, ๕๖๑-๕๖๓.

^๙ ดูรายละเอียดใน บุ.ข. (ไทย) ๒๕/๘๒-๑๑๔/๕๒๓-๕๒๘.

การถามปัญหาของเทวดานั้นเป็นสิ่งที่น่าศึกษาวิเคราะห์ว่า ทำไมเทวดาจึงอยากถามปัญหา เพราะความเข้าใจของคนส่วนใหญ่จะคิดว่า เทวดาเป็นผู้มีสุขซึ่งเกิดจากบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้เมื่อครั้งที่ยังเป็นมนุษย์ บุญส่งผลให้ได้สิ่งที่เป็นทิพย์ถึง ๑๐ อย่างคือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภภฏฐัพพทิพย์^{๑๐} แต่ก็ปรากฏว่า เทวดายังมีข้อขัดข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคน ยังขอโอกาสเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าอยู่เสมอ ซึ่งในพระไตรปิฎกได้ระบุเกี่ยวกับการถามปัญหาของเทวดาไว้ถึง ๖๗ พระสูตร กับอีก ๑ เรื่อง และบางเรื่องก็มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของมนุษย์รวมอยู่ด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับเทวดามีลักษณะเป็นอย่างไร เป็นเพียงบุคคลาธิษฐาน หรือมีตัวตนอยู่จริง ทำไมเทวดาจึงอยากถามปัญหา และเพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าจึงให้ความสำคัญแก่เทวดาโดยการให้เข้าเฝ้าถามปัญหาอยู่เนืองๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อพุทธบริษัทในการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาชีวิตสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒.๒ เพื่อศึกษาการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า
- ๒.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในแง่ความหมาย ความเป็นมา ประเภท หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ศึกษาการถามตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า คำถามคำตอบปัญหาของพระพรหม คำถามคำตอบปัญหาของท้าวสักกเทวราช คำถามคำตอบปัญหาของเทวดาที่ปรากฏนามและเทวดาที่ไม่ปรากฏนาม สำนวพระสูตรที่มีการถามตอบปัญหาเทวดา หลักการตอบปัญหาเทวดา วิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดา โดยศึกษาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทหลักฐานข้อมูลชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา แนวอธิบายขยายความของนักวิชาการ หนังสือ ตำรา เอกสาร และงานเขียนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัเรื่องนี้

^{๑๐} อ.ง.อ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับเทวดา หมายถึง แนวคิดด้านความหมาย ความเป็นมา และประเภทของเทวดา รวมถึงหลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา

หลักธรรม หมายถึง พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำถามและคำตอบปัญหาเทวดา หมายถึง คำถามของเทวดาทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าตอบปัญหาเทวดา

เทวดา หมายถึง สัตว์โลกชนิดหนึ่งผู้ได้กระทำความดีไว้ในคราวที่เป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสว เพลิดเพลินอยู่ด้วยกามคุณทั้ง ๕

โอปปาติกะ หมายถึง สัตว์ผู้ผุดขึ้นเป็นสัตว์ใหญ่ทันที ถึงคราวตายก็ไม่เหลือซากปรากฏคือพวกเทวดา เปรต อสุรกาย

วิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดา หมายถึง ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากหลักธรรมอันมาจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาสรุปวิเคราะห์ วิจัย เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ดีอันจะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตสืบไป

มัชฌิมยาม หมายถึง ยามอันมีในท่ามกลาง คือช่วงเวลา ๒๒.๐๐-๐๒.๐๐ น.

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีผู้ให้ความสนใจศึกษาไว้ในแง่มุมที่แตกต่างกัน แต่สามารถนำมาเสริมความรู้แก่กันและกันดังนี้

๑.๕.๑ **พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต)** กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม สรุปว่า “โดยภาวะพื้นฐาน เทวดาทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าแต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพูดรวมๆ ไปได้ว่าเป็นระดับสุคติด้วยกัน”^{๑๑}

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๒.

๑.๕.๒ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปณฺโฑ (วันจันทร์) ได้ศึกษาเรื่อง นรกและสวรรค์ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปรว่า “พระพุทธเจ้ามีการติดต่อสัมพันธ์กับพวกเทวดาและสวรรค์อยู่เป็นประจำ พวกเทวดาในสวรรค์มีปัญหาหนึ่งที่เหมือนกับสัตว์ในนรกคือไม่มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจก-พระพุทธเจ้า พระสาวกพุทธเจ้า เกิดขึ้นในสวรรค์และนรก จึงมีโอกาสที่จะได้รับฟังธรรมเทศนาน้อยมาก มีเป็นบางครั้งเท่านั้นที่พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปสาวกจะขึ้นไปยังสวรรค์หรือลงไปนรก เพื่อแสดงธรรมโปรดสัตว์ที่อาศัยอยู่ในที่นั้นๆ พวกเทวดาอยู่ในฐานะที่ดีกว่าสัตว์ในนรกตรงที่นอกจากวิถีชีวิตจะเทียบพร้อมไปด้วยสมบัติพิเศษแล้วเมื่อมีปัญหายังสามารถลงมายัง โลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธรูปสาวก เพื่อเรียนถามแก้ปัญหาได้”^{๑๒}

๑.๕.๓ พินิจ สุขสถิต ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง เทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก สรุปรว่า “ภาวะของเทวดานั้น มีลักษณะแตกต่างจากมนุษย์ ทั้งโดยลักษณะทางกายและจิต ทางกาย เทวดามีร่างกายเลอเลิศกว่ามนุษย์ ทางจิต เทวดามีอำนาจที่เหนือธรรมชาติ สามารถคลบบันดาลได้ สมบัติของเทวดาเกิดขึ้นเพราะบุญกรรม ไม่จริงยังยิ้นสิ้นไปได้ เทวดาเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และยึดมั่นในพระรัตนตรัย สัมสมบุญกุศลอยู่เสมอ”^{๑๓}

๑.๕.๔ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง เทวดาใน พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปรว่า “เทวดาเหมือนมนุษย์ก็คือเป็นปุถุชนเช่นกัน มีพฤติกรรมแตกต่างกันออกไป กล่าวคือดีบ้างไม่ดีบ้าง จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณีที่เนื่องด้วยเทวดาปรากฏขึ้นในสังคม มนุษย์เป็นจำนวนมากและทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อเทวดาในลักษณะที่แตกต่างกันไป วัฒนธรรมและประเพณีของไทยจึงแฝงด้วยความเชื่อเรื่องเทวดาในประเพณีต่างๆ เนื่องจากเทวดาเป็นพวกที่มีความสุขสบายจึงเป็นเหตุให้มวลมนุษย์ต้องการที่จะมีความสุขอย่างเทวดาบ้าง”^{๑๔}

๑.๕.๕ สุริย์ มีผลกิจ-วิเชียร มีผลกิจ กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธกิจ ๔๕ พรรษา สรุปรว่า “พุทธองค์ทรงบำเพ็ญพระพุทธรกิจ ๕ ประการนี้ ด้วยพระพุทธรจริยา คือ ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระประยูรญาติ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ทุกประการในฐานะเป็น

^{๑๒} พระมหาสมจินต์ สมฺมาปณฺโฑ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๔.

^{๑๓} พินิจ สุขสถิต, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

^{๑๔} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

พระพุทธเจ้า ระยะเวลาจะใกล้หรือไกลเพียงไร พระองค์มิได้ทรงคำนึงความเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบากแต่ประการใด นับแต่ตรัสรู้จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นเวลาถึง ๔๕ พรรษา”^{๑๕}

๑.๕.๖ รังสี สุทนต์ กล่าวถึงพุทธกิจไว้ในหนังสือ พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ สรุปว่า “พุทธกิจ ๕ อย่าง คือพระจริยาวัตรที่พระองค์ทรงปฏิบัติเป็นประจำ ๕ ระยะเวลา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์คือ พระพุทธเจ้าในอดีต พระพุทธเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน ประทับอยู่ที่ใดก็ตามจะไม่ละกิจ ๕ อย่าง พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ตลอดกาลเวลาทั้งปวงในการบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ ระยะเวลา กิจทั้ง ๕ นี้ พระพุทธเจ้าทรงกระทำทุกวัน กิจ ๒ ข้อแรกคือ ปุเรภตตกิจ ปัจฉภตตกิจ เป็นกิจช่วงกลางวัน กิจอีก ๓ ข้อคือ ปุริมยามกิจ มัชฌิมยามกิจ ปัจฉิมยามกิจ เป็นกิจช่วงกลางคืน”^{๑๖}

๑.๕.๗ พระมหาหนึ่งฤทัย นิพุกโย (ภริตพงษ์) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง คุณธรรมของท้าวสักกะ สรุปว่า “เทวดาในสวรรค์นั้น เมื่อมีการประชุมกันตั้งปัญหาขึ้นก็ไม่มีเทวดาคนใดสามารถตอบได้ บางปัญหาล่วงเลยไปถึง ๑๒ ปีก็มี ท้าวสักกะจะแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาเหล่านั้นให้”^{๑๗}

จากข้อความเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวมา ได้มีผู้เขียนเกี่ยวกับเทวดาในด้านการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า โดยมีประเด็นของการถามตอบปัญหาในบางพระสูตรเท่านั้น ด้านงานวิจัยได้มีการศึกษาในเรื่องนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเน้นไปในด้านการนำเสนอ นรกและสวรรค์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ในชั้นหลัง และมีการวิจัยเกี่ยวกับเทวดาชั้นกามาพจร เรื่อง เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นการนำเสนอในด้านความหมาย ประเภท คุณธรรม และคติความเชื่อเรื่องของเทวดา ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเทวดาซึ่งได้แก่หลักธรรมในการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าซึ่งจะได้ทำการวิจัยต่อไปในเล่มนี้

^{๑๕} สุริย์ มีกิจผล – วิเชียร มีกิจผล, พุทธกิจ ๔๕ พรรษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทคอมฟอร์ม), ๒๕๔๖.

^{๑๖} รังสี สุทนต์, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

^{๑๗} พระมหาหนึ่งฤทัย นิพุกโย (ภริตพงษ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเน้นวิจัยเอกสาร โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิคือ พระไตรปิฎก

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิคือ อรรถกถา ฎีกา อนุ-ฎีกา ปกรณ์วิเสส และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้

๑.๖.๓ ศึกษาข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาด้วยการวิเคราะห์ ตีความ แปลความ แล้วรวบรวมเรียบเรียงนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงหลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

เมื่อพูดถึงเรื่องเทวดา ไม่ว่าจะเป็นด้านความหมาย ความเป็นมา ประเภท บุญกับความ เป็นเทวดา หรืออายุขัยของเทวดาก็ตาม ดูเหมือนว่ายังเป็นเรื่องที่มีทั้งการยอมรับและการปฏิเสธกัน อยู่ในสังคมทั่วไป แม้ในการเรียนการสอนวิชาทางศาสนาที่มีเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าหรือเทวดาก็ยัง เป็นการเรียนการสอนชนิดที่เรียกว่ายอมรับแบบไม่เต็มปากเต็มคำซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดคำถาม ติดตามมาอยู่ตลอดเวลาว่า เทวดาคือใคร มีจริงหรือไม่ เทวดามีความเป็นมาอย่างไร ทำบุญอะไรจึง เกิดเป็นเทวดา ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องเทวดานี้ ทางพระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบเอาไว้ซึ่งมีคำสอน อยู่เป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องเทวดา และเรื่องพระพรหมเอาไว้ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก

ข้อความในพระวินัยปิฎกระบุไว้ว่า ท้าวสหัมบดีพรหม ทราบพระปริวิตกของพระผู้มี พระภาคจึงมาเข้าเฝ้าทูลขอให้ทรงแสดงธรรม พระผู้มีพระภาคทรงทราบคำทูลอาราธนาของพรหม และทรงอาศัยความกรุณาในหมู่มสัตว์จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูแล้ว ได้ ตรัสตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า “เราเปิดประตูอมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธา มาเถิด คุณก่อนพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความลำบาก จึงไม่แสดงธรรมที่เราคล่องแคล่ว ประณีตในหมู่มมนุษย์” ท้าวสหัมบดีพรหมทราบบว่า พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอกาสเพื่อจะ แสดงธรรมแล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป^๑

เรื่องของเทวดาในพระสูตรมีปรากฏหลายแห่ง เช่น ในมหาสมยสูตร คือพระสูตรที่ว่า ด้วยการประชุมใหญ่ของเทวดา พระสูตรนี้กล่าวถึงการประชุมใหญ่ของเทวดา มาร และพรหม ที่มา จาก ๑๐ โลกธาตุ ซึ่งมาเพื่อประสงค์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค และชมปฏิบัติทาของพระสงฆ์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายได้รู้จักชื่อเทวดา มาร และพรหม ตามลำดับหมู่คณะ ที่มาเข้าเฝ้า^๒

^๑ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓-๘/๑๑-๑๕.

^๒ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๑-๓๔๓/๒๕๕-๒๖๒.

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับเทวดาที่ปรากฏในพระอภิธรรมได้ระบุไว้อย่างน่าสนใจ ดังข้อความที่กล่าวถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคามีว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะ ปรินิพพานในเทวคาลอภินันตสุททาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่าอนาคามี”^๓ กำเนิดโอปปาติกะก็คือกำเนิดของอุปบัติเทพคือเทวดาโดยกำเนิด

ตามที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาและบอกให้รู้ว่าเทวดามีหลายชั้น ทั้งเทพที่เป็นชั้นกามาพจร และเทพชั้นพรหม มีคุณธรรมพื้นฐานแตกต่างกันไปตามลำดับ สถานที่ที่อยู่ของเทพเหล่านั้น ได้แก่เทวภูมิหรือโลกสวรรค์ ซึ่งบุคคลจะไปเกิดที่สวรรค์นั้นต้องเป็นผู้เคยทำบุญไว้ด้วยการประพฤติกกรรมที่เป็นกุศลทั้งทางกาย วาจา และใจ การเกิดในภูมิที่เป็นสุคติหรือทุคติ ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่ามีได้ด้วยกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์และสัตว์ต่างๆ ประพฤติปฏิบัติกันมา ซึ่งเป็นการได้รับผลที่เกิดจากกรรมคือการกระทำของตนเอง มิใช่ได้ด้วยการอ้อนวอนและการคลบ้นดาลของสิ่งใด ดังพุทธคำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^๔ “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต”^๕ “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^๖ “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว”^๗ “เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นมรดก มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อเราทำกรรมใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตามเราต้องได้รับผลของกรรมนั้นเสมอ”^๘ กรรมคือการกระทำของมนุษย์และสัตว์ต่างๆ เมื่อทำแล้ว ผู้กระทำจะได้รับผลอันนั้น ผลดีเกิดจากการทำดี ผลชั่วเกิดจากการทำชั่ว ผลดีนั้นเกิดจากการประพฤตีสุจริตทางกาย วาจา และใจ เมื่อทำแล้วจะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ดังพุทธคำรัสว่า

กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ แม้นตนก็ติเตียนตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ควรบุญแล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ไม่หลงทำกาละ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^๙

^๓ อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๕/๑๕๐.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^๕ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕, ๒๕๗/๒๖๒, ๒๖๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕, ๒๕๗/๓๕๐, ๓๕๖.

^๖ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

^๗ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๖/๒๗๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๘ อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๖-๖๗, อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

^๙ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

ส่วนผลที่เกิดจากการทำความชั่วมีกายทุจริตเป็นต้น ย่อมทำให้ผู้กระทำอยู่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วก็มีทุกข์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า สมดังพุทธดำรัสว่า

บุคคลถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะ โลภะครอบงำ มีจิตถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะ โลภะกลุ่มรุม ... เพราะโทสะครอบงำ ... เพราะโทสะกลุ่มรุม ... เพราะโมหะครอบงำ ... เพราะโมหะกลุ่มรุม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้ว พึงหวังได้ทุกคติ^{๑๑}

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เทวดานั้นมีคติที่สืบเนื่องมาจากมนุษย์ผู้กระทำความดี เมื่อกระทำความดีแล้วก็จะได้บังเกิดในเทวภูมิหรือโลกสวรรค์ แต่การเกิดเป็นเทวดานั้นยังต้องเกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์และเทวดาส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ทั้งหลาย ฉะนั้น เมื่อเทวดาหมดบุญสิ้นอายุก็ต้องจุติไปเกิดในภูมิใหม่ซึ่งจะเป็นอบายภูมิหรือมนุษย์ภูมิก็อยู่ที่กำลังกรรมดีและกรรมชั่วเป็นผู้จัดสรรให้เป็นไป การเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายจึงเกี่ยวข้องกับอยู่ในภูมิทั้ง ๓ คือ เทวภูมิ มนุษย์ภูมิ และอบายภูมิ สำหรับมนุษย์ภูมินั้นจัดว่าเป็นจุดศูนย์กลางหรือแดนแห่งพฤติกรรมที่ยิ่งหมู่มสัตว์ให้เข้าถึงเทวภูมิและอบายภูมิ อย่างไรก็ดี เพื่อให้เข้าใจถึงความหมาย ความเป็นมา ประเภท บุญกับความ เป็นเทวดา และหลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในเรื่องดังกล่าวตามลำดับต่อไป

๒.๑ ความหมายของเทวดา

เทวดา เป็นคำที่แปลมาจากคำว่า เทว หรือเทวดา คำว่า เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุเอาไว้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ทั้งหมด ดังข้อความในคัมภีร์จูฬนิทเทสว่า

... คำว่า เทวดานี้ ความว่า อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์สาวก ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปริพาชก เป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก ดาบส เป็นเทวดาของพวกประพตติอัศสพรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตติโคพรต สุนัข เป็นเทวดาของพวกประพตติภุกพรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตติกาพรต ไฟ เป็นเทวดาของพวกประพตติอัคคิพรต พวบทพ เป็นเทวดาของพวกประพตติเทพพรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตติทิสพรต พระทักษิณายผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชน

^{๑๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๓๖. (ทุกติในที่นี้หมายถึงทุกติ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน ; อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๐/๒๑๔)

เหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พรหมณ์ เทวดาทั้งหลาย^{๑๑}

คำว่า เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า การเล่น บูชา^{๑๒} อภิธานป์ปทีปิกาสูจิ วิเคราะห์ความหมายของคำว่า เทวะ หรือ เทวดา ว่า “ทิพฺพนฺติ กิพฺนฺติ วุทฺธิ คจฺจนฺติ โลกา อนฺนนาติ เทโว : ที่ชื่อว่า เทวะ คือเทพ หรือเทวดา เพราะอรรถว่า เล่น รื่นเรริง คือยอมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้”^{๑๓}

คัมภีร์สัททนีติชาตุมาลาบาลีมหาไวยากรณ์ได้แสดงความหมายของเทวดาเอาไว้ว่า

ทิพฺพนฺติ กามคุณฉานาภิญ □ จิตฺตฺตฺสฺสริยาทีหิ กิพฺนฺติ : ผู้เพลิดเพลินด้วยกามคุณ ฉาน อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา, เตสุ วา วิหรนฺตฺติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ในกามคุณเป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา, ทิพฺพนฺติ ขถาภิลาสิตํ วิสยํ อปฺปฏฺิมาเตน คจฺจนฺตฺติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ดังปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา, ทิพฺพนฺติ ยถิจฺฉิตฺตนิปฺพาทเน สกฺโกณฺตฺติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จ ชื่อว่า เทวดา, อถวา ตํพิยสนนิตฺตฺถมตฺตฺถเกหิ สรณํ ปฺรายนฺตฺติ เทวนิยา อภิตฺถวนิยาติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิบัตินั้นๆ ชื่อว่า เทวดา, โสภาวิเสสโยเคน กมนิยาติ วา เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^{๑๔}

คัมภีร์จักรวาลทีปนีได้ระบุไว้ว่า “เทวดาคือผู้ที่มีอานุภาพพิเศษ มีความสว่างไสว สามารถดำเนินไปในอากาศได้ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ใดถึงดวงมมีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนาทุกประการ ...”^{๑๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์ เทวดาว่า “คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางที่เรียกว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่เกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้นคือ

^{๑๑} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๒.

^{๑๒} กรมวิชาการ, สัตกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

^{๑๓} ต. นาคะประทีป, บาลี อภิธานป์ปทีปิกาและสูจิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๗), หน้า ๕๒๑.

^{๑๔} พระอัครควังสเถระ, สัททนีติชาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

^{๑๕} กรมศิลปากร, จักรวาลทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : เนทพัลเอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

จากมหาราชาคา ดาวดึงส์ ยามา คุสิต นิมมานรดี และปรินิมิตวสวัตตี) ต่อจากนั้นก็มิเทพชั้นรูปาวจร (รูปพรหม) ๑๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรุปาจาร (อรุปรหม) ๔ ชั้น”^{๑๖}

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^{๑๗}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์”^{๑๘}

สรุปว่า เทวดา ได้แก่สัตว์โลกชนิดหนึ่งผู้ได้กระทำความที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสว ในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕

๒.๒ ความเป็นมาของเทวดา

เทวดาจัดเป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่งซึ่งยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ ด้วยว่าโลกมนุษย์อยู่ระหว่างกลาง เป็นประจุมชนชนทางผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้งของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกชนิดมาทำกรรม เป็นที่คนชั่วมาสร้างตัวให้เป็นคนดีเตรียมไปสวรรค์ หรือคนดีมาสมตัวให้เป็นคนชั่วเตรียมไปนรก^{๑๙} โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความดีหนุนนำไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่พอหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับไปกลับมาจนกว่าจะวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่พระนิพพาน

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชัน, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖๗.

ในเบื้องต้นที่จะกล่าวถึงความเป็นมาของเทวดานี้ ขอนำข้อความบางตอนในอัคคัญญ-
สูตร ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเทวดามาแสดงไว้ ณ ที่นี้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

... โดยล่วงไป ระยะเวลาที่ยาวช้านาน โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นสำเร็จทางใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจาก
กายของตน สัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันสวยงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน
และมีสมัยที่โลกนี้จะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ เหล่าสัตว์จะพากันจุดจากชั้น
อาภัสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ (คือมาเกิดเป็นมนุษย์) และสัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มี
ปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายของตน สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันสวยงาม
สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน ...^{๒๐}

เนื้อความในพระสูตรข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความเป็นมาของเทวดาเริ่มต้นที่เหล่าสัตว์
อยู่ในโลกนี้ ไปบังเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม ซึ่งเหตุปัจจัยสำคัญที่เป็นพลังหนุนนำให้ได้ไปเกิดเป็น
พรหมนั้นมีได้ด้วยการบำเพ็ญทาน กล่าวคือ เมื่อโลกจะถูกทำลาย มนุษย์จะพยายามให้ได้มานเพื่อ
ไปเกิดบนพรหมโลกซึ่งเป็นโลกทิพย์

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีข้อความระบุไว้ว่า

ในสมัยที่กัปพินาศด้วยไฟ แรกทีเดียวมหาเมฆล้างกัปตั้งขึ้น ยังฝนใหญ่หาหนึ่งให้ตกทั่ว
แสนโกฏิจักรวาล พวกมนุษย์ต่างพากันคิดใจ นำเอาพืชไปหว่าน แต่ครั้งข้าวกล้าทั้งหลายงอก
ขึ้นพอที่โลกินได้เมฆก็ร้องส่งลา ฝนไม่ตกแม้หยาดเดียว เป็นเวลาหลายแสนปี สัตว์ทั้งหลาย
ที่เป็น วสุสุปชีวี (อาศัยฝนเป็นอยู่) ทำกาละไปเกิดในพรหมโลก พวกเทวดาที่เป็น ปุบุผลลู-
ชีวีนิ (อาศัยดอกไม้และผลไม้เป็นอยู่) ก็จุดไปเกิดในพรหมโลกด้วย สำหรับพวกที่ยังไม่อาจ
บรรลุฌานได้ ก็อาศัยการสร้างบุญเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เลี้ยงดูมารดา เลี้ยงดูบิดา
โดยเคารพ ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุลอยู่เป็นนิตย์เพื่อไปบังเกิดในเทวโลกได้
บริโภกทิพยสุราโภชนา ณ ที่นั้นแล้ว สามารถทำบริกรรมวาโยกสิณได้ฉานในเทวโลกนั้นก็จะ
ไปเกิดในพรหมโลกได้เช่นกัน^{๒๑}

จากเนื้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่า เทวดาตลอดถึงพรหมคือมนุษย์และสัตว์
ทั้งหลายผู้ได้กระทำบุญไว้จึงทำให้ได้เกิดเป็นเทวดาหรือพรหม เมื่ออยู่ในพรหมโลกสิ้นกาลช้านาน

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

^{๒๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

และโลกหมุนกลับคือเกิดใหม่ภายหลังพินาศ เหล่าเทพชั้นอภัสสรพรหมที่หมดอายุบ้าง สิ้นบุญบ้าง ก็จุติจากอภัสสรพรหมลงมาเกิดในโลกนี้วนไปเวียนมาอย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด จะเห็นได้ว่าทั้งเทวดาที่อยู่ในเทวโลกชั้นนรกามาพรและเทวดาในพรหมโลกล้วนสืบเนื่องมาจากมนุษย์ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่สั่งสมมาจะเลวหรือประณีตอยู่ที่กรรมทำไว้ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่างกัน กรรมดีส่งผลให้ได้รับความสุข กรรมชั่วส่งผลให้ได้รับความทุกข์ ชีวิตของสัตว์โลกจึงสุขบ้าง ทุกข์บ้าง สลับกันไปตามเหตุปัจจัยนั้นๆ

สรุปตามหลักฐานในอัครัญสูตรและกัมภีร์วิสุทธิมรรค จะพบว่า ความเป็นมาของเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ โดยมีความเชื่อมโยงกันตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและเหตุปัจจัยที่สั่งสมกันมา ซึ่งเหตุปัจจัยที่สำคัญก็คือบุญและคุณธรรมความดีต่างๆ เช่น การเจริญเมตตา เลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้น

ความเป็นมาของเทวดามีความเชื่อมโยงกับหลักปฏิจสมุปบาท คือ กระบวนการที่อาศัยเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันไม่ขาดสาย โดยตัวการพิเศษในหลักปฏิจสมุปบาทคือภวตัณหา ที่ทำให้สัตว์ไปเกิดเป็นเทวดา พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฏิจสมุปบาทไว้ในรูปของกฎธรรมดาหรือหลักของความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ มีข้อความว่า

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสพายตนะ เพราะสพายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมเกิดด้วยประการฉะนี้^{๒๒}

อวิชชาเป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีตที่ส่งผลไปยังปัจจุบันถึงเวทนาเป็นที่สุด และตัณหาเป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบันต่อจากเวทนาส่งผลไปยังอนาคตมีชรา มรณะเป็นที่สุด กล่าวคืออวิชชาเป็นตัวการพิเศษที่จะให้สัตว์ไปเกิดในทุคติ เพราะผู้ถูกอวิชชาครอบงำไม่รู้ว่าจะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรเป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมพินาศ ย่อมทำการต่างๆ ด้วยความหลงมึนเมา ไม่มีหลัก จึงมีโอกาสทำกรรมที่ผิดพลาดได้มาก ภวตัณหาเป็นตัณหาพิเศษที่จะทำให้สัตว์ไปเกิดในสุคติในกรณีที่ภวตัณหาเป็นตัวนำบุคคลย่อมคำนึงถึงและใส่ใจในภาวะแห่งชีวิตที่ดีๆ ถ้าเป็นโลกหน้าก็คืออยากไปเกิดในสวรรค์ ในพรหมโลก มีความอยากเป็น

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

ต้น ถ้าพบปัจจุบันก็อยากเป็นเศรษฐี อยากเป็นคนมีเกียรติ ตลอดจนอยากได้ชื่อว่าเป็นคนดี เมื่อมีความอยากเช่นนี้ก็จะเกิดการและลงมือกระทำกรรมต่างๆ ซึ่งจะเป็นทางให้บรรลุจุดหมายนั้นๆ เช่นอยากไปเกิดเป็นพรหมก็บำเพ็ญทาน อยากไปเกิดในสวรรค์ก็ให้ทานรักษาศีล อยากเป็นเศรษฐีก็ขยันหาทรัพย์ อยากเป็นคนมีเกียรติก็สร้างความคิดเป็นต้น^{๒๓}

จุดเริ่มต้นแห่งชีวิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งอันเชื่อมโยงกับความเป็นเทวดาคือ โยนิ ได้แก่ กำเนิดแบบชนิดของการเกิด อันบ่งบอกถึงความเป็นมาของสัตว์ประเภทต่างๆ เทวดาจัดเป็นสัตว์ประเภทมีกายละเอียด ผุดเกิดขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ แต่เกิดโดยอาศัยอศิศกรรม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจัดเทวดาอยู่จำพวกโอปปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเอง ตามหลักในกำเนิด ๔ คือ ๑. อณฑชะ สัตว์เกิดในไข่ฟักออกมาเป็นตัว ๒. ชลาพุชะ สัตว์เกิดในครรภ์คลอดออกมาเป็นตัว ๓. สังเสทชะ สัตว์เกิดในถ้ำโคลของขึ้นแฉะ นามูด ขยายแพร่พันธุ์ไป ๔. โอปปาติกะ สัตว์เกิดผุดขึ้นโตเต็มตัวทันที ได้แก่ เทวดา สัตว์นรก เปรต มนุษย์ต้นกัป แนวคิดเรื่องกำเนิด ๔ นี้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังที่ตรัสไว้ในมหาสิหนาทสูตรว่า

สารีบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้คือ อณฑชกำเนิด ชลาพุชกำเนิด สังเสทชกำเนิด โอปปาติกกำเนิด ก็อณฑชกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิดนี้เราเรียกว่า อณฑชกำเนิด ชลาพุชกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกไส้ (มดลูก) เกิดนี้เราเรียกว่า ชลาพุชกำเนิด สังเสทชกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ย่อมเกิดในปลาเน่า ในขนมมูด หรือในน้ำครำในถ้ำโคล (ของสกปรก) นี้เราเรียกว่า สังเสทชกำเนิด โอปปาติกกำเนิดเป็นไฉน เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่า โอปปาติกกำเนิด^{๒๔}

พุทธทัศนะต่อกำเนิด ๔ นี้ บ่งบอกให้รู้ถึงที่มาของเทวดา และเป็นการให้ความสำคัญในเรื่องโอปปาติกะเป็นกรณีพิเศษไว้ส่วนหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า สัตว์ที่เป็น โอปปาติกะไม่มี เป็นมิจฉาทิฏฐิ”^{๒๕} หมู่สัตว์ผู้เกิดใน โอปปาติกะนี้ มนุษย์ปุถุชนไม่สามารถมองเห็นได้ แต่มีหลักฐานแสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวก ผู้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส เป็นผู้สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ที่มีกายละเอียดได้ ดังข้อความในมหาสิหนาทสูตรว่า

^{๒๓} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิคุณโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๕.

สารีบุตร อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจืด กำลังอุบัติ เลวประณีต มี
 ผิพรรณดี มีผิพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์ย่อมรู้
 ชาติซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต
 ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิฉชาติปฏิญญี ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิฉชาติปฏิญญี เบื้องหน้าแต่ตาย
 ไป เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต
 มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาปฏิญญี ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาปฏิญญี
 เบื้องหน้าแต่ตายไป เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๒๖}

๒.๓ ประเภทของเทวดา

การจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มนุษย์ก็เป็นเทวดาได้ใน
 ปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ก็เป็นเทวดาได้ด้วย
 คุณธรรม อันมีหิริความละอายแก่ใจในอันที่จะกระทำชั่ว และโอตตปปะความเกรงกลัวต่อบาป
 กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็
 สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถ
 ทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มี
 วิสัยแห่งการสร้างเสริมปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มี
 โอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข็งขัน (ทาง
 ธรรมไม่สนับสนุนให้มอง) ก็ว่าตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่าดีกว่าเก่งกว่า
 มนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเก่งกว่าเทวดา^{๒๗}

ในขุททกนิกาย จุฬนิทเทส ได้ระบุประเภทของเทวดาไว้ ๓ ประเภทคือ ๑. สมมติเทพ
 คือเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระเทวี ๒. อุปัตติเทพ คือเทวดาโดยกำเนิด
 ได้แก่ เทวดาชั้นกามาพจร ๖ ชั้น มีชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม
 ทั้งหมด ๓. วิสุทธิตเทพ คือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระ
 อรหันตจีณาสพทั้งหลาย^{๒๘}

^{๒๖} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๗.

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), พุทธธรรม, หน้า ๔๖๗.

^{๒๘} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๒, ๑๔๕/๑๖๐-๑๖๑, ๓๘๗-๓๘๘.

๒.๓.๑ สมมติเทพ

สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชาผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระเทวีและพระราชกุมาร พระราชาเป็นชนชั้นปกครองจัดอยู่ในวาระกษัตริย์ตามหลักของการจัดวาระที่มีมาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล ในอัครกัญญสูตรได้กล่าวถึงวาระทั้ง ๔ ตามลำดับของการอุปติเอาไว้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สูทร เมื่อนำเอาวาระทั้ง ๔ มาวางเป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้เห็นความหมายของสมมติเทพได้กว้างออกไป กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ใกล้ชิดจัดเป็นสมมติเทพ ถือเป็นเทวดาโดยสมมติ พระราชาตามรูปศัพท์หมายถึงผู้ยังชนให้อิ่มใจหรือทำให้คนอื่นมีความสุข และความหมายที่รู้กันโดยทั่วไปก็คือเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ปกครองประเทศ ช่วยจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน นำความชื่นจำใจให้แก่ประชาชนด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรม จะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระราชาเป็นศรีสง่าของแว่นแคว้น มีความสำคัญต่อหมู่ชนเป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า

วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่ามหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแควดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่านั้น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีชีพพวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๒๕}

ข้อความที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระราชาเป็นสมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ คือผู้ที่ได้รับการยอมรับ ได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากประชาชนที่อยู่ภายในการปกครอง พระราชาได้ทำหน้าที่จัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า เป็นเหมือนเทวดาในหมู่มนุษย์ ยามใดที่ประชาชนประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย หรือประสบกับความขัดข้องในการประกอบสัมมาอาชีพด้านใดก็ตาม จะพากันไปกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ และพระราชาก็จะทรงแก้ไขปัญหานั้นให้คลี่คลายไปในทางที่ดี

มีเรื่องราวที่กล่าวถึงความสำคัญของพระราชาในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนว่า เมื่อครั้งพระเจ้าพาราณสีเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี มีดาบส ๒ ท่านคือ เทวละกับนารทะ มาจากหิมวันตประเทศ ได้เข้าไปขอพักอาศัยอยู่ในโรงนายช่างหม้อในเขตปกครองพระนครพาราณสี

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๕๖-๕๗.

พอดกกลางคืน เทวละไม่นอนในที่ของตน แต่ไปนอนขวางที่กลางประตู พอท่านนารทะไปทำธุระ ส่วนตัวในกลางคืน จึงเหยียบที่ชฎาและที่คอของท่านเทวละ เทวละผู้ถูกเหยียบเกิดความไม่พอใจ แม้นารทะจะกล่าวขอโทษอย่างไรก็ไม่ยอมอภัยให้พร้อมกับสาปด้วยถ้อยคำอันรุนแรงว่า พระอาทิตย์มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเขตตั้ง ๑๐๐ มีปกค้ำกำจัดความมืด พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศิริษะท่านจงแตกออก ๗ เลี้ยว ท่านนารทะก็กล่าวอีกว่า ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี โทษของผู้ใดมีอยู่ ขอศิริษะผู้นั้นจงแตก ของผู้ไม่มีโทษจงอย่าแตก กล่าวดังนี้แล้วก็ได้สาปด้วยถ้อยคำ เช่นเดียวกับที่เทวละสาปไว้ เนื่องจากนารทะมีอำนาจมาก ตามระลึกชาติได้ทั้งในอดีตและอนาคต จึงคิดว่าคำสาปจักตกที่ใคร เมื่อใครครวญก็ทราบ ว่า จักตกในเบื้องบนแห่งท่านเทวละ อาศัยความกรุณาในท่านเทวละจึงใช้กำลังฤทธิ์ห้ามอรุณขึ้น เมื่ออรุณไม่ขึ้นไป ชาวพระนครเดือดร้อนจึงพากันไปคู่ประศูพระราชวังกราบทูลให้พระราชาทรงทราบเพื่อทรงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น พระราชาทรงดำริถึงจริยวัตรมีกายกรรมเป็นต้นของพระองค์ก็ได้ทรงเห็นการอันไม่สมควรอะไรๆ จึงทรงดำริถึงความวิวาทของพวกบรรพชิตแล้วตรัสถามพวกราชบุรุษ ทรงทราบว่า มีพวกบรรพชิตมาอยู่ที่โรงของนายช่างหม้อจึงพร้อมด้วยราชบุรุษเสด็จไปในที่นั้น ทรงอภิวัตท่านนารทะแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ตรัสถามถึงสาเหตุที่ทำให้ชาวพระนครเดือดร้อน ท่านนารทะจึงเล่าเรื่องทั้งปวงถวาย พระราชาตรัสถามวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น นารทะ จึงถวายพระพรถึงวิธีแก้ปัญหาก็ให้ทรงทราบ พระราชาจึงรับสั่งให้ราชบุรุษปฏิบัติตามวิธีนั้นด้วยพระเดชานุภาพของพระองค์จึงทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นคลี่คลายไปในทางที่ดี^{๑๐๐}

จะเห็นได้ว่า พระราชานั้น เป็นมิ่งขวัญ เป็นผู้ปกป้องผองภัยให้แก่ประชาชนจึงเป็นสมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ เป็นเทวดาในหมู่มนุษย์ เป็นผู้คลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนให้หมดไป

๒.๓.๒ อุปัตติเทพ

อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด สัตว์โลกทั่วไปไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สัตว์ดิรัจฉาน เทวดา และเหล่าสัตว์ในอบายภูมิ ถ้ายังไม่หมดกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป ตามหลักวัฏฏะ ๓ หรือไตรวัฏฏ์ คือวน วงเวียน องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักรคือ ๑. กิเลสวัฏฏ์ วงจรกิเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ๒. กัมมวัฏฏ์ วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขาร และกรรมภพ ๓. วิปากวัฏฏ์ วงจรวิบาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปรูปราภฏที่เรียกอุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น ๓

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๖-๖๑.

อย่างนี้ประกอบเข้าเป็นวงจรใหญ่แห่งปัจจัยการ หรือที่เรียกว่า ภวจักร หรือสังขารจักร ตามหลัก ปฏิจจสมุปบาท^{๓๐} สภาพทั้งสามนี้ได้ชื่อว่า วน เพราะหมุนเวียนกันไปคือ กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำ กรรม ครั้นทำกรรมแล้วย่อมได้รับวิบากแห่งกรรม เมื่อได้รับวิบาก กิเลสเกิดขึ้นอีก วนกันไปอย่าง นี้จนกว่าพระอรหันตมรรคจะตัดให้ขาดลง^{๓๑} การหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไป ไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วก็เกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ใน ภพอื่น ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาก็คือมนุษย์ทั้งหลายรวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายลงบุญ กุศลก็จะเป็นพลังส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง เรียกว่าอุป- ปัตติเทพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้นาถ ไร้นาถ ไม่กินที่ แบบ หรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้แสดงถึง โยนิ คือ เหตุกำเนิด ๔ เอาไว้ดังนี้ ๑. อันทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ ๒. ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ ที่เกิดในครรภ์ ๓. สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาในถ้ำโคล ๔. โอปปาทิกโยนิ กำเนิดของ สัตว์ที่ผุดขึ้น^{๓๒}

อุปปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมา ไม่ต้อง นอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย อุบัติเกิดขึ้นมี รูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตร เทพธิดา^{๓๓} มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์ แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ใน คัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และอรูปาจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่าง งดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๓๔} ที่อยู่และชื่อเทวดานั้น มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปซึ่งจะได้นำมาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

^{๓๐} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๘.

^{๓๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓.

^{๓๓} พระพรหมโมลี (วิลาส □าณวโร ป.ธ.๕), *โลกทิปนี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

^{๓๔} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโ□ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๑.

(๑) เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

จาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ชั้นแรกของเหล่าเทวดา ผู้เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ เทวดาผู้เป็นใหญ่ในการปกครองสวรรค์ชั้นนี้มี ๔ ท่าน จึงเรียกว่าจาตุมหาราชิกา แต่ละท่านล้วนมีบริวารผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาแตกต่างกันไปในทิศทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวารแวดล้อม ท้าววิรูปหก เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวารแวดล้อม ท้าววิรูปักษ์ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวารแวดล้อม ท้าวเวสสวัณ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวกยักษ์เป็นบริวารแวดล้อม^{๓๖} เหล่าบริวารของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น แม้ว่าจะอยู่ในสวรรค์ชั้นเดียวกัน แต่ก็ยังมีระดับชั้นต่างๆ กันออกไปอีก เช่น พวกยักษ์ที่เป็นบริวารของท้าวเวสสวัณมหาราชก็ปรากฏว่ามีการแบ่งเป็นยักษ์ชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ ยักษ์ทั้งสามระดับนี้ บางพวกเลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาค บางพวกไม่เลื่อมใส พวกที่ไม่เลื่อมใส เป็นเพราะพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่องดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิฉาจาร มุสาวาท การค้ำน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ถึงแห่งความประมาท พวกยักษ์ส่วนมากมิได้งดเว้นจากสิ่งเหล่านั้น ข้อที่พระองค์ให้งดเว้นนั้นจึงไม่เป็นรัก ไม่เป็นที่ชอบใจของยักษ์เหล่านั้น^{๓๗} อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าและพระสาวกก็มีวิธีสัมพันธ์แบบฉันทมิตรมีไมตรีจิตกับยักษ์เหล่านั้นด้วยการเจริญอานาถิยรักษาท่าให้ยักษ์เหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสหันมาคุ้มครองรักษาไม่เบียดเบียน ทำให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา อยู่เป็นสุขโดยทั่วกัน เทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกานี้มีความพิเศษในด้านต่างๆ เป็นต้นว่า มีเครื่องประดับสวยงาม ร่างกายสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน สามารถเนรมิตกายให้ใหญ่โตหรือเล็กเท่าไรก็ได้ตามความประสงค์ มีอาหารทิพย์ทุกมื้อ ไม่รู้จักป่วยไข้ มีแต่ความสุขสำราญใจตลอดเวลา อยู่กับลูกเมียด้วยความสุขเบิกบานชั่วกาลนาน

สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานี้มีบรรยากาศที่สวยงามกล่าวคือ นับจากแผ่นดินที่เราอยู่ขึ้นไปเบื้องบน ๓๒๖,๐๐๐,๐๐๐ วา คิดเป็นโยชน์ได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ก็จะถึงสวรรค์ชั้นฟ้าที่ชื่อว่า จาตุมหาราชิกาภูมิ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขายุคันธรทางทิศตะวันตกและตะวันออก ส่วนทิศใต้เป็นเขาสิเนรุราชมีเมืองสวรรค์สำหรับเทพดาอยู่ ๔ เมืองด้วยกันแต่ละเมืองมีความกว้างและยาวเท่ากันคือ ๔๐๐,๐๐๐ วา มีกำแพงทองล้อมรอบประดับประดาด้วยแก้ว ๗ ประการ กำแพงนี้มีความสูง ๕,๐๐๐ วา บานประตูทำด้วยแก้ว มีปราสาททองอยู่เหนือประตูทุกด้าน ภายในเมืองมี

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๕-๒๓๘/๒๑๙-๒๓๒.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๖/๒๑๙-๒๒๐.

ปราสาทแก้ว เป็นที่สถิตของเหล่าเทพดา แผ่นดินในเมืองนั้นเป็นแผ่นดินทองคำ แวววาวงดงาม และราบเรียบราวหน้ากลอง แต่อ่อนละมุนเหมือนฟูกผ้า แก้วที่ประดับพื้นนั้น เมื่อเหยียบลงไปก็อ่อนนุ่มยุบลงเล็กน้อยแล้วก็เต็มขึ้นมาเหมือนเดิม ไม่ปรากฏรอยเท้าที่เหยียบ นอกจากนี้ยังมีน้ำที่ใสยิ่งกว่าแก้ว มีดอกบัวชนิดบานอยู่ในสระน้ำ มีกลิ่นหอมราวอบไฉ้ มีดอกไม้ที่สวยงาม และต้นไม้ที่งามเลิศ มีผลไม้รสอร่อยยิ่งนัก ต้นไม้ดังกล่าวนี้ออกดอกออกผลตลอดทั้งปีไม่รู้โรย^{๓๘}

(๒) เทวดาชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ในชั้นดาวดึงส์ เป็นสถานที่อยู่ของเหล่าเทวดาที่เป็นกามาพจร ตั้งอยู่เหนือเขาสิเนรุราช ภายในสวรรค์ชั้นนี้ประดับด้วยอุทยานและสระโบกขรณี มีปราสาทชื่อ เวชยันต์ สูง ๙๐๐ โยชน์ ประดับด้วยรัตนชาติทั้ง ๗ มีต้นไม้ชื่อ ปาริฉัตตกะ มีปริมาตรแผ่ไป ๑๐๐ โยชน์ ที่โคนต้นไม้มีแท่นศิลาชื่อ บันฑุกัมพล มีสีดำ ดอกชัชพฤกษ์ สีครึ่ง และสีบัวโรย ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ยุบลงในเวลาประทับนั่ง พุ่งขึ้นเต็มที่อีกในเวลาเสด็จลุกขึ้น มีช้างทรงชื่อ เอราวัณ เป็นเทพบุตรเนรมิตกายเป็นช้าง^{๓๙} จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้ทรงพระนามว่า ท้าวสักกเทวราช สมดังข้อความที่พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

... ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ตรัสเรียกเทวดาชั้นดาวดึงส์มาสั่งว่า นี้แน่ะ ท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย หากความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จะบังเกิดมีแก่พวกเทวดาผู้ไปในสงครามไซ้ สมัยนั้น พวกท่านพึงขุดตรงของเราทีเดียว เพราะเมื่อพวกท่านแลดูขุดตรงของเราอยู่ ความกลัว ความหวาดระแวง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้น ก็จักหายไป ...^{๔๐}

และมีข้อความที่ปรากฏในอรรถกถา กล่าวถึงท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย เสวยราชสมบัติเป็นอิศริยาริปัตย์แห่งเทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงเรียกว่า เทวานมินทะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย^{๔๑}

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีความหมายว่า แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ ตน มีท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นจอมเทพ บางทีเรียกว่า ไตรตรึงส์^{๔๒} พระมหาลีของท้าวสักกะมี ๔ พระองค์คือ นางสุธรรมา

^{๓๘} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคณา ฉบับถอดความ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๕.

^{๓๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๕๕-๑๕๖.

^{๔๐} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๖๐.

^{๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๕.

นางสุนันทา นางสุจิตรา และนางสุชาดา สมบัติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นมีมากมายเพราะเหล่าเทพบุตรเทพธิดาซึ่งมีบุญญาธิการไปเกิดที่สวรรค์ชั้นนี้เป็นจำนวนมาก นอกจากเวชยันตประสาธแล้วยังมีอุทยานที่เป็นทิพย์อีกหลายแห่งด้วยกัน

ด้านทิศตะวันออกมีอุทยานทิพย์ชื่อนันทวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อนันทาโบกขรณี และจูลันทาโบกขรณี แถบฝั่งสระโบกขรณีนั้นมีแผ่นหินลาด ๒ แผ่น ชื่อนันทา และจูลันทา ด้านทิศใต้มีอุทยานใหญ่ชื่อผารุสกวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อภัทราโบกขรณี และสุภัทราโบกขรณี มีแผ่นหินลาด ๒ แผ่น ชื่อภัทรา และสุภัทรา ด้านทิศตะวันตกมีอุทยานใหญ่ชื่อจิตรลดา มีสระ ๒ สระ ชื่อจิตรโบกขรณี และจูลจิตรโบกขรณี มีแผ่นศิลาแก้วชื่อจิตรราและจูลจิตรรา ด้านทิศเหนือมีอุทยานใหญ่ชื่อมิสสกวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อธรรมาโบกขรณี และสุธรรมาโบกขรณี แถบฝั่งสระนั้นมีหินลาดชื่อธรรมา และสุธรรมา ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีอุทยานชื่อมหาวันและบุญทริกวัน ในสวนบุญทริกวันมีต้นทองกลางใหญ่ชื่อปาริชาติกัลปพฤกษ์ (ปาริฉัตตะกะ) ซึ่งภายใต้มีแท่นศิลาแก้วชื่อปิ่นทุกัมพล ใกล้กับต้นปาริชาตนั้นมีศาลาใหญ่ชื่อสุธรรมา เป็นเทวสภาที่ประชุมของเทวดา ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีพระเจดีย์ทองชื่อ พระจุฬามณีเจดีย์ งามรุ่งเรืองประดับด้วยอินทนิล กลางองค์เจดีย์ไปจนถึงยอดเป็นทอง ประดับด้วยแก้วเจ็ดประการ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีธงปฎักและธงชัย กลด ชูดสายทั้งหลาย ล้วนประดับด้วยแก้วเงินทองมีสีต่างๆ กัน พระอินทร์ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์พร้อมหมู่เทพยดาและนางฟ้าบริวารทั้งหลายและทรงกระทำประทักษิณพระเจดีย์ทุกวัน^{๔๓} กิจกรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ก็คือการฟังธรรมโดยใช้สุธรรมเทวสภาเป็นที่ฟังธรรม มีพระพรหมและเทวดาผู้รู้ธรรมผลัดกันเทศนาธรรมตามวาระ ที่จริงแล้วเทวสภาที่ชื่อว่าสุธรรมานี้เกิดด้วยบุญของนางฟ้าที่บังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ คือนางสุธรรมา ผู้ทำบุญไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ พอตายแล้วก็ไปเกิดในภพดาวดึงส์ และเทวสภาชื่อสุธรรมามีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ได้เกิดแล้วแก่นาง ณ ที่นั่น ที่สภาแห่งนี้มีการฟังธรรมของเหล่าเทวดาในวันอัฏฐมี (ดิถีที่ ๘) แห่งเดือน^{๔๔} เมื่อถึงวาระการฟังธรรม สันถกุมารพรหมจะลงมาจากพรหมโลกเพื่อเทศนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายได้รับฟัง ในบางครั้งที่สันถกุมารพรหมไม่มาแสดงธรรมเหล่าเทพทั้งหลายก็จะเชิญเทวดาที่รู้ธรรมให้แสดงธรรม และบางครั้งท้าวสักกเทวราชผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลายทรงแสดงธรรมเอง

^{๔๒} พระราชนิพนธ์ (ประยูร ธาดา), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๒.

^{๔๓} คณะทำงาน โครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภพ ฉบับถอดความ, หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

^{๔๔} พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๑๔๗.

ท้าวสักกเทวราช เป็นผู้ใฝ่ในธรรม ทรงเป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่พระพุทธผู้มีพระภาคประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ณ เวทียกบรรพต ด้านทิศอุดรแห่งพราหมณคัมชืออัมพสัณฑ์ อันตั้งอยู่ที่ศปร่าจินแห่งพระนครราชคฤห์ในแคว้นมคธ ได้ทรงฟังคำพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องเครื่องผูกพันใจของเหล่าเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ซึ่งเมื่อทรงสดับแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมมีความเข้าใจถูกต้องว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า “ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น”^{๕๕}

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์จัดว่ามีความพิเศษต่างจากสวรรค์ชั้นอื่นตรงที่มีธรรมชาติของเทวดา มีการแสดงธรรม การฟังธรรมอยู่เป็นประจำ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เคยเสด็จไปจำพรรษาและแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กล่าวคือ ในพรรษาที่ ๗ หลังจากตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระพุทธเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ณ กรุงสาวัตถี หลังจากทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้วได้เสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาเป็นเวลา ๓ เดือน ในเวลาแสดงธรรมจบ เทวดา ๘ หมื่น โภกิ ได้บรรลुธรรม ส่วนพระพุทธมารดาได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๕๖}

(๓) เทวดาชั้นยามา

สวรรค์ชั้นที่ ๓ มีชื่อว่า ยามา แปลว่า แดนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์ เป็นสวรรค์ที่ปราศจากความลำบากโดยประการทั้งปวง เหล่าเทวดาผู้อยู่บนสวรรค์ชั้นนี้เป็นผู้ถึงซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นยามามีนามว่า ท้าวสุยามเทพบุตร^{๕๗} สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นยามานี้อยู่เหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไปเบื้องบนไกล ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีปราสาทเงินปราสาททองเป็นวิมานที่อยู่ของเหล่าเทพยดาและปราสาทวิมานนั้นสวยงามวิจิตรตระการตากว่าชั้นดาวดึงส์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบวิมาน มีอุทยานและสระ โบกขรณิอันเป็นทิพย์ ที่สวรรค์ชั้นยามานี้ไม่เห็นแสงพระอาทิตย์เลย เพราะอยู่สูงกว่าพระอาทิตย์มากนัก เหล่าเทวดามองเห็นได้ด้วยแสงรัศมีจากแก้วทั้งหลาย และรัศมีจากตัวของเทวดานั้นเอง ส่วนจะรู้ว่าเข้าหรือค้ำได้ก็อาศัยดูจากดอกไม้ทิพย์ ถ้าเห็นว่าดอกไม้ทิพย์บานจึงรู้ว่ารุ่งเช้า ถ้าเห็นว่าดอกไม้ทิพย์นั้นหุบจึงรู้ว่าป็นยามกลางคืน^{๕๘} เทวดา

^{๕๕} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๕-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

^{๕๖} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๗๖.

^{๕๗} อง.อุฎ.ก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๕๘} คณะทำงาน โครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคณา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๓.

ทั้งหลายบรรดาที่ได้ก่อสร้างการกุศลไว้และได้ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นยามานี้มีหน้าตาร่างกายรุ่งเรืองงดงามยิ่งนัก ได้รับความผาสุก มีความสำราญชื่นบานเทพฤทธิ์ เสวยทิพย์สมบัติรื่นรมย์สมควรแก่อัธยา ท้าวสุยามเทวราชผู้ทรงเป็นจอมเทพปกครองชาวสวรรค์ชั้นยามานี้ก็ทรงมีน้ำพระทัยประกอบด้วยกุศลยุติธรรมทำให้เหล่าเทพดาได้รับความชุ่มฉ่ำใจได้เสวยสุขสุดพรรณนา^{๔๕}

(๔) เทวดาชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิต คือแดนแห่งเทพผู้เฝ้าด้วยสิริสมบัติของตน คำว่า ดุสิต มาจากคำว่า ดุสิตา หรือ ดุสิตะ แปลว่า ยินดีชื่นบาน สวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่เหนือชั้นยามาขึ้นไป ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีความสูงความงามมากกว่าปราสาทของเทวดาในชั้นยามา เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นดุสิตคือ ท้าวสันดุสิตเทพบุตร^{๔๖} เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้ รัฐบาล รัฐธรรม ยินดีในการฟังธรรมเป็นอย่างยิ่ง ทุกวันธัมมัสสวนะจะมีการประชุมฟังธรรมกันอยู่เสมอ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พหุสุตก็เป็นผู้รู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงมีอชยาสัย ยินดีในการฟังธรรม และตามปกติสวรรค์ชั้นดุสิตนี่เป็นที่สถิตอยู่ของเทพบุตรผู้เป็นโพธิสัตว์ซึ่งสร้างโพธิสมภารที่จะได้ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกมนุษย์ ดังนั้น ท้าวสันดุสิตเทวาธิบดีจึงมักมีเทวโองการตรัสอัญเชิญให้เทพบุตร โพธิสัตว์ผู้ทรงปัญญาเป็นองค์แสดงธรรม เช่นในปัจจุบันนี้ สมเด็จพระศรีอาริยมดไครยพระโพธิสัตว์ผู้มีชื่อเสียงซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์ก็สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นนี้ และมักจะได้รับอาราธนาให้เป็นองค์แสดงธรรมโปรดเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่เป็นประจำ^{๔๗}

(๕) เทวดาชั้นนิมมานรดี

สวรรค์ชั้นนิมมานรดี คือสวรรค์ชั้นที่ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดาเหล่ากามาจร คำว่า นิมมานรดี แปลว่า แดนที่อยู่แห่งเทพผู้มีความยินดีในการเนรมิตถือกันว่าเทวดาชั้นนี้ปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เนรมิตได้เอง จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้คือ ท้าวสุนิมมิตเทพบุตร^{๔๘} ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนิมมานรดีอยู่เหนือชั้นดุสิตขึ้นไป ๓๓๖,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ มีแผ่นดินเป็นทองราบเรียบเสมอกันทุกแห่ง มีสระน้ำมีสวนแก้วสวยงามยิ่งขึ้นไปกว่าสวรรค์ชั้นดุสิต และนอกจากอาภรณ์ทิพย์ที่มีอยู่โดยปกติแล้วหาก

^{๔๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาควโร ป.ธ.๘), โลกทิปนี, หน้า ๑๘๓.

^{๔๖} อัง.อุฎฎก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๔๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาควโร ป.ธ.๘), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๓), หน้า ๓๓๔.

^{๔๘} อัง.อุฎฎก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

ปรารถนาสิ่งใดก็สามารถเนรมิตสิ่งนั้นขึ้นมาเองตามใจปรารถนาได้ทุกประการ เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้ต่างสนุกสนานอยู่กับนางฟ้าทั้งหลายด้วยใจนั่นเองจึงเรียกวสวรรค์นี้ว่านิมมานรดี^{๕๓}

(๖) เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

สวรรค์ชั้นที่ ๖ มีชื่อว่า ปรนิมมิตวสวัตตี แปลว่า แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนิรมิตให้ คือเสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นนิรมิตให้ จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้มีนามว่า ท้าววสวัตตีเทพบุตร^{๕๔} หรือเรียกตามชื่อชั้นสวรรค์ว่า ปรนิมมิตวสวัตตีเทวราช ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนี้อยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดีขึ้นไป ๖๗๒,๐๐๐ โยชน์ เทวดาทั้งหลายในชั้นนี้มีความประเสริฐด้วยสุขสมบัติมากยิ่งขึ้นกว่าสวรรค์ชั้นฟ้าที่กล่าวมาแล้ว คือเมื่อปรารถนาจะได้สรรพทิพย์อาหารใดๆ ก็จะมีผู้อื่นรู้ความคิดของจิตแล้วนิรมิตให้ดังใจปรารถนา แม้ว่าสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีจะมีความสวยงามประณีตวิจิตรบรรจงกว่าสวรรค์ทั้ง ๕ ชั้นที่กล่าวมาแล้วก็ตามที แต่ก็ยังมีความแตกต่างในด้านความเป็นอยู่บางประการ กล่าวคือ เทวดาผู้อุบัติบนสวรรค์ชั้นนี้มีการปกครองแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ๑. ฝ่ายเทวดา มีเทวราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า สมเด็จพระปรนิมมิตวสวัตตีเทวราช ทรงเป็นพญาเจ้าฟ้าปกครองเหล่าเทวดาทั้งหลายให้ได้รับความสุขสำราญช้านานบันเทิงจิต ๒. ฝ่ายมาร มีมาราธราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า ท่านท้าวปรนิมมิตวสวัตตีพญามาร เป็นพญาเจ้าฟ้าปกครองหมู่มารทั้งหลายให้ได้รับความสุขสำราญตามควรแก่อัตภาพ^{๕๕}

สวรรค์ชั้นนี้จึงมีจอมเทพผู้เป็นใหญ่ ๒ องค์ มีอำนาจปกครองไปคนละฝ่าย ไม่เคยไปมาหากันและกัน และไม่มีเรื่องปรากฏในคัมภีร์ทั้งหลายว่า ทั้งสองฝ่ายทำการสู้รบกันเหมือนอย่างเทวดาในชั้นดาวดึงส์เลย จะมีก็แต่ฝ่ายพญามารที่มีเรื่องกล่าวถึงว่า คอยขัดขวางหมู่มนุษย์ที่จะละชั่วทำดีคอยครอบงำทำให้หลงไหลในกิเลสไปตามอำนาจของมาร แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังมิมารมาผจญดังข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกะมารซึ่งมาราบทูลเชิญพระองค์เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานว่า

พระยาวสวัตตีมารกราบทูลว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเพื่อปรารถนาพระสัพพัญญู บัดนี้ก็สำเร็จมโนปณิธานแล้วจะกระทำประโยชน์แก่สัตว์โลกให้ลำบากพระกายไปใยเล่า ขอเชิญเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานในวันนี้เถิด กาลนั้น พระชินสีห์ได้ทรงเสวนาการซึ่งคำพระยามารกราบทูล จึงตรัสห้ามว่า มารผู้ใจบาป ต่อเมื่อใดสาวกทั้งหลายของตถาคตคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นพหูสูตอันฉลาด อาจทรงไว้ได้ซึ่งพระธรรมวินัยและปฏิบัติ

^{๕๓} คณะทำงาน โครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๕.

^{๕๔} อัง.อุฎ. ก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๕๕} พระพรหมโมลี (วิลาส) ภาณวโร ป.ธ.๘, โลกทิปนี, หน้า ๒๐๓.

ศึกษาเล่าเรียน บอกรถกล่าวกันสืบไป และสำแดงธรรมเทศนาโปรดเวไนยนิกรสัตว์เทพยดา มนุษย์ให้สำเร็จมรรคผลพระอมตมหานิพพาน ได้ยังศาสนมรรคพรหมจรรย์ให้แผ่ไพศาลไปทั่วโลกธาตุกาลเมื่อใดแล้ว ตถาคตจึงจะรับอาราธนาท่านเข้าสู่พระบริณิพพานในกาลเมื่อนั้น^{๕๖}

แม้ว่ามารจะมีความเก่งกล้าสามารถมากเพียงใด ก็ยังพ่ายแพ้พระพุทธเจ้าผู้ทรงบำเพ็ญบุญบารมีอันมีทานบารมีเป็นต้นมาอย่างยิ่งยวด จอมเทพผู้ปกครองฝ่ายเทวดาบนสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีก็ดำรงอยู่ในตำแหน่งของตนได้ด้วยบุญนั่นเอง ดังมีข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรที่ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุว่า

ท้าววสวัตตีเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตตินั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งใหญ่ขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตีได้โดยฐานะ ๑๐ ประการคือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โภกฐิัพพะที่เป็นทิพย์^{๕๗}

นับจากสวรรค์ชั้นที่ ๖ ขึ้นไปอีกไกลมากจึงจะถึงพรหมโลก คือที่อยู่ของพรหม คำว่าพรหม แปลว่า ผู้ประเสริฐ ได้แก่ เทวดาในพรหมโลก ซึ่งเป็นผู้ไม่ข้องเกี่ยวกับกาม แบ่งเป็น ๒ พวกใหญ่ๆ ด้วยกันคือ รูปพรหม จำพวกรูปาวจรมี ๑๖ ชั้น และอรุปรหม จำพวกอรุปราวจรมี ๔ ชั้น^{๕๘} คติทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายเกี่ยวกับรูปพรหมและอรุปรหมไว้ว่า ผู้ที่ทำสมาธิจนบรรลุถึงรูปฌานที่มีรูปนิมิตเป็นอารมณ์ รูปฌานนั้นมีวิบากให้ไปเกิดเป็นรูปพรหม ผู้ที่ทำสมาธิสูงขึ้นไปกว่ารูปฌานคือถึงรูปนิมิตเสข กำหนดอรุปรนิมิตเป็นอารมณ์จนได้บรรลุอรุปรหมคือ ฌานที่มีอรุปรนิมิตเป็นอารมณ์ ฌานนั้นก็มิวิบากให้ไปเกิดเป็นอรุปรหม โดยนัยนี้ คำว่า พรหม จึงมีความหมายว่า เจริญรุ่งเรืองด้วยคุณวิเศษมีฌานเป็นต้น ในที่นี้จะได้กล่าวถึงชั้นของรูปพรหมและอรุปรหมตามลำดับโดยสังเขปดังนี้

(๓) พรหมชั้นปฐมรูปฌาน

๑. พรหมปารีสัชชา แปลว่า เป็นบริษัของพรหม ได้แก่ เกิดในบริษัของมหาพรหม เป็นผู้บำรุงมหาพรหม ๒. พรหมปุโรหิตา แปลว่า เป็นปุโรหิตของพรหม ได้แก่ ปุโรหิตของมหาพรหม ๓. มหาพรหม แปลว่า พรหมผู้เป็นใหญ่ คือใหญ่กว่าพวกพรหมปารีสัชชาเป็นต้น เช่น มี

^{๕๖} สมเด็จพระพรหมญาณสังขิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗๔-๓๗๕.

^{๕๗} อัง.อฎฎ.ก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

วรรณะยิ่งกว่า มีอายุยืนกว่า พรหม ๓ จำพวกนี้ อยู่ในปฐมรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเสมอกัน แต่มีความรุ่งเรืองต่างกันคือ ผู้ที่ได้ปฐมรูปฌานอย่างอ่อนก็เกิดในพวกพรหมปารีสัชชา ถ้าได้อย่างกลาง ก็ให้เกิดในพวกพรหมปุโรหิต ถ้าได้อย่างกล้าแข็งก็ให้เกิดในพวกมหาพรหม

(๘) พรหมชั้นทุติยรูปฌาน

๔. ปริตตภา แปลว่า มีรัศมีน้อย คือมีแสงสว่างน้อยกว่าพรหมชั้นที่สูงๆ ขึ้นไป
๕. อัมปมาณาภา แปลว่า มีรัศมีไม่มีประมาณ คือมีแสงสว่างมากเกินที่จะประมาณได้ ๖. อาภัสสรา แปลว่า มีรัศมีชานไป คือแผ่ออกไปแต่ที่นั่นที่นี้ คุจสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆมีรัศมีพวยพุ่ง คุจเปลวไฟโคมประทีป พรหม ๓ จำพวกนี้ อยู่ชั้นทุติยรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองต่างกัน ผู้ที่ได้ทุติยรูปฌานอ่อนก็เกิดเป็นพวกพรหมปริตตภา ผู้ที่ได้อย่างกลางก็เกิดเป็นพวกอัมปมาณาภา ผู้ที่ได้อย่างแรงกล้าก็เกิดเป็นพวกอาภัสสรา

(๙) พรหมชั้นตติยรูปฌาน

๗. ปริตตสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระน้อย คือน้อยกว่าพรหมชั้นสูงๆ ขึ้นไป ๘. อัมปมาณสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระสวยงามไม่มีประมาณ คือพรหมที่มีรัศมีมากเกินจะประมาณได้ ๙. สุกกิงหา แปลว่า พรหมที่มีรัศมีผุดสว่างทั่วไป มีสิริเหมือนอย่างแท่งทองที่โรจน์รุ่งอยู่ในหีบทอง พรหม ๓ จำพวกนี้ อยู่ในชั้นตติยรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองกว่ากัน ผู้ที่ได้ตติยรูปฌานอย่างอ่อนก็เกิดเป็นพวกพรหมปริตตสุภา ผู้ได้อย่างปานกลางก็เกิดเป็นพวกอัมปมาณสุภา ผู้ได้อย่างแข็งกล้าหรือประณีตก็เกิดเป็นพวกสุกกิงหา

(๑๐) พรหมชั้นจตุตถรูปฌาน

๑๐. เวหัพผลา แปลว่า มีผลไพบูลย์ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจของฌาน ได้แก่ พรหมผู้ที่เคยประพฤติจนได้ฌานที่ ๔ ไม่มีแบ่งเป็น ๓ ชื่อเหมือนชั้นอื่นๆ ที่กล่าวมาในเบื้องต้น สำหรับผู้ได้อย่างอ่อน อย่างปานกลาง และอย่างประณีต กล่าวไว้ชื่อเดียวรวมกันไป ๑๑. อสัณฺณู แปลว่า ไม่มีสัญญา พรหมชั้นนี้เป็นที่เกิดของท่านผู้ได้ฌานสมบัติด้วยการเพ่งอยู่เป็นนิจว่าจิต ไม่มีในเวลาจตุตถภูมิขึ้นก็จตุตถภูมิจากกายนั้น

(๑๑) พรหมชั้นสุทธาวาส ๕

สุทธาวาส แปลว่า อาวาสคือที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ หรือที่อยู่อันบริสุทธิ์ คำว่า ผู้บริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึงพระอนาคามีและพระอรหันต์ คือพระอรียบุคคลชั้นอนาคามีในโลกนี้สิ้นชีวิตแล้วไปเกิดอยู่ชั้นสุทธาวาส และจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์นิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่มีกลับลงมาอีก สุทธาวาสมีอยู่ ๕ ชั้นคือ ๑๒. อวิหา แปลว่า ไม่ละฐานะของตนโดยกาลอันน้อย หรือเสื่อมจาก

สมบัติของตน เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นต้น ๑๓. อดัปปา แปลว่า ไม่สะดุ้งอะไร หรือไม่ทำผู้ใดผู้หนึ่งให้เดือดร้อน เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นที่สอง ๑๔. สุทัสสา แปลว่า ดวงม คือมีรูปงาม น่าดู คือพรหมผู้เกิดชั้นนี้มีรูปร่างงดงามน่ามอง เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นสาม ๑๕. สุทัสสี แปลว่า มีทศนะ คือพรหมผู้มีความเห็นดีบริสุทธิ์ เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นสี่ ๑๖. อกนิฏฐา แปลว่า ไม่มีเป็นรอง คือพรหมผู้ที่ไม่มีความด้อยกว่าทั้งรูปธรรมและนามธรรมเพราะมีสมบัติอุกกฤษฎ์ สุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้นนี้จัดเข้าในพรหมชั้นจตุตถฌาน คือฌานที่มีรูปกัมมัญฐานเป็นอารมณ์ชั้นที่สี่

(๑๒) พรหมชั้นอรุปลฌาน ๔

พรหมที่สูงกว่าชั้นสุทธาวาสขึ้นไป เรียกว่า พรหมอรุปลฌาน ผู้ที่มากเกิดเป็นพรหมในอรุปลฌานนี้คือผู้ที่เคยประพฤติกามมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ พรหมชั้นอรุปลฌานจัดเป็น ๔ ชั้นตามภูมิฌานดังนี้ ๑. อากาสนัญจายตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปลฌาน เพราะได้เจริญอรุปลกัมมัญฐานว่า อากาศไม่มีที่สุด ๒. วิญญานัญจายตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปลฌาน เพราะได้เจริญอรุปลกัมมัญฐานว่า วิญญานไม่มีที่สุด ๓. อากิญจัญจายตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปลฌาน เพราะได้เจริญอรุปลกัมมัญฐานว่า น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ๔. เนวสัญญานาสัญญายตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปลฌาน เพราะได้เจริญอรุปลกัมมัญฐานที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก จนดับสัญญาอย่างหยาบเหลือแต่สัญญาอย่างละเอียด จึงเรียกว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ (เพราะวิถิจิตละเอียดมาก คล้ายจะเป็นอสัญญี คือไม่มีสัญญาเสียเลย อย่างคนสลบไสลสิ้นสัญญา หรือหลับสนิทจริงๆ) ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เพราะยังมีสัญญาละเอียดอยู่ไม่ใช่สิ้นสัญญาเสียหมดเลย) อรุปล ๔ ชั้นนี้ ละเอียดกว่ากันขึ้นไปโดยลำดับ^{๕๕}

๒.๓.๓ วิสุทธิตถ

วิสุทธิตถ เทวคาโดยความบริสุทธิ์ คือท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย สำหรับพระพุทธเจ้าแม้จะเป็นวิสุทธิตถ แต่ก็จัดว่าเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหมด ดังข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพกว่าอุปบัติเทพ และกว่าวิสุทธิตถทั้งหลาย”^{๖๐} และ “บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น”^{๖๑}

^{๕๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๖-๒๕๑.

^{๖๐} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๕/๓๘๘.

^{๖๑} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๓๕/๓๕-๔๐, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๓๓-๓๘, อ.จ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๔/๓๕, อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๕๓.

๒.๔ หลักธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นเวทนา

คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักเหตุและผล กล่าวคือ ผลมาจากเหตุ และเหตุเป็นปัจจัยให้ได้รับผล ชาวพุทธควรมองทุกอย่างด้วยเหตุผล ความ เป็นเวทนาคือผล เกิดจากการสร้างเหตุไว้ดี ได้แก่ บุญ คือคุณความดี ดังนั้น ผู้วิชัยขอนำหลักธรรมที่ เป็นเหตุสนับสนุนให้เกิดเป็นเวทนามาศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

๒.๔.๑ บุญ

บุญเป็นสิ่งที่คุณต้องการ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ บุญอำนวย ผลให้ผู้กระทำความสุข สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า บุญ นี้ เป็นชื่อของความสุก เราขอมุ่งมั่นว่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนานมีผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ อันเราเสวยมาแล้วตลอดกาลนาน ...”^{๖๒} บุญเป็นที่พึ่งอันสำคัญของสัตว์โลก ทั้งใน โลกนี้และโลกหน้า จะเห็นได้ว่าที่พึ่งของคนเรานั้น บางอย่างเป็นที่พึ่งได้เฉพาะบางครั้งบางคราว เฉพาะเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนบุญ คือคุณความดีที่ทำไว้จะเป็นที่พึ่งให้แก่คนทุกเวลา โดยติดตามให้ผล ไปถึงชาติหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในกาลทานสูตรว่า “... เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ ท้อถอย จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก”^{๖๓} บุญเป็นขุมทรัพย์อันวิเศษ เป็นที่หลั่งมาแห่งสมบัติทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิชิตกณสูตรว่า

ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ อันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเวทนาในหมู่เทพทั้งหมดก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือพระนิพพานสมบัติก็ดี ผลที่น่า ปรารถนาทั้งหมด จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้^{๖๔}

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า บุญเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดเป็นเวทนา ให้ได้ยศศักดิ์ เป็น จอมเทพ ได้รับสวรรค์สมบัติทุกอย่างตามกำลังบุญที่ทำไว้ บุญ (ความดี) ได้แก่ เครื่องชำระสันดาน กุศล ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย วาจา และทางใจ กุศลธรรม^{๖๕} บุญ คือความดีขึ้นแห่งจิต ตรงกันข้ามกับบาป คือความฉิบหายแห่งจิต ความเจริญขึ้น ความประณีตขึ้น ความสูงขึ้นแห่งจิตนี้มี ที่คู่ได้ คือ คู่ที่ความสะอาดผุดผ่องของจิต อากาโรทัยของจิตทั้งหมดนี้รวมใช้คำว่า บุญ แปลว่า

^{๖๒} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

^{๖๓} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๕๘.

^{๖๔} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๒-๑๓/๑๕.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

บริสุทธิ์ พระพุทธศาสนา ได้แสดงประเภทของบุญเอาไว้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ คือที่ตั้งแห่งการทำบุญ แบ่งออกเป็น ๒ หมวดคือ ๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ^{๖๖} (๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ทำบุญด้วยให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (๓) ภวานามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavana ทำบุญด้วยการเจริญภavana คือฝึกอบรมจิตใจ ๒. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ^{๖๗} (๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี (๓) ภวานามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภavana ฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป (๔) อปจายนมัย คือทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพยำเกรง (๕) เวชยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น (๖) ปัตติทานมัย คือทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานุโมทนามัย คือทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (๘) ธรรมเทศนามัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทำด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ผู้อื่น (๙) ธรรมัสสวนมัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วยการศึกษาค้นคว้าความรู้หลักธรรม (๑๐) ทิฏฐชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

แม้ว่าจะมีการแบ่งบุญออกเป็น ๒ หมวดก็ตาม แต่ก็สามารถสรุปรวมลงเหลือแค่บุญกิริยาวัตถุ ๓ โดยจัดเอาบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ รวมเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ อปจายนมัยและเวชยาวัจจมัย จัดเข้าในสีลมัย ปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนามัย จัดเข้าในทานมัย ธรรมเทศนามัยและธรรมัสสวนมัย จัดเข้าในภวานามัย ส่วนทิฏฐชุกัมม จัดเข้าทั้ง ทาน ศีล และภavana

หลักของบุญกิริยาวัตถุที่กล่าวมานี้เป็นหลักสำคัญของการฝึกกาย วาจา และใจ ให้ประณีตขึ้น เจริญขึ้น สูงขึ้น ตามขั้นตอนที่เหมาะสมจากหยาบไปหาละเอียด เป็นอุปกรณ์ชั้นเยี่ยมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เพื่อแก้ปัญหาให้สังคมสงบสุขอยู่ร่วมกันฉันมิตรมีไมตรีจิตต่อกัน เมื่อนำมาจัดลงเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๓ แล้วก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของการปฏิบัติที่ประณีตขึ้นตามลำดับขั้นของทาน ศีล และภavana คือ ๑. ทาน การให้ การเพื่อแบ่งปันกัน คือทำบุญด้วยการให้เป็นสิ่งของตามสมควรแก่ทานวัตถุที่มีอันได้แก่ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป การให้นี้รวมไปถึงให้ความรู้ ให้คำแนะนำสั่งสอน ให้ธรรมะ ให้อภัยต่อกัน ไม่ถือโทษโกรธกัน ให้เพื่อทำบุญ และให้เพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อช่วยเหลือกันในคราวตกทุกข์ได้ยาก เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีอัธยาศัยดีงาม ไม่ตระหนี่ นำเคารพยกย่อง ๒. ศีล ความประพฤติดีงาม ทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ

^{๖๖} อ.อุฎฺก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔, พ.อุติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๖๗} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๕๔-๑๕๕.

ทำกาย วาจา ให้เรียบร้อยไม่หยาบคายจู้จี้จ้านระรานผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ฝ่าฝืนกฎกติกาของสังคม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางร่างกายและชีวิต ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน ไม่สับสนในประเวณี เปล่งวจีด้วยคำสัจย์ ไม่หกรานคัดรอนผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา ไม่ประทุษร้ายตนเองด้วยสิ่งเสพติดมีนเมา อันจะทำให้เสื่อมเสีย สติสัมปชัญญะตกไปสู่ความประมาท ๓. กาวนา การฝึกอบรมจิต ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือพัฒนาฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ ฝึกใจให้รู้ชำนาญงาน มีสมาธิควบคุมใจให้สงบตั้งมั่น ใช้ปัญญาพิจารณาสังขาร ไม่หลงยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ภาวนาเป็นการสร้างบุญขึ้นที่จิตใจโดยตรง เป็นการกำจัดกิเลสออกจากจิต

ทานช่วยกำจัดขัดเกลากความตระหนี่ความโลภให้เบาบางหมดไป สัตคือสำรวมกายวาจา ให้เรียบร้อยไม่ก่อกรรมทำชั่ว ไม่ทำชั่วทางกายวาจาทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทานและศีลมุ่งให้ขัดเกลากทำชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้น โดยใช้การกระทำภายนอกที่หยาบกว่าเป็นเครื่องมือหรือกล่าวได้ว่าเพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ ส่วนการปฏิบัติภาวนาเป็นขั้นสมาธิและปัญญาเน้นการปฏิบัติภายในโดยตรง ทานและศีลจึงเป็นฐานให้ภาวนาเจริญก้าวหน้าเต็มที จนกำจัดกิเลสออกจากจิตได้ จึงเป็นหลักของการพัฒนาอย่างมีระบบจากง่ายไปหายาก

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อำนวยผลให้ผู้กระทำไปเกิดเป็นเทวดานั้นมิได้ทั้งการทำบุญในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา^{๖๔} ชาวพุทธจึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่แสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บุญเป็นเหตุ ความเป็นเทวดาเป็นผล คือบุญอำนวยให้เป็นเทวดา การอุบัติเป็นเทวดานั้น เมื่อจะเกิดก็เป็นอุปบัติเฉพะ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดา หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรนั้นก็แล้วแต่การบำเพ็ญบุญมามากน้อยเพียงใด และรวมถึงสถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น ดังข้อความว่า

ถ้ามีบุญน้อย ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเองได้ ไปอุบัติขึ้นที่คอกของเทวดาคนใดก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตรเป็นธิดาของเทวดาคนนั้น สตรีทำบุญไว้ตายแล้วไปอุบัติบังเกิดขึ้นเหนือแท่นที่บรรทมของเทพคนใดก็ต้องเป็นบาทบริจาริกาของเทพคนนั้น ถ้ามีบุญกุศลสร้างไว้น้อยมีวาสนาจะได้เป็นเพียงพนักงานตักแต่งประดับประดาอารมณ์วิภูษิตเครื่องดนตรีเครื่องทรงของเทพคนใด ย่อมอุบัติเกิด ณ ที่ใกล้ๆ ของเทพผู้จะเป็นนายตนนั้น ถ้ามีวาสนาจะได้เป็นเพียงเทวดาประเภทรับใช้เป็นบริวารของเทพผู้มีบุญคนใดก็ย่อมไปอุบัติเกิดภายในบริเวณ

^{๖๔} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๓๒.

ปราสาทวิมานของเทพผู้เป็นนายคนนั้น หากว่าไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณวิมานทิพย์ของเทพตนใดทั้งนั้น แต่อุบัติเกิดในที่ระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะจะเป็นบริวารของเทพผู้เป็นเจ้าของวิมานไหน ในกรณีนี้ องค์เทพผู้ทรงเป็นอธิบดียิ่งใหญ่กว่าเทพทั้งปวงในเมืองนั้น ย่อมจะเสด็จมาเป็นผู้พิพากษาตัดสิน วิธีพิพากษาของพระองค์นั้นก็คือหากเทวดาที่เกิดใหม่นั้น เกิดใกล้วิมานของเทพตนใดก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตนนั้น หากว่าอนุমানคุณแล้วสถานที่อุบัติเกิดขึ้นกึ่งกลางพอดีก็ต้องดูที่หน้าของเทพที่เกิดใหม่ หากว่าหันหน้าเล็งแลไปทางวิมานของเทพตนใด พระองค์ก็ตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตนนั้น ...^{๖๕}

ข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ระบุถึงวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดา มีความแตกต่างกันออกไปตามสถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น เป็นอากาศัญฐเทพบ้าง (เทพที่อยู่ใต้อากาศ) เป็นภุมมัญฐเทพบ้าง (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) เป็นรุกขเทพบ้าง (เทพที่อยู่ใต้ต้นไม้) เทพเหล่านี้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้เสพงาม^{๖๖} จึงมีวิมานอยู่เป็นของตนเอง เมื่อเปรียบเทียบดูแล้วจะเห็นว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเทวดาที่ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเอง ข้อนี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาในด้านฐานะอย่างเห็นได้ชัด

(๑) ทำบุญให้ท่านได้สวรรค์สมบัติ

ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน คือการให้ เป็นขั้นแรกของการทำบุญ ผลของทานมัยคือมีสุคติเป็นที่ไปในเรื่องหน้า คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถามีปรากฏหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกกล่าวถึงผู้ทำบุญให้ท่านเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดามีวิมานรุ่งเรืองอยู่ที่สวรรค์ พระพุทธเจ้าเมื่อพบกับเทวดาเหล่านั้นก็จะตรัสถามเป็นเชิงสนทนากันด้วยไมตรีจิตซึ่งเรื่องที่สนทนากันก็มีเรื่องวิมาน ความรุ่งเรือง ความสุขสบายในสวรรค์ชั้นนั้นๆ รวมอยู่ด้วย เช่นตรัสถามกะนางเทพนารีว่า

... เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโลกะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก ตลาคตขอถามว่า เมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้ ... นางเทพธิดาได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ... ชาติก่อนหม่อมฉันเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์โลก ได้เห็นภิกษุหลายรูปผู้เห็นดีเห็นชอบกระหายน้ำจึงขมิขมันถวายน้ำให้ท่านดื่ม ...^{๖๗}

^{๖๕} พระพรหมโมลี (วิลาส) ญาณวโร ป.๕.๕, โลกทิปนี, หน้า ๑๓๕-๑๔๐.

^{๖๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๔๗.

^{๖๗} จุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๔-๕๗/๑๐.

สาวกของพระพุทธเจ้าที่ทรงคุณวุฒิบางรูป นอกจากจะเที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์แล้วยังได้ไปโปรดเทวดาบนสวรรค์ด้วยได้สอบถามความเป็นอยู่เพื่อเป็นข้อมูลในการแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท พระสาวกผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากคือพระมหาโมคคัลลานเถระ เคยถามนางเทพธิดาถึงอิฏฐผลที่ตนได้รับในเทวโลกว่า

... เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ ... นางเทพธิดาตอบว่า ... เมื่อฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นสะกั (อยู่) ในเรือนพ่อค้า ได้เห็นภิกษุผู้ปราศจากกิเลสประจวบสุก มีใจผ่องใสไม่มัวหมอง เลื่อมใสแล้วได้ถวายขนมกุมมาสก้อนหนึ่งแก่ท่านด้วยมือทั้งสองของตน ครั้นถวายแล้วดิฉันจึงมาบันเทิงใจอยู่ในสวนนั้นวัน ...^{๗๒}

(๒) ทำบุญรักษาศีลได้สวรรค์สมบัติ

ศีลมัชฌิมาปฏิบัติสำเร็จด้วยศีล คำสรุปท้ายของศีล ๕ พระท่านจะกล่าวว่า สีเลนสุคติ ฆนติ สีเลน โภคสมุปทา สีเลน นิพพุติ ฆนติ มีความหมายว่า จะไปสู่สุคติด้วยศีล จะถึงพร้อมสมบูรณ์แห่งโภคะสมบัติด้วยศีล จะถึงนิพพานก็ได้ด้วยศีล ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล จึงมีสิทธิ์ได้รับมนุษย์สมบัติ (โภคะ) สวรรค์สมบัติ (สุคติ) และนิพพานสมบัติ (ความดับกิเลส) พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล ย่อมมีความรุ่งโรจน์ในสวรรค์เป็นเบื้องหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในภททติกาวิมานว่า

... เทพธิดาผู้มีบริวารยศ เพราะบุญอะไร เธอจึงได้เกิดในหมู่เทพชั้น ไตรทศ ตถาคตตามเธอ แล้วจึงบอกเถิดว่า นี่เป็นผลของกรรมใดเล่า ... เทพธิดาได้กราบทูลว่า ... หม่อมฉันเข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ แห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ หม่อมฉันสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้ครอบครองวิมานนี้ ... หม่อมฉันยินดีในศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอุบาสิกาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า โคดม ผู้ทรงมีพระจักษุ หม่อมฉันได้บำเพ็ญสุจริตธรรม และได้บำเพ็ญกุศลธรรมไว้แล้ว จุตติจากมนุษย์โลกนั้นแล้วได้เกิดเป็นเทพธิดา มีรัศมีในตัวเอง เทียวชมสวนนั้นวันอยู่ ...^{๗๓}

^{๗๒} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๓-๑๒๑/๒๐-๒๑.

^{๗๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๐๘-๒๑๔/๓๖-๓๗.

(๓) ทำบุญเจริญภาวนาได้สวรรค์สมบัติ

ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา คือความดีที่ทำด้วยการอบรมจิตให้สุขสงบ มีคุณธรรม เช่น เมตตากรุณา (จิตภาวนา) และฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจถึงทั้งหลายตามเป็นจริง (ปัญญาภาวนา) ภาวนามัยนี้ เป็นการสร้างบุญในด้านยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เจริญองกามขึ้นด้วยคุณธรรม จะเห็นได้ว่า เทวดาผู้บำเพ็ญภาวนามัยเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้พร้อมด้วยโภคสมบัติ มีบริวารแวดล้อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังเทพธิดาคนหนึ่งซึ่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งพระมหาโมคคัลลานะเถระได้สอบถามถึงผลที่นางได้รับในเทวโลกว่า

เธอมีหมู่เทพนารีห้อมล้อม ดุจท้าวลักกเทวราช เทียวชมไปโดยรอบในสวนจิตรลดาอันน่ารื่นรมย์ เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอยู่ ดุจดาวประกายพริ้ว เพราะบุญอะไร ผิพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และ โภคะทั้งหมดล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ ... นางเทพธิดาได้ตอบแก่พระเถระว่า เมื่อดิฉันเกิดเป็นมนุษย์ อยู่ในหมู่มนุษย์เป็นคนใช้ ทำงานรับใช้ผู้น้อยในสกุลหนึ่ง เป็นอุบาสิกาของพระ โคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระจักษุ ทรงพระยศ ดิฉันได้มีความพากเพียรออกจากกิเลสในศาสนาของพระศาสดาผู้คงที่ เพราะมีมนสิการมั่นอยู่ในใจว่า แม้ถึงร่างกายนี้จะแตกสลายไปก็ตามที่การที่เราจะหยุดความเพียรในการเจริญกัมมัญฐานนี้จะไม่เป็นอันขาด ขอเชิญท่านดูผลแห่งความเพียรออกจากกิเลสซึ่งดิฉันมีความรู้เล็กน้อยได้บรรลุอุภยวรรคอันมีสิกขา ๕ เป็นอุปนิสัย เป็นทางสวัสดิ เป็นเหตุถึงความเกษม ไม่มีชวากหนามคือกิเลส เป็นสภาวะที่ (ตัณหาและทิฏฐิ) ยึดเหนี่ยวไม่ได้ เป็นทางตรงที่ตัดบรูชทั้งหลายประกาศแล้วนี้เกิด ... สถานที่ที่ดิฉันได้รับในบัดนี้ มิใช่สถานที่สำหรับคนที่ไม่ได้ทำบุญไว้ แต่เป็นสถานที่สำหรับคนที่ได้ทำบุญไว้เท่านั้น ไม่มี ความโศก น่าเพลิดเพลนเจริญใจ เป็นอุทยานกว้างใหญ่ของเหล่าเทพชั้นไตรทศ ...^{๓๔}

การบำเพ็ญภาวนามัยของเทวดาผู้ปฏิบัติที่สวรรค์ชั้นฉกามาพจรนั้นจะเป็นไปในลักษณะร่วมกับบุญกิริยาวัตถุ ๒ ข้อข้างต้นด้วย คือกระทำร่วมกันทั้งทานศีลและภาวนา เช่น มีใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัยถวายทานรักษาศีล ในบุญกิริยาวัตถุสูตรพระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงบุคคลผู้บำเพ็ญบุญต่างกัน ได้รับผลต่างกัน โดยไม่ได้เน้นที่ภาวนามัย จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม ๘ จำพวก คือ กลุ่มที่ ๑ พวกที่ให้ทานน้อย รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลต่ำในมนุษย์โลก กลุ่มที่ ๒ พวกที่ให้ทานปานกลาง รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลสูงในมนุษย์โลก กลุ่มที่ ๓ พวกที่ให้ทานมาก รักษาศีลมาก แต่ไม่เจริญ

^{๓๔} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕๗-๑๗๐/๒๕-๓๐.

ภวานาเลย เมื่อตายจะไปเกิดเป็นเทวดา ๖ จำพวกในสวรรค์ชั้นต่างๆ คือจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี เมื่ออาศัยผลต่างกันเป็นเกณฑ์กำหนดองค์กรรม จึงได้องค์กรรม ๘ ประการคือ ผลในมนุษยโลก ๒ และผลในสวรรค์ ๖ จึงรวมเป็น ๘ ประการ^{๓๕}

ในทานุปัตติสูตร^{๓๖} ได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการให้ทานว่ามี ๘ ประการ ซึ่งเป็นการกล่าวรวมไปถึงศีลมัชฌและภวานามัชฌเอาไว้ด้วยคือ ๑. ความเกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริย์ตระกูลพราหมณ์ตระกูลคหบดี ๒. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๔. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นยามา ๕. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดุสิต ๖. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นนิมมานรดี ๗. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ๘. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นพรหมกายิกา

ผลประการที่ ๑-๗ เกิดจากความมีศีลให้ทานแล้วตั้งความปรารถนาไว้ ส่วนผลประการที่ ๘ เกิดจากการมีศีลปราศจากราคะให้ทาน คำว่า ปราศจากราคะในที่นี้คือการตัดกิเลสได้ด้วยโศคาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค หรือข่มไว้ด้วยสมาบัติ ผลที่เกิดขึ้นจากการทำบุญนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ เช่น ทำบุญด้วยการให้ทานจะมีผลมากอานิสงส์มากต้องทำให้ครบในสัมปทา ๔ คือ ๑. วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลเป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิไณยบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมาบัติได้ ๒. ปัจจัยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือสิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธิได้มาโดยชอบธรรม ๓. เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล เจตนาดีก่อนให้ เรียกว่า บุญเจตนา เจตนาดีขณะให้ เรียกว่า มุญจนเจตนา เจตนาดีหลังให้ เรียกว่า อปราปรเจตนา จิตโสมนัสประกอบด้วยปัญญา ๔. คุณาดีเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ คือ ปฏิภาคนามิคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทักขิไณยบุคคลนั้นนอกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ^{๓๗} ด้วยหลักการตามที่กล่าวมานี้ จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาว่าเกิดด้วยเหตุและผล ชาวพุทธจึงควรมองสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุด้วยผล ทำบุญด้วยสติปัญญาด้วยความรู้ความเข้าใจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในบุญในหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้จริง

พระพุทธศาสนาคือศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคำสอนอันเป็นสัจธรรมความจริง คงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนา ในหมู่คนทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝน

^{๓๕} อัง.อญ.ก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔-๒๕๖.

^{๓๖} อัง.อญ.ก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๒๕๒-๒๕๔.

^{๓๗} พระราชนิพนธ์ (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๒.

แล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เข้าไปในทางที่เรียวย่อยดงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๗๘} พระพุทธศาสนาให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยมหรือจุดหมายสูงสุด ข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุอำนวยให้ได้สิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการ เรียกว่า หลักธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นคุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤติปฏิบัติชอบ ความทรงรักษาไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว สมบัติอันพึงประสงค์ทั้ง ๓ ประการนั้นจัดเข้าในรูปของประโยชน์ได้ทั้ง โดยความหมายและโดยการแบ่งระดับชั้น พระพุทธศาสนาได้นำคำว่าประโยชน์มาจัดแบ่งเป็นระดับชั้นต่างๆ มีตั้งแต่ประโยชน์ชั้นธรรมดาสามัญไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด ประโยชน์คือคำที่แปลมาจากคำว่า อรรถ หรือ อรรถะ ผู้ที่ต้องการประโยชน์ในระดับต่างๆ ต้องลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้โดยมีข้อที่ทรงเน้นย้ำสำคัญคือความไม่ประมาท ดังพุทธคำรัสว่า

บุคคล เมื่อปรารถนาอายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีอย่างโอฬารต่อๆ ไป พึงทำความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ชีรชนท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐิธัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายหน้า (สัมปรายิกัตถะ)^{๗๙}

ในชั้นเดิมท่านแบ่งประโยชน์เป็น ๒ ระดับคือ ประโยชน์ชั้นต้น เรียกว่า ทิฏฐิธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ชั้นถ้อย เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ เบื้องสูง ในกรณีดังกล่าวนี้ ปรมัตถะหรือประโยชน์สูงสุดก็รวมอยู่ในข้อที่ ๒ คือสัมปรายิกัตถะ คือเป็นส่วนยอดของประโยชน์ชั้นที่ ๒ นั้น ในชั้นหลังท่านประสงค์จะเน้นปรมัตถะให้เด่นชัดเป็นพิเศษจึงแยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก และจัดประโยชน์หรือจุดหมายนั้นออกเป็น ๓ ชั้น^{๘๐} เมื่อนำเอาสมบัติ ๓ ประการข้างต้นมาจัดเข้าในรูปของประโยชน์ ๓ ระดับ จึงมีความสอดคล้องกันทั้งโดยระดับและความหมาย ผู้วิจัยขอแนะนำความหมายของประโยชน์ทั้ง ๓^{๘๑} มาแสดงโดยสังเขปดังนี้

^{๗๘} บ.ญ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๕.

^{๗๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑-๑๕๒.

^{๘๐} บ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔/๔๖๔.

^{๘๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๕๔-๕๕๕.

ทฤษฎีธรรมมีกัตตะ ประโยชน์ในบัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้ หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายเบื้องต้น หมายถึง ประโยชน์อย่างที่ย่อมเห็นกันอยู่ ที่เข้าใจกันง่ายๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องชั้นนอก หรือธรรมคาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและคนอื่นที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน

สัมปรายิกัตตะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้า หรือผิวดินในภายนอก เกี่ยวกับชีวิตด้านใน หรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตเป็นจุดหมายชั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำกว่าสิ่งที่จะพึงได้ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบทางใจ การรู้จักปีติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตคือฌานสมาบัติ (เดิมรวมถึงการตรัสรู้ที่เป็นปรมาตม์ด้วย) เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไปจนต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องทำกรรมชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความใฝ่ธรรม รักความดีงามรักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิต

ปรมาตม์ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมคาสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระ โปร่งโล่งผ่องใสไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างรู้ทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบด้วยความสุขสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบาน โดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติและนิพพาน

ตามมติทางพระพุทธศาสนา บุคคลควรดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงขั้นที่ ๒ คือสัมปรายิกัตตะ ประโยชน์ในภายในหรือภพหน้า เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตมีชีวิตอยู่อย่างไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้ คือผู้ที่ได้ปฏิบัติพัฒนาตนจนได้ประสพจุดหมายหรือประโยชน์ถึง ๒ ขั้น กล่าวคือเมื่อบุคคลได้บรรลุทฤษฎีธรรมมีกัตตะแล้วก็ควรประพติจุดหมายหรือประโยชน์ขั้นที่ ๒ อันได้แก่สัมปรายิกัตตะ ๔ ประการซึ่งเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือภพหน้า ได้แก่ ๑. สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒. สิลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล ๓. จาค-

สัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความเสียดละ ๔. ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา^๒ ประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือภพหน้าที่มนุษย์ปรารถนาก็คือสุคติ การได้รับความสุขความสะดวกสบายของความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ได้แก่ โลกสวรรค์ เป็นดินแดนที่คนส่วนมากต้องการไปเกิด ผู้ที่เกิดบนสวรรค์เรียกว่าเทวดา “สวรรค์ คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์เรียกว่าเทวดา เพราะเป็นบุคคลจำพวกที่เล่นสนุกสนานด้วยความคุณ ๕ ประการ และด้วยคุณพิเศษมีมานและอภิญญาเป็นต้น ...”^๓

แม้ว่าตามปกติพวกมนุษย์จะถือว่าเทวดาสูงกว่าพวกตนและอยากไปเกิดในสวรรค์ แต่สำหรับพวกเทวดาถือว่าการเกิดเป็นมนุษย์เป็นสุคติของพวกเขา ดังมีพระพุทธพจน์รับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นี้แหละ นับว่าเป็นการไปสู่สุคติของเทพทั้งหลาย” เมื่อเทวดาคนใดคนหนึ่งจะจุติ เพื่อนเทพชาวสวรรค์จะพากันอวยพรว่า ให้ไปสุคติคือไปเกิดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะโลกมนุษย์เป็นถิ่นที่มีโอกาสเลือกประกอบกุศลกรรมทำความดีงามต่างๆ และประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ (ความชั่วหรืออกุศลกรรมต่างๆ ก็เลือกทำได้เต็มที่เช่นเดียวกัน)^๔

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับเป็นข้อปฏิบัติที่เหมาะสมและสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม และความพร้อม หรือความแก่กล้าสุกงอมแห่งอินทรีย์ของบุคคลในระดับต่างๆ ผู้ที่มีความมุ่งมั่นในประโยชน์ระดับใดก็ใช้ความเพียรพยายามของตนปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์นั้น และเนื่องด้วยสัมปรายิภักตละคือประโยชน์ภาน้ำหรือภพหน้าที่อยู่ในระดับสวรรค์สมบัตินั้นเป็นที่ต้องการของคนส่วนมากซึ่งยังเป็นผู้ต้องเกิดตายในวัฏฏสงสารถือกันว่าประโยชน์ชั้นนี้เป็นสุคติของมนุษย์ ในกรณีเช่นนี้พระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายดังกล่าวเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจให้ ความหวัง และที่สำคัญคือช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๒.๔.๒ สัมปทา ๕

หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาประการต่อมาเรียกว่า สัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิบัติทานให้สำเร็จความปรารถนา มี ๕ ประการคือ สรัทธา สีล สุตะ จาคะ ปัญญา^๕

^๒ อัง.อุฎฺก. ก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^๓ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. หน้า ๓๑.

^๔ ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗-๔๔๘ ; พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๖๖.

^๕ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๖/๔๘.

ศรัทธา ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผล ที่ตนมองเห็นด้วยปัญญา ถูกต้องตามหลักพระศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจาใจให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ เป็นความเชื่อที่เร้าใจ ให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อๆ ยิงๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขึ้นสู่ความรู้ เชื่อมั่นในพระธรรมว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ เป็นความดีที่จะน้อมเข้ามาไว้ในตนได้ เมื่อนำมาปฏิบัติก็จะเห็นผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ทำให้ชีวิตไม่ตกไปในทางชั่วร้าย เชื่อมั่นในพระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้มีความสามารถที่จะบรรลุความจริง หรือความดีงามสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพยานในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติตามได้จริง และมีผลประเสริฐจริง รวมเป็นความเชื่อความซาบซึ้งใจในพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติทดลองสิ่งทีเชื่อด้วยศรัทธานั้นให้เห็นผลประจักษ์จริงจังแก่ตนเองนำไปสู่การได้ปัญญาต่อไป

ศีล คือระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัยที่ใช้ควบคุม กาย วาจา ให้เรียบร้อย ปิดกั้นโอกาสที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำมาดี เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ชัดเกล้าคนให้ประณีตขึ้น เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสงบสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจของสมาชิกที่อยู่ร่วมกันให้เข้าถึงจุดหมายอันดีงามซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมนั้นๆ พร้อมทั้งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับอบรมกาย วาจา และอาชีวะ ให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกหรือคุณภาพจิตและการใช้สมรรถภาพจิตอย่างได้ผลยิ่งขึ้นไป

สุตะ คือสิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียน หรือถ่ายทอดต่อกันมา ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพและประกอบกิจการต่างๆ ในทางโลก สุตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา จัดเข้าเป็นปรโตโมสะและเป็นปรโตโมสะที่ดี โดยฐานะที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของอริยสาวก คือเป็นความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับทุกคนในการที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม

จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักเพื่อแบ่งปัน เป็นการสละออกไป การสละภายนอก ได้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของสังคมของคนหมู่มาก พร้อมทั้งจะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือมีใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาตัวรอด พร้อมช่วยเหลือเกื้อกูลบำเพ็ญประโยชน์ส่วนการสละภายใน เป็นการสละกิเลสความโลภ ละทิฐิมานะ ไม่มีความตระหนี่หวงแหน คอยเสริมเพิ่มทวีความเสียสละให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็น

ทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเข้ายวนให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็ สามารถละได้ทั้งหมด เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

ปัญญา คือความรู้ทั่ว หรือรู้ชัด ได้แก่ รู้ถึงความจริง หรือรู้ตามความเป็นจริง หยั่งรู้ เหตุผลแยกแยะวินิจฉัยออกไป เช่น รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูก รู้ควรไม่ควร รู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หรือปัจจัยต่างๆ รู้ เข้าใจสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ รู้วินิจฉัยพิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจง จัดการ หรือ ดำเนินการอย่างไรๆ จึงจะแก้ปัญหาได้ หรือสำเร็จผลที่มุ่งหมายได้ ปัญญาคือความเข้าใจถูกชัด ถ่องแท้ มองทะลุปัญหา เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วางตามอารมณ์ หรือหลงไปตามสิ่งที่ชั่วเข้า ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

สัมปทา ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต ผู้ต้องการให้เกิดมีขึ้นในตนต้องอาศัยการฝึกฝนปฏิบัติอย่างต่อเนื่องให้สัมปทา ๕ คือ ศรัทธา คิด สุตะ จาคะ และปัญญา เจริญงอกงามไปพร้อมกับร่างกายและใจของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพริ้งต่อสิ่งใดๆ เพราะดำเนินชีวิตในทางที่ดีงาม ชีวิตมีความสมหวังเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย เรียกว่า เป็นผู้เข้าถึง จุดหมายของการมีชีวิต การพัฒนาตนจนสำเร็จผลดังกล่าวนี้เป็นหลักความจริงที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ได้ตามธรรมดาแห่งเหตุผล เมื่อเหตุมีพร้อมผลก็จะออกมาเอง ผู้พัฒนาตนด้วยปฏิบัติในสัมปทา ๕ อย่าง สม่าเสมอสมบูรณ์ ย่อมพัฒนาตนสำเร็จผล ไม่หวาดหวั่นพรันพริ้งแม้แต่ความตาย เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดที่สวรรค์และสามารถกำหนดสวรรค์ที่ตนจะไปเกิดได้ สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองไว้ในสังสารูปปัตติสูตรว่า

... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบไปด้วยศรัทธา คิด สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับขัตติยมหาศาล ... ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพราหมณมหาศาล ... ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับคหบดีมหาศาล เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็น ไปเพื่อความเกิดขึ้นในภวะนั้นๆ ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้เป็นปฏิปทาเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาล ... เพื่อความเกิดขึ้นในพราหมณมหาศาล ... เพื่อความเกิดขึ้นในคหบดีมหาศาล อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา คิด สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้วเราพึงเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมเทพชั้นจาตุมหาราช เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและ

วิหารธรรมเหล่านั้น อันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ขึ้นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นจาตุมหาราช นั้น อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นดาวดึงส์ ... เทพชั้นยามา ... เทพชั้นคูลิต ... เทพชั้นนิมมานรดี หรือเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นดาวดึงส์ ... ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นยามา ... ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นคูลิต ... ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นนิมมานรดี ... ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ย่อมเป็นไปได้เพื่อเกิดขึ้นในเทพชั้นดาวดึงส์ ... ในเทพชั้นยามา ... ในเทพชั้นคูลิต ... ในเทพชั้นนิมมานรดี ... ในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ...^{๘๖}

สัมปทา ๕ มีผลมาก มีานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรุปาวจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

หลักปฏิบัติที่ทำให้สำเร็จผลตามความปรารถนานี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยตั้งจิตอธิษฐานตามคติทางพระพุทธศาสนาถือว่าจิตเป็นใหญ่ เป็นประธาน เป็นจุดเริ่มต้นของพฤติกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำหรือคำพูด เช่น การเดินทางไปในที่แห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งเรามีความประสงค์จะไปในเรื่องต้น จิตต้องคิดตั้งมั่นถึงโครงร่างเป้าหมายที่จะไป ต่อจากนั้นพฤติกรรม หรือการกระทำต่างๆ อันเป็นปัจจัย หรือเงื่อนไขที่จะทำให้การเดินทางไปถึงเป้าหมายจึงเกิดตามขึ้นมา จิตที่มุ่งมั่นตั้งตรงกับความพร้อมบริบูรณ์แห่งปัจจัยเครื่องสนับสนุนพฤติกรรมการเดินทางดังกล่าว เมื่อประสานสอดคล้องกันเข้าก็ทำให้การเดินทางถึงที่หมายได้สมปรารถนา ในกรณีถ้าไม่มีการตั้งจิตคิด โครงร่างเป้าหมายที่จะไปให้แน่ชัด ได้แต่เดินไปเรื่อยๆ ในกรณีเช่นนี้ ให้เดินทางทั้งวันทั้งเดือนทั้งปี หรือเดินทางข้ามภพข้ามชาติก็ไม่ไปถึงที่หมาย เพราะไม่ได้ตั้งใจว่าจะไปที่ไหน ด้วยประการดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเน้นย้ำถึงการตั้งจิตอธิษฐานให้ไปเกิดในภพต่างๆ เอาไว้ ซึ่งสรุปใจความได้ว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๐-๑๗๕/๒๐๘-๒๑๔.

๒.๔.๓ วัตตบท ๗

วัตตบท แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชแห่ง เทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบท ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ เรื่องราวของ ท้าวสักกเทวราชมีกล่าวถึงไว้ทั้งท้าวสักกะในอดีตและท้าวสักกะองค์ปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ใน อรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบท สำหรับท้าวสักกะองค์ปัจจุบันมีเรื่องราวปรากฏอยู่ใน ลักกสังยุตและปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ในปฐมเทวสูตร ลักกสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัส ถึงวัตตบท ๗ ประการ กับความเป็นท้าวสักกะให้ภิกษุฟังว่า

ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ในกาลก่อนได้สมათานวัตตบท ๗ ประการอย่าง สมบูรณ์ เพราะสมათานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการนั้น ได้แก่ ๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒. เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ใน ตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอด ชีวิต ๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่ เรา เราก็จะกำจัดดับปล้นทันที^{๘๗}

คุณธรรมคือวัตตบท ๗ ประการ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อไปเกิดเป็นท้าวสักกะ เป็นหลัก คุณธรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเราจะมาตรัสรู้ นอกจากวัตตบท ๗ ประการแล้ว การทำบุญกุศลอื่นๆ ที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะนั้นก็ปรากฏในชาดกต่างๆ เช่น ใน วิฐุรชาดก^{๘๘} ได้บรรยายถึงบุคคลทำบุญมีทานเป็นต้นแล้วปรารถนาเป็นท้าวสักกะก็ได้ตามที่ตน ต้องการ เมื่อนำเรื่องราวในชาดกมาเทียบเคียงเช่นนี้ก็จะเห็นว่า หลักวัตตบท ๗ ประการ หรือหลัก บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ที่ชาวพุทธปฏิบัติมาสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้เช่นกัน และ การทำบุญมีให้ทานเป็นต้นสามารถจัดเข้าในวัตตบท ๗ ประการได้ เพราะวัตตบท ๗ ประการก็จัด อยู่ในระดับทานและศีลซึ่งเป็นบุญกิริยาวัตถุในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

^{๘๗} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๑๗๕.

^{๘๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๑/๑๕๓.

๒.๔.๔ เทวธรรม ๒

ยังมีหลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ดังข้อความที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดกว่า “สัตบุรุษทั้งหลาย ประกอบด้วยหิริ โอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๔๕}

หลักเทวธรรมดังกล่าว มีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเด็นคือ

(๑) ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริตเป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน เพราะถ้าเทวดาขาดความละอายชั่วกลัวบาป กระทำชั่วขึ้นมาจะต้องเคลื่อนจากสวรรค์ไปเกิดในคติอื่น อรรถกถาได้แสดงเหตุที่ทำให้เทวดาเคลื่อนจากเทวโลกไว้ ๔ ประการคือ ๑. ด้วยความสิ้นอายุ ๒. ด้วยความสิ้นบุญ ๓. ด้วยความสิ้นอาหาร ๔. ด้วยความโกรธ ในเหตุ ๔ ประการนั้น เทวดาที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชื่อว่า เคลื่อนด้วยความ โกรธ เช่น เทพบุตรคนหนึ่งไม่อดทนต่อสมบัติของผู้อื่นมีความโกรธเคืองแล้วจึงทำกาละ^{๔๖}

(๒) ผู้ประกอบด้วยเทวธรรมทั้ง ๒ คือ หิริ และโอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรม คือมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีดำรงตนอยู่ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่ง เรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็นมนุษย์แต่ประพฤดิพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์^{๔๗}

(๓) เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริและ โอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่าเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลกก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา^{๔๘}

^{๔๕} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๖/๒, พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๔๖} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒-๑๓.

^{๔๗} คุรายละเอียดใน มงคล. (บาลี) ๑/๒๕๔/๒๖๕-๒๗๐.

^{๔๘} คุรายละเอียดใน ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๗๑-๑๗๒, พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๕-๑๘๓, พุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๘๒/๔๕๓, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๖/๑๘๕-๑๘๘, พุ.ม.อ. (บาลี) ๕/๕๔-๕๗.

สรุปว่า หลักทวารธรรมนั้นทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. ทรงสถานะความเป็นเทวดาให้คงอยู่ได้นาน ๒. ผู้ปฏิบัติทวารธรรมชื่อว่าเป็นเทวดาใน โลกมนุษย์ ๓. หลักทวารธรรมเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา

จากการศึกษาหลักทวารธรรมจึงทราบได้ว่า ผู้ประพาศิตนยกจิตสูงขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ต้องประพาศิตนยกจิตเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพาศิตนยกจิตอยู่ตลอดเวลา หลักทวารธรรมนี้ยังเป็นมูลเหตุกุศลสัมปทาแห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจดด้วย

๒.๕ อายุขัยของเทวดา

การไปบังเกิดสถิตเสวยสุขในสวรรค์ทั้งในเทวโลกและพรหมโลกจะนานเท่าใดก็อยู่ที่อายุขัย คืออายุขัยที่ตนไปบังเกิด ช่วงเวลาที่ตนดำรงอยู่จากเกิดถึงตาย เรียกว่า อายุ เทวดาก็เหมือนสัตว์โลกทั่วไป ถ้ายังมีกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร เทวดาจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย คือเมื่ออายุขัยที่ตนมาดำรงอยู่สิ้นไปหมดไปก็ต้องจุติคือเคลื่อนไปเกิดในภพต่อไปตามกำลังกรรมที่ตนทำไว้ เทวดามีข้อได้เปรียบมนุษย์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะก็คือมีอายุทิพย์ ศิวพรณทิพย์ และสุขทิพย์ ถ้าเปรียบเทียบกับระหว่างเทวดากับมนุษย์แล้วจะเห็นว่าเทวดามีความสุขมากกว่า มีศิวพรณดีกว่า และมีอายุมากกว่ามนุษย์ เรื่องอายุขัยของเทวดามีหลักฐานปรากฏดังนี้

เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๘ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๕๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๓ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นยามามีอายุ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๑๔ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๒๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นดุสิตมีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๔๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นนิมมานรดีมีอายุ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๒๓๐ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๘๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นปรนิมิตตวาสวัตติมีอายุ ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๘๒๑ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑,๖๐๐ ปีในโลกมนุษย์ และเมื่อนับอายุของเทวดาทั้ง ๖ ชั้นรวมกันก็จะเป็น ๑,๒๒๘ โกฎิ ๕ ล้านปีของโลกมนุษย์ เทวดาชั้นพรหมปรัศชา มีอายุประมาณเศษ ๑ ส่วน ๓ แห่งกับเทวดาชั้นพรหมปุโรหิตา

มีอายุประมาณครึ่งกัป เทวดาชั้นมหาพรหม มีอายุประมาณ ๑ กัป เทวดาชั้นปริตตภา มีอายุประมาณ ๒ กัป เทวดาชั้นอัปมาณาภา มีอายุประมาณ ๔ กัป เทวดาชั้นอภัสสรา มีอายุประมาณ ๘ กัป เทวดาชั้นปริตตสุภา มีอายุประมาณ ๑๖ กัป เทวดาชั้นอัปมาณสุภา มีอายุประมาณ ๓๒ กัป เทวดาชั้นสุภกัณฑา มีอายุประมาณ ๖๔ กัป เทวดาชั้นเวหัพผลา มีอายุประมาณ ๕๐๐ กัป เทวดาชั้นอัสถุญญิสัตว์ มีอายุประมาณ ๕๐๐ กัปเหมือนกับเทวดาชั้นเวหัพผลา เทวดาชั้นอวิหา มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอตัปปา มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นสุทัตธา มีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นสุทัตสี มีอายุประมาณ ๘,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอกนิษฐา มีอายุประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอากาसानัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๒๐,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นวิญญาณัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๔๐,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอากัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๖๐,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นเนวตัณญาณาสัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัป^{๕๓}

อายุของเทวดานั้นถ้าจะคำนวณตัวเลขออกมาเป็นภาษาสามัญทั่วไปก็จะเป็นตัวเลขที่มีจำนวนมากมายจนล่วงวิสัยแห่งการคำนวณของมนุษย์ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านกำหนดปีทิพย์ของอายุเทวดาขึ้น และนับเป็นกัปหรือกัลป์เป็นเครื่องหมายกำหนดอายุของพรหมเพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจกันในหมู่มนุษย์

คำว่า กัป หมายถึง กาลเวลา ระยะเวลาแห่งอายุ กำหนดอายุของโลก^{๕๔} เรื่องของกัปนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงนัยเปรียบเทียบไว้ในพระสูตรหลายสูตรมีปพตสูตรเป็นต้น สรุปความได้ว่า

... กัปหนึ่งมีระยเวลานานแสนนาน มิใช่เรื่องง่ายที่จะนับกัปนั้นว่า เท่านี้ปี เท่านี้ ๑๐๐ ปี เท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี มีอุปมาเปรียบเทียบว่า เหมือนภูเขาศิลาแห่งทีบลูกใหญ่ มีความยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ บุรุษพึงเอาผ้าแคว้นกาสิมาลูบภูเขานั้น ๑๐๐ ปีต่อครั้ง ภูเขาศิลาลูกใหญ่นั้นพึงหมดสิ้นไป ความพยายามนี้ยังเร็วกว่า ส่วนกัปหนึ่งยังไม่หมดสิ้นไป ... เหมือนนครที่สร้างด้วยเหล็ก มีความยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ดผักกาด บุรุษพึงหยิบเมล็ดผักกาดออกจากนครนั้น ๑๐๐ ปีต่อ ๑ เมล็ด เมล็ดผักกาดกองใหญ่นั้นพึงหมดสิ้นไป ความพยายามนี้ยังเร็วกว่า ส่วนกัปหนึ่งยังไม่หมดสิ้นไป ... เหมือนสาวก ๔ รูปในธรรมวินัยนี้มีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี หากเธอเหล่านั้นพึงระลึกย้อนหลังได้วันละ ๑๐๐,๐๐๐ กัป กัปที่เธอเหล่านั้นระลึกไปไม่ถึงยังมีอยู่ ... เหมือนแม่น้ำคงคาที่เริ่มต้นจากที่ใด และถึงมหาสมุทร ณ ที่ใด เม็ดทรายในระหว่างนี้ง่ายที่จะนับได้

^{๕๓} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๓-๑๐๒๘/๖๗๐-๖๗๔.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗-๘.

ว่าเท่านี้เม็ด เท่านี้ ๑๐๐ เม็ด เท่านี้ ๑,๐๐๐ เม็ด เท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ เม็ด กับทั้งหลายที่ผ่านพ้นไป แล้วมากกว่าเม็ดทรายเหล่านั้น ...^{๕๕}

ตามที่แสดงมานี้จะเห็นว่า เทวดาชั้นฉกามาพจร ท่านใช้ว่าปีทิพย์ซึ่งกล่าวถึงอายุของ เทวดาว่ามากกำหนดด้วยปีทิพย์ สำหรับเทวดาในชั้นรูปาวจร และอรุปาวจร ท่านใช้คำว่ากัป เพราะ เป็นผู้มีอายุยืนยาวนานมาก นานจนกระทั่งไม่สามารถกำหนดอายุขัยของตนได้ เทวดาบางท่านจึง เกิดทิฐิชั่วเข้าใจเอาเองว่า สถานะแห่งตนมีความเป็นอยู่ชั่วนิรันดร์ยังยืนติดต่อกันคงที่ ไม่เคลื่อน ไม่ เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ เครื่องสตัคออก (จากทุกข์) อันยิ่งอย่างอื่นนอกจากฐานะแห่ง เทวดานี้ไม่มี ความเห็นในลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นแก่ภพพรหม พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดคำนึง นั้นจึงเสด็จไปที่พรหมโลกได้ตรัสกะภพพรหมว่า “ภพพรหม ท่านสำคัญอายุไฉนว่ายาว ก็อายุนั้นสั้น ไม่ยาวเลยพรหม เราอายุ ๑๐๐,๐๐๐ นิรพพุทะ ของท่านได้ดี”^{๕๖}

เทวดาบางท่านกำหนดอายุขัยของตนได้ รู้ว่าจะหมดสั้นไปเมื่อไรและรู้ว่าจุติแล้วจะไป เกิดที่ไหน ในกรณีถ้ารู้ว่าจุติแล้วต้องไปเกิดในนรกก็จะโทมนัสและจะพาเทพบริวารไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตน เช่น สุพรหมเทพบุตร ผู้สวयทิพย์ สมบัติในสวรรค์ได้อาศัยพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งพยากรณ์ปัญหาให้จึงทำทิพย์สมบัติของตนให้มันคง สืบต่อมาได้ สุพรหมเทพบุตรนั้น มีเทพอัปสรหนึ่งพันเป็นบริวารเสวยสุขอยู่ที่สวรรค์ กาลต่อมา เทพอัปสรห้าร้อยนางของพระองค์ได้จุติแล้ว ไปเกิดที่นรก ท้าวเธอทรงตรวจดูทราบความนั้นแล้วจึง ตรวจพระชนมายุของพระองค์ทราบว่าจักจุติแล้วเกิดที่นรกเหมือนกันจึงตกพระทัยโทมนัสพาเทพ อัปสร ๕๐๐ นางที่เหลือไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามปัญหาว่า

จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิคัย จิตคือใจนี้หวาดผวายเป็นประจำ เมื่อกิจคือเหตุเกิดขึ้นและยังไม่ เกิดขึ้น ถ้าหากความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ ขอพระองค์ผู้อันข้าพระองค์ทูลถามแล้วจงตรัสบอก ความไม่สะดุ้งนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแก่ท้าวเธอว่า เรามองไม่เห็นความสวัสดีอย่างอื่นของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากการบำเพ็ญเพียรอันเป็นองค์ แห่งการตรัสรู้ นอกจากการสำรวมอินทรีย์ และนอกจากการปล่อยวางทั้งหมด ในเวลาจบ พยากรณ์ปัญหา สุพรหมเทพบุตรได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันพร้อมด้วยเทพอัปสร ๕๐๐ นาง ทรงทำทิพย์สมบัตินั้นให้มีเสถียรภาพแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลกตามเดิม^{๕๗}

^{๕๕} ศ.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๘-๑๓๑/๒๑๕-๒๒๒.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๒๓๓-๒๓๕.

^{๕๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๒/๖๕๑-๖๕๒.

สรุปว่า สาเหตุที่ทำให้หมู่สัตว์ไปเกิดในสุคติภูมิ มีมนุษย์เป็นต้นนั้นขึ้นอยู่กับผลของกรรมฝ่ายดีเป็นขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล ประพฤติตนอยู่ในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ กุศลกรรมทางกาย ๓ อย่าง มีการไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น กุศลกรรมทางวจีกรรม ๔ อย่าง มีการไม่พูดโกหกเป็นต้น และกุศลกรรมทางใจ ๓ อย่าง มีการไม่คิดพยาบาทเป็นต้น

สำหรับผู้ไปเกิดเป็นเทวดาทั้งหมดนี้แม้ว่าจะเป็นผู้สวຍอารมณ์อันเป็นทิพย์ที่สุดแสนจะสบายซึ่งมีความละเอียดกว่าของมนุษย์ก็จริง แต่ถ้าไม่ได้เป็นพระอริยะชั้นใดชั้นหนึ่งแล้วย่อมมีโอกาสกลับมาเกิดในอบายภูมิได้อีกเช่นเดียวกัน เพราะเหล่าสัตว์ผู้อันอำนาจแห่งบุญส่งเสริมแล้วไปสู่ภพ รุกภพ หรือไปถึงภพคพรหมคือพรหมชั้นสูงสุด ได้แก่ เนวสัญญานาสัญญายตนพรหมก็ยังมีโอกาสกลับไปสู่ทุกคติภูมิได้อีก เนื่องด้วยการเกิดในภพไหนๆ ที่ชื่อว่าเที่ยงไม่มี ส่วนความแตกต่างกันระหว่างเทวดาชั้นต่างๆ นั้นย่อมแตกต่างกันด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่ได้ทำไว้ ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์และด้วยแรงแห่งการอธิษฐานในการปรารถนาไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นนั้นๆ ดังนั้น เมื่อเทวดาเหล่านั้นไม่ปรารถนาจะเคลื่อนจากสมบัติทิพย์ที่ตนสวຍอยู่จึงพยายามหาหนทางที่จะทำให้ตนอยู่กับสมบัติทิพย์นั้นตราบนานเท่านั้นจึงได้มีการขวนขวายเพื่อเข้าเฝ้าทูลถามวิธีการต่างๆ กับพระพุทธเจ้า ซึ่งผู้วิจยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ ๓

การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้าว่า มีการติดต่อกันอยู่เป็นประจำซึ่งเป็นการติดต่อกันแบบฉันทมิตร มีท่าทีแห่งไมตรีจิตต่อกัน พระพุทธเจ้ามีการพบปะกับท้าวสักกะเพราะเป็นพระราชานางเทวดา ท้าวสักกะเป็นผู้มีคุณธรรม มาเกิดเป็นท้าวสักกะได้ด้วยการบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ^๑ อย่างสมบูรณ์ ท้าวสักกะแม้ว่าจะเป็นพระราชานางเทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ก็มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ยามใดที่มีปัญหาขัดข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของพระองค์และเหล่าเทวดาบนสวรรค์จะเสด็จลงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาและพระพุทธเจ้าก็จะทรงตอบปัญหาทำให้ท้าวสักกะและเหล่าเทวดาที่มาทูลถามปัญหาได้พึงธรรมเกิดความรู้ความเข้าใจหลักธรรมได้ดวงตาเห็นธรรม สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวเกี่ยวกับความทุกข์และความเป็นอยู่ในภาวะของตนให้หมดไป ทำความสวัสดิและสมบัติบนสวรรค์ให้มีเสถียรภาพยั่งยืนสืบต่อไปได้

คำตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท้าวสักกะนั้น ในพระสูตรมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ในทีฆนิกาย มหาวรรค ได้ประมวลพระสูตรเอาไว้เรียกว่า สักกปัญหาสูตร^๒ เรื่องราวในพระสูตรนี้กล่าวถึงท้าวสักกะพร้อมด้วยเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ว่า ได้เข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต จึงทูลถามปัญหาซึ่งมีใจความสำคัญสรุปได้เป็น ๑๒ ข้อ ผลของการพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเหล่าเทวดาผู้เป็นบริวาร ๘๐,๐๐๐ คน ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน นอกจากนี้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วยังมีเรื่องราวการถามตอบปัญหาของท้าวสักกะปรากฏอยู่ในอรรถกถาอีกส่วนหนึ่งซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับคำถามคำตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าสืบต่อไป

พระพุทธเจ้าเมื่อมีพระประสงค์จะแสดงเทศนาโปรดพวกเทวดา พระองค์จะเสด็จไปสวรรค์โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นสวรรค์ชั้นที่พระองค์เสด็จไปมากที่สุด แม้ในคราวที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบทิวาของนักบวชนอกพระพุทธศาสนาแล้วพระองค์ก็ได้เสด็จไปจำ

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๓๗๑-๓๐๐.

พรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อเทศนาอิทธิกรมโปรดพระพุทธมารดาตามพุทธประเพณี ดังข้อความที่ปรากฏในอรรถกถาว่า

พระศาสดา กำลังทำปาฏิหาริย์อยู่นั้นแล ทรงรำพึงว่า พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทำปาฏิหาริย์นี้แล้วจำพรรษาที่ไหนหนอแล ทรงเห็นว่า จำพรรษาในภพดาวดึงส์แล้วแสดงอิทธิกรมปฏิภักแก่พุทธมารดาตั้งนี้แล้วทรงยกพระบาทเบื้องขวาเหยียบเหนือภูเขาขุคันธรทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสินธุ ...^๓

พวกเทวดาแม้ว่าจะเฝ้ายพร้อมด้วยสมบัติอันเป็นทิพย์แล้วยังมีโอกาสได้ฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาก็สามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามวิธีแก้ปัญหของตนได้ เทวดาที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหานั้นมีทั้งเทวดาที่ปรากฏนามและเทวดาที่ไม่ปรากฏนาม จะเห็นได้ว่า เทวดาที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปก็คือท้าวสักกะจอมเทพ พระองค์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าทั้งการถามปัญหาสนทนาธรรมและการให้ความช่วยเหลืออุปัฏฐากในด้านต่างๆ นอกจากท้าวสักกะแล้วเทวดาที่ไม่ปรากฏนามก็มีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งมาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า เช่น ในเวทตาสังยุต^๔ ได้ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการถามตอบปัญหาการสนทนาธรรมของเทวดา โดยใจความสำคัญของพระสูตรต่างๆ ในสังยุตนี้กล่าวถึงเทวดามาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาหรือสนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าบ้างกับพระสาวกบ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้โอกาส ได้พยากรณ์ปัญหาจบแล้ว เทวดาจะกล่าวคาถาชื่นชม ถวายอภิวัตทำประทักษิณแล้วกลับไปเทวโลก

๓.๑ สาเหตุที่เทวดาทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า

เทวดาผู้เสวยสุขอยู่บนสวรรค์แม้ว่าจะมีข้อได้เปรียบมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น มีอายุทิพย์ มีผิวพรรณทิพย์ มีอาหารทิพย์ก็ตามที แต่ก็ปรากฏว่าเทวดายังมีความขัดข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของตน ยังต้องการผู้เป็นที่พึ่งในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนให้คลี่คลายไปในทางที่ดีจากการศึกษาในอรรถกถาต่างๆ พบว่า เทวดายังมีความหวาดกลัวต่อมรณภัย กลัวว่าจะต้องไปสู่อบาย เทวดามีข้อจำกัดในด้านสติปัญญา ไม่สามารถตอบปัญหาอันลุ่มลึกได้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้เทวดาต้องหาทางแก้ไขความขัดข้องที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของตนด้วยการเข้าเฝ้าทูล

^๓ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๒๗.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑.

ถามปัญหา กับพระพุทธรเจ้าเพื่อพระองค์เป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตน ผู้วิัจขอนำประเด็นที่สำคัญของสาเหตุที่เทวดาทูลถามปัญหา กับพระพุทธรเจ้ามาเสนอไว้ในที่นี้ดังนี้

๓.๑.๑ กลัวต่อมรณภัย

มรณภัย คือความกลัวต่อความตาย เทวดาผู้เสวยสมบัติใหญ่อยู่บนสวรรค์ เมื่อถูกมรณภัยคุกคามแล้วย่อมหวาดกลัว ในยามเช่นนั้น เทวดาจะเกิดความอดสาหะเป็นอย่างยิ่ง ย่อมไปหาผู้เป็นที่พึ่งอาศัยเพื่อทำสมบัติของตนให้มั่นคง เช่น ท้าวสักกะ จอมเทพ เมื่อครั้งที่ถูกมรณภัยคุกคาม ท้าวเธอทรงทราบว่พระชนมายุของตนหมดแล้ว โดยทรงเห็นเครื่องหมายแห่งความตายปรากฏแก่พระองค์ ในครั้งนั้นท้าวสักกะได้มองดูสมบัติทั้งหมดของพระองค์ ทรงถูกความกลัวครอบงำ กลัวว่าสมบัติทั้งหมดของพระองค์จักฉิบหาย จึงทรงดำริว่าจะมีใครเป็นที่พึ่งให้แก่พระองค์ เพื่อถอนความโศกศัลย์ที่เกิดขึ้นนี้ ก็ทรงเห็นว่ามิพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าเท่านั้นที่จะทรงเป็นที่พึ่งแก่พระองค์ จึงพร้อมด้วยเทพผู้เป็นบริวารเข้าเฝ้าทูลถามปัญหา กับพระพุทธรเจ้า เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงพยากรณ์ปัญหาจบลง ท้าวสักกะพร้อมด้วยเทวดาแปดหมื่นตนได้บรรลุโสดาปัตติผล^๕ อรรถกถาได้แสดงไว้ว่า ผลของการฟังพยากรณ์ปัญหาดังกล่าวนี้ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับมาเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง ดังพุทธรดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ท้าวสักกเทวราชทำเสนาหาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ ในกาลเมื่อถูกมรณภัยคุกคามจึงพร้อมด้วยเทพบริษัทหนึ่งพันธรรมเทสนา ณ อินทสาละคูหา เมื่อได้ฟังพยากรณ์ปัญหาจากเราจบแล้วได้เป็นพระโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะแก่ ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เพราะอาศัยเรานี้เอง^๖

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เทวดาเมื่อถูกมรณภัยคุกคามแล้วจะเกิดความอดสาหะที่จะประกอบด้วยธรรม พวกกันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหา กับพระพุทธรเจ้า

๓.๑.๒ กลัวจะไปเกิดในนรก

สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เทวดามาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหา กับพระพุทธรเจ้าก็คือ เทวดากลัวว่าเมื่ออายุขัยของตนหมดสิ้นไปแล้วจะไปเกิดในนรก จึงมาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเพื่อพระพุทธรองค์จะเป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตน ดังเช่นสุพรหมเทพบุตรผู้เสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ได้อาศัยพระพุทธรเจ้าเป็นที่พึ่งพยากรณ์ปัญหาให้จึงทำทิพยสมบัติของตนให้มั่นคงสืบต่อมาได้ สุพรหมเทพบุตรนั้นมีเทพอัปสรหนึ่งพันเป็นบริวารเสพสุขอยู่บนสวรรค์ กาลต่อมาเทพ

^๕ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒/๑๔๔-๑๔๖.

^๖ บ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

อัปสรห่าร้อยนางของพระองค์ได้จัดแล้ว ไปเกิดในนรก ท้าวเธอทรงตรวจดูและทราบความนั้นแล้ว จึงตรวจดูพระชนมายุของพระองค์และทรงทราบว่าจักจุติแล้วเกิดในนรกเหมือนกันจึงตกพระทัย โทมณัสได้พาเทพอัปสรห่าร้อยนางที่เหลือไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามปัญหาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่สะดุ้งหวาดกลัว พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า ความสวัสดิจะมีได้ก็เพราะประกอบด้วย ปัญญา มีความเพียรเครื่องเผากิเลส สำนวมนิทรีย และปล่อยวางจากสรรพสิ่งทั้งปวง ในเวลาจบ พยากรณ์ปัญหา สุพรหมเทพบุตร ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันพร้อมด้วยนางเทพอัปสรห่า ร้อย ทรงทำทักขสมบัตินั้นให้มั่นคงแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลกตามเดิม^๓

๓.๑.๓ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า

เทวดาแม้ว่าจะเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ได้รับทักขสมบัตินั้นมากมายก็ตามที แต่ก็ยังมี ข้อจำกัดในด้านสติปัญญา ยังไม่สามารถตอบปัญหาที่ลุ่มลึกได้ ปัญหาบางเรื่องที่เกิดขึ้นในหมู่ เทวดานั้นจัดเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะตอบได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงมีพระปัญญา บารมีที่จะตอบได้ ดังเช่นเรื่องของท้าวสักกะ ที่คัมภีร์อรรถกถาแสดงไว้ว่า เทวดาในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อคือ ๑. ทานชนิดไหนเป็นเยี่ยม ๒. รสชนิดไหนเป็นยอด ๓. ความยินดีชนิดไหนเป็นเลิศ ๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐเพราะเหตุไร

ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาคนใดตอบได้ พวกเทวดาจึงปรึกษากันและกันจนล่วงเลย มาถึง ๑๒ ปี แล้วพากันไปเฝ้าท้าว महाराज ทั้ง ๔ ก็ยังไม่ได้คำตอบ แต่ท้าว महाराज ทั้ง ๔ ได้แนะนำ ให้ไปทูลถามท้าวสักกะ แม้ท้าวสักกะเองก็หาคำตอบไม่ได้จึงแนะนำ ให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า เพราะปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ เมื่อพวกเทวดามีท้าวสักกะเป็นประธานเข้าเฝ้า และทูลถามปัญหาทั้ง ๔ ข้อแล้ว พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า ธรรมทานเป็นเยี่ยมกว่าทานทั้งปวง รส แห่งพระธรรมเป็นยอดกว่ารสทั้งปวง ความยินดีในธรรมเป็นเลิศกว่าความยินดีทั้งปวง และความ สิ้นไปแห่งตัณหาชื่อว่าประเสริฐ เพราะชนะทุกข์ทั้งปวง การฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้น ได้รับ ผลดีเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การบรรลุนิพพานได้มีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน^๔

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า ปัญหาบางอย่างที่เทวดาตั้งขึ้นนั้น เป็นวิสัยที่ พระพุทธเจ้าจะตอบได้ มิใช่วิสัยของพระสาวกหรือเทวดาอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ เทวดาจึงเข้าเฝ้าทูลถาม ปัญหาแก่พระพุทธเจ้า

^๓ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๒/๖๕๑-๖๕๒.

^๔ ข.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔-๕๕.

๓.๑.๔ ต้องการตอบสนองความอยากรู้ของตน

ปัญหาบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หรือเทวดาก็ตาม จัดว่าเป็นประเด็นที่เทวดาให้ความสนใจ เทวดามีความประสงค์จะรู้ในเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องความเจริญและเรื่องความเสื่อมของสัตว์ทั้งหลาย เทวดามีลักษณะที่พิเศษคือ เมื่อเกิดความสงสัยต้องการจะรู้สิ่งใดก็จะเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ดังข้อความที่ปรากฏในอรรถกถาปราภวสูตร มีใจความโดยสรุปว่า เมื่อพวกเทวดาได้ฟังมงคลสูตรแล้วพากันคิดว่าพระพุทธเจ้า ทรงแสดงแต่ความเจริญและความสวัสดิ แต่ไม่ทรงแสดงความเสื่อมซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเสื่อม เสียดินาสา จึงพากันมาเข้าเฝ้าแล้วทูลถามเหตุแห่งความเสื่อมของคนมีจำนวน ๑๒ ข้อ พระพุทธองค์ก็ ทรงตอบไปตามลำดับทั้ง ๑๒ ข้อ เมื่อจบพยากรณ์ปัญหา เทวดาทั้งหลายก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล และอนาคามีผล เหลือจะคณานับ^๕

ตามข้อความที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าเทวดาเมื่อมีความต้องการจะรู้ในเรื่องต่างๆ ที่ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจะพากันมาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ทั้งนี้เพื่อ สนองความอยากรู้ของตนนั่นเอง

๓.๒ การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

เหล่าเทวดาที่มาทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้ามีหลายระดับชั้น ทั้งเทวดาชั้นนาคมาพจร เทวดาชั้นรูปาวจร และเทวดาชั้นอรุณาวจร แต่ละคนแต่ละท่านนั้นก็มาด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่าง กันไป บางท่านเป็นทุกข์ที่จะต้องพลัดพรากจากสมบัติพัสต์จึงมาทูลถามถึงวิธีที่จะทำให้ดำรงอยู่ใน สมบัติพัสต์นานๆ บางท่านเกิดความสงสัยใคร่รู้ในธรรมจึงมาทูลถามเพื่อแก้ข้อสงสัยนั้น บางท่าน มาทูลถามเพื่อทดลองภูมิธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพรวมของ การถามปัญหาของเทวดาต่อพระพุทธเจ้าของเหล่าเทวดาในชั้นต่างๆ ดังนี้

๓.๒.๑ ปัญหาของพระพรหม

คัมภีร์พระไตรปิฎกระบุไว้ว่า พระพรหมกับพระพุทธเจ้าได้มีความสัมพันธ์กันในการ ถามตอบปัญหา แต่มีปรากฏไม่มากเหมือนเทวดาชั้นนาคมาพจร คำถามคำตอบปัญหาของพระ พรหมนั้นมีข้อความปรากฏในหลายสูตรด้วยกัน เช่น พกสูตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของภพพรหม มีใจความว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ

^๕ คุราวละเอียคใน ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕/๓๑๔-๓๒๕.

พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัดดี พระองค์ได้ทรงทราบความคิดคำนึงของ พกพรหมด้วยพระทัยจึงเสด็จไปปรากฏที่พรหมโลกและในครั้งนั้นพกพรหมได้ทูลถามถึงเรื่อง อายุขัยของพรหม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าอายุนั้นสั้นนักไม่ยืนยาวเลย เมื่อสิ้นอายุขัยในพรหมโลก แล้วก็สามารถไปบังเกิดในที่อื่นๆ เช่น อบายภูมิได้ พกพรหมทูลถามต่อไปว่า พระองค์ตรัสว่า เรา เป็นผู้ที่มีปกติเห็นไม่มีที่สิ้นสุด ล่วงชาติชราและความเศร้าโศกได้แล้ว อะไรเป็นข้อปฏิบัติในอดีต ของข้าพระองค์ที่ทำให้ข้าพระองค์มาบังเกิดที่พรหมโลกนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ข้อปฏิบัติใน อดีตของท่านคือ การหาน้ำให้คนหิวน้ำได้ดื่ม การช่วยเหลือชาวบ้านที่ถูกโจรจับไป การช่วยเหลือ ชาวเรือให้พ้นจากนาคร้าย และความเป็นผู้มีปัญญาดีของท่าน จึงส่งผลให้ท่านมาบังเกิดที่พรหม โลกนี้ พกพรหมกราบทูลว่า พระองค์ทรงทราบอายุของข้าพระองค์แน่แท้ แม้สิ่งอื่นพระองค์ก็ทรง ทราบได้ เพราะพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้น อาณาภพอันรุ่งโรจน์ของพระองค์นี้จึงยังพรหม โลกให้สว่างไสว ตั้งอยู่^{๑๐}

ดังนั้น เทวดาที่สถิตอยู่บนพรหมโลกแม้ว่าเป็นผู้มีคุณธรรมสูงก็ตามแต่เมื่อประสบกับ ความขัดข้องในความเป็นอยู่เกี่ยวกับอายุขัยบ้าง เกี่ยวกับบุญบ้าง ก็จะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อขอ โอกาสทูลถามปัญหา และพระพุทธเจ้าก็ทรงตอบปัญหาให้ได้รับความรู้ความเข้าใจ แก่ปัญหาใน เรื่องนั้นๆ ได้ เช่นข้อความที่ปรากฏในพกสูตรดังกล่าวในเบื้องต้น ที่พระพรหมทูลถามปัญหาแก่ พระพุทธเจ้า และผลจากการฟังพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าทำให้พระพรหมเกิดความเห็นชอบ

ส่วนคำถามคำตอบปัญหาของพระพรหมตามที่ปรากฏในพระสูตรอื่นๆ จะเป็นไปใน ลักษณะของคำถามคำตอบระหว่างพระสาวกของพระพุทธเจ้ากับพระพรหม เช่น อปราทิฏฐิสสูตร ที่ พระมหาโมคคัลลานะ ถามพระพรหมว่า แม้ในวันนี้ท่านยังมีทิฐิอยู่หรือ ... พระพรหมตอบว่า ข้าพเจ้ามิได้มีทิฐิเหมือนครั้งก่อน ... ในวันนี้ ข้าพเจ้าฟังกล่าวว่า เราเป็นผู้เที่ยง เป็นผู้คงที่ ได้ อย่างไร^{๑๑}

พระพรหมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามิใช่เพื่อจุดประสงค์จะฟังธรรมหรือถามปัญหาเท่านั้น จากการศึกษาในพระไตรปิฎกพบว่า พระพรหมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลให้ทรงแสดงธรรม โปรดสัตว์บ้าง เข้าเฝ้ากราบทูลเพื่อแสดงความรู้ของตนให้พระผู้มีพระภาคทรงพอพระทัยบ้าง เช่น ข้อความในพรหมายจนสูตร ระบุไว้ว่า ท้าวสหัมบดีพรหมเข้าเฝ้ากราบทูลให้พระผู้มีพระภาคแสดง ธรรม โปรดสัตว์เพื่อสัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสจุกจุลีในตาน้อยมีอยู่ สดับธรรมแล้วจักเป็นผู้รู้ธรรม^{๑๒}

^{๑๐} คุรยละเอียดใน ต.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๒๓๓-๒๔๐.

^{๑๑} คุรยละเอียดใน ต.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๖/๒๔๒.

^{๑๒} ต.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๒/๒๓๐.

และข้อความที่สนับกุมารพรหมเข้าเฝ้ากล่าววาทาในที่ประทับของพระผู้มีพระภาคว่า ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านที่เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จัดว่าประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์^{๑๑}

คำถามคำตอบปัญหาระหว่างพระพรหมกับพระพุทธเจ้าในปรากฏไม่มากนัก ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะพระพรหมเป็นผู้มีคุณธรรมสูงซึ่งโดยปกติแล้วพรหมเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าเทวดาชั้นนรกมาพจร คือเทวดาในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นที่อยู่ต่ำลงมาจากชั้นพรหมโลก ดังนั้น จึงทำให้ปัญหาความขัดข้องเกี่ยวกับการเป็นอยู่ของพรหมมีไม่มากเหมือนกับเทวดาชั้นนรกมาพจร ปัญหาที่จะทูลถามกับพระพุทธเจ้าจึงน้อยกว่าเทวดาชั้นนรกมาพจร

๓.๒.๒ ปัญหาของท้าวสักกะ

คำถามคำตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท้าวสักกะได้มีการประมวลเป็นพระสูตรต่างๆ เอาไว้ดังนี้

(๑) สักกปัญหาสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค

สักกปัญหาสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะ พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ในถ้ำอินทสาล ที่เวทียกบรรพต ทางทิศเหนือของหมู่บ้านพรหมณ์ชื่ออัมพสันท์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์แคว้นมคธ เพื่อทรงตอบปัญหาของท้าวสักกะ ใจความสำคัญของพระสูตรนี้มีเนื้อหาแบ่งออกได้เป็น ๒ ภาณวาร ภาณวารที่ ๑ แบ่งย่อยเป็น ๔ ตอนคือ ตอนที่เป็นการนำ ตอนปัญจลักษณะคันธรรพเทพบุตรบรรเลงเพลง ตอนที่ท้าวสักกะเข้าเฝ้า และตอนที่กราบทูลเรื่องโคปกเทพบุตร ภาณวารที่ ๒ แบ่งย่อยเป็น ๒ ตอนคือ ตอนที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหา และตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะ

การเข้าเฝ้าทูลถามปัญหานั้น ท้าวสักกะได้ตรัสเรียกปัญจลักษณะคันธรรพเทพบุตรมารับสั่งให้กราบทูลขออนุญาตเข้าเฝ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ท้าวสักกะ พร้อมด้วยเหล่าเทพผู้เป็นบริวารจึงเข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ท้าวสักกะจึงทูลถามปัญหา มีใจความสรุปได้เป็น ๑๒ ข้อดังนี้

ปัญหาข้อที่ ๑ ทูลถามว่า พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่นๆ จำนวนมากมีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดเอาไว้ จึงยังคงมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียน และจองเวรกันอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เป็นเครื่องผูกมัดเอาไว้

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๒/๒๕๓.

ปัญหาข้อที่ ๒ ทูลถามว่า อิสสาและมัจฉริยะมีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด เมื่อมีอะไรจึงมีอิสสามัจฉริยะ เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีอิสสามัจฉริยะ ตรัสตอบว่า อิสสาและมัจฉริยะมีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นต้นเหตุ มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นเหตุเกิด มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นกำเนิด มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นแดนเกิด เมื่อมีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักจึงมีอิสสาและมัจฉริยะ เมื่อไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักจึงไม่มีอิสสาและมัจฉริยะ

ปัญหาข้อที่ ๓ ทูลถามว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รักเกิดจากอะไร และเมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ตรัสตอบว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเกิดจากฉันทะ (ความพอใจ) ถ้าไม่มีฉันทะก็ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก

ปัญหาข้อที่ ๔ ทูลถามว่า ฉันทะเกิดจากอะไร เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีฉันทะ ตรัสตอบว่า ฉันทะเกิดจากวิตก (การตรikir ไตร่ตรอง) ถ้าไม่มีวิตกก็ไม่มีฉันทะ

ปัญหาข้อที่ ๕ ทูลถามว่า วิตกเกิดจากอะไร เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีวิตก ตรัสตอบว่า วิตกเกิดจากแง่ต่างแห่งปัญจสัญญา (การคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ ด้วยอำนาจค้นหา มานะ และทัญญูของตนจนเกิดแง่ หรือมุมมองต่างกันออกไป) ถ้าไม่มีแง่ต่างแห่งปัญจสัญญาก็ไม่มีวิตก

ปัญหาข้อที่ ๖ ทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควรและดำเนินไปสู่ความดับแห่งปัญจสัญญา ตรัสตอบว่า โสมนัส (ความดีใจ) โทมนัส (ความเสียใจ) และอุเบกขา (ความวางเฉย) มีอย่างละ ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพได้แก่ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้นอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ส่วนฝ่ายที่ไม่ควรเสพมีนัยตรงกันข้าม อนึ่ง ในโสมนัส โทมนัสและอุเบกขา ฝ่ายที่ควรเสพก็แบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่มีวิตกและวิจารณ์และฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่มีวิจารณ์ ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ ฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่มีวิจารณ์ประณีตกว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้จึงชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันควรและดำเนินไปสู่ความดับแห่งปัญจสัญญา

ปัญหาข้อที่ ๗ ทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสํารวมในปาฏิโมกข์ ตรัสตอบว่า กายสมาจาร (ความประพฤติทางกาย) วชิรสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) และปริเยสนา (การแสวงหา) มีอย่างละ ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพได้แก่ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้นอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ส่วนฝ่ายที่ไม่ควรเสพมีนัยตรงกันข้าม ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้แลจึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสํารวมในปาฏิโมกข์

ปัญหาข้อที่ ๘ ทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมอินทรีย์ ตรัสตอบว่า อารมณ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ มีอย่างละ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ (สำหรับคำอธิบายขยายความต่อจากนี้ ท้าวสักกะเป็นผู้อธิบายตามที่พระองค์ทรงเข้าพระทัยโดยตรงถือตามคำอธิบายของการปฏิบัติเพื่อสාරวมในพระปาฏิโมกข์เป็นแนว จึงไม่มีความสงสัยในเรื่องนี้)

ปัญหาข้อที่ ๙ ทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายมีวาทะ (หลักการ) สีล (ข้อปฏิบัติ) ฉันทะ (ลัทธิต) และอัชโหมसानะ (จุดหมาย) อย่างเดียวกันใช่หรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่อย่างเดียวกัน

ปัญหาข้อที่ ๑๐ ทูลถามว่า เพราะเหตุไรสมณพราหมณ์ทั้งหมดจึงไม่มีวาทะ สีล ฉันทะ และอัชโหมसानะเป็นอย่างเดียวกัน ตรัสตอบว่า เพราะโลกมีธาตุ (นิสัยใจคอความนิยม) หลากหลายในโลกที่มีธาตุหลากหลายนี้ เหล่าสัตว์ยึดมั่นธาตุใดๆ อยู่ ก็ย่อมยึดมั่นธาตุนั้นๆ ด้วยเรี่ยวแรงและความยึดมั่นว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง

ปัญหาข้อที่ ๑๑ ทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายมีความสำเร็จสูงสุด (หมดกิเลส) มีความเกษมจากโยคะสูงสุด (บรรลุนิพพาน) ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด (บรรลุนิพพาน) มีที่สุดอันสูงสุด (ถึงนิพพาน) ใช่หรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่

ปัญหาข้อที่ ๑๒ ทูลถามว่า เพราะเหตุไร ตรัสตอบว่า เพราะสมณพราหมณ์เท่านั้นเป็นผู้หลุดพ้น เพราะสันต์ค้นหาจึงมีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด และมีที่สุดอันสูงสุด

ท้าวสักกะ ทรงชื่นชมพระพุทธานุภาพของพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า ความหวั่นไหวเป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร นุคคร่าบุรุษ (คน) ไป เพื่อบังเกิดในภพนั้นๆ ฉะนั้น บุรุษนี้จึงถึงฐานะสูงข้างต่ำบ้าง (หมายถึงภูมิต่างๆ เช่น พรหมโลกสูงกว่าเทวโลก เทวโลกสูงกว่ามนุษย์โลก และมนุษย์โลกสูงกว่าอบายภูมิ)

พระผู้มีพระภาคตรัสถามท้าวสักกะจอมเทพว่า ทรงจำได้หรือไม่ว่าเคยตรัสถามปัญหา นี้กับสมณพราหมณ์เหล่าอื่นมาแล้ว ทูลตอบว่า จำได้ คือเคยตรัสถามสมณพราหมณ์ที่เข้าพระทัยว่า เป็นผู้อยู่ในป่า อยู่ในเสนาสนะอันสงัด แต่ไม่ทรงได้รับคำตอบ พอเขาทราบว่าเป็นท้าวสักกะกลับได้รับการยกย่องนับถือยอมตนเป็นสาวกของพระองค์ แล้วทรงประกาศยืนยันว่า พระองค์บรรลุนิพพานเพราะได้สดับพระธรรมเทศนาครั้งนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า ทรงจำได้หรือไม่ว่าทรงได้ความยินดีได้โสมนัส เช่นนี้มาก่อนแล้ว ทูลตอบว่า จำได้ คือทรงได้ความยินดีได้โสมนัสเมื่อพวกเทพบริวารพาออกสูร

แต่เป็นความยินดีเป็น โสมนัสที่เป็นทางแห่งทัณทาวุชและศัตราวุช ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ส่วนการได้ความยินดี การได้โสมนัสเพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคไม่เป็นทางแห่งทัณทาวุชและศัตราวุช เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ทรงใช้พระหัตถ์ตบแผ่นดินเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส” การฟังพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าในครั้งนั้น นับว่าส่งผลอันยิ่งใหญ่ทำให้ท้าวสักกะและเทวดาอีก ๘๐,๐๐๐ คน ได้ธรรมจักขุ เกิดดวงตาเห็นธรรม มีความเข้าใจถูกต้องว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๑๔}

สำหรับเนื้อหาและกระบวนวิธีอธิบายในสักกปัญหาสูตรนี้นับว่าเป็นแบบฉบับของการตอบปัญหาที่ชัดเจนมาก มีวิธีอธิบายที่แตกต่างไปจากพระสูตรอื่นๆ คือทรงอธิบายแบบแก้อรธของอรธรถถาทั้งหลาย ผลการฟังพยากรณ์ปัญหาตามที่ปรากฏในอรธรถถากล่าวไว้ว่า ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง^{๑๕} คำถามคำตอบในสักกปัญหาพยากรณ์นี้ จัดว่าเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพันของเหล่าเทวดาซึ่งมีท้าวสักกะเป็นประธาน

(๒) จุฬัตถาสังขยสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก

ในจุฬัตถาสังขยสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก ได้กล่าวถึงการสนทนาธรรมแบบถามตอบปัญหาระหว่างท้าวสักกะกับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท้าวสักกะจอมเทพขณะประทับอยู่ในปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ณ บุพพารามเขตกรุงสาวัตถี โดยเนื้อหาของพระสูตรเป็นพระพุทธานุญาตโดยย่อ สรุปเนื้อหาที่สำคัญของคำถามคำตอบได้ดังนี้

ท้าวสักกะทูลถามว่า กล่าวโดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ภิกษุจึงชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สันติคณหาความสำเร็จขั้นสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมื่อภิกษุได้สดับว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น เธอรู้ธรรมทั้งปวงนั้นแล้วกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือทุกขมสุขเวทนาเกิดขึ้น เธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับและความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลาย เมื่อเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับและความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลาย เธอไม่ยึดมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น จึงไม่สะดุ้ง

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

^{๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

หวาดหวั่น เมื่อไม่สะอึกหวาดหวั่น จึงดับกิเลสได้เฉพาะตน และรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ (เพื่อบรรลุอรหัตผล) อีกต่อไป ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ ภิกษุจึงถือว่าเป็นผู้หลุดพ้นแล้วด้วยธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด มีที่สุดอันสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๖}

ท้ายของพระสูตร ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงชื่นชมยินดีพระภิกษุของพระพุทธเจ้าถวายอภิวัตตะทำประทักษิณแล้วอันตรธานไปจากที่นั้น คำถามคำตอบในพระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นรวมอยู่ในพระสูตรเดียวกัน

(๓) สักกสังยุต ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้ประมวลเรื่องท้าวสักกะจอมเทพเอาไว้ จัดเป็นสังยุต เรียกว่า สักกสังยุต หมายถึง ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับท้าวสักกะจอมเทพ จัดแบ่งเป็น ๓ วรรคคือ ปฐมวรรค ทุติยวรรค และตติยวรรค แต่ละวรรคมีพระสูตร ๕ สูตรบ้าง ๑๐ สูตรบ้าง รวมทั้งหมด ๒๕ สูตร ใจความสำคัญของพระสูตรต่างๆ ในสักกสังยุตนี้ กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับท้าวสักกะจอมเทพ เช่น การทำสงครามระหว่างท้าวสักกะกับท้าวเวปจิตติจอมอสูร การแข่งขันคำสุภาษิตระหว่างเทพกับอสูร คุณธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะคือ วัตตบท ๗ ประการ รวมถึงเรื่องท้าวสักกะเข้าไปสนทนารธรรมกับพระพุทธเจ้า บางสูตรกล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุโดยทรงยกเรื่องท้าวสักกะเป็นตัวอย่าง เนื้อหาของพระสูตรที่เป็นคำถามคำตอบปัญหาาระหว่างท้าวสักกะกับพระพุทธเจ้าในสังยุตนี้มีปรากฏอยู่ในพระสูตร รวม ๓ พระสูตรคือ

(ก) รัมณียกสูตร

รัมณียกสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสถานที่อันรื่นรมย์ พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยในครั้งนั้นท้าวสักกะจอมเทพได้เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้วได้ทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าเพื่อสนองความอยากรู้ มีใจความว่า “สถานที่เช่นไรหนอเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อารามอันวิจิตร ป่าอันวิจิตร สระโบกขรณีที่สร้างอย่างดียังไม่ถึงเศษ ๑ ส่วน ๑๖ แห่งภูมิสถานอันรื่นรมย์ของมนุษย์ พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด เป็นบ้านหรือเป็นป่า เป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นเป็นภูมิสถานที่น่ารื่นรมย์”^{๑๗}

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๐/๔๒๐-๔๒๒.

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๑/๓๘๑-๓๘๒.

(ข) ยชมานสูตร

ยชมานสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการบูชา พระสูตรนี้เกิดขึ้น ณ ภูเขาชิลชิล เมืองราชคฤห์ โดยครั้งนั้นท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเพื่อสนองความอยากรู้ มีใจความว่า

เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ ปรารถนาบุญ บูชาอยู่ ทำบุญซึ่งให้เกิดผลทานที่ให้แล้วในที่ไหนมีผลมาก พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ท่านผู้ปฏิบัติดี ๔ จำพวก ท่านผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ จำพวกนั้นคือ พระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติตรง ตั้งมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ ปรารถนาบุญ บูชาอยู่ ทำบุญซึ่งให้เกิดผลทานที่ให้แล้วในพระสงฆ์มีผลมาก^{๑๘}

(ค) ฆัตวาสูตร

ฆัตวาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า สถานที่เกิดขึ้นของพระสูตรนี้ เป็นสถานที่เดียวกันกับรามณียกสูตร แต่มีความต่างกันในเรื่องคำถามคำตอบ โดยพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่านี้ ท้าวสักกะจอมเทพได้ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพัน มีใจความว่า

บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววาสะ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้วจึงไม่เศร้าโศก^{๑๙}

(๔) สักกปัญหาสูตร ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

ในสักกปัญหาสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ท้าวสักกะได้ทูลถามปัญหาว่าด้วยเรื่องเหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ไม่ปรินิพพานในปัจจุบันและเหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบัน โดยพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ท้าวสักกะขณะประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ท้าวสักกะได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบัน” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

^{๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๑๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๓/๓๘๑.

เมื่อยังผลิตเพลินรูป เสียง กลิ่น รส โสภณัฐพะ และธรรมารมณอันเป็นอายตนะภายนอกที่ นำปรารภนา นำไคร้ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ไคร้ พาใจให้กำหนด ยังผลิตเพลิน เชยชม ยึดติดอยู่ในอายตนะภายนอกดังกล่าวนี้ วิญญาณที่อาศัยคณหานั้นความยึดมั่นคณหานั้นก็มี อยู่จึงยังมีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน เมื่อไม่ผลิตเพลินรูป เสียง กลิ่น รส โสภณัฐพะและธรรมารมณอันเป็นอายตนะภายนอกที่นำปรารภนา นำไคร้ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ไคร้ พาใจให้กำหนด ไม่ผลิตเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดอยู่ในอายตนะ ภายนอกดังกล่าวนี้ วิญญาณที่อาศัยคณหานั้นก็ไม่มี ความยึดมั่นคณหาที่ไม่มี จึงไม่มีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมปรินิพพานในปัจจุบัน^{๒๐}

ในพระสูตรนี้ ท้าวสักกะทูลถามปัญหาแบ่งออกได้เป็นสองข้อ และพระผู้มีพระภาคได้ ตรัสตอบทั้งสองข้อ โดยลักษณะของการตอบเป็นการจำแนกอายตนะภายนอกทั้ง ๖ ประการว่า เมื่อ ผลิตเพลินอายตนะภายนอกก็มีวิญญาณและความยึดมั่นที่อาศัยคณหาคือความผลิตเพลินนั้น เมื่อมี ความยึดมั่นก็ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน เมื่อไม่มีความยึดมั่นก็ปรินิพพานในปัจจุบัน คำถามคำตอบ ปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต

(๕) ตัณหารรค ในขุททกนิกาย ธรรมบท

ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะ โดยในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏเป็นคำถาม คำตอบแต่มีปรากฏเป็นคำถามคำตอบอยู่ในอรรถกถาได้แก่ เรื่องท้าวสักกะจอมเทพ พระพุทธเจ้า ตรัสแก่ท้าวสักกะจอมเทพและเหล่าเทวดาว่า “การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง รสแห่งธรรมชนะรส ทั้งปวง ความยินดีในธรรมชนะความยินดีทั้งปวง ความสิ้นคณหาชนะทุกข์ทั้งปวง”^{๒๑}

ผลที่ได้รับจากการฟังธรรมครั้งนี้ ในพระไตรปิฎกไม่ได้ระบุเอาไว้ แต่ในอรรถกถา ธรรมบทระบุถึงความเบื้องต้น ปัญหา การตอบปัญหา ความหมายของหลักธรรมในการตอบ และ ผลที่ได้รับจากการฟังพยากรณ์ปัญหาดังกล่าวเอาไว้ด้วย ผู้วิจัยขอนำเอาข้อความในอรรถกถาธรรม บทมานำเสนอ ดังนี้

เรื่องท้าวสักกเทวราช ตามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าว สักกะและเหล่าเทวดา ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร โดยมีเรื่องราวความเป็นมาว่า เทวดา ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อว่า

^{๒๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๘/๑๓-๑๔.

^{๒๑} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม ๒. บรรดาสัตว์ทั้งหลาย รสชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม ๓. บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ ๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาคนใดตอบได้ เทวดาทั้งหลายถามกันและกันอย่างนี้ล่วงเลยไป ๑๒ ปี จึงพากันไปเฝ้าท้าว महाराजทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถตอบปัญหาได้ แต่ได้แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะ ด้วยว่าท้าวสักกะทรงดำริอรรถที่ชนตั้งพันคิดแล้วย่อมทรงทราบโดยขณะเดียวเท่านั้น เมื่อท้าวสักกะทรงทราบเรื่องดังกล่าวจึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพราะปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้น จึงพาเหล่าเทวดาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาเหล่านั้นครบทั้ง ๔ ข้อ ตามลำดับว่า ๑. บรรดาทานทุกชนิด ธรรมทานเป็นเยี่ยม ๒. บรรดาสัตว์ทุกชนิด รสแห่งพระธรรมเป็นยอดเยี่ยม ๓. บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ ๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา ประเสริฐที่สุดแท้ เพราะความเป็นเหตุให้สัตว์บรรลुพระอรหัต และตรัสเป็นคาถาไว้ว่า

การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง รสแห่งธรรม ชนะ
รสทั้งปวง ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง ฯ^{๒๒}

การให้ธรรมทานจัดว่าเป็นเยี่ยม ชนะการให้ทุกอย่าง คือประเสริฐกว่าถวายบิณฑบาตกว่าเภสัชทาน กว่าเสนาสนทาน กว่าปราสาทวิหารทาน คือบุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรมจนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละมีอย่างไรเสียก่อนจึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟังธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้ รสแห่งพระธรรมเป็นยอดเยี่ยมรสทั้งปวง หมายถึง รสอื่นๆ เช่น สุขาโภชน์ของเทวดาทั้งหลายยังเป็นปัจจัยให้สัตว์ต้องเสวยทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนรสพระธรรมคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และโลกุตระธรรม ๕ ประการ เป็นรสแห่งความสุขที่ประเสริฐสุด ความยินดีในธรรมประเสริฐ ชนะความยินดีทุกชนิด หมายถึง ความยินดีอื่นๆ เช่น ความยินดีในบุตรธิดา ทรัพย์ สตรี หรือการขับร้องประโคมดนตรีทั้งหลายล้วนเป็นปัจจัยให้เสวยทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนความอึดใจซึ่งเกิดขึ้น ณ ภายในของผู้แสดงกตိ ผู้ฟังกตติ ผู้กล่าวสอนกตติซึ่งธรรม ย่อมให้ผลเป็นความเบิกบานใจ ให้น้ำตาไหลให้เกิดขนชูชัน ความอึดใจนั้นย่อมทำที่สุดแห่งสังสารวัฏ มีพระอรหันต์เป็นปรีโยสาน ความยินดีในธรรมเห็นปานนี้ประเสริฐกว่าความยินดีทั้งปวง ความสิ้นตัณหาชนะทุกข์ทั้งปวง หมายถึง พระอรหันต์ซึ่งเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งตัณหา นั้น เป็นสภาวะที่ครอบงำตัดขาดทุกข์ในสังสารวัฏได้อย่างสิ้นเชิง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้จบลง ธรรมาภิสมัยได้

^{๒๒} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๔/๗๘, บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน ท้าวสักกะได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลว่า ชรามทานมีผลมากถึงเพียงนี้ ทำไมพระองค์จึงไม่รับสั่งให้ให้ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วตรัสว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พวกเธอทำการฟังธรรมใหญ่อยู่ก็ดี การฟังธรรมตามปกติก็ดี กล่าวอุปนิสันทนาก็ดี โดยที่สุคนธ์การอนุโมทนา ฟังให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งหลาย^{๒๓}

การตอบปัญหาดังกล่าวนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้เพื่อความหลุดพ้นและในการตอบปัญหานี้มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ตอบได้ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้ามิใช่วิสัยของท้าวสักกะหรือเทวดาอื่นๆ ที่จะตอบได้

๓.๒.๓ ปัญหาของเทวดาที่ปรากฏนาม

เทวดาที่มาทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาค นอกจากท้าวสักกเทวราชแล้วเทวดาอื่นๆ ที่ปรากฏนามก็มีอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค กล่าวถึงเทพบุตรเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคซึ่งประมวลเรื่องราวของเทพบุตรเอาไว้ เรียกว่า เทวปุตตสังยุต ใจความสำคัญของพระสูตรต่างๆ ในสังยุตนี้ได้กล่าวถึงเทพบุตรที่ปรากฏนามต่างๆ เข้ามาทูลถามปัญหาหรือสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคก็มีกับพระสาวกก็มี โดยเฉพาะพระสูตรที่ว่าด้วยการถามตอบปัญหาระหว่างเทพบุตรกับพระพุทธเจ้านั้นมีปรากฏอยู่ในสังยุตนี้รวม ๘ พระสูตรคือ

(๑) มามสูตร

มามสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยมามเทพบุตร คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคม และเพื่อสนองความอยากรู้ของเทพบุตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มามเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยคำถามและคำตอบปัญหาเป็นรูปของคาถา

มามเทพบุตร กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววัตรภู* พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๒๔}

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔-๖๐.

* ท้าววัตรภู ในที่นี้หมายถึง ท้าวสักกะ (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๘๔/๑๐๐).

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/๘๘-๘๙.

(๒) มาตรฐาน

มาตรฐาน คือพระสูตรที่ว่าด้วยมาตรฐานเทพบุตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทพบุตร พระสูตรนี้ทำให้ทราบว่าแสงสว่างของพระพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย ซึ่งมีข้อความของคำถามคำตอบปรากฏเป็นรูปคาถา

เทวดาทูลถามว่า โลกรุ่งเรืองเพราะแสงสว่างเหล่าใด แสงสว่างเหล่านั้นมีอยู่ท่าใดในโลก พวกข้าพระองค์มาเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าจะรู้แสงสว่างนั้นได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในโลกมีแสงสว่างอยู่ ๔ อย่าง อย่างที่ ๕ ไม่มีในโลกนี้คือ (๑) ดวงอาทิตย์ส่องสว่างในกลางวัน (๒) ดวงจันทร์ส่องสว่างในกลางคืน (๓) ไฟส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืนทุกหนทุกแห่ง (๔) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างนี้* เป็นแสงสว่างอย่างยอดเยี่ยม^{๒๕}

(๓) นันทนสูตร

นันทนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยนันทนเทพบุตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่มีคุณสมบัติสามารถล่วงทุกข์ได้ โดยมีข้อความคำถามคำตอบเป็นรูปคาถา นันทนเทพบุตรทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระโคตม ผู้มีปัญญาคุณแผ่นดิน ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ถึงญาณทัสสนะ** อันไม่มีสิ่งใดขวางกั้นของพระผู้มีพระภาค บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลประเภทใดว่าเป็นผู้มีศีล ประเภทใดว่าเป็นผู้มีปัญญา บุคคลประเภทใดล่วงทุกข์ได้ เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคลประเภทใด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลใดมีศีล มีปัญญาอบรมตนดีแล้ว มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ ละความเศร้าโศกได้หมดสิ้น ลีนอาสวะแล้ว เหลือไว้แต่ร่างกายในชาติสุดท้าย บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลประเภทนั้นว่าเป็นผู้มีศีล เป็นผู้มีปัญญา บุคคลประเภทนั้นล่วงทุกข์ได้แล้ว เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคลประเภทนั้น^{๒๖}

* แสงสว่างนี้ ในที่นี้หมายถึง แสงสว่างของพระพุทธเจ้า (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖/๕๒).

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๕/๘๕.

** ญาณทัสสนะ หมายถึง ปัจเจกขณญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือสำรวจรู้มรรคผล กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน (เว้นพระอรหันต์ ไม่มีการพิจารณากิเลสที่เหลืออยู่) (อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๐๔/๒๕๓).

^{๒๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๑๐๑-๑๐๒.

(๔) จันทนสูตร

จันทนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยจันทนเทพบุตร คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต พระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้ที่สามารถข้ามโอฆะซึ่งข้ามได้โดยยาก จันทนเทพบุตรทูลถามว่า

บุคคลผู้ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนจะข้าม โอฆะได้อย่างไร ใครไม่จมในห้วงน้ำ ลึกซึ่งไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดี ปราศจากความเพียร อุทิสกายและใจตลอดกาลทุกเมื่อ ย่อมข้าม โอฆะที่ข้ามได้ยาก เขาเว้นขาดแล้วจากกามสัญญา ถ่วงรูปสังโยชน์ได้ มีความกำหนดด้วยความเพลิดเพลินสิ้นแล้ว ย่อมไม่จมในห้วงน้ำลึก^{๒๗}

(๕) สุพรหมสูตร

สุพรหมสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสุพรหมเทพบุตร เนื้อความในพระสูตรแสดงให้เห็นถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนที่นำไปสู่ความสวัสดิ เพื่อมีชีวิตยืนนาน คำถามคำตอบในพระสูตรนี้เป็นรูปคาถา โดยสุพรหมเทพบุตรได้กราบทูลพระพุทธรเจ้าว่า

จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ใจนี้หวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ เมื่อกิจทั้งหลายยังไม่เกิดขึ้นก็ดี เกิดขึ้นแล้วก็ดี ถ้าความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ พระองค์ผู้ที่ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอจงตรัสบอกข้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นอกจากปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความสำรวมอินทรีย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง เรายังไม่เห็นความสวัสดิแห่งสัตว์ทั้งหลายเลย^{๒๘}

ท้ายของพระสูตรนี้ไม่ได้กล่าวถึงผลของการพึงพยากรณ์ปัญหาเอาไว้ แต่ในอรรถกถาสติปัญญาสูตรได้กล่าวถึงความเป็นมาของการเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค การถามตอบปัญหา และผลของการพึงพยากรณ์ปัญหาเอาไว้ด้วยซึ่งมีข้อความปรากฏว่า สุพรหมเทพบุตร มีเทพอัปสรพินหนึ่ง เป็นบริวารเสวยสวรรค์สมบัติอยู่ในเทวโลก กาลต่อมา เทพอัปสรสาวชาวสวรรค์ผู้เป็นบริวารของพระองค์จุติแล้วเกิดในนรก ท้าวเธอทรงใคร่ครวญดู ทราบความนั้นแล้วจึงตรวจดูพระชนมายุของพระองค์ ทราบว่าจักจุติแล้วเกิดในนรกเหมือนกัน จึงตกพระทัยโทมนัส พาเทพอัปสร ๕๐๐ นางที่เหลื่อไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามปัญหา เนื้อความของคำถามคำตอบปัญหาเหมือนในสุพรหมสูตรที่กล่าวมาในเบื้องต้น แต่มีข้อความที่ต่างจากสุพรหมสูตรอยู่ในตอนท้ายสองประเด็นคือ ใน

^{๒๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖/๑๐๒-๑๐๓.

^{๒๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๑๐๔.

อรรถกถาจัดข้อธรรมเอาไว้ต่างจากพระไตรปิฎกโดยในพระไตรปิฎกแบ่งธรรมออกเป็น ๔ ข้อคือ ๑. ปัญญา ๒. ความเพียร ๓. ความสำรวมอินทรีย์ ๔. ความสละทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนในอรรถกถาแบ่งธรรมออกเป็น ๓ ข้อ โดยแปลข้อที่หนึ่งเป็นวิเสสนะขยายความข้อที่ ๒ (คำแปลในอรรถกถาว่า เรามองไม่เห็นความสวัสดีอย่างอื่นของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากการบำเพ็ญเพียร อันเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ นอกจากความสำรวมอินทรีย์ (และ) นอกจากการปล่อยวางทั้งหมด) นอกนั้นก็เหมือนเดิมสำหรับในตอนท้าย อรรถกถาได้ระบุไว้ว่า ในเวลาจบพยากรณ์ปัญหา สุพรหมเทพบุตรได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระ โสคาบัน พร้อมด้วยเทพอัปสร ๕๐๐ นาง ทำทิพย์สมบัตินั้นให้มีเสถียรภาพตามเดิมแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลก^{๒๙}

(๖) กกุชสูตร

กกุชสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยกกุชเทพบุตร คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทพบุตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กกุชเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระอัญชวัน สถานที่พระราชทานอภัยแก่หมู่นีเอ เมืองสาเกต ครั้งนั้น กกุชเทพบุตรมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระอัญชวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วยืน ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระสมณะ พระองค์ทรงยินดีอยู่หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อาวุโส เราได้อะไรเล่า” เทพบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ทรงเส้าโสกอยู่หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อาวุโส เราเสื่อมอะไรเล่า” กกุชเทพบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ไม่ทรงยินดีเลย ไม่ทรงเส้าโสกเลยหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นเช่นนั้น อาวุโส” กกุชเทพบุตรกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นภิกษุ พระองค์ไม่ทรงมีความทุกข์บ้างหรือ ไม่ทรงมีความเปลิดเพลิน บ้างหรือ ความไม่ยินดีไม่ครอบงำพระองค์ผู้อยู่ผู้เดียวหรือ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ท่านผู้อันคนบูชา เราไม่มีความทุกข์และความเปลิดเพลิน อนึ่ง ความไม่ยินดีก็ไม่ครอบงำเราผู้อยู่ผู้เดียว กกุชเทพบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นภิกษุ ทำไมพระองค์จึงไม่มีความทุกข์ ไม่มี ความเปลิดเพลิน ทำไมความไม่ยินดีจึงไม่ครอบงำพระองค์ผู้อยู่ผู้เดียว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้มีความทุกข์เท่านั้นจึงมีความเปลิดเพลิน ผู้มีความเปลิดเพลินเท่านั้นจึงมีความทุกข์ ภิกษุ เป็นผู้ไม่มีความเปลิดเพลิน เป็นผู้ไม่มีความทุกข์^{๓๐}

^{๒๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑/๖๕๑-๖๕๒.

^{๓๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๑๐๔-๑๐๖.

(๗) โรหิตัสสสูตร

โรหิตัสสสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยโรหิตัสสเทพบุตร คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้แก่โรหิตัสสเทพบุตร โดยใจความของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกว่าไม่พึงถึงได้ด้วยกาไป แต่ได้แสดงไว้ว่า ผู้รู้ที่สุดแห่งโลกย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า โรหิตัสสเทพบุตรได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์สามารถหรือหนอที่จะทรงรู้ทรงเห็นหรือทรงถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ด้วยกาไป” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยกาไป” โรหิตัสสเทพบุตรได้กล่าวชื่นชมว่า “น้ออัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ไว้ดียิ่งนักว่า เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยกาไป”

ตอนท้ายของพระสูตร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสย้ำว่า “เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยกาไป เราไม่กล่าวว่าการที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำที่สุดแห่งทุกขได้ อนึ่ง เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งโลก* ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง ไม่ว่าจะเวลาไหน ที่สุดแห่งโลก ใครก็ถึงไม่ได้ด้วยกาไป และเมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่มีการเปลื้องตนจากทุกข เพราะเหตุนั้นแล ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดี ถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์ สงบระงับ รู้ที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า”^{๑๑๐}

(๘) นันทิวินาสสูตร

นันทิวินาสสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยนันทิวินาสเทพบุตร คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทพบุตร เนื้อหาของพระสูตรนี้กล่าวถึงสรีรยนต์ว่าจะแล่นไปได้ต้องตัดความปรารถนา ความโลภ และถอนตัณหาออกให้หมด นันทิวินาสเทพบุตรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

* โลก หมายถึง ทุกขสังข ความเกิดแห่งโลก หมายถึง สมุทัยสังข ความดับแห่งโลก หมายถึง นิโรธสังข ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งโลก หมายถึง มัคคสังข (อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๔๕/๓๔๕).

^{๑๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๘-๑๑๙.

ข้าแต่พระมหาวิรเจ้า สรีรยนต์ ๔ ล้อ มีประตุ ๕ ประค* เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ถูกโลกะ ประกอบไว้ เป็นเหมือนเปือกตม สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะตักขะเนาะเชือกหนัง ตักความปรารถนาและความโลภอันเลวทราม และเพราะถอน ตันหาพร้อมทั้งรากได้ สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้ดังนี้^{๓๒}

๓.๒.๔ ปัญหาของเทวดาที่ไม่ปรากฏนาม

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุถึงเทวดาที่ไม่ปรากฏนามเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่ พระพุทธเจ้าซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ ในเทวดาสังยุต สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้ประมวล เรื่องราวเกี่ยวกับเทวดาเอาไว้โดยเฉพาะซึ่งใจความสำคัญของพระสูตรต่างๆ ในสังยุตนี้ กล่าวถึง เทวดาที่ไม่ปรากฏนามทูลถามปัญหาหรือสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคก็มี กับพระสาวกก็มี โดยส่วนมากเป็นรูปคาถา ข้อความของคำถามคำตอบปัญหามีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ และความหลุดพ้นแห่งจิต สำหรับพระสูตรที่กล่าวถึงการถามตอบปัญหาของเทวดาในสังยุตนี้มี ปรากฏอยู่ ๔๕ พระสูตรคือ

(๑) โอมตรณสูตร

โอมตรณสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการข้ามโอมะ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เทวดา คนหนึ่งที่ไม่ปรากฏนาม ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นเทวดาคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์ทรงข้ามโอมะได้อย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร** จึงข้ามโอมะได้” เทวดากราบทูลถามต่อไปว่า “ก็พระองค์เมื่อไม่พักไม่เพียรทรงข้ามโอมะได้อย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เมื่อใดเรานั้นยังพักอยู่ เมื่อนั้นเรายังจมอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเรายังลอยอยู่แน่นอน เราไม่พักไม่เพียร อย่างนี้แลจึงข้ามโอมะได้” ตอนท้ายของพระสูตร ไม่ได้กล่าวถึงผลของการถามตอบปัญหาเอาไว้^{๓๓}

* ๔ ล้อ หมายถึง อิริยาบถ ๔ คือยืน เดิน นั่ง นอน ๕ ประตุ หมายถึง ช่องทั้ง ๕ คือตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕/๕๒).

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๕/๑๒๐-๑๒๑.

** ไม่พัก หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขในทางกามารมณ์ ซึ่งจัดอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค ไม่เพียร หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนให้ลำบาก ซึ่งจัดอยู่ในอัตตคิลมถานุโยค (ส.ส.อ. (บาลี) /๑/๑/๑๘).

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑-๒.

(๒) นิโมกขสูตร

นิโมกขสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทางหลุดพ้น คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นเทวดาตนหนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก ครั้นเมื่อราตรีผ่านไป ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิเษกแล้วได้ขึ้นอยู่ ณ ที่สมควร ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทรงแสดงนิโมกข์ (ทางหลุดพ้น) ปโมกข์ (ความหลุดพ้น) และวิเวก (ความสงบ) * ของสัตว์ทั้งหลายหรือไม่” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เราทราบนิโมกข์ ปโมกข์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลาย” เทวดาทูลถามว่า “พระองค์ทรงทราบนิโมกข์ ปโมกข์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลายอย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เพราะความสิ้นไปแห่งภพอันมีความเพิลิดเพลिनเป็นมูล เพราะความสิ้นไปแห่งสัญญาและวิญญาณ เพราะความดับ เพราะความสงบแห่งเวทนาทั้งหลาย เราจึงทราบนิโมกข์ ปโมกข์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้แล”^{๓๔}

(๓) กติฉินทสูตร

กติฉินทสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยบุคคลตัดอะไรจึงข้ามโอฆะได้ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต^{๓๕} เรื่องเกิดขึ้น ณ กรุงสาวัตถี พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาได้ทูลถามเป็นกาลาในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า

บุคคลควรตัดธรรมเท่าไร ควรละธรรมเท่าไร ควรบำเพ็ญธรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร พระองค์จึงตรัสว่าข้ามโอฆะได้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลควรตัดธรรม ๕ ประการ ควรละธรรม ๕ ประการ ควรเจริญธรรม ๕ ประการ ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ ได้แล้ว เราจึงกล่าวว่าข้ามโอฆะได้

ธรรม ๕ ประการที่ควรตัด หมายถึง โอรัมภากิยสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องต่ำ ได้แก่ สักกายทิฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย สิ้นพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต กามฉันทะ ความพอใจในกามคุณ และปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ หรือพยายามความคิดร้าย^{๓๖} ธรรม ๕ ประการที่ควรละ หมายถึง อุทัมภากิยสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องสูง ได้แก่ รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม มานะ ความถือตัว อุทธัจจะ

* นิโมกข์ หมายถึง มรรค ปโมกข์ หมายถึง ผล วิเวก หมายถึง นิพพาน (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๐).

^{๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖.

^{๓๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๘๐/๑๐๖, อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๔๐/๕๕๒.

ความฟุ้งซ่าน และอวิชา ความไม่รู้จริง ธรรม ๕ ประการที่ควรเจริญ หมายถึง อินทรีย์ คือธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ได้แก่ สัทธินทรีย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือศรัทธา วิริยินทรีย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือวิริยะ สตินทรีย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือสติ สมาชินทรีย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือสมาธิ และปัญญินทรีย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือปัญญา ธรรมที่เป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ ได้แก่ รากะ ความกำหนัด โทสะ ความโกรธ โมหะ ความหลง มานะ ความถือตัว และทิฏฐิ ความเห็น^{๓๗} โอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชา^{๓๘}

(๔) ชาครสูตร

ชาครสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความตื่น คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดาคนหนึ่งได้กล่าวคาถาในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า

เมื่อธรรมทั้งหลายตื่นอยู่ ธรรมประเภทไหนชื่อว่าหลับอยู่ เมื่อธรรมทั้งหลายหลับแล้ว ธรรมประเภทไหนชื่อว่าตื่นอยู่ บุคคลหมักหมมธุลีคือกิเลสเพราะธรรมประเภทไหน บุคคลบริสุทธิ์เพราะธรรมประเภทไหน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมื่ออินทรีย์ ๕ ตื่นอยู่ นิรเวศ ๕ ชื่อว่าหลับอยู่ เมื่อนิรเวศ ๕ หลับแล้ว อินทรีย์ ๕ ชื่อว่าตื่นอยู่ บุคคลหมักหมมธุลีคือกิเลสเพราะนิรเวศ ๕ บุคคลบริสุทธิ์เพราะอินทรีย์ ๕^{๓๙}

(๕) อรัญญสูตร

อรัญญสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยป่า คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อพัฒนาตน และเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นเทวดาคนหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่า ผู้สงบ ประพฤติธรรมอันประเสริฐ รับประทานอาหารมือเดียว เพราะเหตุอะไร ผิวพรรณจึงผ่องใส พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลายไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน เพราะเหตุนี้ ผิวพรรณจึงผ่องใส เพราะคิดถึงอนาคต เศร้าโศกถึงอดีต ด้วยเหตุนี้ ภิกษุทั้งหลายผู้เขลาจึงซุบซิด เหมือนต้นอ้อสดที่ถูกถอนขึ้นแล้ว ฉะนั้น^{๔๐}

^{๓๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๓-๒๔.

^{๓๘} จุ.เถร.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๑๐๐.

^{๓๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖/๗.

^{๔๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

(๖) ฎีกาสูตฺร

ฎีกาสูตฺร คือพระสุตฺรที่ว่าด้วยกระท่อม คำถามคำตอบปัญหาในพระสุตฺรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เทวดาคนหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

ท่านไม่มีกระท่อมหรือ ท่านไม่มีรั้งหรือ ท่านไม่มีผู้สืบทอดหรือ ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้วหรือ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า แน่นอน เราไม่มีกระท่อม แน่นอน เราไม่มีรั้ง แน่นอน เราไม่มีผู้สืบทอด แน่นอน เราเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว เทวดาทูลถามว่า กระท่อมที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร รั้งที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร ผู้สืบทอดที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร เครื่องผูกที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กระท่อมที่ท่านกล่าวกับเรา คือมารดา รั้งที่ท่านกล่าวกับเรา คือภรรยา ผู้สืบทอดที่ท่านกล่าวกับเรา คือบุตร เครื่องผูกที่ท่านกล่าวกับเรา คือตัณหา

ตอนท้ายของพระสุตฺร เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาเสร็จแล้ว เทวดาได้กล่าวชื่นชมด้วยคาถาว่า ดิจริง ท่านไม่มีกระท่อม ดิจริง ท่านไม่มีรั้ง ดิจริง ท่านไม่มีผู้สืบทอด ดิจริง ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว^{๔๑}

(๗) ชฎาสูตฺร

ชฎาสูตฺร คือพระสุตฺรที่ว่าด้วยความยุ่ง คำถามคำตอบปัญหาในพระสุตฺรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต ผู้ที่จะแก้ความยุ่งได้ต้องอาศัยหลักของศีล สมาธิ และปัญญา เทวดาทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

หมู่สัตว์ยุ่งทั้งภายใน ยุ่งทั้งภายนอก ถูกความยุ่งพาให้ยุ่งงแล้ว ข้าแต่พระโคตม เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่า ใครพึงแก้ความยุ่งนี้ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นรชนผู้มีปัญญา เห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้วเจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุ่งนี้ได้ บุคคลเหล่านี้จักกำจัดราคะ โทสะ และอวิชชาได้แล้ว บุคคลเหล่านั้นสิ้นอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์ พวกเขาแก้ความยุ่งได้แล้ว นามกัถิ รูปกัถิ ปฏิฆัตถัญญากัถิ รูปสัถัญญากัถิ* ดับไม่เหลือในที่ใด ความยุ่งนั้นก็ย่อยขาดหายไป ในที่นั้น^{๔๒}

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕/๑๗-๑๘.

* เจริญจิตและปัญญา หมายถึง เจริญสมาธิและวิปัสสนา นาม หมายถึง อรูปชั้นที่ ๔ (เวทนา สัถัญญา สังขาร วิญญาน) ปฏิฆัตถัญญา หมายถึง กามภพ รูปสัถัญญา หมายถึง รูปภพ (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๔๕-๕๐).

^{๔๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖-๒๗.

(๘) อรหันตสูตร

อรหันตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยพระอรหันต์ คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา ตอนต้นของพระสูตรเป็นคำสนทนาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้า ตอนท้ายของพระสูตรเป็นคำถามตอบปัญหา

เทวดากล่าวว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ ทำกิจเสร็จแล้ว ลี้นอาสวะแล้ว เหลือแต่ร่างกายในชาติสุดท้าย ภิกษุนั้นกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง กล่าวว่า คนทั้งหลายพูดกับเราดังนี้บ้าง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ ทำกิจเสร็จแล้ว ลี้นอาสวะแล้ว เหลือแต่ร่างกายในชาติสุดท้าย ภิกษุนั้นกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง กล่าวว่า คนทั้งหลายพูดกับเราดังนี้บ้าง ภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาด ทราบคำพูดที่รู้จักกันในโลก เธอกล่าวตามสมมติที่เขาพูดกัน เทวดานั้นทูลถามว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ ทำกิจเสร็จแล้ว ลี้นอาสวะแล้ว เหลือแต่ร่างกายในชาติสุดท้าย ภิกษุนั้นยังติดมานะอยู่หรือหนอจึงกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง กล่าวว่า คนทั้งหลายพูดกับเราดังนี้บ้าง พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กิเลสเครื่องผูกทั้งหลายไม่มีแก่ภิกษุผู้ละมานะได้แล้ว มานะและกิเลสเครื่องผูกที่ปวงอันภิกษุนั้นกำจัดได้แล้ว ภิกษุผู้มีปัญญาดีล่วงพ้นความถือตัวได้แล้ว ภิกษุนั้นกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง กล่าวว่า คนทั้งหลายพูดกับเราดังนี้บ้าง ภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาด ทราบคำพูดที่รู้จักกันในโลก เธอกล่าวตามสมมติที่เขาพูดกัน^{๔๓}

(๙) ปัชโชตสูตร

ปัชโชตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยแสงสว่าง คำถามและคำตอบในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้บอกให้รู้ว่าแสงสว่างของพระพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย เนื้อความในพระสูตรนี้เหมือนกับมัจจิมสูตรที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น^{๔๔}

(๑๐) สรสูตร

สรสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความแล่นไป คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เทวดาทูลถามว่า “ความแล่นไปจะหยุดที่ไหน วัฏฏะไม่หมุนไปที่ไหน นามและรูปดับไม่เหลือที่ไหน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดิน น้ำ ไฟ ลม ตั้งอยู่ไม่ได้ที่ใด ความแล่นไปย่อมหยุดที่นั่น วัฏฏะไม่หมุนวนที่นั่น นามและรูปดับไม่เหลือที่นั่น”^{๔๕}

^{๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕/๒๘-๒๙.

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖/๓๐.

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗/๓๑.

(๑๑) มหัทธนสูตร

มหัทธนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยผู้มีทรัพย์มาก คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เทวดาทูลถามว่า

กษัตริย์ทั้งหลายมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก ทั้งแวนแคว้น ไม่รู้จักพอในกามทั้งหลาย ต่างแข่งขันกันและกัน เมื่อกษัตริย์เหล่านั้นพากันชวนขวายเป็นไปตามกระแสแห่งภพ บุคคลเหล่านี้หาไม่มีความชวนขวาย ละความโกรธและตัณหาในโลกได้ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลทั้งหลายสละเรื้อน สละลูก และสละสัตว์เลี้ยงอันเป็นที่รัก บวชกำจัดราคะ โทสะ และอวิชชา ลีนอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์ บุคคลเหล่านี้เป็นผู้ไม่มีความชวนขวายในโลก^{๔๖}

(๑๒) จตุจกัฏฐสูตร

จตุจกัฏฐสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสรีรยนต์ ๔ ล้อ โดยเนื้อหาในพระสูตรนี้ได้แสดงไว้ว่า สรีรยนต์ จะแล่นไปได้ ต้องตัดความปรารถนา ความโลภ และถอนตัณหาออกทั้งหมด คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เทวดาทูลถามว่า

ข้าแต่พระมหาวีรเจ้า สรีรยนต์ ๔ ล้อ มีประตุ ๕ ประตุ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ถูกความโลภประกอบไว้ เป็นเหมือนเปือกตม สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะตัดชะเนาะ เชือกหนัง* ตัดความปรารถนาและความโลภอันเลวทราม และเพราะถอนตัณหาพร้อมทั้งรากได้ สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้อย่างนี้^{๔๗}

(๑๓) เณนิขังฆสูตร

เณนิขังฆสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคมีพระชนม์เหมือนเนื้อทราย คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต เนื้อความของพระสูตรนี้เป็นรูปกลา ในเบื้องต้นเทวดาได้กล่าวพรรณาคณะสมบัติภายนอกและภายในของพระผู้มีพระภาค ตอนท้ายเป็นคำถามคำตอบปัญหาเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากทุกข์ เทวดาทูลกล่าวว่า

พวกข้าพระองค์พากันมาเฝ้า ขอทูลถามพระองค์ ผู้มีพระชนม์เหมือนเนื้อทราย มีพระวรกายสมส่วน มีความเพียร ถนอมพระกระยาหารน้อย ไม่มีความโลภ เป็นเหมือนราชสีห์และช้าง เทียวไปตามลำพัง ไม่มีความหวังในกามทั้งหลายว่า บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างไร พระผู้

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๘/๓๑-๓๒.

* ชะเนาะ หมายถึง ความผูกโกรธ เชือกหนัง หมายถึง กิเลสมีทิฏฐิและวิกิจจนาเป็นต้น (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕/๕๓).

^{๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕/๓๒-๓๓.

มีพระภาคตรัสว่า กามคุณ ๕* มีใจเป็นที่ ๖ บัณฑิตประกาศไว้ชัดแล้วในโลก บุคคลละความ
พอใจในนามรูปนี้** ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างนี้^{๔๔}

(๑๔) มัจฉริสูตร

มัจฉริสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยคนตระหนี่ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไป
เพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาสตลลปภิกษาจำนวน
มาก ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เนื้อความของพระ
สูตรเป็นรูปคาถา โดยในตอนต้นของพระสูตรเป็นคำสนทนาระหว่างเทวดากับพระผู้มีพระภาค
ตอนท้ายของพระสูตร เป็นคำถามคำตอบปัญหาเกี่ยวกับความแตกต่างกันของท่านที่ให้ความ
เหมาะสม และด้วยความไม่เหมาะสม

เทวดาคนหนึ่ง ได้กล่าวคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “เพราะความตระหนี่
และความประมาท บุคคลจึงให้ทานอย่างนี้ไม่ได้ บุคคลผู้หวังบุญ รู้แจ้งอยู่จึงให้ทานได้”

เทวดาอีกคนหนึ่ง ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “คนตระหนี่
กลัวสิ่งใดแล้วไม่ให้ทาน สิ่งนั้นนั่นเองเป็นภัยแก่เขาผู้ไม่ให้ ความหิวและความกระหายที่คน
ตระหนี่กลัว ย่อมถูกต้องเขานั่นเองซึ่งเป็นคนเขลาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ฉะนั้น บุคคลควรกำจัด
ความตระหนี่ ครอบงำมลทินแล้วให้ทานเถิด เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า”

เทวดาอีกคนหนึ่ง ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “คนเหล่าใดเมื่อ
ของมีน้อยก็แบ่งให้ เหมือนคนเดินทางไกลแบ่งของให้เพื่อนร่วมทาง เมื่อคนเหล่าอื่นตาย คน
เหล่านั้นชื่อว่าไม่ตาย ธรรมนี้เป็นธรรมเก่าแก่ คนพวกหนึ่งเมื่อมีของน้อยก็แบ่งให้ได้ พวกหนึ่งมี
ของมากกลับแบ่งให้ไม่ได้ ทักษณาที่ให้จากของน้อย นับว่าเท่ากับของเป็นพัน”

เทวดาอีกคนหนึ่ง ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “พวกคนพาล
เมื่อจะให้ทานก็ให้ยาก เมื่อจะทำงานก็ทำยาก พวกอัสติบุรุษย่อมไม่ทำตามธรรมของสัตบุรุษ เพราะ
ธรรมของสัตบุรุษดำเนินตามได้แสนยาก ฉะนั้น การไปจากโลกนี้ของพวกอัสติบุรุษและอัสติบุรุษจึง
แตกต่างกัน พวกอัสติบุรุษพากันลงนรก ส่วนพวกสัตบุรุษพากันขึ้นสวรรค์”

* กามคุณ หมายถึง กามคือสิ่งที่ทำให้เกิดความโลภ ฉะนั้น กามคุณ จึงหมายถึง สิ่งที่ถูกพันสัตว์ไว้
คือกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (ที.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๔๖/๓๑๕).

** นามรูป ในที่นี้หมายถึง นามคือใจ และรูปคือกามคุณ ๕ (ที.ส.อ. (บาลี) ๑/๓๐/๕๓).

^{๔๔} ที.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๓๓-๓๔.

เทวดาอีกคนหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค คำของใคร
หนอเป็นสุภายิต”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คำของพวกท่านทั้งหมดเป็นสุภายิตโดยอ้อม แต่ขอพวกท่าน
จงฟังคำของเราบ้าง แม้นุคคลใดประพฤตินให้ยุ่งยากเลียงคุณภรรยาและเมียของมีน้อยก็ให้ได้
บุคคลนั้นชื่อว่าประพฤดิธรรม เมื่อบุรุษ ๑๐๐,๐๐๐ คน บุชาภิภุ ๑,๐๐๐ รูป การบูชาของบุรุษ
เหล่านั้นจึงมีค่าไม่เท่าเสี้ยวหนึ่งของบุคคลเช่นนั้น”

ลำดับนั้น เทวดาอีกคนได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า “เพราะเหตุไร การบูชา
อันใหญ่หลวงนี้ จึงมีค่าไม่เท่าส่วนแห่งทานที่บุคคลให้ด้วยความเหมาะสม เมื่อบุรุษ ๑๐๐,๐๐๐ คน
บุชาภิภุ ๑,๐๐๐ รูป การบูชาของบุรุษเหล่านั้น จึงมีค่าไม่เท่าเสี้ยวหนึ่งของบุคคลเช่นนั้น ได้อย่างไร”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเทวดานั้นด้วยคาถาว่า “บุคคลพวกหนึ่งดำรงอยู่ใน
ความไม่เหมาะสม ทำร้ายเขา ฆ่าเขา หรือทำให้เขาเศร้าโศกแล้วจึงให้ทาน ทักขณานั้นจัดเป็น
ทักขณาอันมีหน้าองด้วยน้ำตา เป็นไปกับด้วยอาชญา จึงมีค่าไม่เท่ากับส่วนแห่งทานที่ให้ด้วย
ความเหมาะสม เมื่อบุรุษ ๑๐๐,๐๐๐ คน บุชาภิภุ ๑,๐๐๐ รูป การบูชาของบุรุษเหล่านั้นจึงมีค่าไม่
เท่าเสี้ยวหนึ่งของบุคคลเช่นนั้น ได้อย่างนี้”^{๔๙}

(๑๕) กิณฑสูตร

กิณฑสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการให้อะไรจึงชื่อว่าให้ คำถามคำตอบปัญหาในพระ
สูตรนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคม และเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรนี้เป็น
รูปคาถาโดยเทวดาได้ทูลถามปัญหา ๕ ข้อ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาทั้ง ๕ ข้อ และตรัสเพิ่ม
ข้อที่ ๖ อีกหนึ่งข้อ ตามข้อความดังนี้

เทวดาทูลถามว่า บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้อะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่าให้
ความสุข ให้อะไรชื่อว่าให้จักขุ และใครชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
บุคคลให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้นานพาทนะชื่อว่าให้ความสุข ให้
ประทีปชื่อว่าให้จักขุ และผู้ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ที่ปราศอนธรรมชื่อว่า
ให้อ้อมตะ^{๕๐}

^{๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๒/๓๓-๓๕.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

(๑๖) อัจฉราสูตร

อัจฉราสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยนางอัปสร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต ข้อความในพระสูตรได้กล่าวถึงยานที่มีสัมมาทิฐิเป็นนายสารที่จะพาหญิงชายไปใกล้นิพพานได้

เทวดาทูลถามว่า ราวป่าน่าหลงไหล กึกก้องไปด้วยหมุ่นางอัปสร เป็นป่าที่หมู่มปีศาจอาศัยอยู่ จักออกไปได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ทางนั้นชื่อว่าเป็นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าเป็นทางตรง ไม่มีภัย รุดชื่อว่าเป็นไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อลิตธรรม หิริเป็นฝาประทุนของรถนั้น สติเป็นเกราะกั้นของรถนั้น เรากล่าวธรรมมีสัมมาทิฐินำหน้าว่าเป็นสารถิ ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใดจะเป็นสตรีหรือนบุรุษก็ตาม ผู้นั้นไปใกล้นิพพานด้วยยานนี้แล^{๕๐}

(๑๗) วนโรปสูตร

วนโรปสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการปลูกป่า คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคม พระสูตรนี้เป็นรูปคถามีข้อความกล่าวถึงผู้ตั้งอยู่ในธรรมมีศีลสมบรูณ์จะได้รับสวรรค์สมบัติแน่นอน

เทวดาทูลถามว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่อสวรรค์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่อสวรรค์อย่างแน่นอน^{๕๑}

(๑๘) มัจฉริยสูตร

มัจฉริยสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความตระหนี่ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาตน และเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา ข้อความในพระสูตรเป็นคำถามคำตอบเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่ทำให้พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือยมโลก การได้ปฏิบัติในสวรรค์ การได้เกิดเป็นมนุษย์ อยู่ในตระกูลที่มั่งคั่ง มีใจความดังนี้

เทวดาทูลถามว่า คนเหล่าใดในโลกนี้ เป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น บริภาษผู้อื่น ทำอันตรายแก่คนเหล่าอื่นผู้ให้อยู่ วิชาของคนเหล่านั้นจะเป็นเช่นไร และภพหน้าจะเป็นเช่นไร ข้า

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๕๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

พระองค์มาเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าจะรู้ข้อความนั้นได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า คนเหล่าใดในโลกนี้ เป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น บริภาษผู้อื่น ทำอันตรายแก่คนเหล่านี้ ผู้ให้ยู่ คนเหล่านั้นย่อมบังเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หรือยมโลก ถ้าพวกเขาเกิดเป็นมนุษย์ ก็เกิดในตระกูลคนยากจนซึ่งจะหาท่อนผ้า อาหาร ความยินดี และความสนุกสนานได้ยาก คนพาลเหล่านั้น ต้องการสิ่งใดจากผู้อื่น พวกเขายอมไม่ได้แม้สิ่งนั้น นั่นเป็นวิบากในภพนี้ และภพหน้าก็ยังเป็นทุกติอีกด้วย เทวดาทูลถามว่า ข้อนี้อ่าพระองค์เข้าใจอย่างนี้ ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ขอทูลถามข้ออื่น คนเหล่าใดในโลกนี้ ได้ความเป็นมนุษย์แล้ว รู้เจราจาปราศรัย ปราศจากความตระหนี่ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ เป็นผู้มีใจความเคารพอย่างแรงกล้า วิบากของคนเหล่านั้นจะเป็นเช่นไร และภพหน้าจะเป็นเช่นไร ข้าพระองค์มาเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าจะรู้ข้อความนั้นได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า คนเหล่าใดในโลกนี้ ได้ความเป็นมนุษย์แล้ว รู้เจราจาปราศรัย ปราศจากความตระหนี่ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นผู้มีใจความเคารพอย่างแรงกล้า คนเหล่านั้นย่อมปรากฏในสวรรค์ซึ่งเป็นที่อุบัติของพวกเขา ถ้าพวกเขาเกิดเป็นมนุษย์ ก็เกิดในตระกูลมั่งคั่งซึ่งจะหาท่อนผ้า อาหาร ความยินดี และความสนุกสนานได้ไม่ยาก บันเทิงใจอยู่ในโลกทรัพย์ที่ผู้อื่นหาสะสมไว้ เหมือนเทวดาชั้นปรนิมมิตตวัตติ นั่นเป็นวิบากในภพนี้ ทั้งภพหน้าก็เป็นสุคติอีกด้วย^{๕๓}

(๑๕) ขราสูตร

ขราสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยขรา คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้เป็นรูปถากา โดยเทวดาตั้งปัญหาถาม ๔ ข้อ และพระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบทั้ง ๔ ข้อ ใจความสำคัญของคำถามคำตอบว่าด้วยศีลธรรมที่เป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ให้แก่ชีวิตราบเท่าขรา และบุญเป็นสิ่งที่โจรลักไปไม่ได้ ผู้ใดทำก็เป็นของคนนั้น

เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่ายังประโยชน์ให้สำเร็จราบเท่าขรา อะไรเล่าตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์ให้สำเร็จ อะไรเล่าเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย อะไรเล่าโจรลักไปไม่ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ศีลยังประโยชน์ให้สำเร็จราบเท่าขรา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์ให้สำเร็จ ปัญญาเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย บุญอันโจรลักไปไม่ได้^{๕๔}

^{๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๕/๖๒-๖๔.

^{๕๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๖๗.

(๒๐) อชราสูตร

ชราสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ไม่ชำรุด พระสูตรนี้เป็นรูปภาคามีข้อความที่เทวดาทูลถาม ๔ ข้อ และพระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหา ๔ ข้อ โดยเนื้อความของคำถามคำตอบเหมือนกับชราสูตรที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น^{๕๕}

(๒๑) มิตตสูตร

มิตตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยมิตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความในพระสูตรนี้บอกให้รู้ถึงมิตรของบุคคลทั้งในการทำกิจและติดตามให้ผลในภพหน้า มีข้อความดังนี้

เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าเป็นมิตรของคนเดินทาง อะไรเล่าเป็นมิตรในเรือนของตน อะไรเล่าเป็นมิตรของคนผู้มีประโยชน์เกิดขึ้น อะไรเล่าเป็นมิตรติดตามคนไปถึงภพหน้า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พวกหมู่เกวียนเป็นมิตรของคนเดินทาง มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน สหายเป็นมิตรของคนผู้มีประโยชน์เกิดขึ้นเนื่องๆ บุญที่ตนเองทำไว้แล้วเป็นมิตรติดตามคนไปถึงภพหน้า^{๕๖}

(๒๒) วัตถุสูตร

วัตถุสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยที่พึ่ง คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อหาของพระสูตรเป็นคำถามคำตอบว่าด้วยที่พึ่งของมนุษย์ เครื่องเลี้ยงชีพของหมู่สัตว์ที่มีชีวิตบนพื้นดิน พระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า เทวดามีความสนใจเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ของมนุษย์ มีข้อความดังนี้

เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นเพื่อนที่ขอดเยี่ยมในโลกนี้ หมู่สัตว์ที่มีชีวิตอยู่บนพื้นดินอาศัยอะไรเล่าเลี้ยงชีพ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุตรเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทั้งหลาย ภรรยาเป็นเพื่อนที่ขอดเยี่ยมในโลกนี้ หมู่สัตว์ที่มีชีวิตอยู่บนพื้นดินอาศัยฝนเลี้ยงชีพ^{๕๗}

^{๕๕} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๕๒/๖๓-๖๘.

^{๕๖} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๕๗} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๘.

(๒๓) ปฐมชนสูตร

ปฐมชนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ทำคนให้เกิด สูตรที่ ๑ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นคำถามคำตอบสั้นๆ ถ้อยคำกระชับจับใจ “เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าทำให้คนเกิด อะไรเล่าของคนนั้นย่อมพล่านไป อะไรเล่าเวียนว่ายในสังสาร อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของคนนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ตัณหาทำคนให้เกิด จิตของคนนั้นย่อมพล่านไป สัตว์เวียนว่ายในสังสาร ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของคนนั้น”^{๕๘}

(๒๔) ทุตติยชนสูตร

ทุตติยชนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ทำคนให้เกิด สูตรที่ ๒ พระสูตรนี้มีเนื้อความเหมือนปฐมชนสูตร ต่างกันแต่เพียงคำถามคำตอบในข้อที่ ๔ ซึ่งมีข้อความที่เทวดาทูลถามว่า “สัตว์ย่อมไม่หลุดพ้นจากอะไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “สัตว์ย่อมไม่หลุดพ้นจากทุกข์” คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา”^{๕๙}

(๒๕) ตติยชนสูตร

ตติยชนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ทำคนให้เกิด สูตรที่ ๓ พระสูตรนี้มีเนื้อความเหมือนกับปฐมชนสูตร และทุตติยชนสูตร ต่างกันเพียงคำถามคำตอบในข้อที่ ๔ ซึ่งมีข้อความที่เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของคนนั้น” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “กรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของคนนั้น” คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา”^{๖๐}

(๒๖) อุปปถสูตร

อุปปถสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทางผิด คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงภูมิธรรม ภูมิความรู้ของเทวดา ความคมคายในการถามปัญหา และพระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบด้วยคำสั้นๆ ที่มีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวางซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นปราชญ์ทั้งผู้ถามและผู้ตอบ เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าบัณฑิตกล่าวว่าเป็นทางผิด อะไรเล่าสิ้นไปตามคืนและวัน อะไรเล่าเป็นมลทินของพรหมจรรย์ อะไรเล่ามิใช่แน่แต่เป็นเครื่องชำระล้าง” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ราคะบัณฑิตกล่าวว่าเป็นทาง

^{๕๘} ต.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๖๕.

^{๕๙} ต.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖/๓๐.

^{๖๐} ต.ส. (ไทย) ๑๕/๕๗/๓๐.

ผิด ้วยสิ้นไปตามคืนและวัน หลิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ หมูส์ควันนี้ขังอยู่ในหลิงนั้น ตบะและพรหมจรรย์นั้นมิใช่น้ำแต่เป็นเครื่องชำระล้าง”^{๖๑}

(๒๗) ทุตติยสูตร

ทุตติยสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเพื่อน คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ และความหลุดพ้นแห่งจิต เนื้อความในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้เห็นว่า ศรัทธาเป็นเพื่อน ตัวปัญญาเป็นเพื่อนเดือน ความยินดีในนิพพานเป็นเพื่อนตาย เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าเป็นเพื่อนของบุรุษ อะไรเล่าย่อมปกครองบุรุษนั้น และสัตว์ยินดีในอะไร จึงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ศรัทธาเป็นเพื่อนของบุรุษ ปัญญาย่อมปกครองบุรุษนั้น สัตว์ยินดีในนิพพานจึงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”^{๖๒}

(๒๘) กวิสสูตร

กวิสสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยกวี คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา คำถามคำตอบในพระสูตรนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำประพันธ์คาถาแสดงให้เห็นว่าผู้ถามและผู้ตอบเป็นกวี มีภูมิความรู้ด้านฉันทศาสตร์อย่างลึกซึ้ง “เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าเป็นต้นเหตุของคาถา อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของคาถาเหล่านั้น คาถาอาศัยอะไรเล่า อะไรเล่าเป็นที่อาศัยของคาถา พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ฉันทที่เป็นต้นเหตุของคาถา อักษรเป็นเครื่องปรากฏของคาถาเหล่านั้น คาถาอาศัยชื่อ กวีเป็นที่อาศัยของคาถา”^{๖๓}

(๒๙) นามสูตร

นามสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยชื่อ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรนี้เป็นรูปคาถาซึ่งเทวดาได้ทูลถามปัญหา ๓ ข้อ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบทั้ง ๓ ข้อ โดยใช้คำว่า ชื่อ คำเดียว เป็นคำตอบของปัญหาทั้ง ๓ ข้อ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นพระปัญญาของพระองค์ว่าลึกซึ้งและกว้างขวางอย่างหาประมาณมิได้ เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าครอบงำสิ่งทั้งปวง อะไรเล่าไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ชื่อครอบงำสิ่งทั้งปวง ชื่อไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่าชื่อเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ”^{๖๔}

^{๖๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๗๑.

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๙/๗๑.

^{๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๐/๗๒.

^{๖๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๑/๗๓.

(๓๐) จิตตสูตร

จิตตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยจิต คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็น ไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้เป็นคำถามคำตอบที่แสดงให้เห็นว่าจิตแม้จะเป็นนามธรรมแต่ก็มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ สามารถทำสัตว์โลกทั้งหมดให้ตกอยู่ในอำนาจได้ เทวดาทูลถามว่า “โลกถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไสไป อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักไสไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ”^{๖๕}

(๓๑) ตัณหาสูตร

ตัณหาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยตัณหา คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็น ไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา ข้อความในพระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกับจิตตสูตร ต่างกันเพียงคำตอบคือ เปลี่ยนจากจิตเป็นตัณหา^{๖๖}

(๓๒) สัญโญชนสูตร

สัญโญชนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเครื่องประกอบไว้ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็น ไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้ได้กล่าวถึงความเพิดเพลินและวิตกว่าเป็นเครื่องประกอบสัตว์โลกไว้ เป็นเหตุที่เข้าไปของสัตว์โลก การจะกล่าวว่านิพพาน ต้องละตัณหาให้ได้เสียก่อน มีเนื้อความปรากฏดังนี้ เทวดาทูลถามว่า “โลกมีอะไรเล่าเป็นเครื่องประกอบไว้ อะไรเล่าเป็นเหตุที่เข้าไปของโลกลนั้น เพราะอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่านิพพาน” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกมีความเพิดเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้ วิตกเป็นเหตุที่เข้าไปของโลกลนั้น เพราะละตัณหาได้ เราจึงกล่าวว่านิพพาน”^{๖๗}

(๓๓) พันชนสูตร

พันชนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเครื่องผูก คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้มีเนื้อหาคำถามคำตอบปัญหาเหมือนกับสัจญ์ชนสูตร ต่างกันเพียงคำตอบคือ เปลี่ยนจากคำว่า เครื่องประกอบไว้ เป็นเครื่องผูกไว้^{๖๘}

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๒/๓๓.

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๓/๓๔.

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๔/๓๕.

^{๖๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๕/๓๖.

(๓๔) อัภยาสุตต

อัภยาสุตต คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ถูกกำจัด คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้กล่าวถึงสัตว์โลกว่าถูกมัจจุกำจัด ถูกขราล้อม ถูกลูกศรคือคัมภีร์เสียบไว้ และถูกความอยากเผาให้ร้อน มีข้อความปรากฏดังนี้ เทวดาทูลถามว่า “โลกถูกอะไรเล่ากำจัด ถูกอะไรเล่าล้อมไว้ ถูกลูกศรคืออะไรเล่าเสียบไว้ ถูกอะไรเผาให้ร้อนตลอดกาลทุกเมื่อ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกมัจจุกำจัด ถูกขราล้อมไว้ ถูกลูกศรคือคัมภีร์เสียบไว้ ถูกความอยากเผาให้ร้อนตลอดการทุกเมื่อ”^{๖๕}

(๓๕) อุททิตตสุต

อุททิตตสุต คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ถูกตัด คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความในพระสูตรนี้เป็นรูปคาถาสั้นๆ เทวดาทูลถามว่า “โลกถูกอะไรเล่าตัดไว้ ถูกอะไรเล่าล้อมไว้ ถูกอะไรเล่าปิดไว้ ตั้งอยู่ในอะไรเล่า” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกคัมภีร์ตัดไว้ ถูกขราล้อมไว้ ถูกมัจจุปิดไว้ ตั้งอยู่ในความทุกข์”^{๖๖}

(๓๖) ปิหิตสุต

ปิหิตสุต คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ถูกปิดไว้ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรนี้เป็นคำถามคำตอบเกี่ยวกับสัตว์โลกว่า ถูกปิดถูกตัดและถูกล้อมไว้ด้วยอะไร เทวดาทูลถามว่า “โลกถูกอะไรเล่าปิดไว้ ตั้งอยู่ในอะไรเล่า ถูกอะไรเล่าตัดไว้ ถูกอะไรเล่าล้อมไว้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกมัจจุปิดไว้ ตั้งอยู่ในความทุกข์ ถูกคัมภีร์ตัดไว้ ถูกขราล้อมไว้”^{๖๗}

(๓๗) อิจญาสุต

อิจญาสุต คือพระสูตรที่ว่าด้วยความอยาก คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าสัตว์โลกถูกความอยากผูกไว้ การจะตัดเครื่องผูกได้ทั้งหมดต้องละความอยากให้ได้ เทวดาทูลถามว่า “โลกถูกอะไรเล่าผูกไว้ เพราะกำจัดอะไรออกไปจึงพ้นได้ เพราะละอะไรได้เล่าจึงตัดเครื่องผูกได้ทั้งหมด” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกความอยากผูกไว้ เพราะกำจัดความอยากออกไปจึงพ้นได้ เพราะละความอยากจึงตัดเครื่องผูกได้ทั้งหมด”^{๖๘}

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๖/๗๕.

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๗/๗๖.

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๘/๗๖.

^{๖๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๙/๗๗.

(๓๘) โลกสูตร

โลกสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยโลก คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้กล่าวถึงสัตว์โลกกับอายตนะ ๖ ว่า สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖ เทวดาทูลถามว่า “เมื่ออะไรเกิดโลกจึงเกิด โลกทำความเขษขิดในอะไร โลกยึดถืออะไร โลกเดือดร้อนเพราะอะไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิด โลกจึงเกิด โลกทำความเขษขิดในอายตนะ ๖ โลกยึดถืออายตนะ ๖ นั่นแล โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖”^{๓๓}

(๓๙) ฆตवासสูตร

ฆตवासสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคม เรื่องเกิดขึ้นที่พระนครสาวัตถี พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นการฆ่าที่ไม่เป็นบาปแต่ฆ่าแล้วเป็นสุข ไม่เศร้าโศกซึ่งเป็นคำถามคำตอบที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง มีข้อความเหมือนฆตवासสูตรที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น^{๓๔}

(๔๐) รตสูตร

รตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยรถ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรนี้กล่าวถึงเครื่องปรากฏของรถ ธรรมชาติ แวนแคว้น และสตรี ซึ่งเทวดาทูลถามปัญหา ๔ ข้อ และพระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหา ๔ ข้อดังนี้ เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของรถ อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของไฟ อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของรัฐ อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของหญิง” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “รถเป็นเครื่องปรากฏของรถ ควันเป็นเครื่องปรากฏของไฟ พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของรัฐ ภัสดาเป็นเครื่องปรากฏของหญิง”^{๓๕}

(๔๑) วิตตสูตร

วิตตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทรัพย์เครื่องปลื้มใจ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาตนเอง เนื้อความในพระสูตรนี้กล่าวถึง ศรัทธา กุศลกรรมบถ สัจจะ และปัญญาว่าเป็นหลักดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าเป็นเครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ อะไรเล่าที่บุคคลประพาศดีแล้วนำความสุขมาให้ อะไรเล่าเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๓๓-๓๘.

^{๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑/๓๙.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๒/๓๙-๔๐.

บุคคลมีความเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า“มีชีวิตประเสริฐ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ ธรรม*ที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ สัจจะเท่านั้นเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า“มีชีวิตประเสริฐ”^{๖๖}

(๔๒) ภูฏิสสูตร

ภูฏิสสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยฝน คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความในพระสูตรนี้ในเบื้องต้นเป็นคำถามของเทวดาคนหนึ่ง ตอนกลางเป็นคำกล่าวของเทวดาอีกคนหนึ่ง และตอนท้ายของพระสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของเทวดาทั้ง ๔ ข้อ มีข้อความตามที่ปรากฏดังนี้ เทวดาทูลถามว่า “บรรดาสิ่งที่ยกขึ้น อะไรเล่าประเสริฐ บรรดาสิ่งที่ตกลงไป อะไรเล่าประเสริฐ บรรดาสัตว์ที่เดินได้ สัตว์ประเภทใดประเสริฐ บรรดาชนผู้พูด ใครเป็นผู้ประเสริฐ” เทวดาคนหนึ่งกล่าวแก้ว่า “บรรดาสิ่งที่ยกขึ้น พืชประเสริฐ บรรดาสิ่งที่ตกลงไป ฝนประเสริฐ บรรดาสัตว์ที่เดินได้ โคเป็นสัตว์ประเสริฐ บรรดาชนผู้พูด บุตรเป็นผู้ประเสริฐ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บรรดาสิ่งที่ยกขึ้น ความรู้ประเสริฐ บรรดาสิ่งที่ตกลงไป ความไม่รู้ประเสริฐ บรรดาสัตว์ที่เดินได้ พระสงฆ์เป็นผู้ประเสริฐ บรรดาชนผู้พูด พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐ”^{๖๗}

(๔๓) ภิตสูตร

ภิตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยผู้กลัว คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา ข้อความในพระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นว่าผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการ ย่อมไม่กลัวปรโลก เทวดาทูลถามว่า “หมู่ชนเป็นอันมากในโลกนี้ยังจะกลัวอะไรอีกเล่า เพราะพระพุทธเจ้าตรัสบอกทางไว้แล้วด้วยเหตุหลากหลาย** ข้าแต่พระโคตมผู้มีปัญญาจงดแผ่นดิน ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ถึงเหตุนี้ บุคคลตั้งอยู่ในธรรมอะไรจึงไม่กลัวปรโลก” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บุคคลผู้ตั้งวางใจไว้โดยชอบ มิได้ทำบาปทางกาย อยู่ครองเรือนที่มี

* ธรรม ในที่นี้หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๓/๕๔).

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓/๘๐.

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๔/๘๑.

** ตรัสบอกทางไว้แล้วด้วยเหตุหลากหลาย หมายถึง ตรัสบอกทางไว้แล้วด้วยเหตุเป็นอันมาก ได้แก่ อารมณ์ ๓๘ ประการ คือ กสิณ ๘ (เว้น โลกกสิณและอากาศกสิณ) อนุสสติ ๑๐ อสุภะ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ ธาตุวัตถาน ๔ อารยปฏิกุศลสัญญา ๑ อานาปานสติ ๑ (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๕/๕๕).

ข้าวและน้ำมาก เป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้อ่อนโยน ๑ มีปกติเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ๑ รู้เจราจาปราศรัย ๑ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ๔ ประการนี้ ชื่อว่าผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้นั้นจึงไม่กลัวปรโลก”^{๗๘}

(๔๔) นชิรติสูตร

นชิรติสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ไม่ทรุดโทรม คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงข้อคิดคติธรรมซึ่งกล่าวถึงความทรุดโทรมและความไม่ทรุดโทรมของสัตว์โลก และสัตว์โลกมีช่องอยู่ ๖ ช่องที่จิตตั้งอยู่ไม่ได้ ตามข้อความที่ปรากฏดังนี้

เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าย่อมทรุดโทรม อะไรเล่าย่อมไม่ทรุดโทรม อะไรเล่าท่านเรียกว่าทางผิด อะไรเล่าเป็นอันตรายต่อธรรม อะไรเล่าเป็นมลทินของพรหมจรรย์ อะไรเล่ามิใช่ น้ำ แต่เป็นเครื่องชำระล้าง ในโลกมีช่องที่จิตตั้งอยู่ไม่ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า รูปของสัตว์ทั้งหลายย่อมทรุดโทรม ชื่อและโคตรย่อมไม่ทรุดโทรม รากะท่านเรียกว่าทางผิด ความโลภเป็นอันตรายต่อธรรม หลึงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ หมูสัตว์นี้ช่องอยู่ในหลึงนั้น ตบะและพรหมจรรย์นั้นมิใช่ น้ำ แต่เป็นเครื่องชำระล้าง ในโลกมีช่องอยู่ ๖ ช่องที่จิตตั้งอยู่ไม่ได้คือ ความเกียจคร้าน ๑ ความประมาท ๑ ความไม่ขยัน ๑ ความไม่สำรวม ๑ ความมักหลับ ๑ ความอ้างเลศไม่ทำงาน ๑ พึงเว้นช่องทั้ง ๖ เสียโดยประการทั้งปวงเถิด”^{๗๙}

(๔๕) อิศรสสูตร

อิสรสสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความยิ่งใหญ่ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรนี้เข้ากับเหตุการณ์ที่เป็นไปของพระพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่าเป็นใหญ่ในโลก อะไรเล่าเป็นสิ่งที่สูงสุดบรรดากันจะทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นดังสนิมัสตราในโลก อะไรเล่าเป็นเสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปย่อมถูกห้ามแต่โจรนำของไปกลับเป็นที่รัก โครมาบ่อๆ บัณฑิตย่อมยินดี” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อำนาจเป็นใหญ่ในโลก หลึงเป็นสิ่งที่สูงสุดบรรดากันจะทั้งหลาย ความโกรธเป็นดังสนิมัสตราในโลก พวกโจรเป็นเสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปย่อมถูกห้ามแต่สมณะนำของไปกลับเป็นที่รัก สมณะมาบ่อๆ บัณฑิตย่อมยินดี”^{๘๐}

^{๗๘} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๗๕/๘๒.

^{๗๙} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๗๖/๘๒-๘๓.

^{๘๐} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๗๗/๘๓-๘๔.

(๔๖) กามสูตร

กามสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยผู้ต้องการประโยชน์ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา ข้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงความสละสลวยของถ้อยคำและความลึกซึ้งของหลักธรรมที่นำมาตอบ เทวดาทูลถามว่า “กุหลบุตรผู้ต้องการประโยชน์ ไม่ควรให้อะไรเล่า ไม่ควรสละอะไรเล่า อะไรเล่าที่ดีควรปล่อย แต่ที่ไม่ดีไม่ควรปล่อย” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บุรุษไม่ควรให้ตน ไม่ควรสละตน วาจาที่ดีควรปล่อย แต่วาจาที่ไม่ดีไม่ควรปล่อย”^{๘๑}

(๔๗) ปาถะยสูตร

ปาถะยสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเสบียง คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าศรัทธาและสิริเป็นสิ่งสำคัญในการรวบรวมเสบียงและเป็นบ่อเกิดของโภคทรัพย์ ตัณหาละได้ยากในโลก มีข้อความตามที่ปรากฏดังนี้ เทวดาทูลถามว่า “อะไรเล่ารวบรวมไว้ซึ่งเสบียง อะไรเล่าเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย อะไรเล่าผลักไสนรชนไป อะไรเล่าละได้ยากในโลก สัตว์เป็นอันมากติดอยู่ในอะไรเล่า เหมือนนกติดบ่วงฉะนั้น” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ศรัทธารวบรวมไว้ซึ่งเสบียง สิริเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย ความอยากผลักไสนรชนไป ความอยากละได้ยากในโลก สัตว์เป็นอันมากติดอยู่ในความอยาก เหมือนนกติดบ่วงฉะนั้น”^{๘๒}

(๔๘) ปัชโชตสูตร

ปัชโชตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยแสงสว่าง คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื้อความของพระสูตรแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคุณธรรมและธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของหมู่สัตว์

เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าเป็นแสงสว่างในโลก อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก อะไรเล่าเป็นสหายในการทำงานของผู้เป็นอยู่ อะไรเล่าเป็นเครื่องสืบต่อชีวิตของเขา อะไรเล่าย่อมเลี้ยงบุคคลผู้เกียจคร้านและไม่เกียจคร้านดูมารดาเลี้ยงดูบุตร หมู่สัตว์ที่มีชีวิตอยู่บนแผ่นดินอาศัยอะไรเลี้ยงชีพ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก สติเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก ผูกโลกเป็นสหายในการทำงานของผู้เป็นอยู่ โถเป็นเครื่องสืบต่อชีวิต

^{๘๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๘/๘๔.

^{๘๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๙/๘๔-๘๕.

ของเขา ฝนย่อมเลี้ยงบุคคลผู้เกียจคร้านและไม่เกียจคร้านคุณมารดาเลี้ยงบุตร หมูสัตว์ที่มีชีวิตอยู่บนแผ่นดินอาศัยฝนเลี้ยงชีพ^{๘๓}

(๔๙) อรณสูตร

อรณสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยข้าศึก เนื้อความของพระสูตรนี้กล่าวถึงสมณะที่มีพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว ตั้งมั่นในศีล แม้จะมีชาติต่ำ ก็ย่อมจะได้รับการอภิวัตจากกษัตริย์ทั้งหลาย

เทวดาทูลถามว่า คนเหล่าไหนไม่เป็นข้าศึกในโลกนี้ พรหมจรรย์ที่อยู่จบแล้วของคนเหล่าไหนไม่เสื่อม คนเหล่าไหนกำหนดรู้ความอยากได้ในโลกนี้ ความเป็นไทย่อมมีแก่คนเหล่าไหนทุกเมื่อ มารดาและบิดาหรือพี่น้องให้ไว้บุคคลนั้นผู้ตั้งมั่น (ในศีล) คือใครเล่า กษัตริย์ทั้งหลายอภิวัตใครในโลกนี้แม้จะมีชาติต่ำ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สมณะทั้งหลายในธรรมวินัยไม่เป็นข้าศึกในโลกนี้ พรหมจรรย์ที่อยู่จบแล้วของสมณะทั้งหลายย่อมไม่เสื่อม สมณะทั้งหลายย่อมกำหนดรู้ความอยากได้ ความเป็นไทย่อมมีแก่สมณะทั้งหลายทุกเมื่อ มารดาและบิดาหรือพี่น้องให้ไว้บุคคลนั้นผู้ตั้งมั่น (ในศีล) คือสมณะ กษัตริย์ทั้งหลายอภิวัตสมณะในโลกนี้ผู้มีชาติต่ำ^{๘๔}

(๕๐) มงคลสูตร

มงคลสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยมงคล คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็น ไปเพื่อสนองความอยากรู้ เพื่อพัฒนาตน เพื่อพัฒนาสังคม และเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นแห่งจิต พระสูตรนี้มีปรากฏอยู่ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาคนหนึ่ง ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยในครั้งนั้นเมื่อราตรีผ่านไป* เทวดาคนหนึ่งมีผิวพรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีจนสว่างไสวทั่วพระเชตะวัน เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร** ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าด้วยคาถาว่า

^{๘๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๘๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๑/๘๖.

* เมื่อราตรีผ่านไป ในที่นี้หมายถึง ปฐมยาม (ยามแรก) กำหนดเวลา ๔ ชั่วโมง ตั้งแต่ ๑๘ นาฬิกา ถึง ๒๒ นาฬิกา มัชฌิมยาม (ยามกลาง) คือช่วงเวลาตั้งแต่ ๒๒ นาฬิกาถึง ๒ นาฬิกา (อ.จ.ภ.อ. (บาลี) ๓/๒๑-๒๒/๑๐๘, พ.พ.อ. (บาลี) ๕/๕๕).

** ที่สมควร หมายถึง ที่เหมาะสม อันเว้นจากโทษ ๖ ประการคือ (๑) ไกลเกินไป (๒) ใกล้เกินไป (๓) อยู่เหนือลม (๔) สูงเกินไป (๕) อยู่ตรงหน้าเกินไป (๖) อยู่ข้างหลังเกินไป (อ.จ.ภ.อ. (บาลี) ๒/๑๖/๓๑๘).

เทวดาและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสวัสดิ์ ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์
 ตรีศบอภิมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบเรื่องมงคล ๑๘ ประการดังนี้
 (๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบแต่บัณฑิต (๓) การบูชาคนที่ควรบูชา นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
 (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ นี่เป็น
 มงคลอันสูงสุด (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศิลปะ (๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจา
 สุภาษิต นี่เป็นมงคลอันสูงสุด (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การ
 สงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อากูล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด (๑๕) การให้ทาน (๑๖) การ
 ประพฤติธรรม (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
 (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม นี่
 เป็นมงคลอันสูงสุด (๒๒) ความเคารพ (๒๓) การถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความ
 กตัญญู (๒๖) การพึงธรรมตามกาล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด (๒๗) ความอดทน (๒๘) ความเป็น
 ผู้ว่าง่าย (๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนารธรรมตามกาล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด (๓๑) การ
 เผลลลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ (๓๓) การเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำนิพพานให้
 แจ่ม นี่เป็นมงคลอันสูงสุด (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว (๓๖) จิต
 ไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากธุลี (๓๘) จิตเกษม นี่เป็นมงคลอันสูงสุด เมื่อพระผู้มีพระภาค
 ตรีศบอภิมงคล ๑๘ ประการแล้ว ได้ตรัสสรุปถึงอันสูงสุดของการปฏิบัติตามมงคลว่า เทวดา
 และมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้วไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุก
 สถาน ทั้ง ๑๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น^{๘๕}

เรื่องมงคลสูตรนี้ ในพระไตรปิฎกไม่ได้ระบุถึงสาเหตุของการเกิดพระสูตรเอาไว้ แต่
 ในอรรถกถาได้ระบุไว้อย่างน่าสนใจคือ สาเหตุที่เทวดามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถามปัญหา
 เรื่องมงคลนั้นก็เพราะว่ามีมหาชนในชมพูทวีปได้มาประชุมกันที่ประตูเมืองบั้ง ที่สัณฐาคารบั้ง ที่
 สกาศบั้ง เอาเงินและทองจ้างคนเล่าเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องลักพาตัวนางสีดา เรื่องหนึ่งๆ เล่ากันล่วงไป
 ๔ เดือนจึงจบ อยู่มาวันหนึ่งเกิดสงสัยกันขึ้นว่า อะไรเป็นมงคล ต่างเสนอกันว่า รูปที่เห็นเป็นมงคล
 หรือเสียงที่ได้ยินได้ฟังเป็นมงคล กลิ่นที่ได้ดมเป็นมงคล รสที่ได้ลิ้มเป็นมงคล หรือเครื่องลูบไล้ที่
 สัมผัสกายเป็นมงคล ใครจะรู้เรื่องมงคลบ้าง บุคคลที่ถือว่ารูปที่ได้เห็นเป็นมงคลก็กล่าวว่ารูปเป็น
 มงคล บุคคลที่ว่าเสียงที่ได้ฟังเป็นมงคลก็ค้านว่า ตามองเห็นสิ่งที่ไม่ดีก็มี รูปไม่เป็นมงคล เสียงที่ได้
 ฟังจึงจะเป็นมงคล บุคคลที่ถือว่าอารมณ์ที่ได้ทราบเป็นมงคลก็ค้านว่า หูย่อมได้ฟังเสียงน่าฟังบ้าง
 ไม่น่าฟังบ้าง เสียงไม่เป็นมงคล อารมณ์ที่ได้ทราบถึงจะเป็นมงคล

^{๘๕} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘, พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๗๒/๕๖๑-๕๖๓.

ในครั้งนั้น ได้เกิดกลุ่มประชาชนถือมงคล ๓ กลุ่มคือ กลุ่มทิฏฐุมงคลถือว่ารูปที่ได้เห็นเป็นมงคล กลุ่มสุตมงคลถือว่าเสียงที่ได้ฟังเป็นมงคล กลุ่มมุตมงคลถือว่าอารมณ์ที่ได้ทราบเป็นมงคล ต่างฝ่ายต่างก็ไม่มีใครยอมใคร เรื่องมงคลนี้รู้ไปถึงพวกเทวดาซึ่งต่างก็แบ่งเป็น ๓ กลุ่มตามพวกมนุษย์ ต่างได้พากันค้นหาและถกเถียงกันในเรื่องมงคลจนล่วงเลยไป ๑๒ ปี ก็ยังไม่พบมงคลตกลงกันไม่ได้ว่าอะไรเป็นมงคล ในที่สุดเทวดาทั้งหลายตกลงกันไปกราบทูลถามท้าวสักกเทวราชขอให้ตัดสินว่าอะไรเป็นมงคล ท้าวสักกเทวราชตรัสถามว่ามงคลกถาเกิดขึ้นที่ไหนก่อน เทวดาทูลว่าได้ฟังต่อๆ กันมาจนพวกเทวดาผู้อารักขามนุษย์ทูลว่ามงคลกถาเกิดที่โลกมนุษย์

ท้าวสักกเทวราชพอทราบจึงตรัสถามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน” พวกเทวดาทูลว่า “ประทับอยู่ใน โลกมนุษย์” ท้าวสักกเทวราชตรัสถามว่า “มีใครกราบทูลถามพระพุทธเจ้าบ้างไหม” พวกเทวดาทูลว่า “ยังไม่มีใครกราบทูลถามเลย” ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า “พวกท่านละเลยพระพุทธองค์ผู้ทรงแสดงมงคลอย่างไม่มีเหลือกลับสำคัญว่าควรจะถามเราถือว่าพวกท่านละทิ้งกองไฟแล้วจะมาก่อแสงหิ่งห้อยให้ลูก โพลง ได้อย่างไรกัน พวกท่านมาเถิด พวกเรา จะไปกราบทูลถามพระองค์ พวกเราจะได้การตอบปัญหาที่มีสิริแน่นอน” แล้วท้าวสักกเทวราชจึงมอบหมายให้เทพบุตรคนหนึ่งเป็นผู้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า เทพบุตรนั้นแวดล้อมด้วยหมู่เทวดาได้ไปยังพระเชตวันมหาวิหารถวายอภิวัตพระพุทธองค์แล้วยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่งได้กราบทูลถามเรื่องมงคล พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกมงคล ๓๘ ประการ ตามที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้นแล้ว^{๕๖}

(๕๑) ปราภาวสูตร

ปราภาวสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทางแห่งความเสื่อม คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคแสดงแก่เทวดาคนหนึ่ง ขณะประทับอยู่ที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี เทวดาคนหนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงทางแห่งความเสื่อม พระผู้มีพระภาคตรัสบอกทางแห่งความเสื่อม สรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

(๑) ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย ผู้เสื่อมก็รู้ได้ง่าย ผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เสื่อมชังธรรม (๒) คนที่มีอสังคบุรุษเป็นที่รัก ไม่ทำสังคบุรุษให้เป็นที่รัก ชอบใจธรรมของอสังคบุรุษ นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม (๓) คนผู้ชอบหลับอยู่เสมอ ชอบสมาคม ไม่ขยันหมั่นเพียร เกียจคร้าน โกรธง่าย นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม (๔) คนผู้มีความสามารถเลี้ยงตนและผู้อื่นได้ แต่ไม่เลี้ยงดูมารดา

^{๕๖} พ.ุ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๖๓-๑๖๘.

บิดาผู้แก่ชราผู้ผ่านวัยหนุ่มวัยสาวแล้ว นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๕) คนผู้กล่าวมุสาวาท หลอกหลวงสมณะหรือพราหมณ์ หรือแม่กระทั่งวิภคยาจากอื่นๆ นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๖) คนผู้มีทรัพย์มาก มีเงินทองของกินเหลือเฟือ กินของอร่อยเพียงคนเดียว นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๗) คนกระด้างเพราะชาติ กระด้างเพราะทรัพย์ และกระด้างเพราะโคตร ชอบดูหมิ่นญาติของตน นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๘) คนผู้เป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา นักเลงการพนัน ชอบล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๙) คนผู้ไม่ยินดีในภรรยาของตน ชอบเที่ยวหญิงแพศยา ชอบคบชู้สาวภรรยาคนอื่น นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๑๐) ชายแก่ได้หญิงสาววัยรุ่น มีถันท่าผลมะพลับมาเป็นภรรยา มักจะนอนไม่ค้อยหลับเพราะความหึงหญิงสาวรุ่น นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๑๑) คนแต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักเลง ใช้จ่ายเงินทองฟุ่มเฟือยไว้ในความเป็นใหญ่ นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม (๑๒) คนผู้เกิดในชาติตียตระกูล มีโภคะน้อย แต่มีความมักใหญ่ใฝ่สูง ปรารถนาจะครองราชย์ นั้นเป็นทางแห่งความเลื่อม^{๔๗}

คำว่า ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย หมายถึง ผู้พัฒนาแล้วใครๆ ก็รู้ได้ง่าย เพราะได้เห็นหรือได้ยินเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของเขา คำว่า ไคร้ธรรม หมายถึง ปรารถนาที่จะฟังและปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๔๘} คำว่า ชอบสมาคม หมายถึง ชอบคลุกคลีและพูดคุยในเรื่องไร้สาระ^{๔๙} คำว่า กินของอร่อยเพียงคนเดียว หมายถึง เป็นผู้ตระหนี่ กินโดยไม่แบ่งให้แม่กระทั่งบุตรและภรรยา^{๕๐}

เรื่องปรภาวสูตรนี้ ในพระไตรปิฎกระบุไว้แต่เพียงว่าเทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเท่านั้น แต่ในอรรถกถาได้ระบุถึงสาเหตุที่ทำให้เทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาว่า หลังจากที่เทวดาทั้งหลายได้ฟังมงคลสูตรแล้วพากันคิดว่า ในมงคลสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงความเจริญและความสวัสดิ์ พระองค์ทรงแสดงเฉพาะความเจริญฝ่ายเดียว มิได้ทรงแสดงความเลื่อมซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเลื่อมเสียพินาศ พวกเราจะขอทูลถามความเลื่อมของสัตว์เหล่านั้น ดังนั้น วันที่ ๒ จากวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลสูตรแล้ว เทวดาทั้งหลายต้องการรู้เรื่องคนเลื่อมและเหตุแห่งความเลื่อมของคน จึงประชุมกัน พากันมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วท้าวสักกะจอมเทพจึงสั่งให้เทพบุตรคนหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปัญหาเรื่องความเลื่อม^{๕๑}

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๑-๑๑๕/๕๒๓-๕๒๘.

^{๔๘} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๒/๑๗๑.

^{๔๙} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๖/๑๗๓.

^{๕๐} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๒/๑๗๕.

^{๕๑} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕/๓๑๔-๓๑๕.

พระสูตรที่เกี่ยวกับการถามตอบปัญหาเทวดาตามที่กล่าวมานั้น ประมวลมาจัดเป็น นิกายต่างๆ ได้ดังนี้ (๑) ทิฆนิกาย มี ๑ พระสูตร (๒) มัชฌิมนิกาย มี ๑ พระสูตร (๓) สังยุตตนิกาย มี ๖๒ พระสูตร (๔) ขุททกนิกาย มี ๓ พระสูตรกับ ๑ เรื่อง

นอกจากในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วยังมีเรื่องการถามตอบปัญหาเทวดาปรากฏอยู่ใน อรรถกถาและปกรณ์วิเสศอีกส่วนหนึ่งคือ (๑) อรรถกถาสติปิฎฐานสูตร^{๕๒} พระอรรถกถาจารย์ได้ กล่าวถึงการถามตอบปัญหาและผลที่ได้จากการฟังพยากรณ์ปัญหาของท้าวสักกะพร้อมด้วยเทพ บรivar และของสุพรหมเทพบุตร รวมอยู่ในพระสูตรดังกล่าวนี้ (๒) อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ ได้ ระบุถึงเรื่องท้าวสักกะเข้าเฝ้าทูลถามปัญหา และพระผู้มีพระภาคได้ทรงพยากรณ์ปัญหา เมื่อจบ พยากรณ์ปัญหา ท้าวสักกะได้เป็นพระโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะแก่ถึงความเป็นท้าวสักกะ หนุม เหล่าสัตว์ประมาณ ๑๔ โภคิ ได้บรรลุนิพพาน เรื่องนี้มีข้อความปรากฏโดยพิสดารอยู่ในสักก- ปัญหาสูตร ทิฆนิกาย มหาวรรค^{๕๓} (๓) อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ ได้ระบุถึงเรื่องท้าวสักกเทวราช และเหล่าเทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาคะพระผู้มีพระภาค รวม ๔ ข้อ พร้อมทั้งกล่าวถึงผลที่ได้รับจาก การฟังพยากรณ์ปัญหา ในตอนสุดท้าย ท้าวสักกะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องธรรมทานที่มี ผลมากและการให้ส่วนบุญ พระผู้มีพระภาคจึงทรงรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วตรัสว่าตั้งแต่ บัดนี้เป็นต้นไปพวกเธอทำการฟังธรรมใหญ่อยู่ก็ดี การฟังธรรมตามปกติก็ดี กล่าวอุปนิสันทนาก็ดี โดยที่สุดแม้การอนุโมทนา ฟังให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งหลาย^{๕๔} (๔) ปกรณ์วิเสศวิสุทธิมรรค วจนาโดย พระพุทธโฆสจารย์ชาวลังกาทวีป ได้พรรณนาความแห่งพยากรณ์ปัญหาที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ เทวดาตนหนึ่งซึ่งมีข้อความปรากฏในชฎาสสูตร สังยุตตนิกาย สถาवरค โดยในปกรณ์วิเสศวิสุทธิ มรรคนี้ได้อธิบายความของชฎาที่เป็นชื่อค้นหาและหลักปฏิบัติที่จะวางชฎานั้น ได้ด้วยการยกเอาธรรม ที่ว่าด้วยศีลมารวมในหมวดศีล ยกเอาธรรมที่เกี่ยวกับสมาธิมารวมไว้ในหมวดสมาธิ ยกเอาธรรมที่ กล่าวถึงปัญญามารวมไว้ในหมวดของปัญญา แบ่งออกเป็นนิตะได้ ๒๓ นิตะ ศีล สมาธิ ปัญญา จัด อยู่ในไตรสิกขาเป็นข้อปฏิบัติสู่ทางแห่งวิสุทธิ (๕) มังคลัตถทีปนี วจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ชาว เชียงใหม่ การอธิบายความมุ่งแก้ความแห่งคำถามคำตอบปัญหาเทวดาอันปรากฏอยู่ในมงคลสูตร ขุททก นิกาย ขุททกปาฐะ โดยยกบาลีในมงคลสูตรเป็นอุเทศไปตามลำดับ จัดเป็นหนังสือชั้นปกรณ์พิเศษที่ ดีเยี่ยม

^{๕๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๒/๖๕๐-๖๕๒.

^{๕๓} ข.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

^{๕๔} ข.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔-๖๐.

๓.๓ หลักการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญในการสอนธรรมแก่เหล่าเทวดาไม่น้อยไปกว่าที่ทรงให้ความสำคัญแก่มวลมนุษย์ ข้อความที่ปรากฏในลักษณะคำถามคำตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าเช่นที่ปรากฏในสังกปัญหาสูตรกัถิ ในเทวดาสังยุตกัถิ ในอรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสกัถิ ล้วนเป็นงานสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำมาด้วยพระปริชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมและได้ทรงประสบความสำเร็จในงานสอนนี้เป็นอย่างยิ่ง ความสำเร็จที่ได้รับจากการตอบปัญหาเทวดานั้นมีหลักปฏิบัติที่น่าสนใจหลายประการ ผู้วิจัยขอนำหลักปฏิบัติที่สำคัญๆ บางส่วนมาเสนอไว้ดังนี้

๓.๓.๑ พุทธกิจ ๕ ประการ

การสอนธรรมในลักษณะของการตอบปัญหาเทวดานั้น พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากพุทธกิจที่ทรงบำเพ็ญในแต่ละวันที่ได้มีการจัดแบ่งห้วงเวลาของการตอบปัญหาเทวดาเอาไว้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการจัดการที่มีระเบียบทำงานอย่างมีหลักมีแผนงานประจำวัน พุทธกิจประจำวันนั้น แบ่งออกเป็น ๕ ประการคือ

(๑) ปุเรกัตตกิจ ได้แก่ เวลาเช้า พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น บางครั้งเสด็จพระองค์เดียว บางครั้งแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ การเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นโอกาสที่จะได้พบปะกับประชาชนชั้นต่างๆ และทรงแสดงธรรมโปรดด้วย (๒) ปัจฉากัตตกิจ ได้แก่ หลังจากทำกัตตกิจเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตที่เดินทางมาเพื่อทูลถามปัญหาและฟังธรรม (๓) ปุริมยามกิจ ได้แก่ กิจในปฐมยาม คือยามที่ ๑ แห่งราตรีพระพุทธเจ้าทรงให้อโวกาแก่ภิกษุทั้งหลาย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์ และทรงแนะนำ หรือทรงแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม (๔) มัชฌิมยามกิจ ได้แก่ กิจที่ทรงทำในยามอันมีในท่ามกลาง คือเมื่อสิ้นสุดกิจในปฐมยาม ภิกษุทั้งหลายถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วหลีกไป เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุเมื่อได้โอกาสต่างก็พากันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาตามที่ตนเตรียมมา พระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาแก่เทวดาเหล่านั้นให้มัชฌิมยามผ่านไป (๕) ปัจฉิมยามกิจ ได้แก่ พุทธกิจที่ทรงบำเพ็ญในยามสุดท้าย ทรงแบ่งกิจในปัจฉิมยามเป็น ๓ ส่วนคือ ส่วนที่ ๑ ทรงยังยั้งอยู่ด้วยเสด็จจงกรม ส่วนที่ ๒ ทรงสำเร็จสัทโสภาสัจ โดยพระ ปรศเบื้องขวา ส่วนที่ ๓ ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อพิจารณาว่าควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่^{๕๕}

^{๕๕} ที.สิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๔๗.

ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พุทธกิจข้อที่ ๔ พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้เหล่าเทวดา เข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาต่างๆ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้า ว่ามีการติดต่อกันอยู่เป็นประจำ โดยเป็นไปในลักษณะมีไมตรีจิตต่อกัน ไม่รบกวน ไม่ชวนให้เสีย ต่างฝ่ายต่างก็พยายามทำกิจของตนไปตามหน้าที่ เทวดาได้ทูลถามปัญหาบรรเทาความสงสัย ได้ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม พระพุทธเจ้าได้ตอบปัญหา ได้อนุเคราะห์เทวดาด้วยธรรม ได้ทรง บำเพ็ญพุทธกิจในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการทำงานที่สำคัญของ พระมหาบุรุษ

๓.๓.๒ องค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนับว่าเป็นวิธีการที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการตอบปัญหาเทวดา พระพุทธเจ้าทรงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อเทวดาโดยพระองค์ทรง ดำรงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ทรงพระคุณลักษณะที่ช่วยส่งเสริมให้เทวดามีความเจริญก้าวหน้า ในมรรคาแห่งการฝึกอบรม เจริญก้าวหน้าในธรรม คุณลักษณะที่สำคัญของพระพุทธองค์ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นปรากฏออกมาตามองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการคือ (๑) ปิโย : นำรักใคร่พอใจ คืออยู่ในฐานะเป็นที่วางใจและรู้สึกสนิทสนม (๒) กรุ : นำเคารพ คืออยู่ในฐานะให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย (๓) กวานิโย : นำยกย่อง คืออยู่ในฐานะทรงคุณคือทรงความรู้และภูมิ ปัญญาแท้จริง (๔) วตุตา : รู้จักพูด คือคอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี (๕) วจนุกฺขโม : อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ อยู่เสมอ และสามารถรับฟังได้ด้วย ความอดทน ไม่เบื่อง (๖) คมฺภีรญฺจ กถํ กตุตา : พูดถ้อยคำลึกซึ้ง คือกล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้ (๗) โน จฏฺฏานํ นิโยชเย : ไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี คือไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย^{๕๖}

๓.๓.๓ องค์แห่งธรรมกถึก ๕ ประการ

การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง พระองค์จะทรงให้ความสำคัญ เคารพธรรม มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่เสียคสีใดๆ ตั้งมั่นอยู่ในองค์คุณ ของพระธรรมกถึก ๕ ประการคือ (๑) เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ (๒) เราจักแสดงอ้างเหตุผล (๓) เราจักแสดงอาศัยความเอ็นดู (๔) เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม (๕) เราจักไม่แสดงธรรม ให้กระทบตนและผู้อื่น^{๕๗}

^{๕๖} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๕๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๖๓.

๓.๓.๔ เกณฑ์ในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า ๖ ประการ

พระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ ในสัตว์ทั้งหลาย แต่ครั้งที่พระองค์ทรงตอบ ปัญหาแก่เทวดา พระองค์จะทรงอาศัยความเอ็นดูตรัสบอกในสิ่งที่ดีมีความหมายควรที่เทวดาจะ เรียนรู้และเข้าใจได้ พระองค์ตรัสวาจาเหมาะแก่เรื่อง แก่กาลเวลา เป็นคำจริงคำแท้ เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม ในเรื่องนี้มีประจักษ์พยานที่แสดงไว้แล้วในเบื้องต้น เช่น เรื่องของท้าวสักกเทวราช และสุพรหมเทพบุตร ครึ่งเมื่อได้ฟังพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าจบลงแล้วได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน ได้รับประโยชน์จากการฟังพยากรณ์ปัญหาในที่นั้นนั่นเอง ความเป็นผู้ลึกซึ้งใน การทรงใช้พระวาจา นี้ พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักแห่งการเผยวาจา ๖ ประการคือ (๑) คำพูดที่ไม่ จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส (๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่ รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจ ของผู้อื่น ไม่ตรัส (๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส ข้อนี้เพราะเหตุใด เพราะพระตถาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย^{๕๔}

ข้อพิจารณาต่างๆ ของคำถาม และวิธีการตอบปัญหานั้น นับว่าเป็นสิ่งสำคัญของการ ตอบแต่ละครั้ง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ในการตอบ พระพุทธเจ้าทรง สอนให้พิจารณาคู่ลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม”^{๕๕}

อังกุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต แสดงให้เห็นว่า ผู้ถามปัญหาแต่ละท่านมีวัตถุประสงค์ที่ แตกต่างกัน ดังที่พระสารีบุตรกล่าวถึงเหตุแห่งการถามปัญหาซึ่งสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้ (๑) บางคน ย่อมถามปัญหาเพราะความโง่เขลาไม่เข้าใจ (๒) บางคนมีความปรารถนาลามก เกิดความอยากได้ จึงถามปัญหา (๓) บางคนย่อมถามปัญหาด้วยต้องการอวดเด่นข่มเขา (๔) บางคนย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการจะรู้ (๕) บางคนย่อมถามปัญหาด้วยความดำริว่า เมื่อเราถามแล้วถ้าเขาตอบ ได้ถูกต้อง ก็เป็นการดี แต่ถ้าเราถามแล้วเขาตอบไม่ถูกต้องเราจะได้ช่วยแก้ไขเขาโดยถูกต้อง^{๕๖}

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

^{๕๖} อัง.ปัญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๕/๒๗๒.

การถามปัญหาของเทวดาในแต่ละครั้ง โดยมากเกิดจากความสงสัยต้องการจะรู้คำตอบ ความสงสัยนั้นมีต้นเหตุมาจากเทวดาเองบ้าง จากมนุษย์บ้าง เมื่อสงสัยแล้วดิ้นรนหาคำตอบไม่ได้ บางเรื่อง เช่น เรื่องมงคลเรื่องท้าวสักกะ ปรากฏว่าล่วงเลยไปตั้ง ๑๒ ปี ก็ยังหาคำตอบไม่ได้ จนเทวดา ต้องเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าจึงได้รับคำตอบเป็นที่พอใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งพระปัญญาคุณ พระองค์ทรงมีความรอบรู้วิธีการตอบปัญหา และรู้ซึ่งถึงจิตของผู้ถามปัญหาด้วย จึงทรงสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้เหมาะแก่กาล จะเห็นได้ว่า เมื่อครั้งที่พทพรมเกิดทิวทัศน์ชั่วขึ้น เข้าใจว่าฐานะแห่งตนมีความเป็นอยู่ชั่ววันวันคร่ำครวญติดต่อกัน คงที่ ไม่เคลื่อน ไม่เกิด ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ เครื่องสลัดออก (จากทุกข์) อันยิ่งอย่างอื่นนอกจาก ฐานะแห่งพทพรมจรรย์นี้ไม่มี พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงนั้นจึงเสด็จไปโปรดขังพทพรม โลก ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาที่พทพรมทูลถาม เมื่อจบพยากรณ์ปัญหา พทพรมเกิดความ เห็นชอบ^{๑๑๑} การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในครั้งนี้นับว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง

๓.๓.๕ หลักการตอบปัญหา ๔ ประการ

สังคิติกสูตรได้แสดงประเภทของปัญหาเอาไว้ตามลักษณะวิธีการตอบจำแนกเป็น ๔ ประการคือ (๑) แบบเอกังสพยากรณ์ปัญหา คือปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว (๒) แบบ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา คือปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม (๓) แบบวิภังชพยากรณ์ปัญหา คือ ปัญหาที่ควรแยกตอบ (๔) แบบรูปนียปัญหา คือปัญหาที่ควรงดตอบ^{๑๑๒}

แบบตอบปัญหาทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นแบบที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ตอบแก่ผู้ถามทั้งเทวดา และมนุษย์ทั่วไป การที่จัดวิธีตอบปัญหาเป็น ๔ ประการ ก็เพราะว่าในการตอบปัญหานั้น ผู้ถามมี จุดประสงค์แตกต่างกัน บางท่านถามปัญหาเพราะมีความสงสัยข้องใจในหลักธรรมต่างๆ บางท่าน เป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา บางท่านมาถาม เพื่อลองภูมิ บางท่านถามปัญหาเพื่อจะข่มปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ลักษณะดังกล่าวนี้ พระสารีบุตรได้เคยแสดงไว้แล้วในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ซึ่งมีข้อความดังกล่าวในเบื้องต้น

หลักหรือแบบของการตอบปัญหาเทวดาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เสมอมนั้น โดยมากเป็น แบบเอกังสพยากรณ์ปัญหา และวิภังชพยากรณ์ปัญหา คือแบบที่ ๑ และแบบที่ ๓ พระพุทธเจ้า ทรงใช้แบบเอกังสพยากรณ์ปัญหาตอบปัญหาเทวดา คือตอบแบบตรงไปตรงมา ตอบเป็นอย่างๆ เป็นข้อๆ ในที่นี้ขอนำพระสูตร ๒ พระสูตรมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างดังนี้

^{๑๑๑} คุรยละเอียตใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๕/๒๓๗-๒๔๐.

^{๑๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑.

(๑) มัตตวาสุตร

มัตตวาสุตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า^{๑๑๓} ท้าวสักกะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลฆ่าอะไรจึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรจึงไม่เศร้าโศก พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธที่มีรากเป็นพิษ* มียอดหวาน ฆ่าความโกรธนั้นได้แล้วจึงจะไม่เศร้าโศก” พระสูตรนี้เทวดาทูลถามเป็นข้อๆ ว่า ฆ่าอะไรจึงอยู่เป็นสุข พระพุทธเจ้าทรงตอบเป็นข้อๆ ว่า ฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ตอบแบบเอกังสพยากรณียปัญหา ตอบเป็นข้อๆ ตรงประเด็นตรงไปตรงมา

(๒) กุฎิกาสูตร

กุฎิกาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยกระท่อม^{๑๑๔} เทวดาทูลถามว่า “ท่านไม่มีกระท่อมหรือ ไม่มีรั้วหรือ ไม่มีผู้สืบสกุลหรือ ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้วหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เราไม่มีกระท่อม ไม่มีรั้ว ไม่มีผู้สืบสกุล เราเป็นผู้พ้นจากเครื่องผูกแล้ว” พระสูตรนี้จะเห็นว่า คำถามและคำตอบพอดีกัน คือตอบเท่าที่ถาม ตอบเป็นข้อๆ ไม่ได้ตอบในลักษณะที่เป็นการแสดงภูมิว่าผู้ตอบมีความรู้มาก ตอบเท่าที่จำเป็น ตอบตรงประเด็นตรงไปตรงมา เรียกว่า ตอบแบบเอกังสพยากรณียปัญหา การตอบปัญหาของเทวดาในแบบที่ ๑ นี้ มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในเทวดาสังยุตและเทวปุตตสังยุต แบบตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาซึ่งมีปรากฏน้อยกว่าแบบที่ ๑ คือแบบวิภังชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบ เช่น การตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะ ในพระสูตรนี้ท้าวสักกะทูลถามว่า “ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าสำรวมในพระปาฏิโมกข์” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “กายสมาจาร (ความประพฤติทางกาย) วจีสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) และปริเยสนา (การแสวงหา) มีย่างละ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพได้แก่ เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้นอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ฝ่ายที่ไม่ควรเสพนับตรงกันข้าม”^{๑๑๕}

^{๑๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑.

* มีรากเป็นพิษ หมายถึง มีทุกข์เป็นวิบาก (ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๕๓).

^{๑๑๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕/๑๗.

^{๑๑๕} คุรยลละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๔/๒๘๕-๒๘๖.

จะเห็นว่าการตอบในลักษณะนี้ พระพุทธเจ้าจะจำแนกความแยกแยะออกไปว่า ฝ่ายไหนควรเสพเพราะเหตุไร ฝ่ายไหนไม่ควรเสพเพราะเหตุไร ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจและนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน เพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตได้เป็นอย่างดี

๓.๓.๖ ปฏิสัมภิตา ๔ ประการ

คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งจัดอยู่ในพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการตอบปัญหาเทวดาคือ ปฏิสัมภิตา ๔ ประการ ได้แก่ (๑) อรรถ-ปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ (๒) ธรรมปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในธรรม (๓) นิรุตติ-ปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิรুক্তิ (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ^{๑๐๖}

พระพุทธเจ้าทรงมีความแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำในข้อธรรมต่างๆ พระองค์สามารถขยายความแยกแยะข้อความย่อให้พิสดาร แยกแยะกระจายออกไปให้ล่วงรู้ถึงผลต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น ทรงเข้าใจแจ่มแจ้งในหลักหรือข้อธรรมต่างๆ ทรงสามารถจับใจความที่พิสดารมาตั้งเป็นประเด็น เมื่อมองเห็นผลแล้วก็สามารถสาวไปหาเหตุได้ ทรงแตกฉานในภาษา ในฉันทศาสตร์ รู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงอรรถและธรรมให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ ใช้ภาษานุ่มนวลไม่หยาบคายชวนให้สบายใจ เล่นคำเล่นภาษาผสมกับปฏิภาณปฏิสัมภิตา ทรงมีพระปรีชาสามารถไปทุกด้าน เมื่อเทวดาทูลถามเป็นคำร้อยกรองก็ทรงตอบเป็นบทร้อยกรองทำนองกลอนสด เช่น ในกวีสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยกวีเทวดาทูลถามเป็นคาถาว่า “อะไรเล่าเป็นต้นเหตุของคาถา อะไรเล่าเป็นเครื่องปรากฏของคาถา เหล่านั้น คาถาอาศัยอะไรเล่า อะไรเล่าเป็นที่อาศัยของคาถา” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเป็นคาถาว่า “ฉันทที่เป็นต้นเหตุของคาถา อักษรเป็นเครื่องปรากฏของคาถาเหล่านั้น คาถาอาศัยชื่อ กวีเป็นที่อาศัยของคาถา”^{๑๐๗}

การตอบที่แสดงถึงความแตกฉานในด้านภาษาและความลึกซึ้งแห่งธรรมที่เป็นรูปคาถามีปรากฏเป็นจำนวนมาก โดยเป็นรูปคาถาของพระสูตรทั้งในเทวดาสังยุต และเทวปุตตสังยุต เช่น ในปฐมชนสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยสิ่งที่ทำคนให้เกิด สูตรที่ ๑ เทวดาทูลถามเป็นคาถาว่า “อะไรเล่าทำคนให้เกิด อะไรเล่าของคนนั้นย่อมพล่านไป อะไรเล่าเวียนว่ายในสงสาร อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของคนนั้น” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเป็นคาถาว่า “ตัณหาทำคนให้เกิด จิตของคนนั้นย่อมพล่านไป สัตว์เวียนว่ายในสงสาร ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของคนนั้น”^{๑๐๘}

^{๑๐๖} อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๖/๑๕๔-๑๕๕, ข.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖/๑๒๓.

^{๑๐๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๐/๓๒.

^{๑๐๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๖๕.

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาและถ้อยคำในการตอบที่ร่วมสมัยกับผู้ถาม สร้างบรรยากาศให้ผู้ถามมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง พระพุทธองค์ทรงให้อิสระภาพในทางความคิดแก่ผู้ถามซึ่งในเรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นหลักที่สำคัญในการพัฒนาปัญญา พระองค์จะทรงชี้ข้อคิดให้แก่ผู้ถามส่งเสริมให้ผู้ถามนำไปคิดวินิจฉัยความรู้อันนั้นด้วยตนเอง ส่วนพระองค์เป็นเพียงผู้นำซึ่งช่องทางเข้าสู่ความรู้ สมด้วยพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหติ กิจจ อตปปี อกขาตาโร ตถาคตา : เธอทั้งหลายควรทำความเพียรเองเถิด ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้บอกเท่านั้น”^{๑๑๕}

บทบาทของพระพุทธเจ้าในการตอบปัญหาเวทาคาซึ่งปรากฏในลักษณะเป็นผู้ชี้แนะนี้จะเห็นได้จากข้อความในสุพรมสูตร พระสูตรที่แสดงถึงหลักธรรมที่นำไปสู่ความสวัสดิปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เพื่อมีชีวิตยืนนาน โดยสุพรมเทพบุตรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ใจนี้หวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ เมื่อกิจทั้งหลายยังไม่เกิดขึ้นก็ดี เกิดขึ้นแล้วก็ดี พระองค์ผู้ที่ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอจงตรัสบอกข้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ พระผู้มีภาคตรัสตอบว่า นอกจากปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความสำรวมอินทรีย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง เรายังไม่เห็นความสวัสดิแห่งสัตว์ทั้งหลายเลย^{๑๑๖}

การเป็นผู้ชี้แนะที่ดีนั้นเป็นวิธีการที่สำคัญประการหนึ่งในการตอบปัญหาเพราะเป็นการอำนวยความสะดวกให้ผู้ถามผู้ฟังได้พัฒนาความรู้ ความเข้าใจ มีอิสระเต็มที่ในการใช้ความคิดซึ่งส่งผลให้เกิดทัศนคติที่ถูกต้องจะได้มองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นและจะได้จัดการกับสิ่งเหล่านั้นตามที่ควรจะเป็นเพื่อก่อเกิดประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่ห้ามองหรือจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามอำนาจของกิเลสตัณหา

หลักการตอบปัญหาเวทาคาของพระพุทธเจ้าตามที่กล่าวมานี้ พอสรุปให้เห็นเป็นภาพกว้างๆ ได้ว่า (๑) มีการจัดการอย่างเป็นระบบ มีแผนปฏิบัติงานประจำวัน โดยในพุทธกิจข้อที่ ๔ ได้จัดให้เป็นช่วงเวลาตอบปัญหาเวทาคา (๒) มีความสัมพันธ์ที่ดีในฐานะเป็นกัลยาณมิตร (๓) สิ่งที่น่ามาตอบเป็นสิ่งที่จริงแท้ เป็นประโยชน์ต่อผู้ถามผู้ฟัง (๔) มีความรู้อย่างท่องแท้สมบูรณ์ในเรื่องที่ตอบ (๕) ทรงมีเมตตา มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์ต่อผู้ถามเป็นที่ตั้งไม่หวังผลตอบแทน (๖) ทรงทำได้อย่างที่ตรัสสอน (๗) มีบุคลิกภาพเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปลาหะ (๘) มีหลักธรรมและวิธีการตอบที่สอดคล้อง

งานสอนธรรมในการถามตอบปัญหาเวทาคาของพระพุทธเจ้านั้นเป็นงานที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง มีการจัดการอย่างเป็นระบบ มีแผนปฏิบัติงานประจำวัน แม้ว่าการ

^{๑๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๖/๑๑๗.

^{๑๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๑๐๔.

ตอบปัญหาเทวดาในบางครั้งอาจจะไม่ใช้เวลาที่กำหนดไว้ในมัชฌิมยามก็ตาม แต่พระพุทธเจ้าก็จะทรงให้ความสำคัญเท่าเทียมกัน ทรงตอบให้เหมาะกับสถานการณ์ บรรยากาศ อธิษฐานของผู้ถาม ผู้ฟัง จึงบังเกิดผลดีแก่เทวดาที่ทูลถาม ดังจะเห็นได้หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ปัญหาจบลงแต่ละครั้ง เทวดาต่างๆ ได้รับผลแห่งการพยากรณ์ปัญหานั้นๆ เช่น ท้าวสักกะ และสุพรหมเทพบุตร ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน เทวดาอื่นๆ ที่ไม่ปรากฏนามได้ธรรมาภิสมัย ได้ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมได้เป็นพระโสดาบัน ทำสวรรค์สมบัติของตนให้มั่นคงสืบต่อไปได้

๓.๔ เหตุผลในการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงดำริถึงสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับผู้ฟังและทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณในพระองค์ที่จะทรงโปรดเวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นโสมสสารจึงทรงแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่เทวดา ผู้วิงวอนนำประเด็นที่สำคัญๆ มาเสนอไว้ดังนี้

๓.๔.๑ เพราะทรงบำเพ็ญพุทธกิจให้บริบูรณ์

เหตุผลประการหนึ่งของการตอบปัญหาเทวดา พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธกิจประจำวันที่จะต้องปฏิบัติในแต่ละวันอันเกี่ยวข้องกับภารกิจสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัท จัดเป็นพุทธกิจ ๕ ประการ ซึ่งมีข้อที่จะต้องสัมพันธ์กับเทวดาในด้านตอบปัญหา มีการกำหนดเวลาเอาไว้สำหรับตอบปัญหาแก่เทวดาโดยเฉพาะ พุทธกิจ ๕ ประการคือ ๑. กิจในปุเรภักดิ์ ได้แก่ เวลาเช้า พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น บางครั้งเสด็จพระองค์เดียว บางครั้งแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ การเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นโอกาสที่จะได้พบปะกับประชาชนชั้นต่างๆ และทรงแสดงธรรมโปรดด้วย ๒. กิจในปัจจุบันภักดิ์ ได้แก่ หลังจากทำภัตตกิจเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตที่เดินทางมาเพื่อทูลถามปัญหาและฟังธรรม ๓. กิจในปฐมยาม คือยามที่ ๑ ของราตรี พระพุทธเจ้าทรงให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายกล่าวคือ ทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุและทรงแนะนำหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมซึ่งพระภิกษุที่มาเข้าเฝ้าในปฐมยามนั้น บางพวกมาทูลถามปัญหา บางพวกมาทูลขอกรรมฐาน บางพวกมาทูลขอฟังธรรม ๔. กิจในมัชฌิมยาม ได้แก่ กิจที่ทรงทำในยามอันมีในท่ามกลาง คือเมื่อสิ้นสุดกิจในปฐมยาม ภิกษุทั้งหลายถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุเมื่อได้โอกาสต่างพากันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาตามที่เตรียมมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาเหล่านั้นให้มัชฌิมยามผ่านไป ๕. กิจในปัจฉิมยาม คือกิจที่ทรงทำในยามสุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงแบ่งกิจในปัจฉิมยามเป็น ๓ ส่วนคือ ส่วนที่ ๑ ทรงยับยั้งอยู่ด้วยเสด็จจงกรม ส่วนที่ ๒ ทรงสำเร็จสัทโสภาโดยพระปรศมเบื้องขวา ส่วนที่ ๓ ทรงใช้พุทธจักรตรวจดูสัตว์โลกเพื่อเล็งเห็นบุคคลผู้

ที่ได้สร้างสมบุญญาธิการไว้อันสมควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่^{๑๑๑} ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการบำเพ็ญพุทธกิจข้อที่ ๔ นั้น จัดว่าเป็นเหตุผลประการหนึ่งในการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

๓.๔.๒ เพราะทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พุทธคุณ ๕ ประการ ข้อที่ ๗ เป็นที่ปรากฏชัดว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาคือเป็นผู้สอนธรรมโดยสอนทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจนได้การยกย่องถวายพระนามว่าเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๑๒} เพราะทรงสั่งสอนเทวดาและมนุษย์ด้วยประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้าและประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ตามสมควรแก่ประโยชน์ที่เทวดาและมนุษย์จะพึงได้รับและเพราะทรงช่วยพาทมูสัตว์ให้พ้นความกัณดารคือความเกิด ดุจสัตว์พาหะ คือหัวหน้ำกองเกี่ยวพันพาริวารข้ามทางกัณดาร^{๑๑๓} พระพุทธคุณข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโดยมุ่งประโยชน์แก่กุศลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยทรงสอนตอบปัญหาธรรมมุ่งหมายให้ผู้รับการสอนได้รับประโยชน์ในระดับต่างๆ และเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์ จึงได้พระนามว่าเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๓.๔.๓ เพราะทรงคำนึงถึงสติปัญญาความสามารถของผู้ฟัง

หลังจากที่ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเสด็จไปในที่สงัด หลีกเร้นอยู่ ได้มีปริวิตกแห่งจิตขึ้นว่า ยังไม่ควรประกาศธรรมที่ได้บรรลุแล้วโดยยาก เพราะธรรมนี้อันสัตว์ผู้มีราคะโทสะครอบงำแล้วไม่ตรัสรู้ได้โดยง่าย เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์จึงน้อมไปเพื่อความชวนขายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม ครั้นนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาค จึงมาปรากฏเข้าเฝ้าทูลขอให้แสดงธรรม พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหมและทรงอาศัยความกรุณาในหมู่มสัตว์ จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูแล้วได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายว่ามีสติปัญญาในระดับความสามารถที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เหล่าสัตว์ที่มีฐิติในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตามากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี ที่มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้โดยยากก็มี บางพวกที่ตระหนักในโทษภัยในปรโลกก็มี ทั้งนี้อุปมาเหมือนดังในกอบอุบล กอปทุม หรือกอบุณพริก ครั้ง

^{๑๑๑} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔/๔๔-๔๗.

^{๑๑๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

^{๑๑๓} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๐๘.

นั่น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า เราเปิดประตูมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใด จะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเถิด ท่านพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความลำบากจึงมิได้แสดงธรรมที่ ประณีตคล่องแคล่วในหมู่มนุษย์ ครั้นท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่ พระผู้มีพระภาคทรงประทาน โอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้วจึงถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป^{๑๑๔}

สติปัญญาระดับความสามารถของสัตว์โลกที่เป็นไปต่างๆ นั้น พระพุทธเจ้าทรงยกบัวเหล่า ต่างๆ มาเปรียบเทียบไว้ในที่นี้ ผู้วิจัยขอนำไปเทียบกับบุคคล ๔ ประเภทที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่อื่น ดังนี้ ๑. บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลันแต่พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า อุกมภูติปัญญา เทียบกับบัว พันธุ์น้ำ แต่พอสัมผัสรัศมีตะวันก็จะบาน ณ วันนั้น ๒. บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ต่อเมื่อท่านอธิบาย ความพิสดารออกไป เรียกว่า วิปจิตปัญญา เทียบกับบัวปริมน้ำจกบานต่อวันรุ่งขึ้น ๓. บุคคลผู้พอจะ หาทางคอยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการชักเยื้องให้เข้าใจได้ค่อยๆ ไป เรียกว่า เนยยะ เทียบกับบัวงามใต้พื้น น้ำ จกบานในวันต่อๆ ไป ๔. บุคคลผู้อับปัญญา มีดวงตามืดมิดยังไม่อาจให้บรรลุคุณวิเศษได้ในชาติ นี้ เรียกว่า ปทปรมะ เทียบกับบัวจมใต้น้ำ จักเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า^{๑๑๕}

๓.๔.๔ เพราะทรงอนุเคราะห์ชาวโลก

พระพุทธเจ้าทรงมีหน้าที่ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏในพุทธจริยา ๓ คือ ๑. โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ๒. ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระประยูรญาติ ๓. พุทธตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็น พระพุทธเจ้า^{๑๑๖}

การตอบปัญหาเทวดา จัดเป็นวิธีสอนธรรมแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้ ปฏิบัติมา การสอนธรรมในลักษณะตอบปัญหาเทวดาเป็นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่กุลแก่คนหมู่ มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก จากการศึกษาเรื่องราวในพระวินัยปิฎกทำให้ทราบถึงการทำงานของ พระพุทธเจ้าและพระสาวกว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ดังจะเห็นได้เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา พระองค์ตรัสว่า

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑-๑๕.

^{๑๑๕} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๑๑๖} บุ.จู. (บาลี) ๓๐/๑๒๑/๒๔๓, บุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๕๕, บุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๕๖/๒๓๒-๒๓๓, บุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๖/๓๑๘-๓๑๙, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๒๒, อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๓๐, ๑๕๗/๘๕, ๑๐๕, บุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๕๑, บุ.จู.อ. (บาลี) ๑๒๑/๕๓-๕๘, บุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗, ๓๐/๑๖๒, ๓๖๐, ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๑๗/๒๔, อัง.เอกก.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๓๐/๑๕๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อเกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะให้บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในตาน้อยมีอยู่ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนาณิกมเพื่อแสดงธรรม^{๑๑๗}

๑.๔.๕ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า

ปัญหาที่ตั้งขึ้นในหมู่เทวดามีต้นเหตุมาจากเทวดาเองบ้าง จากหมู่มนุษย์บ้าง ซึ่งปัญหาบางอย่างเมื่อประชุมกันตั้งขึ้นแล้วก็ไม่มีเทวดาคนใดตอบได้ ปัญหาบางเรื่อง เช่น เรื่องมงคล เรื่องท้าวสักกะ ล่วงเลยไปตั้ง ๑๒ ปี ยังหาคำตอบไม่ได้ ปัญหาของเทวดาบางเรื่องไม่ใช่วิสัยที่เทวดาอื่นๆ จะตอบได้ ไม่ว่าจะเป็นท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือท้าวสักกเทวราช ก็ตอบไม่ได้ แต่พระพุทธเจ้าสามารถตอบได้ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีพระปัญญาบารมี่ที่จะตอบได้ ดังมีตัวอย่างเรื่องของท้าวสักกเทวราชที่กล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อคือ ๑. บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม ๒. บรรดาการทั้งหลาย รสชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม ๓. บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ ๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา บัณฑิตกล่าวประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร

ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาคนใดตอบได้ เทวดาจึงถามกันและกันอย่างนี้จนล่วงเลยไป ๑๒ ปี จึงพากันไปเฝ้าท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถตอบปัญหาได้ แต่ได้แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะ เมื่อท้าวสักกะทรงทราบจึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า ท้าวสักกะตรัสว่า ปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ เหล่าเทวดาจึงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขอโอกาสถามปัญหาทั้ง ๔ ข้อ พระพุทธเจ้าตรัสตอบเป็นคาถาว่า ธรรมทาน ชนะทานทั้งปวง รสแห่งพระธรรม ชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง การพึงพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้น ได้รับผลดีเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ธรรมากิสมย์ได้มีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน^{๑๑๘} จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า การตอบปัญหาในบางเรื่องเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ มีวิสัยของพระสาวกและเทวดาอื่นๆ

^{๑๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔-๕๕.

๓.๔.๖ เพราะเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

สิ่งที่พึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งจัดว่าเป็นความสำเร็จในชั้นต่างๆ นั้น มีอยู่ ๓ ระดับด้วยกันคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ พระพุทธศาสนาให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมัตถ์ หรือปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยม พระพุทธศาสนาได้นำคำว่าประโยชน์มาจัดแบ่งระดับชั้นต่างๆ มีตั้งแต่ชั้นสามัญธรรมดาไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด โดยจัดเป็น ๓ ชั้นคือ^{๑๑๕} ๑. ทิฐฐัมมิกัตถะ ประโยชน์ในบัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้ เป็นจุดหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ๒. สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายนอก ประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายที่สูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงกว่าสิ่งที่จะพึงได้ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงดงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตขึ้นด้วยคุณธรรม ๓. ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ได้แก่ พระนิพพาน

สำหรับผู้บังเกิดเป็นเทวดา จัดว่าเป็นผู้ได้รับสมบัติในชั้นสวรรค์สมบัติ ยังไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การตอบปัญหาแก่เทวดาในแต่ละครั้ง แม้ว่าเทวดาได้รับฟังแล้วบรรลุนิพพานไม่ได้ก็ตามที แต่พระพุทธเจ้าทรงมีเป้าหมายที่จะทรงสอนให้ทราบไปทั่วทั้งมนุษย์และเทวดาเพื่อให้ได้รับการพัฒนาที่สูงขึ้นไป ว่าโดยภาวะพื้นฐานแล้ว เทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลายและส่วนใหญ่ก็ยังเป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเจตีย์ตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าแต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพุดรวมๆ ไปได้ว่าเป็นระดับสุดดีด้วยกัน^{๑๒๐}

ประโยชน์ ๓ ระดับที่กล่าวในเบื้องต้นนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า สวรรค์สมบัตินั้นเป็นประโยชน์ระดับกลางเป็นจุดหมายระดับหนึ่งของการทำความดี ยังไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สวรรค์สมบัติจัดอยู่ในระดับของชาวสวรรค์ซึ่งได้แก่เทวดาทั่วไป “สวรรค์คือเมือง

^{๑๑๕} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๓๕๓.

^{๑๒๐} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖๖.

ฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ผู้เกิดในสวรรค์เรียกว่า เทวดา”^{๑๒๑}

เทวดายังมีข้อขัดข้องเกี่ยวกับภาวะความเป็นอยู่ของตน ยังต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้ก้าวสูงขึ้นไปกว่าสวรรค์สมบัติคือขึ้นไปสู่นิพพานสมบัติจึงจะดับปัญหาและทุกข์ทั้งมวลได้ การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้งส่งผลให้เกิดการพัฒนาภาวะความเป็นอยู่ของเทวดาไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ เทวดาบางคนได้เป็นพระโสดาบันซึ่งเป็นการยกระดับภาวะของเทวดาให้สูงขึ้น ดังมีเรื่องของท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวารซึ่งมีข้อความกล่าวไว้ว่า “ท้าวสักกะพร้อมเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้เข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตจึงทูลถามปัญหามีใจความสรุปได้เป็น ๑๒ ข้อ ผลของการฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวาร ๘๐,๐๐๐ คน ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน”^{๑๒๒} ผลของการฟังธรรมดังกล่าวนี้ในอรรถกถาได้กล่าวว่า ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับมาเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง ดังข้อความที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อซึ่งท้าวสักกเทวราชทำลิเนหาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ ในกาลเมื่อถูกมรณภัยคุกคามจึงพร้อมด้วยเทพบริษัทนั่งฟังธรรมเทศนา ณ อินทศาลกุกา เมื่อได้ฟังพยากรณ์ปัญหาจากเราจบแล้ว ได้เป็นพระโสดาบันละความเป็นท้าวสักกะแก่ ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่มเพราะอาศัยเรา”^{๑๒๓}

๓.๔.๗ เพราะการให้ธรรมยอดเยี่ยมกว่าการให้ทั้งปวง

งานสอนธรรมเป็นงานที่ประเสริฐสุด เพราะเป็นการช่วยดับทุกข์ให้ผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ : การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๒๔} การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า จัดเข้าในการให้ธรรมเป็นทานเป็นเยี่ยม คือชนะการให้ทุกอย่าง คือประเสริฐกว่าบิณฑบาต กว่าเภสัชทาน กว่าเสนาสนทาน กว่าปราสาทวิหารทาน คือบุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรมจนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละมีอย่างไรเสียก่อนจึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟัง

^{๑๒๑} พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยาลัยพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑.

^{๑๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐-๓๗๑/๒๗๘-๓๐๐.

^{๑๒๓} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘.

^{๑๒๔} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

ธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้^{๑๒๕} พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหากรรมแก่เทวดาคือให้ธรรมเป็นทานเป็นการยืนยันให้เห็นว่า ธรรมทานยอดเยี่ยมกว่าทานทั้งปวง

หลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบเทวดานั้นสามารถนำมาเป็นเครื่องฝึกหัดขัดเกลากาย วาจา ใจ ของเทวดาและมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจะได้นำหลักธรรมที่สำคัญดังกล่าวมาศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นที่ว่าด้วยหลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เพื่อพัฒนาตนเอง เพื่อพัฒนาสังคม และเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นแห่งจิตในบทต่อไป

---

^{๑๒๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๖-๕๘.

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ทราบถึงหลักธรรมที่เทวดาสงสัยแล้วทูลถามและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตอบแก้เทวดา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาในด้านต่างๆ สืบต่อไป

พระพุทธเจ้าทรงนำหลักธรรมต่างๆ มาตอบปัญหาแก้เทวดาซึ่งนับว่าก่อให้เกิดผลดีเป็นอย่างยิ่งแก้เทวดาทั้งทางกายและภาวะจิตใจ ปัญหาที่เทวดาทูลถามนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงข้อปฏิบัติของเทวดาเท่านั้น แต่ทั่วไปแก่บุคคลต่างๆ

ปัญหาบางเรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของเทวดาและสัตว์อื่นๆ เช่น ท้าวสักกะทูลถามว่า “พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่มสัตว์อื่นๆ ต่างก็เป็นผู้มีความปรารถนาว่า ขอพวกเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่ถูกลงโทษ ไม่มีศัตรู ไม่ถูกเบียดเบียน ไม่จองเวรกัน แต่เพราะอะไรเป็นเครื่องผูกมัด พวกเขายังมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียน และยังคงจองเวรกันอยู่” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เป็นเครื่องผูกมัด”^๑

ปัญหาบางเรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของภิกษุ เทวดาคนหนึ่ง (ไม่ปรากฏนาม) ทูลถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ในป่า ผู้สงบ ประพฤติธรรมอันประเสริฐ ฉันทอาหารมือเดียว เพราะเหตุไรผิวพรรณจึงผ่องใส” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เพราะไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน ผิวพรรณจึงผ่องใส”^๒

ปัญหาบางเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้ชวนชวายเป็นบุคคลผู้ไม่ชวนชวาย เทวดาคนหนึ่ง (ไม่ปรากฏนาม) ทูลถามว่า “กษัตริย์ทั้งหลาย มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก ทั้งแวันแคว้นไม่รู้จักพอในกามทั้งหลาย ต่างแข่งขันกันและกัน เมื่อกษัตริย์เหล่านั้นพากันชวนชวายวิ่งไปตามกระแสแห่งภพบุคคลเหล่าไหนไม่มีความชวนชวาย ละความโกรธและตัณหาในโลกได้” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

---

^๑ คุรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๓/๒๘๕.

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

“บุคคลทั้งหลาย สละเรือน สละลูก สละสัตว์เลี้ยงอันเป็นที่รักออกบวช กำจัดราคะ โทสะ และ อวิชชาได้ ลีลาอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์ บุคคลเหล่านั้น เป็นผู้ไม่มีความขวนขวายในโลก”^๓

ปัญหาบางเรื่องเกี่ยวกับความเป็นใหญ่ สิ่งสูงสุด ซึ่งเข้ากับสถานการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรม เทวดาคนหนึ่ง (ไม่ปรากฏนาม) ทูลถามว่า “อะไรเป็นใหญ่ในโลก อะไรเป็นสิ่งสูงสุด บรรดาภักษะทั้งหลาย อะไรเป็นสนิมัสตราในโลก อะไรเป็นเสนียดจัญไรในโลก ใครนำของไป ย่อมถูกห้าม แต่ใครนำของไปกลับเป็นที่รัก ใครมาบ่อยๆ บัณฑิตยอมยินดี” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “อำนาจเป็นใหญ่ในโลก หลิงเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภักษะทั้งหลาย ความโกรธเป็นดังสนิมัสตราในโลก พวกโจรเป็นเสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปย่อมถูกห้าม แต่สมณะนำของไป ย่อมเป็นที่รัก สมณะมาบ่อยๆ บัณฑิตยอมยินดี”^๔

ปัญหาบางเรื่องเกี่ยวกับหลักพัฒนาตนตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลส เทวดาคนหนึ่ง (ไม่ปรากฏนาม) ทูลถามเรื่องมงคลของชีวิต (ซึ่งเทวดาและมนุษย์ต่างมุ่งหวังจะทราบ) พระพุทธเจ้าตรัสบอกมงคล ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้น และมีจิตเกษมเป็นข้อสุดท้าย ว่าเป็นมงคลอันสูงสุด^๕

หลักธรรมตามที่ปรากฏจากการตอบปัญหาเทวดานั้นสามารถนำมาเป็นเครื่องฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเทวดาและมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิได้อย่างแท้จริง โดยสามารถจัดเป็นหลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม และหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น ผู้วิจัยจะได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ไปตามลำดับ โดยอธิบายความหมาย วิธีปฏิบัติเพื่อชี้ให้เห็นว่าหลักธรรมที่พระพุทธเจ้านำมาตอบเทวดานั้นมีผลในการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างไร

๔.๑ หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา

หลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดานั้น แม้ว่าจะมีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งสามารถจัดเข้าเป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาตน หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม และหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นก็ตาม แต่โดยภาพรวมทั้งหมดก็คือ เพื่อสนองความอยากรู้แก่เทวดานั้นเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาใน

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๘/๓๑-๓๒.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๗/๘๓-๘๔.

^๕ บ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๗๒/๕๖๑-๕๖๓.

ประเด็นที่สำคัญบางประการ โดยศึกษาวิเคราะห์ใน โอมตรณสูตร กุฎิกาสูตร อิศตรสูตร และปราวาสูตร ตามลำดับ

๔.๑.๑ โอมตรณสูตร

โอมตรณสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการข้ามโอฆะ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ เทวดาคนหนึ่งขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี โดยครั้งนั้น เทวดาคนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาว่า “พระองค์ทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้” เทวดาทูลถามต่อไปว่า “พระองค์เมื่อไม่พัก ไม่เพียร ทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “เมื่อใดเรายังพักอยู่ เมื่อนั้นเรายังจมอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังลอยอยู่แน่นอน เราไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้”^๖

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื่องด้วย เทวดาเกิดความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าทรงข้ามโอฆะ ได้แล้ว ดังนั้น พระองค์จะไม่ทรงทราบอะไรๆ ย่อมไม่มี เทวดาจึงทูลถามถึงเหตุที่ทรงข้ามโอฆะนั้น

คำว่า โอฆะ เป็นชื่อของกิเลสซึ่งมีอยู่ ๔ ประการคือ ๑. กาโมฆะ ความยินดีพอใจใน กามคุณ ๒. ภโวฆะ ความยินดีพอใจในรูปภพ อรูปภพ และความใคร่ในฉน ๓. ทิฏฐิฆะ ได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒ ประการ ๔. อวิชโชฆะ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ อย่าง โอฆะเหล่านี้ย่อมยังสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในอำนาจของตนให้ตกไปในเบื้องต่ำ ให้เกิดในทุกข์ต่างๆ มีนรกเป็นต้น ไม่ให้ไปในเบื้องบนคือ พระนิพพาน แต่พระพุทธเจ้าทรงข้ามโอฆะเหล่านี้ได้ เทวดาจึงเกิดความสงสัยได้ทูลถามซึ่งมีความหมายว่า พระองค์ทรงข้ามโอฆะทั้ง ๔ นี้ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าเมื่อทรงตอบปัญหาแก่เทวดา ก็ตรัสตอบปัญหากระทำให้เป็นคำลึกลับปิดบังเสีย เนื่องด้วยเทวดาที่ทูลถามนั้นมีความกระด้างด้วยการถือตัว สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต คิดว่าตนรู้โอฆะ รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงข้ามโอฆะได้แล้ว แต่ยังไม่รู้ว่าพระองค์ทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร จึงทูลถามว่า พระองค์เมื่อไม่พัก ไม่เพียร ทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร พระพุทธเจ้าเมื่อทรงกระทำเทวดานั้นให้เป็นผู้มีมานะอันพระองค์นำออกแล้วจึงตรัสตอบว่า เมื่อใดเรานั้นยังพักอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังจมอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังลอยอยู่แน่นอน เราไม่พัก ไม่เพียรอย่างนี้ จึงข้ามโอฆะได้”^๗

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑-๒.

^๗ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๓-๓๖.

คำถามคำตอบปัญหาเทวดาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาในด้านหลักธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตอบให้เทวดาทราบ สำหรับความหมายในคำว่า จมอยู่ และลอยอยู่นั้น ได้แก่ ธรรมอันเป็นหมวดทุกะ ๗ หมวด ซึ่งอรรถกถาได้แสดงให้ปรากฏไว้ดังนี้คือ

(๑) ว่าด้วยอำนาจกิเลส เมื่อบุคคลพักอยู่ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจอภิสังขาร เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่า ย่อมลอย (๒) ว่าด้วยตัณหาและทิฏฐิ เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจแห่งกิเลสที่หยาบและอภิสังขารทั้งหลาย เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่า ย่อมลอย (๓) ว่าด้วยอำนาจแห่งตัณหา เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจแห่งทิฏฐิ เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๔) ว่าด้วยสัสสตทิฏฐิ เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอุจเฉททิฏฐิ เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๕) ว่าด้วยอำนาจแห่งการคิด เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจอุทธัจจะ เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๖) ว่าด้วยกามสุขัลลิกานุโยค เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอิตถกิลมณานุโยค เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๗) ว่าด้วยอำนาจแห่งกุสลาภิสังขารทั้งหมด เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจแห่งกุสลาภิสังขารอันเป็น โลภีย์ทั้งหมด เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย^๔

จากข้อความของพระอรรถกถาจารย์ตามที่เสนอมานี้จะเห็นได้ว่า ความอยากรู้ของเทวดาในเรื่องนี้มีความสอดคล้องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติตนของคนในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล กล่าวคือข้อปฏิบัติของคนในยุคดังกล่าวนั้นจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการปฏิบัติในการแสวงหาความสุขทางกามและการทรมาณตนให้ลำบากซึ่งเป็นความเชื่อว่าจะนำจิตของตนไปสู่ความหลุดพ้น แต่การปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่ทำให้พระองค์ทรงข้าม โอบะไค่นั้น ไม่เป็นไปในทางสุดโต่งทั้งสองอย่าง คือพระองค์ไม่พัก หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขในทางกามารมณ์ซึ่งจัดอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค และไม่เพียร หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขด้วยการทรมาณตนให้ลำบากซึ่งจัดอยู่ในอิตถกิลมณานุโยค

๔.๑.๒ กุฎิกาสูต

กุฎิกาสูต คือพระสูตรที่ว่าด้วยกระท่อม เป็นพระสูตรที่เทวดาคนหนึ่งผู้ไม่ปรากฏนามได้ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธองค์ก็ทรงตอบ สรุปประเด็นสำคัญได้ว่า เทวดาทูลถามว่า กระท่อม รั้ง ผู้สืบสกุล เครื่องผูก คืออะไร พระพุทธองค์ทรงตอบว่า กระท่อมคือมารดา รั้งคือภรรยา ผู้สืบสกุลคือบุตร เครื่องผูกคือตัณหา^๕

^๔ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๗.

^๕ คูราขละเอียบคใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕/๑๗.

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาในด้านความหมายของถ้อยคำที่เกี่ยวกับหลักธรรม โดยเทวดาได้ประมวลปัญหาถามผู้เป็นคาถากระทำถ้อยคำให้แปลไว้ด้วยความหมายต่างๆ ซึ่งถ้อยคำเหล่านั้นอรรถกถาได้ขยายความออกไปให้ปรากฏคือ มารดาเป็นดังกระท่อม หมายถึง การที่ต้องอยู่ในท้อง ๑๐ เดือน ภรรยาเป็นดังรั้ง (รั้งนก) หมายถึง ผู้เป็นสามีย่อมมีความอาลัย แม้ว่าจะไปในที่ไหนๆ ก็จะกลับมาหาภรรยาคือมาสู่รังเหมือนพวกนกเที่ยวหาอาหารตลอดวันแล้วก็กลับมาเกาะอยู่ในรังในเวลารাত্রีนั้นใด สัตว์ทั้งหลายก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน แม้จะไปในที่ไหนๆ ก็ย่อมกลับมาสู่สำนักแห่งมาตุคาม บุตรทั้งหลายเป็นดังเครื่องสืบต่อ หมายถึง การสืบตระกูลและประเพณี ตัณหาเป็นเครื่องผูก หมายถึง ตัณหาคือความทะยานอยากอันผูกสัตว์ไว้ในภพของพระองค์ไม่มี พระผู้มีพระภาคจึงเชื่อว่าเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูก

ข้อความที่ระบุไว้ในพระสูตรที่ว่าไม่มีกระท่อม ไม่มีรั้ง ไม่มีผู้สืบต่อ นั้น หมายถึง ไม่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะผู้ครองเรือน คือมารดาเป็นดังกระท่อมของพระองค์ไม่มี คือละได้แล้ว เพราะความที่พระองค์เป็นบรรพชิตและไม่มีการอยู่ในท้องของมารดาในวิภวภูตอีกต่อไป ภรรยาเป็นดังรั้งของพระองค์ไม่มี คือไม่มีการเลี้ยงดูภรรยา ไม่มีผู้สืบต่อคือไม่มีการเกิดขึ้นแห่งบุตร^{๑๐}

ข้อความในพระสูตรนี้มีความลึกซึ้งของถ้อยคำที่ใช้ถามและตอบ เห็นได้ในคำขยายความที่ระบุไว้ว่า มารดาเป็นดังกระท่อมของพระองค์ไม่มีเพราะละได้แล้วและเพราะไม่ต้องอยู่ในท้องมารดาในวิภวภูตอีก ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรองค์บรรลุปุระนิพพานแล้ว ไม่ต้องเกิดในชาติต่อไปอีก คำว่า รั้งคือภรรยา ผู้สืบสกุลคือบุตรนั้น ข้อนี้เป็นคำพูดที่น่าจะเป็นไปในการสื่อความหมายที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย เพราะอรรถกถาได้ขยายความไว้ว่ารั้งของพระองค์ไม่มี คือไม่มีการเลี้ยงดูภรรยา ไม่มีผู้สืบต่อคือไม่มีการเกิดขึ้นแห่งบุตร คำว่า ภรรยา และบุตรนี้ มีใช้กันอยู่ในลำดับขั้นตอนของการบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตในสมัยพุทธกาลและก่อนหน้าพุทธกาล กล่าวคือ พรหมณ์ มีอาศรมแห่งการบำเพ็ญเพียรอยู่ ๔ ประการคือ ๑. พรหมจารี ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ๒. คฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน ๓. วนปรัสถ์ ผู้อยู่ป่า ๔. สันยาสี ผู้แสวงหาธรรม อาศรมข้อที่ ๒ คือ คฤหัสถ์นั้น ผู้ปฏิบัติต้องแต่งงานมีภรรยา มีบุตรทำหน้าที่อันบุตรผู้เกิดมาต้องกระทำ ไม่ต้องอยู่ในการควบคุมของครูคนใด ปฏิบัติตนในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อต้องการจะบำเพ็ญเพียรยิ่งขึ้นไปเพื่อบรรลุถึงความหลุดพ้น ต้องจากบ้านเข้าป่าบำเพ็ญเพียรทำจิตให้บริสุทธิ์เพื่อความหลุดพ้น^{๑๑} สิ่งเหล่านี้พระพุทธรองค์ทรงละได้หมดแล้วจึงเชื่อว่าเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกคือตัณหา

^{๑๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๕๘-๕๙.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๕-๖๕.

๔.๑.๓ อิศรสสูตร

อิสรสสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเป็นใหญ่ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่
เทวดาตนหนึ่งที่ไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า

อะไรเล่าเป็นใหญ่ในโลก อะไรเล่าเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภณะทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นดัง
สนิมศัสตราในโลก อะไรเล่าเป็นเสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปข่มมถูกห้าม แต่โจรนำ
ของไปกลับเป็นที่รัก โจรมาบ่อยๆ บัณฑิตข่มมยินดี

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

อำนาจเป็นใหญ่ในโลก หญิงเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภณะทั้งหลาย ความ โจรธเป็นดัง
สนิมศัสตราในโลก โจรเป็นเสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปข่มมถูกห้าม แต่สมณะนำของ
ไปกลับเป็นที่รัก สมณะมาบ่อยๆ บัณฑิตข่มมยินดี^{๑๒}

คำถามคำตอบในพระสูตรนี้ มีข้อความที่เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา
เกี่ยวกับอำนาจความเป็นใหญ่ซึ่งความเป็นใหญ่ในที่นี้หรือรถถาได้ขยายความไว้ว่าได้แก่ ความ
เป็นไปทั่วแห่งอำนาจ นอกจากนี้ยังแสดงถึงความสำคัญของผู้หญิงไว้ว่าเป็นผู้สูงสุดแห่งภณะ
ทั้งหลายเพราะพระโพธิสัตว์ทั้งหลายและพระเจ้าจักรพรรดิแม้ทั้งหมดย่อมเกิดในท้องของมารดา
เท่านั้น ข้อความอื่นๆ ในพระสูตรนี้ยังได้แสดงถึงความแตกต่างของผลที่เกิดจากการปฏิบัติระหว่าง
โจรกับสมณะซึ่งเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์รวมอยู่
ด้วย^{๑๓} ผู้วิจัยขอแนะนำประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับข้อความดังกล่าวนี้มาศึกษาวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

(๑) อำนาจเป็นใหญ่ในโลก

คำว่า อำนาจ ในภาษาบาลีใช้ว่า วส หมายถึง อำนาจ ความเป็นใหญ่ ความสามารถ
กำลัง^{๑๔} พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาแก่เทวดาว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลกซึ่งหมายถึง การแผ่อำนาจ
ทางอาณาจักรไปในแคว้นน้อยใหญ่ พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสว่า ธรรมเป็นใหญ่เพราะธรรมนั้นได้แต่
คุ้มครองชาวโลกในเมื่อชาวโลกต่างพากันประพฤติธรรม^{๑๕} การแผ่อำนาจ จึงอำนาจ และรักษาไว้
ซึ่งอำนาจนั้น เป็นเรื่องของการสร้างความยิ่งใหญ่ในการปกครอง ตั้งแต่ระดับเมือง ระดับแคว้น

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๑๓} คุรยละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๑๑.

^{๑๔} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคช-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๓๗.

^{๑๕} รังมี สุทนต์, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงทำ, (กรุงเทพมหานคร : โรเนียวพริ้นเตอร์ ทำ
พระจันทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๘.

ระดับประเทศเล็กๆ ไปจนถึงระดับโลก อำนาจในการปกครองนั้น ในสมัยก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติ มีการชิงอำนาจเกิดขึ้นแล้วในแคว้นต่างๆ ซึ่งเป็นแคว้นใหญ่และมีชื่อเสียงรวม ๑๖ แคว้น คังข้อความที่พระเทพเวที (ประยูรช ปรยุตโต) กล่าวไว้ว่า ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามี ๑๖ แคว้นด้วยกัน มีอังคะ มคธะ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เป็นต้น แคว้นเหล่านี้ได้มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งถึงสมัยพุทธกาล จริงๆ แล้วมีแคว้นที่ยิ่งใหญ่เหลืออยู่ไม่ก็แคว้นที่มีอำนาจจริงๆ คือ ๑. แคว้นมคธ ๒. โกศล ๓. วัชชี ๔. วังสะ ๕. อวันตี^{๑๖}

อำนาจในการปกครอง บังคับบัญชา มีพละนุภาพมาก สามารถทำให้บ้านเมืองพังพินาศ ทำลายชีวิตมนุษย์ในโลกนี้ให้ตกตายไปเป็นจำนวนมาก คังเรื่องของพระเจ้าวิฑูทกะที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล พระอรธรถถกกล่าวไว้ว่า

พระเจ้าวิฑูทกะ ภายหลังที่พระเจ้าปเสนทิโกศล สวรรคตแล้ว ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติกรุงสาวัตถีมีอำนาจในการปกครอง ทรงระลึกถึงเวรในหนหลัง ยกพลเสนาใหญ่ไปฆ่าเจ้าศากยะไม่ให้เหลือรอดแม้กระทั่งทารกที่ยังดื่มนม รับสั่งให้ล้างแผ่นดินกระดานด้วยโลหิตในลำคอของเจ้าศากยะที่ถูกฆ่าเหล่านั้น รับสั่งให้จับเจ้าศากยะมหานามะไว้แต่ภายหลังทรงหนีไปได้ ศากยวงศ์ได้พินาศไปด้วยอำนาจบัญชาการของพระเจ้าวิฑูทกะในครั้งนั้นนั่นเอง^{๑๗}

อำนาจทางอาณาจักรนั้น ได้เคยทำให้พระพุทธศาสนาถึงความเสื่อมโทรมและสูญสิ้นจากอินเดียมาแล้ว ข้อความในหนังสือพระพุทธศาสนาในเอเชียได้กล่าวถึงความเสื่อมโทรมและสูญสิ้นของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียว่า

พ.ศ. ๑๕๕ ปุชยมิตรพราหมณ์ ผู้เป็นมหาอำมาตย์ได้วางแผนทรยศปลงพระชนม์พระเจ้าพฤทธรัตถ์กษัตริย์ชาวพุทธองค์สุดท้ายเชื้อสายพระเจ้าอโศกมหาราชในราชวงศ์เมารยะแล้วขึ้นครองราชย์ ณ นครปาฏลีบุตรแทน เป็นราชวงศ์ศุงคะอันเป็นฝ่ายพราหมณ์ (วงศ์ศุงคะครองอำนาจอยู่ประมาณ ๑๑๑ ปี) ทำพิธีอัสวเมธและกวาดล้างพระพุทธศาสนาด้วยการเผาวัดวาอารามฆ่าพระสงฆ์และให้รางวัลค่าศิระะแก่ผู้ฆ่าชาวพุทธได้ทุกราย ... พ.ศ. ๑๗๐๐ กองทัพเตอร์กมุสลิมได้ยกเข้ารุกรานผ่านตะวันตกเฉียงเหนือมาจนเกือบทั่วชมพูทวีป ทุกแห่งที่ผ่านไปกองทัพเตอร์กมุสลิมฆ่าพระสงฆ์เผาวัดทำลายสิ่งก่อสร้างทางศาสนาทุกอย่างตลอดจนหอสุมุดและคัมภีร์ต่างๆ ทั้งหมด บางแห่งแม้ซากก็ไม่ให้เหลือ พระสงฆ์บางส่วนที่

^{๑๖} พระเทพเวที (ประยูรช ปรยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๓๒-๓๕.

หนีทันได้ลี้ภัยไปอยู่ในเนปาลและทิเบต กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาซึ่งอ่อนกำลังอยู่แล้ว ได้สูญสิ้นไปจากประเทศอินเดียแต่บัดนั้น ...^{๑๘}

การใช้อำนาจใช้ความรุนแรงในการทำลายบ้านเมืองให้พินาศหรือการทำลายชีวิตกัน ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใด หรือจุดประสงค์ใดก็ตาม นับว่าเป็นความขัดแย้งกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความเมตตาต่อกัน ไม่พยายามปองร้ายกัน ทรงให้มีการปกครองในระดับต่างๆ โดยธรรม จะเห็นได้ว่า การใช้อำนาจในการปกครองสำหรับผู้ที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระราชาทรงให้ใช้หลักทศพิธราชธรรมคือธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑. ทาน การให้สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือราษฎร ๒. สีล ความประพฤติดีงาม สำนวณกายวาจาเรียบร้อย ประกอบแต่การสุจริต ๓. บริจาค เสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ๔. อาชวะ ความซื่อตรง ๕. มัทวะ ความอ่อนโยน ๖. ตปะ ความเพียรอันแผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำยับยั้งจิต ๗. อักโกธะ ความไม่โกรธ ๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ๙. ขันติ ความอดทน ๑๐. อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา^{๑๙} และหลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการที่ตรัสแสดงแก่พวกเจ้าวัชชีผู้ปกครองรัฐโดยสามัคคีธรรมซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่าเมื่อชาววัชชียังปฏิบัติอยู่ในหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือแยกให้แตกสามัคคีกัน หลักอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ คือ ๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒. พร้อมเพรียงกันประชุม ๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชีเคารพนับถือท่านเหล่านั้น ๕. บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหงหรือฉุดคร่าขึ้นใจ ๖. เคารพสักการะบูชาเจดีย์ ๗. จัดให้มีการอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย^{๒๐}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่ทูตว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลกก็คือ การแผ่อำนาจขยายดินแดนไปยังแว่นน้อยใหญ่จนสามารถครอบครองอาณาเขตได้กว้างใหญ่หรือรวมเอาประเทศอื่นเข้ามาอยู่ในอำนาจของตนได้ทั้งหมด ซึ่งจะต้องมีการสู้รบทำให้ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต เป็นการใช้อำนาจที่ตรงกันข้ามกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นที่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น การใช้อำนาจดังกล่าวนี้ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “สภาพทางการเมืองในสมัยนั้นชี้ให้เห็นว่า ในครั้งพุทธกาล กำลังมีการขยายอำนาจ ประเทศ

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓๕-๓๕๑.

^{๑๙} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๓๕-๑๓๖/๑๑๒.

^{๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๓๘-๘๑.

ต่างๆ กำลังขยายดินแดนสู้รบกันเพื่อจะทำให้ประเทศของตนเป็นประเทศที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด ถ้าเป็นไปได้ก็รวมเอาประเทศอื่นเข้ามาอยู่ในอำนาจทั้งหมด”^{๒๑}

(๒) หญิงเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภักษะทั้งหลาย

คำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงถึงความสำคัญและให้การยกย่องผู้หญิงเอาไว้ในฐานะที่สำคัญหลายประการ ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวไว้ว่า “หญิงที่ชื่อว่าเป็นสิ่งของสูงสุดเพราะหญิงเป็นสิ่งของที่ไม่พึงสละ พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์และพระเจ้าจักรพรรดิเกิดในครรภ์ของมารดาผู้หญิง”^{๒๒}

ความสำคัญของศัพท์ในการเรียกชื่อผู้หญิงในฐานะของแม่ซึ่งคู่กับพ่อ ท่านจะเรียกชื่อแม่ไว้หน้าพ่อไว้หลัง ดังข้อความที่ปรากฏในมงคลสูตรกล่าวถึงการบำรุงมารดาบิดา ท่านใช้ศัพท์ว่า มาตาปีตูปุณฺณํ เอตมฺมงฺกมฺมุตฺตมํ การบำรุงมารดาและบิดาเป็นมงคลสูงสุด^{๒๓} ในโศณนันทชาดก สัตตกนิบาต ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญระหว่างมารดาและบิดาว่า

มารดาเท่านั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้โดยยาก กล่าวคือ มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร ย่อมมอบนม เทวดา ถามถึงฤกษ์ ฤกษ์ และปีทั้งหลาย เมื่อมารดาอาบแล้วในเพราะฤกษ์ สัตว์เกิดในครรภ์ย่อม ก้าวล่วง มารดา ย่อมแพ้ท้อง ถนอมครรภ์ คลอดบุตร ปลอดภัยด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ ดูแล บุตรด้วยป้องกันลมและแดดให้ คุ้มครองรักษาทรัพย์ที่มีอยู่ไว้เพื่อลูก จนลูกโตเป็นหนุ่มแล้ว มารดาก็ยังห่วงใยอยู่ตลอดเวลา^{๒๔}

คัมภีร์มังคลัตถปิณีได้แสดงให้เห็นถึงฐานะที่สำคัญของผู้หญิงที่เป็นมารดาเคียงคู่กับบิดาว่า “เป็นพรหม คือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาต่อบุตร เป็นบุรพเทพ คือทำหน้าที่พิทักษ์ คุ้มครองรักษาบุตรธิดาก่อนคนอื่นใด เป็นบุรพาจารย์ คืออบรมสั่งสอนบุตรธิดาก่อนครูอาจารย์คนใด เป็นอาหุไนยบุคคล คือเป็นผู้ควรซึ่งวัดตุมิข้าวและน้ำเป็นต้น ที่บุตรทั้งหลายจะพื้งนำมาบูชา ต้อนรับจัดแต่งให้”^{๒๕}

หญิงที่แต่งงานมีสามีแล้ว เมื่อสามีทำการสงเคราะห์เธอด้วยการสงเคราะห์ ๕ ประการ ย่อมเป็นมงคลอันสูงสุดแก่สามีคือ ๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภริยา ๒. ไม่ดูหมิ่น ๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบ

^{๒๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, หน้า ๒๒-๒๓.

^{๒๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๗/๕๗.

^{๒๓} จ.ช. (ไทย) ๒๕/๖/๗.

^{๒๔} จ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๖๕-๑๗๑/๘๑-๘๒.

^{๒๕} มงคล. (บาลี) ๑/๒๕๔-๒๕๕/๒๖๕-๒๗๑.

ความเป็นใหญ่ในครอบครัว ๕. ให้เครื่องประดับแต่งตัว^{๒๖} หญิงเป็นผู้มีสัมผัสต่างๆ เป็นทิพย์สำหรับชาย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสกาย ของหญิงมีอำนาจผูกมัดใจชายไว้ได้ ในอรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า “เป็นความจริง ไม่มีเสียงอื่นชื่อว่าสามารถแผ่ไปทั่วสี่ริระของบุรุษทั้งหลาย ตั้งอยู่ เหมือนเสียงผู้หญิง” พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสรับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงแม้สักอย่างที่จะยึดจิตของบุรุษเอาไว้เหมือนเสียงผู้หญิงนะภิกษุทั้งหลาย”^{๒๗}

(๓) ความโกรธเป็นดังสนิมศัตราในโลกล

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาว่า ความโกรธเป็นดังสนิมศัตราในโลกล เป็นการทรงอธิบายให้เทวดาได้เห็นว่ ความโกรธนั้นเป็นกิเลสที่ทำให้ใจเศร้าหมอง เกิดขึ้นแล้วเป็นมลทินคือสนิมใจ ทำให้ใจหมคราคา รบกวนใจทำให้ว่ความโกรธง่าย กลายเป็นคนหมครดี ความโกรธเป็นดังสนิมศัตราคือ เมื่อเกิดขึ้นแก่ใครจะทิ่มแทงใจทำให้ผู้นั้นประสบทุกข์ โกรธน้อยก็ทุกข์น้อย โกรธมากก็ทุกข์มาก เพราะสุขและทุกข์อยู่ที่ใจ ความโกรธจัดว่าเป็นอันตรายต่อจิตใจเป็นอย่างมาก เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะเป็นสนิมใจกัดทำลายใจทำให้ใจเสีย เหมือนสนิมที่เกิดแต่เหล็กย่อมกัดกินเหล็กทำให้เหล็กพินาศใช้การไม่ได้^{๒๘}

ความโกรธเป็นสาเหตุจับปล้นที่สร้างความรุนแรง เมื่อไม่ระงับให้ทันกาล ความโกรธจะกลายเป็นความเกลียดหรือความพยาบาทซึ่งไม่มีวันดับไปได้ง่ายๆ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ค่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป เวรของชนเหล่านั้นไม่มีทางระงับ”^{๒๙} ความโกรธมีลักษณะขุ่นเคือง เกลียดแค้น อันเกิดขึ้นในดวงจิต มีลักษณะทำจิตให้กำริบ ทำจิตให้เดือดร้อน ทำให้จิตไม่สงบ คนโกรธย่อมไม่รู้อรรรถ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี สามารถฆ่าได้แม้แต่มารดาบิดาของตนเอง ผู้ถูกความโกรธครอบงำย่อมเสื่อมเสียทรัพย์สินเสื่อมยศศักดิ์ หากที่พึ่งพำนักได้ยาก โทษหรือความผิดต่างๆ เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตายหรือทำร้ายร่างกายส่วนใหญเกิดจากความโกรธ ความโกรธเมื่อเกิดขึ้นแล้วอย่าปล่อยให้ข่มใจ หักห้ามใจให้หายโกรธด้วยวิธีนี้ถึงโทษแห่งความโกรธหรือให้ถึงความคิดที่มีอยู่ในคนที่เราโกรธ ถ้ายังนึกไม่ได้หรือยังไม่เห็น พึงแผ่เมตตากรุณาไปยังผู้ที่เราโกรธนั้น พึงนึกสงสารในการที่เขาโง่เขลาทำให้เราโกรธและให้มีความปรารถนาดีต่อเขา คิดให้เขามีความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไป หรือให้สำรวจ

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๒๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๑.

^{๒๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๑๕.

^{๒๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓/๒๔.

ตัวเอง คิดถึงความผิดความบกพร่องของเราในเรื่องนั้นๆ”^{๑๐} ปฏิบัติตามพุทธคำรัสที่ตรัสสอนว่า “บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์”^{๑๑}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาเวทาคข้อที่ ๔ และข้อที่ ๕ ในอิสสรสูตรว่า โจรเป็น เสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปย้อมถูกห้าม

คำว่า โจร ได้แก่ ผู้ลักสิ่งของ ผู้ร้ายลักปล้น^{๑๒} โจรคือผู้ทุศีล มีปัญญาทึบ เป็นคน กระด้าง หยาบคาย ร้ายกาจ คิดชั่ว พุคชั่ว ทำชั่ว เป็นเสนียดจัญไรในโลก เพราะทำโลกให้พินาศ ไคร คบหาสมาคมกับโจรจะเลวทรามเดือดร้อนใจ ไม่เป็นมงคลแก่ผู้นั้น ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ก็ตาม ดังเช่นเรื่องช้างมงคลของพระราชา ช้างชื่อมหิพามุข เป็นช้างทรงของพระราชา ได้ฟังถ้อยคำของ พวกโจรที่มานั่งปรึกษากันที่ใกล้โรงช้างของพระราชา โดยพวกโจรพูดกันว่า จะทำลายอุโมงค์ตัด ช่องลักของ ถ้ามีใครขัดขวางต้องฆ่าและตีไม่ให้สามารถสู้ได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงสีลาจารวัตร โจร ต้องกระด้าง หยาบคาย ร้ายกาจ ช้างมหิพามุขได้ฟังคำพูดร้ายของพวกโจรติดต่อกันอยู่หลายวันก็ สำคัญว่าพวกโจรสอนให้ตนทำเช่นนั้น กาลต่อมา ได้กลายเป็นช้างดุร้าย เองวงจับคนเลี้ยงช้างฟาด ฟันให้ตาย พระราชาทรงทราบเรื่องราวนี้จึงส่งอำมาตย์ไปตรวจดู อำมาตย์ไปตรวจดูแล้วไม่พบ ไรคอะไรในตัวช้าง จึงสอบถามคนเลี้ยงช้าง ได้ทราบว่า ที่ใกล้โรงช้าง ตอนกลางคืนมีพวกโจรมา ปรึกษากัน อำมาตย์จึงไปกราบทูลพระราชาว่า ในตัวของช้างไม่มีอาการผิดปกติอย่างอื่น แต่ที่มัน เป็นช้างดุร้ายเพราะได้ฟังถ้อยคำร้ายของพวกโจร^{๑๓}

จะเห็นได้ว่า คำพูดร้ายของพวกโจรเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี เป็นเสนียดจัญไรในโลก ไครเข้าใกล้เกี่ยวข้องกับก็จะเดือดร้อน เสื่อมเสียชื่อเสียง ถูกตำหนิติเตียน โจรคือผู้ลักขโมย เป็นผู้เศร้า หมองเพราะประกอบตนอยู่ในกรรมกิเลส เลี้ยงชีวิตด้วยโจรกรรม ไม่เป็นที่สรรเสริญของบัณฑิต พระพุทธเจ้าตรัสแก่ลิงกาลกามาณพว่า “การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การล่วงละเมิดภริยาผู้อื่น และการ พุคเท็จ เรียกว่าเป็นกรรมกิเลส บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญ”^{๑๔}

^{๑๐} บุญมี แทนแก้ว, *จริยธรรมกับชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธารนิเวศพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑} บ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

^{๑๒} ป. หลงสมบุญ, *พจนานุกรมมคธ-ไทย*, หน้า ๒๖๖.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน มงฺกล. (บาลี) ๑/๒๕/๑๕-๒๑.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๑.

โจรนำของไปข่มไม่เป็นที่พอใจของใครๆ ข่มถูกห้ามเพราะถือเอาของของผู้อื่นไป ด้วยอาการแห่งขโมย ข่มถูกติเตียน ถูกลงโทษโดยประการต่างๆ ดังเรื่องของดาบสโกหกผู้ทำ โจรกรรม เมื่อครั้งอดีตกาลที่กรุงพาราณสี มีดาบสโกหกผู้หนึ่งพักอาศัยอยู่ในบรรณศาลาที่กุฎุมพีผู้หนึ่งสร้างถวายไว้ในป่า กุฎุมพีมีความไว้วางใจในดาบสว่าเป็นผู้มีศีล ได้นำเอาทองคำ ๑๐๐ นิกกะ ไปฝังดินไว้ที่บรรณศาลา บอกกล่าวถึงวัตถุประสงค์ที่นำทองคำมาฝังดินว่า กลัวโจรจะลักปล้นเอาไป ได้กล่าวมอบหมายให้ดาบสช่วยดูแล โดยล่วงไป ๒-๓ วัน ดาบสเกิดความโลภลักเอาทองคำนั้น ไปเก็บไว้ในที่แห่งอื่น วันต่อมา เมื่อทำกตติงในเรือนของกุฎุมพีเสร็จแล้วก็บอกลากุฎุมพีเพื่อไปอาศัยอยู่ในที่อื่น โดยอ้างว่า พวกบรรพชิตอยู่ในที่เดียวนานนักจะมีความเกี่ยวข้องกับพวกมนุษย์ แม้กุฎุมพีจะพูดอ่อนวอนอย่างไร ท่านก็ไม่ยอมอยู่ ดาบสเดินทางไปได้หน่อยหนึ่งคิดว่า จะลวงกุฎุมพี จึงวางหญ้าไว้ในระหว่างซอกกลับมาเรือนกุฎุมพีกล่าวว่า หญ้าเส้นหนึ่งตกจากหลังคาเรือนของท่าน คิดที่ซอกอาตมา ขึ้นชื่อว่าอทินนาทานไม่สมควรแก่บรรพชิต อาตมาจึงกลับมาบอกท่าน กุฎุมพีฟังแล้วได้รับความเลื่อมใส นมัสการแล้วจึงส่งดาบสไป ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ไปปัจฉินตชนบทเพื่อต้องการสินค้า ได้ยินคำของดาบสแล้วคิดว่า สิ่งของมีค่าของกุฎุมพีคงจะถูกดาบสขี้ใจกล้าลักเอาไปแน่แท้ จึงสอบถามกุฎุมพีแล้วพากันไปที่บรรณศาลาตรวจดูที่ฝังทองคำ ไม่เห็นทองคำ จึงรีบติดตามดาบสโกหกนั้นไป เมื่อทันแล้วกุฎุมพีได้ต้อยเตะดาบสโกหกนั้นให้นำเอาทองคำมาคืน พระโพธิสัตว์เห็นทองคำที่ดาบสลักไปแล้วได้กล่าวติเตียนดาบสและให้โอวาทว่า อย่าทำกรรมชั่วเช่นนี้อีก เสร็จแล้วจึงปล่อยดาบสโกหกไป^{๓๕}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาทวดาข้อที่ ๖ และข้อที่ ๗ ในอิสสรสูตรว่า สมณะนำของไปข่มเป็นที่รัก สมณะมาบอขาย บัณฑิตข่มยินดี

คำว่า สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง นักบวช โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาท่านให้ความหมายจำเพาะ หมายถึง ผู้ระงับบาป ได้แก่ พระอริยบุคคล และผู้ปฏิบัติเพื่อระงับบาป ได้แก่ ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล^{๓๖} สมณะ คือภิกษุในพระพุทธศาสนา ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นเนืองนิตย์อันยอดเยี่ยมของชาวโลก เมื่อรับเอาวัตถุมีสลาภกัตเป็นต้นที่ชาวพุทธผู้เป็นบัณฑิตสละถวายแล้วในเวลาที่ตั้งใจไว้นำไป ข่มทำให้ผู้ถวายพอใจได้บุญ ชื่อว่าข่มเป็นที่รักของมนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อสมณะไม่นำวัตถุไป พวกมนุษย์ข่มเป็นผู้ปฏิบัติสาร (เดือดร้อน) เพราะทำให้เสื่อมจากบุญที่จะได้รับ^{๓๗}

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน มงคล. (บาลี) ๒/๒๐๖/๑๕๕-๑๖๐.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๕.

^{๓๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๗/๕๗.

กุลบุตรจะเป็นผู้ไม่เสื่อมจากบุญ ได้รับประโยชน์เกื้อกูลอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ด้วยการถวายไทยธรรมแก่ภิกษุผู้ทรงศีลที่มาถึงประตูเรือนของตน พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติในเรื่องนี้ไว้ว่า

กุลบุตรผู้ต้องการประโยชน์เกื้อกูล เห็นภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลมาถึงประตูเรือนแล้ว ถ้าไทยธรรมมีอยู่ พึงต้อนรับด้วยไทยธรรมตามกำลัง ถ้าไม่มีพึงทำเบญจางคประดิษฐ์ไหว้ เมื่อทำเบญจางคประดิษฐ์ไม่ได้ พึงประคองอัญชลินมัสการ แม้เมื่อประคองอัญชลินมัสการนั้นไม่สำเร็จ ควรแลดูด้วยจักขุอันเจือด้วยความรัก ด้วยจิตอันเลื่อมใส^{๓๘}

สมณะมาบ่อยๆ บัณฑิตย่อมยินดี เพราะการมาของท่านทำให้ได้เห็นสมณะ ได้เข้าไปหา ได้บำรุงท่าน ได้ระลึกถึงสมณสารูปคุณความดีของท่าน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การเห็นสมณะเป็นมงคลสูงสุด”^{๓๙} สมณะ คือผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบด้วยการฝึกอย่างสูง งดเว้นจากการทำบาปทั้งทางกาย วาจา และใจ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ก็ผู้ใดระงับบาปน้อยใหญ่ลงได้โดยสิ้นเชิง และเพราะเหตุที่ระงับบาปทั้งหลายได้นี้เอง เขาจึงเรียกผู้นั้นว่า สมณะ”^{๔๐} จากข้อความตามพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า สมณะ คือผู้ที่มีภาวิตกาย กายที่พัฒนาแล้ว ภาวิตวาจา วาจาที่พัฒนาแล้ว ภาวิตจิต จิตที่พัฒนาแล้ว และภาวิตปัญญา ปัญญาที่พัฒนาแล้ว ตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ท่านผู้มีลักษณะดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ ปลอดภัย คือไม่มีอันตรายแก่ผู้ใด การมาของท่านเป็นที่ชอบใจของบัณฑิต เพราะทำให้ได้เห็นสมณะ เป็นมงคลอันสูงสุด ชื่อว่ามีอุปการะมาก เพราะเป็นเหตุให้ได้ประสบสิ่งที่ยอดเยียมถึง ๖ ประการคือ ๑. ทัสसानุตตริยะ การเห็นอันยอดเยียม (เห็นสมณะผู้ทรงศีล) ๒. สวานานุตตริยะ การฟังอันยอดเยียม (ได้ฟังธรรมของสมณะผู้ทรงศีล) ๓. ลาภานุตตริยะ การได้อันยอดเยียม (ได้ศรัทธาในสมณะผู้ทรงศีล ได้อริยทรัพย์) ๔. ลิกขานุตตริยะ การศึกษาอันยอดเยียม (ได้ศึกษาอบรมตนในอริศีล อริจิต อริปัญญา) ๕. ปาริจริยานุตตริยะ การบำรุงอันยอดเยียม (ได้บำรุงรับใช้สมณะผู้ทรงศีล) ๖. อนุสสทานุตตริยะ การระลึกอันยอดเยียม (ได้ระลึกถึงสมณสารูปคุณความดีของท่านผู้ทรงศีล)^{๔๑}

๔.๑.๔ ปราภาวสูตร

ปราภาวสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทางแห่งความเลื่อม พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาตนหนึ่ง ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น

^{๓๘} พุ.พ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๓๑, พุ.ศ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๕/๑๐๕.

^{๓๙} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๘.

^{๔๐} พุ.ท. (ไทย) ๒๕/๒๖๕/๑๑๔.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๗/๓๒๘.

เทวดาคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามถึงทางแห่งความเลื่อม พระพุทธเจ้าตรัสบอกทางแห่งความเลื่อมไว้ ๑๒ ข้อ สรุปได้ดังนี้

(๑) การเป็นคนซังกรรม (๒) การคบหาอัสถบุรุษเป็นที่รัก ไม่คบหาอัสถบุรุษ ชอบใจในคำสอนของอัสถบุรุษ (๓) การชอบหลับ ชอบคุย ไม่ขยัน เกียจคร้าน โกรธง่าย (๔) การเป็นคนอยู่สุขสบายแต่ไม่เลื่อมคุณารดาบิดาผู้แก่ชรา (๕) การเป็นคนหลอกลวงสมณะหรือพราหมณ์ หรืออณิกพิกษาก (๖) การเป็นคนมีเงินทองของกินเหลือเฟือ แต่กินเพียงคนเดียว (๗) การเป็นคนหยิ่งในชาติกำเนิด ในทรัพย์ ในตระกูล ดูหมิ่นญาติของตน (๘) การเป็นคนเที่ยวหาหญิง ดิดสุรา เล่นการพนัน (๙) การเป็นคนไม่พอใจในคู่ครองของตน ไปยุ่งเกี่ยวกับคู่ครองของคนอื่น (๑๐) การเป็นคนแกล้งเมียสาว (๑๑) การมอบหมายแต่งตั้งหญิงผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายให้รับผิดชอบในหน้าที่ที่สำคัญ (๑๒) การเป็นคนเกิดในชาติดิยตระกูล มีทรัพย์สมบัติน้อย แต่มักใหญ่ไฝสูง ปรารถนาราชสมบัติ^{๔๒}

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็น ไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาซึ่งเป็นเรื่องของคนเลื่อมและเหตุแห่งความเลื่อมของคนอันตรงกันข้ามกับความเจริญ สาเหตุที่ทำให้เทวดาเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหานี้พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ดังนี้

หลังจากที่เทวดาทั้งหลายได้ฟังมงคลสูตรแล้วพากันคิดว่า ในมงคลสูตร ๓๘ ประการ พระพุทธเจ้าทรงแสดงความเจริญและความสวัสดิ์ แสดงเฉพาะความเจริญฝ่ายเดียว มิได้แสดงความเลื่อมซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเสื่อมเสียพินาศ พวกเราจะขอทูลถามความเลื่อมของสัตว์เหล่านั้น ในวันที่ ๒ จากวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลสูตรแล้วเทวดาทั้งหลายประสงค์จะฟังพระสูตรที่ว่าด้วยความเลื่อม จึงประชุมกัน พากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วท้าวสักกะจอมเทพได้สั่งให้เทพบุตรคนหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปัญหาเรื่องความเลื่อม พระผู้มีพระภาคจึงตรัสปรากฏสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเลื่อม

เหตุแห่งความเลื่อมในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นบุคลาธิษฐาน มีใจความสำคัญรวม ๑๒ ประการ ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้แสดงเนื้อความให้ปรากฏไว้ดังนี้^{๔๓}

(๑) การเป็นคนซังกรรม ความเลื่อมในข้อที่ ๑ นี้ เป็นการแสดงให้เห็นเหตุแห่งความเลื่อมแล้วก็จะรู้ถึงคนเลื่อมได้ กล่าวคือ ความเลื่อมตรงข้ามกับความเจริญ ผู้เจริญรู้ได้ง่าย ผู้เลื่อมก็รู้ได้ง่าย ผู้เจริญใคร่ธรรม ปรารถนา พอใจ ในการฟังธรรม และการปฏิบัติธรรม ได้แก่ ปฏิบัติตนอยู่ใน

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ส. (ไทย) ๒๕/๕๑-๑๑๕/๕๒๓-๕๒๘.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๑-๑๑๕/๓๑๔-๓๒๔.

กุศลกรรมบถสิบ ผู้มีตนอันพัฒนาแล้วใครๆ ก็รู้ได้ง่าย เพราะ ได้เห็นหรือได้ยินเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของเขา ผู้เสื่อม ชังธรรม ย่อมเกลียด คือไม่กระหิ้ม ไม่ปรารถนา ไม่ฟัง ไม่ปฏิบัติธรรมคือกุศลกรรมบถสิบ มีตนอันไม่ได้รับการอบรมพัฒนาในธรรมดังกล่าวนี้ เชื่อว่าเป็นผู้ที่ใครๆ รู้กันได้ง่าย เพราะ ได้เห็นและ ได้ฟังการปฏิบัติตนที่ผิดของเขา

(๒) การคบหาอัสตบรูชเป็นที่รัก ไม่คบหาอัสตบรูช ชอบใจในคำสอนของอัสตบรูช ฐานะทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นทางแห่งความเสื่อม อัสตบรูช ในที่นี้ ได้แก่ ศาสดาทั้ง ๖ คือ ปุณณกัสสป มัคกลีโคสาล อชิตเกสกัมพล ปกุกทกัจจายนะ สันยชัยเวฬุฐบุตร นิครนถ์นาฏบุตร ท่านเหล่านี้เป็นผู้ที่ร่วมยุคกับพระพุทธเจ้า นอกจากนี้บุคคลอื่นๆ ผู้ประกอบพร้อมด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันไม่สงบก็เชื่อว่าเป็นอัสตบรูชเช่นกัน การมีอัสตบรูชดังกล่าวเป็นที่รัก เป็นที่ปรารถนา เป็นที่ใคร่ เป็นที่พอใจของคน เสพอัสตบรูชเหล่านั้นชื่อว่า การคบหาอัสตบรูช พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก ชื่อว่า อัสตบรูช นอกจากนี้บุคคลแม้เหล่าอื่นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันสงบแล้วก็เชื่อว่าเป็นอัสตบรูช การไม่ทำอัสตบรูชดังกล่าวนี้ให้เป็นที่รัก ที่ปรารถนา ที่ใคร่ ที่พอใจของคน ไม่เสพอัสตบรูชเช่นนี้ชื่อว่า ไม่คบหาอัสตบรูช ทิฎฐิ ๖๒ ประการ หรือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่าธรรมของอัสตบรูช ผู้ชอบใจ กระหิ้ม ปรารถนา เสพธรรมของอัสตบรูชดังกล่าวนี้ชื่อว่า ย่อมชอบใจในคำสอนของอัสตบรูช ผู้ประกอบพร้อมด้วยฐานะ ๓ อย่างนั้น ย่อมตกไปในความเสื่อมไม่ถึงความเจริญทั้งในโลกนี้หรือในโลกหน้า

(๓) การชอบหลับ ชอบคุย ไม่ขยัน เกียจคร้าน โกรธง่าย ฐานะทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นทางแห่งความเสื่อม คนที่หลับในอิริยาบถต่างๆ ไม่ว่าจะไปอยู่ นั่งอยู่ ยืนอยู่ นอนอยู่ ก็หลับตลอดเวลา ชื่อว่าชอบนอน คนที่ยินดีพอใจในการคลุกคลีกัน ยินดีในการพูดคุย ชื่อว่า ชอบคุย คนที่ไม่แก่แล้วกล้าในการทำกิจ ไม่หมั่นประกอบกิจ ไม่ลุกขึ้นทำงาน ชื่อว่า ไม่ขยัน ผู้ที่มีความเกียจคร้านเป็นเจ้าเรือน ถูกความว่างเหงาครอบงำโดยส่วนเดียว ยืนหรือนั่งอยู่ในที่ใดก็เป็นอยู่อย่างนั้น เต็มไปด้วยความเกียจคร้าน ไม่มีความอุตสาหะชวนขวยแม้อะไรจะปรับเปลี่ยนอิริยาบถอื่น ชื่อว่า ผู้เกียจคร้าน คนที่โกรธง่าย มีโทสจริต โกรธเร็ว มีจิตเหมือนบาดแผล ถูกอารมณ์ที่ไม่น่าชอบใจกระทบเข้าก็ว่าวามโกรธง่าย ชื่อว่า ผู้โกรธง่าย ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยเหตุแห่งความเสื่อมทั้ง ๕ นี้ ไม่ว่าจะผู้นั้นจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ย่อมไม่ถึงความเจริญ ย่อมเสื่อมเสียโดยส่วนเดียว

(๔) การเป็นคนอยู่สุขสบายแต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา จัดเป็นเหตุแห่งความเสื่อมหญิงผู้ให้เกิดชื่อว่า มารดา ชายผู้ให้เกิดชื่อว่า บิดา บุตรที่เกิดแต่มารดาและบิดานั้น เมื่อตนเป็นผู้มีความสามารถประกอบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงานแล้ว เป็นอยู่อย่างสบาย ไม่เลี้ยงดู ไม่บำรุง มารดาบิดาผู้แก่เฒ่า มีสรีระหย่อนยาน ผ่านวัยหนุ่มสาวแล้ว มีวัย ๘๐ ปี หรือ ๘๐ ปี

ทำการงานไม่ได้ บุตรผู้ไม่บำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาดังกล่าว โดยไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน และการปรนนิบัติอื่นๆ เชื่อว่า ย่อมเสื่อม ย่อมถูกนิโทษาและติเตียนว่า ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ของตนแล้วจักเลี้ยงดูใครอื่นได้เล่า ผู้เช่นนี้ย่อมถึงทุกขคติ เชื่อว่าย่อมเสื่อม

(๕) การเป็นคนหลอกหลวงสมณะหรือพราหมณ์ หรือวณิพกยาก เป็นเหตุแห่งความเสื่อม คนที่ลวงพราหมณ์ สมณะ ผู้ขอคนใดคนหนึ่ง หรือลวงแม่ผู้อื่นจากนั้นด้วยการพูดเท็จ ข้อนี้เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเพราะการลวงเช่นนั้นย่อมถูกนิโทษาในโลกนี้และถึงทุกขคติในสัมปรายภพ คนที่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วปวารณาว่า ขอท่านจงพูดถึงปัจจัย เมื่อปวารณาแล้วหากกลับไม่ให้ปัจจัยตามที่ปวารณาไว้ ผู้เป็นคนลวงเช่นนี้จะประสบกับความเสื่อม ถ้าเขาตายจากโลกนี้แล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก จะประกอบการค้าขายใดๆ ย่อมขาดทุน เชื่อว่าย่อมเสื่อม

(๖) การเป็นคนมีเงินทองของกินเหลือเฟือ แต่กินเพียงคนเดียว คือคนที่มีเงิน มีทอง มีแก้วแหวนมากมาย สมบูรณ์ด้วยของกิน ข้าวปลาอาหาร มีของกินที่อร่อยรสเลิศแต่กินคนเดียว หรือแอบกินไม่ให้ใครเห็นแม้แต่บุตรของตนก็ไม่ยอมแบ่งปันให้กิน ผู้ถึงพร้อมด้วยความตระหนี่เช่นนี้ย่อมถูกนิโทษา ถูกตำหนิติเตียน ถึงทุกขคติ เชื่อว่าย่อมเสื่อม

(๗) การเป็นคนหยิ่งในชาติกำเนิด ในทรัพย์ ในตระกูล ดูหมิ่นญาติของตน ข้อนี้ได้แก่คนที่มีมานะถือตัวว่า เราถึงพร้อมด้วยชาติ มีชาติสูงกว่าผู้อื่น มีทรัพย์มากกว่าผู้อื่น มีตระกูลสูงส่งดีกว่าผู้อื่น เป็นผู้หยิ่งเพราะมานะ เป็นผู้ลำพองคือมีอาการพองขึ้นของจิต ให้ความสำคัญต่อชาติ ทรัพย์ ตระกูล เหล่านั้นแล้วทำให้ตนเองพองขึ้น เกิดความกระหยิ่ม ลำพอง นำตนไปเทียบเคียงกับผู้อื่นในด้านต่างๆ ทำให้เกิดความหยิ่ง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อใครๆ ดูหมิ่นญาติของตนว่าเป็นคนกำพร้า ยากจน ไม่ยอมแม้แต่จะยกมือไหว้ญาติของตน มีความผองเกิดขึ้นในใจ ทำให้ใจกระด้าง แสดงออกทางกาย วาจา ไม่เป็นที่ยินดีพอใจของผู้พบเห็น เชื่อว่าเป็นเหตุแห่งความเสื่อมโดยแท้

(๘) การเป็นคนเที่ยวหญิง ดิตสุรา เล่นการพนัน เป็นเหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเสื่อมในข้อนี้ จัดเป็นอบายมุข คือปากทางแห่งความฉิบหาย คนเที่ยวผู้หญิงคือผู้กำหนดในหญิงทั้งหลาย ยอมจ่ายทรัพย์จันหมดตัวเพียงเพื่อสงเคราะห์หญิงอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ภรรยาของตน คนดิตสุรา ประมาทขาดสติ สิ่งของอะไรที่ตนมีอยู่จะสูญสิ้นหมด หรือสูญหายไปอย่างไรก็ไม่คำนึงถึง ขอให้ตนได้ดื่มสุราเท่านั้น ผู้ดิตเล่นการพนัน เล่นจนพ่ายแพ้หมดสิ้นทรัพย์สิ้น ไม่มีแม้กระทั่งผ้าที่ตนจะนุ่ง คนที่ถึงพร้อมด้วยฐานะ ๓ เหล่านี้ เชื่อว่าย่อมผลาญทรัพย์ที่ตนหามาได้ให้พินาศ ฐานะ ๓ ประการดังกล่าวนี้จึงเชื่อว่าเป็นทางแห่งความเสื่อม

(๙) การเป็นคนไม่พอใจในคู่ครองของตน ไปยุ่งเกี่ยวกับคู่ครองของคนอื่น ความเสื่อมข้อนี้เป็นการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๓ คือ การประพฤตินอกใจในกามทั้งหลาย คนที่ไม่สัน โดยด้วยภรรยา

ของตน ชอบเที่ยวชุกชนในหญิงแพศยา หรือไปเสพภรรยาของคนอื่น ชื่อว่าย่อมเสื่อมทีเดียว เพราะต้องจ่ายทรัพย์ให้แก่หญิงแพศยาและต้องกรรมกรรมมีราชทัณฑ์เป็นต้น นอกจากนี้ยังขยายผลไปสู่ความเสื่อมในด้านต่างๆ ได้อีก เช่น มีผู้ปองร้าย เป็นโรครักษาไม่หาย ชื่อว่าตายทั้งเป็นตลอดชีวิต

(๑๐) การเป็นคนแก่มีเมียสาว ผู้ชายที่ล่วงวัยหนุ่มไปแล้วมีอายุ ๘๐ หรือ ๙๐ ปี ได้หญิงสาววัยรุ่น มีถิ่นท่ามะพลับมาเป็นภรรยา มักจะนอนไม่หลับ เพราะความหึงหวงหญิงสาววัยรุ่นนั้น เนื่องจากความยินดีและการสังวาสกับชายแก่ทั้งหลายไม่เป็นที่ชอบใจของหญิงสาววัยรุ่นกำคัด ชายแก่เมื่อรักภรรยาวัยรุ่นสาวนั้น ก็เกิดความหึงหวง ไม่ต้องการให้เธอปรารถนาชายหนุ่ม ชายแก่เมื่อถูกความกำหนัดในกามและความหึงหวงแผดเผาให้เร่าร้อนจึงนอนไม่หลับ ทั้งไม่เป็นอันประกอบอาชีพการงานใดๆ ชื่อว่าย่อมเสื่อม โดยแท้

(๑๑) การมอบหมายแต่งตั้งชายหรือหญิงผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายให้รับผิดชอบในหน้าที่ที่สำคัญ ความเสื่อมในข้อนี้ได้แก่ ชายหรือหญิงก็ตามผู้ไม่น่าไว้วางใจ เป็นคนเหลวไหล คือคิดในสิ่งต่างๆ มีปลา เนื้อ และน้ำเมา เป็นต้น ชอบใช้จ่ายทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายเพื่อประโยชน์แก่สิ่งต่างๆ เหล่านั้น เมื่อตั้งคนเช่นนั้นไว้ในความเป็นใหญ่ คือให้เครื่องประทับตราเป็นต้นแก่เขาแล้วให้รับผิดชอบในการทำงานต่างๆ มีการค้าขายเป็นต้น ต่อมา เมื่อบุคคลผู้มอบหมายถึงความล้มจมสิ้นทรัพย์ เพราะโทษที่แต่งตั้งคนใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายนั้นให้ทำหน้าที่สำคัญ ชื่อว่าย่อมเสื่อม

(๑๒) การเป็นคนเกิดในชาติดิยตระกูล มีทรัพย์สมบัติน้อย แต่มักใหญ่ใฝ่สูง ปรารถนาราชสมบัติ ข้อนี้ได้แก่ ผู้เกิดในตระกูลกษัตริย์ ปรารถนาราชสมบัติอันตนเป็นทายาทซึ่งไม่สมควรได้หรือของคนอื่น ความมักใหญ่ใฝ่สูงในราชสมบัตินั้น ไม่ถูกต้องโดยอุบาย คือเป็นทางที่ผิด แต่เพราะมักใหญ่ใฝ่สูงนั่นเองจึงให้โทษทรัพย์แม้มีอยู่แก่เหล่าทหารเป็นต้น แม้ปฏิบัติเช่นนั้นแล้วก็ไม่บรรลุสมประสงค์ เช่นนี้ชื่อว่าการปรารถนาราชสมบัตินั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมของบุคคลนั้น

จากข้อความตามที่แสดงมานี้จะเห็นได้ว่า ความอยากรู้ของเทวดาในเรื่องความเสื่อมนี้มีผลในการปฏิบัติเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์และบรรพชิตรวมอยู่ด้วยซึ่งมีข้อความแสดงไว้ว่า ฐานะ ๕ อย่างคือ ความชอบนอน ความชอบคุย ความไม่หมั่น ความเกียจคร้าน และความโกรธง่าย พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นทางแห่งความเสื่อม คนผู้ถึงพร้อมด้วยฐานะ ๕ อย่างนั้น เป็นคฤหัสถ์ ก็ไม่ถึงความเจริญของคฤหัสถ์ เป็นบรรพชิต ก็ไม่ถึงความเจริญของบรรพชิต ย่อมเสื่อมโดยส่วนเดียว

การศึกษาข้อความในปราภาวสูตรนี้ทำให้เห็นความแตกต่างกันด้านจำนวนหัวข้อธรรมซึ่งอรรถกถาได้แสดงไว้กล่าวคือ ในมงคลสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยทางแห่งความเจริญ พระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้ถึง ๓๘ ประการ แต่ในปราภาวสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเสื่อม ตรัสไว้เพียง ๑๒ ประการ สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ๑๒ ประการนั้นเพราะเทวดาคิดว่า ฟังเรื่องความเสื่อม

ไม่มีประโยชน์อันใดจึงหยุดถาม ฟังเพียง ๑๒ ประการก็รู้สึกไม่สบายใจ จึงนั่งเฉย ถ้าเทวดาถามถึงความเสื่อมข้อที่ ๑๓ หรือถึงข้อที่หนึ่งแสน พระพุทธเจ้าก็จะทรงแสดง แต่เทวดานิ่งอยู่ พระพุทธเจ้าจึงทรงจบเทศนา เมื่อจบเทศนาแล้วเทวดาเป็นอันมากได้บรรลุธรรมมีโศดาปัตติผลเป็นต้น

๔.๒ หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง

หลักธรรมที่เป็น ไปเพื่อพัฒนาตนเองมีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ ที่เทวดาทูลถามหลายพระสูตรด้วยกัน ผู้วิจัยขอนำประเด็นที่สำคัญมาศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

๔.๒.๑ สุพรหมสูตร

สุพรหมสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสุพรหมเทพบุตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เกี่ยวกับหลักธรรมในด้านพัฒนาตนให้เกิดความสวัสดิ โดยเทวดาได้ทูลถามว่า จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ... ถ้าความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ ขอให้พระพุทธองค์โปรดตรัสบอกเถิด พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า ความสวัสดิของสัตว์ทั้งหลายจะมีได้ต้องประกอบด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความสำรวมอินทรีย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง^{๔๔}

ข้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า สุพรหมเทพบุตรมีจิตสะดุ้ง มีใจหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ ต้องการความสวัสดิในการเป็นอยู่ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสหลักธรรม ๔ ประการไว้เพื่อนำไปปฏิบัติ สาเหตุแห่งการทูลถามปัญหาในพระสูตรนี้สืบเนื่องมาจากสุพรหมเทพบุตรผู้มีเทพธิดาหนึ่งพันเป็นบริวารเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ กาลต่อมาเทพธิดาห้าร้อยนางของท่าน ได้จู้ดีไปบังเกิดในนรก ท้าวเธอทรงตรวจดูทราบความนั้นแล้วจึงตรวจดูอายุของตนและทราบว่าจะต้องไปเกิดที่นรกเหมือนกัน จึงตกพระทัยโทมนัส พาเทพธิดาห้าร้อยนางที่เหลือไปเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาเทพบุตรด้วยหลักธรรม ๔ ประการซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่จะนำตนไปสู่ความสวัสดิคือ (๑) ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ได้แก่ การเจริญโพชฌงค์ (๒) ตปะ ความเพียรเครื่องเผากิเลส (๓) ความสำรวมอินทรีย์ ได้แก่ การปฏิบัติในจตุปาริสุทธิศีล (๔) การสละทุกสิ่งทุกอย่าง คือ สละกิเลสเครื่องเศร้าหมองทางกายและใจให้หมดไป ได้แก่ การปฏิบัติธรรมทำนิพพานธรรมให้เกิดขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงเทศนาจบ สุพรหมเทพบุตรได้บรรลุเป็นโศดาบันบุคคณนำตนไปสู่ความสวัสดิด้วยหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น^{๔๕} หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้วิจัยขอนำมาวิเคราะห์ในด้านที่มีความสำคัญต่อความสวัสดิในการดำเนินชีวิตดังนี้

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๑๐๔.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๘/๓๕๖-๓๕๗.

(๑) โทษณา (ปัญญา)

โทษณา ได้แก่ ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ปัญญาเป็นเครื่องบรรลु ความรู้ ปัญญา^{๔๖}

ชีวิตที่ผิดพลาดมีดมนเพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ บ้าง รู้ผิดบ้าง รู้ผิดคือเห็นผิดเป็นชอบ “หากชนจำนวนมากไม่มีความรู้เป็นของตนหรือไม่ได้ศึกษา วินัยอย่างดีในสำนักอาจารย์ก็จะพึงเที่ยวไป เหมือนกระเบื้องบอดเที่ยวไปในป่า”^{๔๗} ข้อความในคัมภีร์ มังคลัตถที่ปณิกกล่าวไว้ว่า “ถ้าไม่มีปัญญาหรือไม่มีวินัยอาจารย์บัญญัติที่ศึกษาดีแล้ว ชนเป็นอันมากก็ จะพึงเที่ยวไป เหมือนกระเบื้องบอดเที่ยวไปในป่า ไม่รู้ว่าที่ใดมีอาหาร ที่ใดไม่มีอาหาร ที่ใดมี อันตราย ที่ใดไม่มีอันตราย เทียบสะเปะสะปะไปในป่าที่เต็มไปด้วยชฎูแห่งหล้าและเถาวัลย์”^{๔๘} การ พัฒนาตนให้ไปสู่ความสวัสดิ์ ความปลอดภัย ต้องใช้ปัญญา

อานิสงส์ของปัญญา ปัญญาที่ได้รับการปลูกฝังพัฒนาขึ้นในบุคคลต่างๆ นั้น จะส่งผล ให้บุคคลนั้นๆ มีคุณภาพความเป็นอยู่ที่ดี คือผู้มีปัญญาสามารถหาข้อมูลข่าวสารมาช่วยให้การ ประกอบสัมมาอาชีพดีขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปญฺเฑาชิวิ ชีวิตมาหุ เสฏฺเฑา : ปราชญ์ทั้งหลาย เรียกชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ”^{๔๙} เมื่อปัญญามา อวิชชาคือความไม่รู้จะหายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาขับไล่ความมืดออกไป พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบปัญญาเหมือนแสง สว่างว่า “นตฺถิ ปญฺเฑา สมา อากา : ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๕๐} “ปญฺเฑา โลกสุมี ปชฺโชโต : ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๕๑} ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ คนมีปัญญาย่อมได้รับความสุข คนมี ปัญญาย่อมหาทรัพย์ได้ คนมีปัญญา มีความรู้ ฉลาดในการจัดการ รู้เวลา รู้สมัย สามารถทำงานราชการ ได้ ปัญญาเป็นประธานแห่งคุณธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปญฺเฑา หิ เสฏฺเฑา กุสลา วทนฺติ นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ : ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญาประเสริฐที่สุด เหมือนพระจันทร์เด่น ที่สุดในหมู่ดาว”^{๕๒}

^{๔๖} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๕๓๐.

^{๔๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๑/๒๗๐.

^{๔๘} มงคล. (บาลี) ๑/๒๕๘/๒๓๕.

^{๔๙} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๑/๓๑๕.

^{๕๐} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๕๔๐.

^{๕๑} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๕๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๔๖๘/๕๔๑.

(๒) ตปะ

ตปะ ได้แก่ ความเพียรเครื่องเผากิเลส คุณธรรมอันยังกิเลสให้ร้อน คุณธรรมอันยังกิเลสให้เร่าร้อน (แห่ง) ความร้อน ความสำรวม ความเพียร ธรรม วัตร พรต (ธรรมมีศีลเป็นต้น ความบำเพ็ญพรตเผากิเลส) ศีล ตปะ มีรูปวิเคราะห์ว่า “กิเลส ตาเปตีติ ตโป”^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า ตปะ มีความหมาย ๒ อย่างคือ ๑. ความเพียรเครื่องเผากิเลส การบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส ๒. พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัวของนักบวชบางพวกในสมัยพุทธกาล^{๕๔}

หลักปฏิบัติ การปฏิบัติตปะคือมีความแกล้วกล้าพากเพียรในการลงมือกระทำ เช่น ในทางเสื่อมต้องเพียรพยายามละ ในทางเจริญต้องเพียรกระทำให้มีขึ้น ถ้ามีอุปสรรคก็ต้องฟันฝ่า ต้องต่อสู้ ต้องทนได้คอยได้ เพราะการจะเป็นผู้มีตปะขั้นสูงได้นั้นต้องมีขันติคือความอดทน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขันติ ปรมม ตโป ตีติกุขา : ขันติคือความอดกลั้น เป็นตปะอย่างยิ่ง”^{๕๕}

อานิสงส์ของตปะ การบำเพ็ญตปะทำให้กิเลสคือความชั่วร้ายที่จะมาทำลายล้างคุณความดีของเราหมดสิ้นไป ทำให้สิ่งชั่วอาศัยอยู่ในจิตของเราไม่ได้ ต้องเร่าร้อนถูกเผาไหม้หมดไปด้วยตปะ ตปะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความอดทนสูง รู้จักรอได้ คอยได้ ตปะเป็นกำลังของผู้บำเพ็ญหน้าที่หรือบำเพ็ญพรต โดยเฉพาะการบำเพ็ญหน้าที่อันสูงส่งและมีความสำคัญต่อชาติบ้านเมือง เช่น เป็นพระราชผู้ต้องทำหน้าที่บังคับทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบำเพ็ญตปะธรรม ดังจะเห็นได้ในทศพิธราชธรรม จะมีตปะปรากฏอยู่ในข้อที่ ๖^{๕๖} ตปะช่วยทำให้คนบังคับตัวได้ ไม่เหลวไหลไปกับกิเลส ตปะเผาผลาญความเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้ปฏิบัติตปะมีอหยาศัยดี มีผู้ให้การสนับสนุน จึงส่งผลให้ทำหน้าที่การงานได้สำเร็จอย่างยิ่งใหญ่และเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มากได้

(๓) อินทรีย์สังวร

อินทรีย์สังวร คือความสำรวมอินทรีย์ การสำรวมอายตนะภายใน ๖^{๕๗} ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖^{๕๘}

^{๕๓} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๒๕๘.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๕.

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

^{๕๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘๖.

^{๕๗} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๑๑๒.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๐.

อานิสงส์ของอินทรีย์สังวร อินทรีย์สังวรช่วยป้องกันไม่ให้ตกเป็นทาสของกามารมณ์ เช่น เห็นเพศตรงกันข้าม ไม่รวมถือว่างามหรือไม่งาม และไม่แยกถือว่าส่วนใดงามส่วนใดไม่งาม ไม่เกิดการปรุงแต่งที่จะทำให้รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ อินทรีย์สังวรเป็นลำดับขั้นตอนที่สำคัญของการปฏิบัติ เมื่อดำเนินชีวิตสู่ความดีงามสูงสุดดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงยกตัวอย่างการสอนธรรมแก่พระภิกษุตามลำดับขั้นเอาไว้กล่าวคือ ขั้นแรก ให้สำรวมในพระปาติโมกข์ (ปาติโมกข์สังวร) ขั้นที่สอง ให้สำรวมอินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) ขั้นที่สาม ให้รู้ประมาณในการกิน (โภชนะ มัตตัญญู) ขั้นที่สี่ ให้ประกอบความเพียร (ชาคริยานุโยค) ขั้นที่ห้า ให้มีสติสัมปชัญญะ (สติสัมปชัญญะสมันนาคตา) ขั้นที่หก ให้อยู่ในเสนาสนะอันสงบ (วิเวกเสนาสนะ)^{๕๕}

(๔) สัพพนิสัสคคา (ความสละละวางสิ่งทั้งปวง)

ความสละละวางสิ่งทั้งปวง คือการละวางสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอซึ่งให้ผลเป็นทุกข์ พิจารณาสภาวะธรรมที่เป็นจริงคือความไม่แน่นอนของโลกธรรม เมื่อมีลาภ มียศ มีสุข สรรเสริญ ก็ต้องมีการเสื่อมจากสิ่งเหล่านั้นเข้าสักวันหนึ่ง อย่ายึดติดในสิ่งเหล่านั้นจนเกินพอดี อย่ายึดติดกับคุณวิเศษที่ได้รับ

อานิสงส์ของความสละละวางสิ่งทั้งปวงคือ จิตได้ความสะอาด ใจไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะความยึดถือ ใจเป็นอิสระปลอดโปร่ง ไม่หลงยึดติดในคุณพิเศษที่ตนได้รับ ปล่อยวางได้มากก็มีทุกข์น้อย นั่นคือถึงความสวัสดิ

๔.๒.๒ อรัญญสูตร

อรัญญสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยป่า พระสูตรนี้เป็นการแสดงถึงหลักปฏิบัติที่ทำให้มีผิวพรรณผ่องใส พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาได้ทูลถามถึงสาเหตุที่ภิกษุผู้อยู่ในป่า ประพฤติธรรมอันประเสริฐ ถิ่นอาหารมือเดียว แต่ทำไมจึงมีผิวพรรณผ่องใส พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เพราะไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน จึงทำให้มีผิวพรรณผ่องใส^{๖๐}

พระสูตรนี้กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับพัฒนาตนให้เป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส ซึ่งความเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใสในที่นี้มิใช่เกิดจากการได้ที่พักอันสะดวกสบายใหญ่โต มีอาหารการกิน สมบูรณ์มีรสเลิศ ตกแต่งกายด้วยน้ำหอมและเครื่องลูบไล้อย่างดี แต่เกิดจากการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

^{๕๕} สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ต.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

พิจารณาอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันในที่พักทั้งกลางวันและกลางคืน ฉันทอาหารที่ปะปนกัน นั่งและนอน
อยู่ในที่พักอันสงบ ตามโคนไม้บ้าง ที่กลางแจ้งบ้าง ดังที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า กลับจากบิณฑบาตแล้วก็เข้าไปสู่ป่า เรียนเอากรรมฐานตามปกติแล้ว
นั่งปฏิบัติอยู่ในที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน เมื่อภิกษุเหล่านั้นกำหนดกรรมฐานอยู่
เอกัคคตาจิตซึ่งเป็นเครื่องชำระของท่านก็เกิดขึ้น ลำดับนั้น ความสืบทอดแห่งวิสภาคามณ์ก็
เข้าไปสงบระงับ จิตย่อมส่องใส เมื่อจิตส่องใสแล้ว โลหิตก็ส่องใส อุปาทาหารูปทั้งหลายซึ่งมี
จิตเป็นสมุฏฐานย่อมบริสุทธิ์ วรรณะแห่งหน้าย่อมส่องใส เหมือนดังสีผลตาลสุกที่หลุดจาก
ขี้ การปฏิบัติธรรมจนจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่
กับปัจจุบัน เป็นเหตุทำให้ผิวพรรณของภิกษุเหล่านั้นส่องใส ... ภิกษุทั้งหลายผู้ปฏิบัติตนโดย
ประการดังกล่าวมานี้จึงมีผิวพรรณส่องใส ตรงข้ามกับภิกษุทั้งหลายผู้เขลา โศกเศร้าถึงอดีต
ปรารถนาปัจจัยที่ยังไม่มาถึง จึงชুবชิต เหมือนต้นอ้อสดที่ถูกถอนทิ้งไว้บนแผ่นดินอันร้อน
จักเหี่ยวแห้งไปฉะนั้น^{๖๐}

หลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนให้เป็นผู้มีผิวพรรณส่องใสในพระสูตรนี้ มีหลักปฏิบัติที่
สำคัญ ๓ ประการคือ (๑) ไม่เศร้าโศกถึงอดีต (๒) ไม่คิดถึงอนาคต (๓) กำหนดปัจจุบัน

คำว่า อดีต แปลว่า ล่วงไปแล้ว ใช้ในเรื่องของกาลเวลา เช่น อดีตกาล แปลว่า กาลที่
เป็นไปแล้ว คำว่า อนาคต แปลว่า ยังไม่มาถึง ใช้ในเรื่องของกาลเวลา เช่น อนาคตกาล แปลว่า
กาลที่ยังมาไม่ถึง คำว่า ปัจจุบัน แปลว่า เกิดขึ้นจำเพาะหน้า ใช้ในเรื่องของกาลเวลา เช่น ปัจจุบัน
กาล แปลว่า กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า ปัจจุบันคือกาลเวลาระหว่างอดีตกับอนาคต เวลาเดี๋ยวนี้
ขณะนี้ ทันทิ ปรากฏจำเพาะหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า “ตํ ตํ การณํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺ โน ปจฺจูปฺปนฺ โน”^{๖๑}
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในภัทเทกรัตตสูตรว่า

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งที่ล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็
เป็นอันละไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็ยังเป็นอันยังไม่มาถึง ส่วนบุคคล เห็นแจ้ง
ธรรมที่เป็นปัจจุบัน ไม่มัวนอนง่วง ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้นๆ บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้น
ให้แจ่มแจ้ง บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวัน
พรุ่งนี้ เพราะความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย^{๖๒} บุคคล

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๖๗-๖๘.

^{๖๑} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๔๑๗.

^{๖๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๕-๓๒๐.

‘ไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว คือไม่ดำเนินไปตามความเพติดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ในอดีต เรามีรูป มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณอย่างนี้ บุคคลไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง คือไม่ดำเนินไปตามความเพติดเพลินในชั้น ๕ ว่า ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ บุคคลไม่ม่งอนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน คือไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอิตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอิตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอิตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอิตตาในรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณ โดยความเป็นอิตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอิตตามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอิตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอิตตาในวิญญาณบ้าง’^{๖๔}

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า ‘ไม่ควรคำนึงถึง’ หมายถึง ‘ไม่ปรารถนาชั้น ๕’ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ คำว่า ‘สิ่งที่ล่วงมาแล้ว’ หมายถึง ‘ชั้น ๕’ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในอดีต^{๖๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับวิธีโยนิโสมนสิการ ๑๐ ประการ ประการที่ ๘ คือ วิธีคิดแบบอยู่ในขณะปัจจุบัน ซึ่งได้กล่าวรวมถึงอดีตและอนาคตไว้ด้วยว่า

ลักษณะสำคัญของความคิดชนิดที่ไม่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือความคิดที่เกาะติดกับอดีตและเลื่อนลอยไปในอนาคตนั้นพูดได้สั้นๆ ว่า ได้แก่ ความคิดที่เป็นไปในแนวทางของตัณหาหรือคิดด้วยอำนาจตัณหาหรือพูดอย่างภาษาสมัยใหม่ว่า ตกอยู่ในอำนาจอารมณ์โดยมีอาการหวนละห้อยโหยหาอาลัยอาวรณ์ถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว เพราะความเกาะติดหรือค้างคาในรูปใดรูปหนึ่ง หรือเคว้งคว้างเลื่อนลอยฟุ้งซ่านไปในภาพที่ฝันเพื่อปรุ่งแต่งซึ่งไม่มีฐานแห่งความเป็นจริงในปัจจุบันเพราะอี้อัดไม่พอใจสภาพที่ประสบอยู่ ปรารถนาจะหนีจากปัจจุบัน ส่วนความคิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะที่พูดสั้นๆ ได้ว่า เป็นการคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา ถ้าคิดในแนวทางของความรู้ หรือด้วยอำนาจปัญญาแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องที่เป็นไปอยู่ในขณะนี้ หรือเป็นเรื่องที่ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องกาลภายหน้า ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่า การคิดการพิจารณาด้วยปัญญาเกี่ยวกับเรื่องอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทั้งในระดับชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งสอนเกี่ยวกับบทเรียนจากอดีต ความไม่ประมาท ระวังระวังป้องกันภัยในอนาคต เป็นต้น ในระดับการรู้แจ้งสังขาร

^{๖๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๓-๒๗๕/๓๒๑-๓๒๓.

^{๖๕} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๓/๑๗๔.

ตลอดจนการบำเพ็ญพุทธกิจ เช่น ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (รู้ปัจจุบัน) อดีตังสญาณ (รู้อดีต) อนาคตังสญาณ (รู้อนาคต) เป็นต้น^{๖๖}

หลักปฏิบัติ การไม่เศร้าโศกถึงอดีต คือไม่เอาใจไปยึดติดอยู่กับอดีตด้วยอำนาจกิเลส ตัณหาชักพาไป การฝันเฟื่องเรื่องในอดีต ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะสิ่งที่ล่วงเลยไปเราทำกลับคืน มาไม่ได้แม้เราจะถวิลหวังอย่างไรเหตุการณ์ในอดีตก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลง ไม่คำนึงถึงอนาคตเพราะ อนาคตยังไม่มาถึงและเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนว่าจะเกิดอะไร กำหนดปัจจุบันคือใช้สติเข้าไป กำหนดอิริยาบถต่างๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เหยียดก้น กิน ดื่ม ใช้สติปัญญากำหนดพิจารณาอุปนาม และอารมณ์ที่กำลังปรากฏเฉพาะหน้า จิตอยู่กับปัจจุบันธรรม พระเมธีธรรมาภรณ์* ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ไม่ควรถวิลหาอดีต หมายความว่า คนเราไม่ควรคิดใจอาลัยอาวรณ์กับอดีตด้วย อำนาจกิเลสตัณหาชักพาไป” พุทธพจน์นี้ ไม่ห้ามการคิดถึงเรื่องในอดีต เราจะคิดถึงอดีตก็ได้แต่ต้อง คิดวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีตด้วยสติปัญญา เราจึงจะเห็นอนิจจังของชีวิต ... อดีตเป็นเรื่องล่วงเลย ไปแล้วจึงไม่มีความหมายในตัวเอง ความหมายของอดีตอยู่ที่เราจัดการกับปัจจุบันและอนาคต อย่างไร ถ้าเราทำปัจจุบันให้ดีที่สุด ปัจจุบันจะปรับปรุงซ่อมแซมความชำรุดของอดีตและก่อสร้าง รากฐานให้กับอนาคต ถึงอดีตจะผ่านเลยไปแล้วแต่ปัจจุบันก็ยังอยู่ในกำมือของเรา เมื่อเราดูแล ปัจจุบันอย่างดี อนาคตก็เชื่อว่าได้รับการดูแลด้วย^{๖๗}

อานิสงส์ของการกำหนดอยู่กับปัจจุบัน คือการมีสติระลึก รู้ตัวอยู่กับปัจจุบันนี้ สอดคล้องกับที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า ภิกษุผู้อยู่ป่า ถือเอาถ้ำมัญฐานในที่พักกลางคืนและที่ พักกลางวันนั่งลงแล้ว ก็เมื่อภิกษุเหล่านั้นนั่งด้วยถ้ำมัญฐานอย่างนี้ เขาก็คิดจิตใจ ซึ่งเป็นเครื่องชำระ ของท่านก็เกิดขึ้น ลำดับนั้นความสืบทอดแห่งวิสภาคารมณ์ก็เข้าไปสงบระงับ จิตย่อมผ่อนคลาย เมื่อจิต ผ่อนคลายแล้วโลหิตก็ผ่อนคลาย อุปาทายรูปทั้งหลายซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐานย่อมบริสุทธ์ วรรณะแห่งหน้า ย่อมเป็นเหมือนสีแห่งผลตาลสุกที่หลุดจากขั้วฉะนั้น การพิจารณาถึงปัจจุบันธรรมจะทำให้ผู้ปฏิบัติ ได้รับผลดีทางด้านจิตและด้านความรู้ที่นับว่าสำคัญต่อการพัฒนาตนคือ ๑. ด้านคุณภาพของจิต จิต มีคุณภาพอยู่กับปัจจุบัน ไม่ตกไปอยู่ในอดีตและไม่ฟุ้งไปในอนาคต จะเป็นปัจจัยให้จิตผ่อนคลาย เบิกบาน มีสมาธิดี ควรแก่การงาน ๒. ด้านคุณภาพการรับรู้ ป้องกันไม่ให้หน้าเอาภาพในอดีตที่ทรงจำไว้

^{๖๖} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๐๓.

* ปัจจุบัน เป็นพระธรรมโกศาจารย์.

^{๖๗} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ด้วยความหวังและกำลังใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๔-๗.

หรือที่เรามุ่งหวังจะมีจะเป็นในอนาคตประทับลงในสิ่งที่ปรากฏในปัจจุบันปรุงแต่งอารมณ์ให้เป็นไปตามความรู้ความจำในอดีตซึ่งจะทำให้การรับรู้ถูกบิดเบือนไม่ตรงกับความจริง

๔.๒.๓ มัจฉริยสูตร

มัจฉริยสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยคนตระหนี่ ข้อความในพระสูตรนี้เป็นคำถามคำตอบเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่ทำให้พ้นจากนรก ได้อุบัติในสวรรค์ ได้เกิดเป็นมนุษย์อยู่ในตระกูลที่มั่งคั่ง ซึ่งมีความสำคัญสรุปได้ว่า เทวดาได้ทูลถามถึงคนที่ตระหนี่ คำผู้อื่น ทำอันตรายแก่เหล่าชนที่ให้อยู่จะได้รับผลเช่นไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า คนเหล่านั้นย่อมบังเกิดในนรก กำเนิดดิรัจฉาน หรือยมโลก ถ้าพวกเขาเกิดเป็นมนุษย์ จะเกิดในตระกูลยากจน ต้องการสิ่งใดจากผู้อื่นก็จะได้สิ่งนั้น เทวดาทูลถามต่อไปว่า คนที่รู้เจราจาปราศรัย ไม่ตระหนี่ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ มีความเคารพอย่างแรงกล้า จะได้รับผลเช่นไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า จะได้บังเกิดในสวรรค์ ถ้าพวกเขาเกิดเป็นมนุษย์ จะเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง บันเทิงใจในโภคทรัพย์ที่ผู้อื่นสะสมไว้ เหมือนเทวดาชั้นปรนิมมิตตวสวัตติ^{๖๔}

ข้อความในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นความแตกต่างกันของวิบากที่คนทั้งหลายได้รับคือคนตระหนี่ ไม่ให้อะไรแก่ใครๆ ซึ่งเป็นผู้สมควรในการรับสิ่งของต่างๆ มีข้าวเป็นต้น วิบากของบุคคลเหล่านี้ย่อมเกิดในนรก ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์จะเกิดในตระกูลยากจน ต้องการสิ่งใดจากผู้อื่นก็จะได้สิ่งนั้น ส่วนผู้รู้เจราจาปราศรัย รู้ถ้อยคำ มีความเข้าใจในกิริยาของผู้อื่น ไม่เป็นคนตระหนี่ มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นผู้มีความเคารพแรงกล้า ผู้เช่นนี้ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง

ข้อความในมัจฉริยสูตรนี้แสดงถึงหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนให้เป็นผู้มั่งคั่ง ได้ลาภ ได้ยศเป็นที่รักใคร่ชอบใจของผู้อื่น มีจิตมั่นคงในความดี มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า โดยจัดเป็นหลักปฏิบัติไว้ ๔ ประการคือ (๑) รู้เจราจาปราศรัย (๒) ไม่ตระหนี่ (๓) มีความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (๔) มีความเคารพอย่างแรงกล้า ผู้วิชัยขอนำหลักปฏิบัติทั้ง ๔ ประการนี้มาวิเคราะห์เพื่อบังเกิดผลที่ดีในการปฏิบัติตามลำดับดังนี้

(๑) รู้เจราจาปราศรัย

รู้เจราจาปราศรัย คือรู้จักใช้คำพูดให้สอดคล้องเหมาะสมแก่บุคคล สถานการณ์ สถานที่ แก่เพศ วัย ฐานะ ของบุคคลนั้นๆ

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๕/๖๒-๖๔.

หลักปฏิบัติ ใช้คำพูดเรียบร้อย พูดให้เกียรติผู้อื่น พูดคำเป็นที่รัก พูดชวนให้สมัครสมานสามัคคีกัน พูดมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีเหตุมีผล รับผิดชอบในคำพูดของตน มีเมตตาวิจารณ์เป็นที่ตั้ง ไม่พูดเพื่อเอาดีใส่ตัว เอาชั่วไปให้คนอื่น ไม่พูดให้กระทบตนและผู้อื่น ไม่ใช้คำพูดที่รุนแรง รุกรานสิทธิ์เสรีภาพของผู้อื่น พูดกับบุคคลคราวพ่อคราวแม่ว่า คุณพ่อคุณแม่ ในสถานการณ์ที่ต้องการกำลังใจก็พูดปลุกใจให้เกิดความมองอาจกล้าหาญ ในสถานการณ์ที่เศร้าโศกเสียใจก็พูดให้เกิดความสดชื่นใจ ในสถานที่ประชุมก็พูดจาให้เกียรติสถานที่ พูดกับสตรีบุรุษหรือพระภิกษุสงฆ์ก็ใช้คำพูดให้ถูกต้องกับเพศกับฐานะของท่านเหล่านั้น การรู้เจรจาปราศรัยช่วยคลี่คลายสถานการณ์ให้เป็นไปในทางที่ดี ทำให้เป็นที่รัก ได้ลาภ ได้ยศ ดังโสมทัตโพธิสัตว์ผู้รู้เจรจาปราศรัย

โสมทัตเป็นมหาดเล็กของพระราชาในกรุงพาราณสี มีบิดาเป็นพราหมณ์ บิดาของโสมทัตอาศัยกสิกรรมเลี้ยงชีวิต มีโคอยู่ ๒ ตัว กาลต่อมา โคของเขาได้ตายไป ๑ ตัว พราหมณ์จึงปรึกษากับบุตรเพื่อเข้าเฝ้าพระราชาทูลขอโค ๑ ตัว โสมทัตจึงให้พราหมณ์ศึกษาข้อปฏิบัติในราชสำนัก พราหมณ์ไปสู่ราชสกุลเข้าเฝ้าพระราชา เมื่อพระราชาทรงพระราชทานโอกาสแล้วจึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ โคไถนาของข้าพระพุทธเจ้า ๒ ตัว ในบรรดาโค ๒ ตัวนั้น ได้ตายไป ๑ ตัว ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เอาตัวที่ ๒ มาเสียบ พระราชาทรงทราบพราหมณ์กล่าวผิดจึงทรงแค้นแล้วตรัสกะโสมทัตผู้นั่งอยู่ ณ ที่นั้นว่า โคที่บ้านของเจ้าเห็นจะมากนะ โสมทัตจึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาท ผู้สมมติเทวราช โคอันได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณาโปรดพระราชทานแล้วจักมีมากพระเจ้าข้า พระราชาทรงโปรดปรานโสมทัตพระราชทานโค ๑๖ ตัว แก่พราหมณ์ สิ่งของเครื่องอลังการและพระราชทานบ้านที่อยู่แก่โสมทัตแล้วส่งพราหมณ์กลับไปด้วยศใหญ่^{๖๕} อานิสงส์ที่ได้รับนี้เกิดจากการรู้เจรจาปราศรัย การใช้คำพูดถูกต้องกับกาลเทศะ กับบุคคล และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นนั่นเอง

(๒) ไม่ตระหนี่

ตระหนี่ แปลมาจากคำว่า มัจฉริยะ มีรูปวิเคราะหว่า “มจฺฉรเมว มจฺฉริยํ มจฺฉรภาโว วามจฺฉริยํ”^{๖๖} ตระหนี่คือ เหนียว เหนียวแน่น ไม่อยากให้ง่ายๆ จี้นเหนียว” ความปราศจากความตระหนี่ มีนัยตรงกันข้ามกับความตระหนี่ ไม่ตระหนี่ ไม่หวงแหนที่จะให้สิ่งของอะไรแก่ผู้อื่น ไม่ตระหนี่ ไม่หวงแหนในเรื่องที่อยู่ สกุนตลาภ วรรณะ และธรรมะ

^{๖๕} บุ.ช.อ. (ไทย) ๕/๑๗๔-๑๗๖.

^{๖๖} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๕๕๑.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐.

หลักปฏิบัติ ฝึกคนให้เป็นคนมีอัธยาศัยกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยแสดงอาการออกมาในลักษณะต่างๆ คือ ไม่ตระหนี่หวงแหนในการที่จะให้บุคคลอื่นเข้ามาอยู่ในถิ่นของตน ไม่ตระหนี่หวงแหนสกุล คือไม่กีดกันผู้อื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกลุ่มตนกับสกุลที่เป็นพวกของตน ไม่ตระหนี่หวงแหนลาภ ยินดีที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยวัตถุสิ่งของของตน ไม่ตระหนี่หวงแหนวรรณะ คือไม่หวงคุณความดี เมื่อใครดีเสมอตนหรือมีความดีเหนือกว่าตนก็พลอยยินดีด้วย ไม่ริษยาต่อบุคคลเหล่านั้น รวมถึงความไม่ตระหนี่หวงแหนความสวยงามอันเป็นกิเลสของหญิงสาวด้วย ไม่ตระหนี่หวงแหนธรรมะ คือไม่หวงวิชาความรู้ศิลปวิทยาการต่างๆ ไม่กลัวว่าผู้อื่นจะรู้เท่าเทียมกับตน ใครมีวิสัยที่จะแนะนำบอกกล่าวได้ก็บอกกล่าวแนะนำไป ความไม่ตระหนี่หวงแหนทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีอัธยาศัยไมตรีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน รู้จักเฉลี่ยแบ่งปันลาภสักการะให้แก่กันเป็นสื่อสัมพันธ์ทางใจที่ทำให้เกิดความรักความเคารพความนับถือกันและกันเป็นการแสดงถึงเมตตาอนุเคราะห์ที่จะพึงกระทำระหว่างกันและกัน คนไม่ตระหนี่จะเป็นคนมีเสน่ห์เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนทั่วไปเป็นผู้แก่แล้วกล้าดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ

(๓) มีความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

ความเลื่อมใสแปลมาจากคำว่า ปสาทะ คือความเลื่อมใส ความชื่นบานพอใจใส อาการที่จิตเกิดความแจ่มใส โปร่งโล่งเบิกบานปราศจากความอึดอัดขุ่นมัวต่อบุคคล หรือสิ่งที่พบเห็นสดับฟัง หรือระลึกถึง มักใช้คู่กับศรัทธา^{๑๒} ความเลื่อมใสเป็นหลักส่งเสริมการพัฒนาบุคคลให้ได้สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ เห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ คือ ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอันได้แก่แก้วอันประเสริฐ ๓ ประการ ซึ่งเป็นสิ่งเคารพสูงสุดของชาวพุทธ ความเลื่อมใสเกิดจากคุณความดีของสิ่งที่ได้พบได้สดับ ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าปฏิบัติด้วยการระลึกถึงพระพุทธคุณคือ ปัญญาคุณ (พระคุณคือพระปัญญา) วิสุทธิคุณ (พระคุณคือความบริสุทธิ์) กรุณาคุณ (พระคุณคือพระมหากรุณา)^{๑๓} ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงไว้ซึ่งพระปัญญาคุณ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงไว้ซึ่งพระวิสุทธิคุณ ทรงบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ทรงไว้ซึ่งพระมหากรุณาธิคุณ ทรงสงสารตั้งสอนเวไนยนิกรทุกถ้วนหน้า ระลึกถึงคุณของพระธรรมตามพระพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เรานำเธอทั้งหลายเข้าไป (ถึงนิพพาน) แล้ว ด้วยธรรมนี้ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อม

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐.

^{๑๓} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๔.

เข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ...^{๓๔}

ระลึกถึงคุณของพระธรรมว่า (๑) สุวากขาโต ภคเวตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว คือตรัสไว้เป็นความจริงแท้ ทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ และประกาศหลักครองชีวิตอันประเสริฐบริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง (๒) สนฺทิฎฺฐิโก อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง คือผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลु ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้ (๓) อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล คือไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใดบรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใดเห็นผลได้ทันที (๔) เอหิปสฺสึโก ควรเรียกให้มาดู คือเชิญชวนให้มาชมและพิสูจน์หรือทำทนายต่อ การตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง (๕) โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามา คือควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุดังอย่างนั้น (๖) ปจฺจตฺตฺตฺวาทิตฺตํ วิญญูหิ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือเป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของเฉพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กันไม่ได้ เอาแจกกันไม่ได้และรู้ได้ประจักษ์ที่ใจของตนนี้เอง^{๓๕}

ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ...^{๓๖} ความเลื่อมใสในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ จะทำให้จิตสงบ เบิกบาน ผ่องใส ใช้เป็นอารมณ์ของการทำสมาธกัมมัฏฐานฝึกจิตให้เกิดสมาธิ มีจิตตั้งมั่นได้ง่าย^{๓๗} ได้สัมมาทิฐิอุปถัมภ์นอบน้อม มีสุคติเป็นที่ไปในเมืองหน้า ดังเรื่องของมัจฉฐกุนทล เมื่อครั้งที่ป่วยหนัก พระพุทฺธเจ้าทรงเสด็จเห็นอุปนิสัยจึงเสด็จไปโปรด ทรงเปล่งรัศมีไปวาบหนึ่ง ขณะนั้นมัจฉฐกุนทลป่วยหนัก กำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน เห็นแสงสว่างปรากฏขึ้นจึงนอนพลิกกลับมาเห็นพระพุทฺธเจ้าประทับยืนที่ประตูเรือน ไม่สามารถจะยกมือทั้งสองประคองไหวได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส พระพุทฺธเจ้าทรงทราบว่ามีมัจฉฐกุนทลทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์แล้วได้เสด็จ

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๓/๔๔๑.

^{๓๕} พระราชนิพนธ์ (ประยูร ธมฺมปญฺญโถ, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

^{๓๖} อ.จ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒-๔๒๓.

^{๓๗} อ.จ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๕/๔๒๐-๔๒๑.

หลีกไป เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลับตาไป มัญญกณทัฬหีกาละแล้วได้ไปเกิดในเทวโลก เพราะ
อานิสงส์ที่เข้าใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า^{๓๘}

(๔) มีความเคารพอย่างแรงกล้า

มีความเคารพอย่างแรงกล้า คือมีความเคารพอย่างสูงยิ่ง เป็นความเคารพที่มั่นคงไม่
หวั่นไหวต่อสิ่งต่างๆ ที่จะทำให้ตนลดละความเคารพในบุคคลหรือสิ่งที่ตนเคารพ ความเคารพเป็น
คำที่แปลมาจากคำว่า คารว หรือ คารโว หมายถึง การยกไว้เป็นของสูง การยกไว้ในเบื้องสูง การนับ
ถือ การนบนอบ การเคารพ ความนับถือ ความเป็นแห่งผู้หนัก มีวิเคราะห์ว่า ครุ โน ภาโว คารโว^{๓๙}
คารวะ ความเคารพ ความเอื้อเฟื้อ ความใส่ใจ มองเห็นความสำคัญที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้นให้
ถูกต้องเหมาะสมมี ๖ อย่างคือ (๑) พุทธคารวตา ความเคารพในพระพุทธเจ้า (๒) ธรรมคารวตา ความ
เคารพในพระธรรม (๓) สงฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ (๔) สิกขาคารวตา ความเคารพใน
การศึกษา (๕) อุปปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท (๖) ปฏิสนธาคารวตา ความ
เคารพในปฏิสนธาคือการต้อนรับปราศรัย^{๔๐}

การแสดงความเคารพปฏิบัติได้โดยการอภิวัตคือการกราบ เช่น กราบพระพุทธ พระ
ธรรม พระสงฆ์ กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ วันทนะ คือการยกมือไหว้ อัญชลี คือการประนมมือ
อุฏฐานะ คือการลุกขึ้นยืนต้อนรับ

มีความเคารพในพระพุทธเจ้าด้วยกาย วาจา ใจ โดยทางกายกราบไหว้บูชา ทางวาจา
สวดสรรเสริญพุทธคุณ ทางใจมีความเลื่อมใสศรัทธา มีความเคารพในพระธรรม ไม่แสดงกิริยา
วาจาดูหมิ่น ไม่เหยียบย่ำ ไม่นำเอาพระธรรมวินัยไปพุดเล่น มีความเคารพในพระสงฆ์ทั้งที่เป็นพระ
อริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ตลอดถึงผ้ากาสาวพัสตร์โดยไม่แสดงกิริยาวาจาดูหมิ่น ไม่ปลอมเพศทำให้
เกิดความเสื่อมเสียแก่พระสงฆ์ มีความเคารพในการศึกษาคือตั้งใจศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความ
เข้าใจที่ถูกต้องในไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา มีความเคารพในความไม่ประมาท คือเร่งปฏิบัติใน
การละอกุศลทุจริตและประพฤติกุศลสุจริต รีบชวนชวนทำประโยชน์ตนและประ โยชน์ผู้อื่นให้ถึง
พร้อมด้วยความไม่ประมาท ความเคารพในปฏิสนธาคือให้การต้อนรับแขกที่มาเยือนด้วยสิ่งของ
เช่น อาหาร เครื่องดื่ม เรียกว่า อามิสปฏิสนธาคือ การต้อนรับแขกที่มาเยือนด้วยการเจรจาปราศรัยด้วย
กิริยาและวาจาที่เป็นไปพอดีสมควรแก่ฐานะของแขก เรียกว่า ธรรมปฏิสนธาคือ

^{๓๘} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๓๘-๓๙.

^{๓๙} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๒๓๖.

^{๔๐} อ.จ.ภก. (ไทย) ๒๒/๕/๔๒๐-๔๒๑.

การวธธรรมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีกิริยามารยาทไม่กระด้างหยาบคาย ทางวาจาเจรจาปราศรัยเรียบร้อย ทางใจเป็นผู้มีจิตสูงส่งแสดงถึงความเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษามาดี ชีวิตไม่ตกต่ำ ปัดก้นอบาย มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

หญิงชายในโลกนี้ เป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลุกรับผู้ที่ควรลุกรับ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะแก่ผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือ บูชาผู้ที่ควรบูชา เพราะกรรมนั้นที่เขาทำไว้บริบูรณ์ไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้วถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง^{๑๑}

๔.๒.๔ วิตตสูตร

วิตตสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทรัพย์เครื่องปลื้มใจ เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนามได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ อะไรที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้ อะไรเล่าเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย บุคคลมีความเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ สัจจะเท่านั้นเป็นรสที่เลิศกว่ารสทั้งหลาย บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ^{๑๒}

ข้อความในพระสูตรนี้ กล่าวถึงหลักธรรมเครื่องดำเนินชีวิตอันประเสริฐว่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ได้แก่ (๑) ศรัทธา (๒) ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว (๓) สัจจะ (๔) ปัญญา

(๑) ศรัทธา เป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจในโลก คือคนมีศรัทธาย่อมได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจต่างๆ มีแก้วมุกดาเป็นต้น และย่อมได้แม้การเห็นอมตมหานิพพาน ศรัทธาจึงชื่อว่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐ คือประเสริฐยิ่งกว่าทรัพย์เครื่องปลื้มใจมีแก้วมุกดาเป็นต้น (๒) ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว คือประพฤติถูกต้องในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประพฤติดีพร้อมทั้งกาย วาจา และใจ ย่อมนำความสุขมาให้ คือนำอาสวะเครื่องเศร้าหมองออกไป ทำให้มีความสุข (๓) สัจจะ เป็นรสที่ดีกว่ารสทุกอย่าง คือ ดีกว่ารสเค็ม รสเปรี้ยว คนตั้งอยู่ในสัจจะ สามารถทำแม่น้ำอันไหลเชี่ยวให้ไหลกลับได้ นำพิษร้ายออกได้ ห้ามไฟได้ ทำฝนให้ตกก็ได้ (๔) คนที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา คือ ผู้ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ตั้งตนอยู่ในศีล ๕ ถ้าเป็นบรรพชิตก็ปฏิบัติสมณกิจเรียบร้อย พิจารณาปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยธรรม

^{๑๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๕/๑๕๒.

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑/๘๐.

พิจารณาปัจจัยที่มีอยู่เสร็จแล้วจึงบริ โภค เรียนกรรมฐาน ปฏิบัติวิปัสสนา ซื่อว่าเป็นอยู่ด้วย ปัญญา สามารถบรรลุผลที่ประเสริฐได้ คนที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาเช่นนี้นักปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวว่ามีชีวิตเป็นอยู่อันประเสริฐ^{๕๓}

จากข้อความตามที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าคนเราจะมีชีวิตที่ประเสริฐได้นั้นต้องตั้งตน อยู่ในธรรม ซึ่งในพระสูตรนี้ได้วางเป็นหลักปฏิบัติไว้ ๔ ประการ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์หลักธรรม เพื่อพัฒนาตนทั้ง ๔ ประการตามลำดับดังนี้

(๑) ศรัทธา คือความเชื่อ ศรัทธา ได้แก่ ทรัพย์เครื่องปลื้มใจในโลก เป็นทรัพย์อย่าง ประเสริฐ เรียกว่า อริยทรัพย์ ศรัทธาในทางธรรมหมายถึง เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่ออย่างมีเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดี สิ่งที่ดีงาม และในการทำความดี ความเชื่อที่พัฒนาตนให้ได้รับใน สิ่งอันประเสริฐคือ ๑. กัมมัตถา เชื่อกรรม คือการกระทำ ทั้งในการทำความดีและความชั่ว เชื่อว่า ความดีงาม ความสำเร็จต่างๆ เราต้องสร้างขึ้นเอง ไม่หวังพึ่งพาอำนาจดลบันดาลจากสิ่งใด ๒. วิปาก สัทธา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าผลดีและผลชั่วที่ตนได้รับเกิดจากการทำดีและทำชั่วในอดีตของ ตน ๓. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน ๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อพระปัญญา ตรีสรูของพระพุทธเจ้า^{๕๔} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุและผลไม่สอนให้เชื่ออย่างมงาย แม้ จะสอนเรื่องของศรัทธาแต่ความเชื่อนั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญาด้วยเนื่องจากศรัทธาใน พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับกฎแห่งกรรมโดยตรง การที่คนเรามุ่งจะทำความดีอย่างไรอย่าง หนึ่งนั้นก็ต้องประกอบด้วยศรัทธาก่อนเป็นอันดับแรก หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงได้วาง หลักของศรัทธาไว้ ๔ เรื่อง อันเป็นศรัทธาที่อยู่บนรากฐานของปัญญา ศรัทธาทั้ง ๔ ประการนี้ มีมา ในพระไตรปิฎกเฉพาะข้อที่ ๔ เท่านั้น แต่เมื่อว่าโดยใจความแล้ว ศรัทธา ๓ ข้อต้นก็ย่อลงในข้อที่ ๔ ได้ทั้งหมด เพราะถ้ามีความเชื่อในข้อที่ ๔ แล้วก็จะส่งผลให้เชื่ออีก ๓ ข้อข้างต้นด้วย เนื่องจากกฎ แห่งกรรมก็ถูกค้นพบจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การที่พระอาจารย์ทางพระพุทธศาสนารุ่นหลัง เพิ่มศรัทธาอีก ๓ ประเภทข้างต้นเข้ามานั้นก็ดึงมาจากความหมายในพระไตรปิฎกนั่นเองเพื่อ อธิบายหลักศรัทธาและหลักกรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดเจนขึ้น

คนที่ฝึกหัดปฏิบัติตนให้มีความเชื่อทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ย่อมประสพสุข ได้ทรัพย์ เครื่องปลื้มใจ มีคนเคารพบูชา พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “คนมีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วย ยศและโภคทรัพย์ จะไปสู่ถิ่นใดๆ ย่อมได้รับการบูชาในถิ่นนั้นๆ”^{๕๕}

^{๕๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๓/๓๐๐-๓๐๑.

^{๕๔} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๔, ๖/๕, ๘.

^{๕๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐๑/๑๒๗.

(๒) ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว คือตั้งตนอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ประพฤติสุจริต พร้อมทั้งทางกาย วาจา และใจ ไม่ประทุษร้ายผู้อื่นด้วยการกระทำ คำพูดและความคิด การตั้งตนอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ชื่อว่าได้ปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานไว้ ๓ ประการคือ ๑. สัพพปาปสฺส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๒. กุสลสุสฺสอพฺปทา การทำความดีให้ถึงพร้อม ๓. สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว^{๖๖} ผู้ที่มีธรรมประพฤติดีแล้วเช่นนี้ กายและใจย่อมผ่องใส ไม่เศร้าหมอง ชื่อว่า ย่อมมีความสุข

(๓) สัจจะ เป็นรสที่ดีกว่ารสทุกอย่าง คือรสอื่นๆ เช่น รสเค็ม รสเปรี้ยว ที่มีมนุษย์บริโภค หรือรสสุราโภชนาของปวงเทพ รสเหล่านี้ยังเป็นปัจจัยให้สัตว์เสวยทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนรสแห่งสัจจะ คือรสแห่งพระธรรม ได้แก่ สัจจะความจริง คือ จริงใจ ได้แก่ ชื่อสัตย์ จริงวาจา ได้แก่ พูดจริง และจริงการ ได้แก่ การกระทำจริง^{๖๗} รสแห่งสัจจะดังกล่าวนี้ดีกว่ารสทุกอย่าง สัจจะนี้จัดว่าเป็นแก่นของชีวิต มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม คนที่รู้จักกัน คบกัน ถ้าไม่มีความจริงใจต่อกัน เป็นคนรู้จักกันก็ไว้ใจไม่ได้ เป็นเพื่อนกันก็คบกัน ไม่ได้ยึด เป็นผู้น้อยก็เลี้ยงไม่ได้นาน เป็นผู้ใหญ่ก็เคารพนับถือไม่สนิท สัจจะจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต คนทั้งหลายจึงควรฝึกตนให้มีสัจจะในด้านต่างๆ โดยเฉพาะควรตั้งสัจจะไว้ให้ได้ใน ๕ สถานคือ ๑. จริงต่อหน้าที่ รักษาหน้าที่ให้ดี ๒. จริงต่อการทำงาน รักงาน ทำงานจริง ไม่ให้งานค้างค้างอากาศ ๓. จริงต่อวาจา ปฏิบัติให้ได้จริงตามคำมั่นสัญญาที่ตนได้ให้ไว้ ๔. จริงต่อบุคคล ประพฤติดีต่อผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ ไม่จืดจาง ๕. จริงต่อความดี ทำดีอยู่เสมอ ปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้น สนับสนุนคนทำความดี คนที่ตั้งตนอยู่ในสัจจะดังกล่าวนี้ ชื่อว่า ดำเนินตามทางแห่งอารยชน เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของคนทั่วไป ย่อมได้รับเกียรติและความนับถืออยู่เสมอ

(๔) เป็นอยู่ด้วยปัญญา ปัญญาคือความรู้ ความรู้ทั่ว คนที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาชื่อว่ามีชีวิต เป็นอยู่อันประเสริฐ เพราะเป็นอยู่แบบบัณฑิต ทำ พูด คิด แต่ในสิ่งที่ดี ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งสองคือ ๑. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คืออยู่ในโลกนี้ก็มีความสุข ๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในสัมปรายภพ มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คนมีปัญญา ย่อมสามารถหาข้อมูลข่าวสารช่วยให้การประกอบสัมมาอาชีพดีขึ้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “ปญฺเฑว ชีวิติมาหุ เสฏฺเฐ : ปราชญ์ทั้งหลายเรียกชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ”^{๖๘} เมื่อปัญญา มา อวิชชาคือความไม่รู้จะหายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาขับไล่ความมืดออกไป

^{๖๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๐.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๘.

^{๖๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๑/๓๑๕.

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบปัญญาเหมือนแสงสว่างว่า “นตฺถิ ปญฺญา สมา อภา : ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๘๘} “ปญฺญา โลกสุมี ปชฺโชโต : ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๘๙} ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ คนมีปัญญาย่อมได้รับความสุข ย่อมหาทรัพย์ได้ ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาคือผู้ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ตั้งตนอยู่ในศีล ๕ ขวนขวายประกอบสัมมาอาชีพ สร้างหลักฐานครอบครัวให้มั่นคง ถ้าเป็นบรรพชิตก็ปฏิบัติวินัยเคร่งครัด พิจารณาปัจจัยเสียก่อนจึงบริโภค เรียนกัมมฏฐาน ปฏิบัติวิปัสสนา ให้ความเวลาผ่านไปด้วยมีสติกำหนดรู้ตัวในอริยาบถต่างๆ ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาเช่นนี้ย่อมเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม เชื่อว่ามีชีวิตเป็นอยู่อย่างประเสริฐ

๔.๓ หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้นสามารถนำมาเป็นหลักพัฒนาสังคมได้หลายด้าน ในงานวิจัยนี้จะศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ความมีระเบียบวินัยของคนในสังคม ความสงบสุขปลอดภัยในชีวิตของคนในสังคม และความโอบอ้อมอารีมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยศึกษาวิเคราะห์ตามหลักธรรมที่ปรากฏในวนโรปสูตร ฌตวาสูตร มาฆสูตร และกินททสูตร ตามลำดับ

๔.๓.๑ วนโรปสูตร

วนโรปสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการปลุกป่า พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามเกี่ยวกับเรื่องบุญว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนแก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์ พระพุทธองค์ทรงตอบว่า ชนเหล่าใดปลุกป่าอันน่ารื่นรมย์ สร้างสะพาน จุดสระน้ำและให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์^{๙๐}

ข้อความในพระสูตรนี้ จัดเป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ความมีศีลสมบูรณ์คือความมีระเบียบวินัยในการใช้ชีวิต โดยอรรถกถาได้ขยายความให้ปรากฏไว้ดังนี้

^{๘๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๕๔๐.

^{๘๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๙๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

การบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมคือ ใช้กำลังกายร่วมกันปลูกสวนทั้งสวนดอกไม้และสวนผลไม้ บำรุงดูแลให้สวยงามน่ารื่นรมย์ ทำการปลูกป่าด้วยกาย ช่วยกันทำรั้วล้อมเขตแดนในป่าธรรมชาติ ทำเจดีย์ ปลูกต้นไม้ทำที่จงกรม สร้างมณฑป กุฏิ ที่หลีกเร้น และที่เป็นที่พักในเวลากลางคืนและที่พักในเวลากลางวัน ปลูกต้นไม้อาศัยร่มเงา สร้างสะพานข้ามลำน้ำ จัดเรือให้คนอาศัยข้ามฝากสัญจรไปมาทางน้ำ จัดทำโรงทานให้น้ำดื่มแก่คนทั่วไป ช่วยกันขุดสระและบ่อน้ำ จัดบ้านให้เป็นที่พักอาศัยแก่คนเมื่อยล้าในการเดินทาง ปฏิบัติเช่นนี้ชื่อว่า ตั้งตนอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีการกระทำทางกาย วาจา และใจสุจริต ไม่ตรีภังถึงอกุศลวิตก นึกถึงแต่ความดีที่ได้กระทำ นึกถึงศีลที่ได้รับรักษา ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ย่อมเจริญด้วยบุญตลอดเวลา^{๕๒}

จากข้อความตามที่แสดงมานี้ สามารถจัดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาสังคมได้ ๓ ประการคือ ๑. อุตถจริยา ๒. การดำรงอยู่ในธรรม ๓. ศีล หลักปฏิบัติทั้ง ๓ นี้ มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และความเป็นผู้มีระเบียบวินัย โดยผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์ตามลำดับ

(๑) อุตถจริยา

อุตถจริยา คือการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น การบำเพ็ญประโยชน์^{๕๓} การทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม เป็นสิ่งแวดล้อมด้านบุคลากรที่มีคุณค่าในสังคม รู้จักช่วยเหลือผู้อื่นด้วยแรงตน มิใช่ประพฤติเป็นคนคดช่องน้อยเอาตัวรอด

หลักปฏิบัติ ผู้บำเพ็ญอุตถจริยาจะต้องคำนึงถึงการปฏิบัติตน ๒ สถานคือ ๑. การทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์ คือสร้างกำลังกาย กำลังความคิด กำลังความรู้ กำลังทรัพย์ขึ้นในตน ให้พอที่จะใช้กำลังอย่างใดอย่างหนึ่งช่วยเหลือคนอื่นได้ ๒. บำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนฝูงเพื่อนบ้าน ตลอดจนเพื่อนมนุษย์ทั่วไปตามควรแก่เรื่อง การบำเพ็ญประโยชน์ดังกล่าวนี้หมายถึงการไม่ดูค้ายในการช่วยเหลือคนอื่น เป็นการแสดงอัธยาศัยน่านับถือนับถือของผู้บำเพ็ญ^{๕๔}

อุตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นทางกายและวาจา คือฉลาดในการทำประโยชน์ช่วยดำเนินการช่วยจัดทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนให้มีบรรยากาศที่ดี มีความสะอาดปลอดภัยในการอยู่อาศัยสัญจรไปมา ช่วยด้วยกำลังกาย ทำสถานที่ต่างๆ ให้เป็นที่น่ารื่นรมย์ น่าพัก

^{๕๒} ส.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๘๖.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๕.

^{๕๔} กองอนุศาสนาจารย์, วิชาการศาสนาและศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : กรมกิจการพลเรือนทหารบก, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๓.

อาศัย ช่วยเหลือปรับปรุงพื้นที่ ทำถนนหนทางให้ราบเรียบ ทางวาจา ให้คำแนะนำ ช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม มีส่วนกับชุมชนในการส่งเสริมการทำความดี

บทบาทที่สำคัญของอรรถจริยา คือ เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้อื่นไว้ได้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังคีตสูตรว่า อรรถจริยา เป็นธรรมอย่างหนึ่งในสังคหวัตถุ ๔ คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว ๔ ประการ ได้แก่ ๑. ทาน (การให้) ๒. เพียรวิชชะ (วาจาเป็นที่รัก) ๓. อรรถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)^{๕๕} ตามพุทธพจน์ที่ตรัสไว้^{๕๖} นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติในอรรถจริยาก็คือการปฏิบัติหลักการสงเคราะห์คือช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้ และเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลกคือสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ดุจสลักเกาะยึดตรึงที่กำลังแล่นไป^{๕๖} เป็นการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้าไปสู่ความเป็นอารยะคือสังคมของผู้เจริญ สังคมของผู้มีน้ำใจอบอุน่าอยู่ อาศัย มีความรักไคร่แน่นถือสมัคสมานสามัคคีกัน

อรรถจริยาเป็นหลักปฏิบัติที่เป็น ไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักไคร่แน่นถือกันไปได้ยาวนานไม่จืดจาง เป็นการสร้างหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวที่สำคัญนั่นคือ เครื่องยึดเหนี่ยวที่เข้าถึงจิตใจ รวมกันได้เข้ากันได้ให้การช่วยเหลือสนับสนุนกันในการสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ดีงาม ทำให้การดำเนินชีวิตและสังคมดำรงอยู่ในความเจริญยิ่งขึ้น ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ พึงเห็นความเป็นไปได้ในกฎความจริงของสิ่งอื่นๆ ที่มีอยู่ในโลก ทุกสิ่งในโลกที่เจริญขึ้นและดำรงอยู่ในความเจริญได้เพราะอาศัยสิ่งแวดล้อมช่วยเหลือสนับสนุนดังเช่นเมล็ดผลไม้จะงอกงามขึ้นได้ต้องอาศัยดินน้ำปุ๋ยอากาศเข้าสนับสนุนจึงจะเจริญเติบโตและดำรงอยู่ได้

อานิสงส์ของอรรถจริยานอกจากส่งผลให้สังคมมีความสมัคสมานรวมกันเป็นกลุ่มคนที่อบอุนมีน้ำใจปลอดภัยน่าอยู่อาศัยแล้ว ผู้บำเพ็ญในอรรถจริยายังเป็นผู้เจริญไปด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ข้อที่ว่าด้วย เวชยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนชววยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น และได้ชื่อว่า ปฏิบัติตามหลักของทางที่จะนำตนไปสู่สวรรค์ ดังเรื่องของท้าวสักกะ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ได้ปฏิบัติตนบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ทำสถานที่ต่างๆ ให้เป็นรมณีสถานนำพักอาศัย เมื่อทำแล้วแม้มีใครมาแย่งก็ไม่โกรธ ได้กระทำที่อื่นให้เป็นรมณีสถานอีก ถึงฤดูหนาวก็ก่อไฟให้แก่ปวงชน ในฤดูร้อนก็ให้น้ำแก่ปวงชนผู้พักอยู่ในที่นั้นๆ ต่อมา ได้ร่วมกับเพื่อนที่มีนิสัยคล้ายกันรวมเป็น ๓๓ คน ร่วมกันตากถางกระทำหนทางให้ราบเรียบให้คนเดินสะดวกสบาย เมื่อมีใครถามว่า ทำอะไรกัน ก็ตอบว่าทำทางไปสวรรค์ ต่อมา เมื่อนายบ้านเห็นพวกเขาทำอย่างนั้นก็ไม่พอใจ จึงไปสำนัก

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

^{๕๖} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑๐.

พระราชาสั่งกราบทูลว่า พวกเขาเป็นโจร คุ่มกันเป็นพวกเที่ยวไป พระราชาจึงมีรับสั่งให้จับตัวมา และยังมีได้ทรงไต่สวนก็ทรงรับสั่งให้ช่างเหยียบ มฆมาณพให้โอวาทเพื่อนๆ ให้เจริญเมตตาแก่ พระราชา แก่นายบ้าน แก่ช่างที่จะเหยียบ ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาทำให้ช่างไม่เหยียบ พระราชาทรง สงสัยจึงรับสั่งให้เรียกชนเหล่านั้นเข้าเฝ้าได้ทำการ ไต่สวนจึงทราบว่า พวกเขาถูกใส่ความ เมื่อทรง ทราบความจริงแล้ว พระราชาเป็นผู้ถึงความโสมนัสได้พระราชทานหมู่บ้านและนายบ้านพร้อมกับ บุตรและภรรยาให้เป็นทาส พระราชทานช่างตัวนั้นให้เป็นพาหนะสำหรับจี้ เมื่อพวกเขาทั้ง ๑๓ คน ได้เห็นอนิสงส์แห่งบุญในปัจจุบันเช่นนี้ จึงได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยยิ่งขึ้นไป^{๕๓}

(๒) การดำรงอยู่ในธรรม

ดำรงอยู่ในธรรมคือ ตั้งกาย วาจา และใจ อยู่ในธรรม ประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ ถูกต้องตามธรรม ธรรมนั้น ได้แก่ สภาพที่ทรงไว้ ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวธรรม สัจจธรรม ความจริง คุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๕๔}

หลักปฏิบัติ ผู้ดำรงอยู่ในธรรมคือ ประพฤติสุจริตทางทวารทั้ง ๓ ได้แก่ กายทวาร วิจิ ทวาร และมโนทวาร เป็นการแสดงออกทางไตรทวารในลักษณะที่ดงามถูกต้องอันเป็นที่พึง ประสงค์ของสังคม

ประพฤติชอบด้วยกาย เรียก กายสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. งดเว้นจากปาณาติบาต คืองด เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด ๒. งดเว้นจากอกินินาทาน คืองดเว้นจากการลัก ทรัพย์หรือถือเอาสมบัติของผู้อื่นที่เขาไม่ให้ ๓. งดเว้นจากกาเมสุ มิจฉาจาร คืองดเว้นจากการ ประพฤติผิดทางกามารมณ์ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น

ประพฤติชอบด้วยวาจา เรียก วิสุจริต แบ่งเป็น ๔ คือ ๑. งดเว้นจากมุสาวาท คืองดเว้น จากการกล่าวเท็จ ๒. งดเว้นจากปิสฺสูณวาจา คืองดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียด ๓. งดเว้นจากผรุสวาจา คืองดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ ๔. งดเว้นจากสัมผัปปลาปะ คืองดเว้นจากการกล่าวเหลวไหลไร้สาระ

ประพฤติชอบด้วยใจ เรียก มโนสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อนภิชณา ไม่เพ่งเล็งอยากได้ ทรัพย์ของผู้อื่น ๒. อพยาบาท ไม่พยาบาทคิดประทุษร้ายผู้อื่น ๓. สัมมาทิฐฐิ มีความเห็นชอบ^{๕๕}

^{๕๓} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๖-๑๕๐.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๕.

^{๕๕} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

รวมทั้ง ๓ ทางนี้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง หลักการทำความดี ทางแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ เป็นอารยธรรมที่ทำให้คนเจริญขึ้นพร้อมทั้งทางกาย วาจา และใจ

อานิสงส์ของการดำรงอยู่ในธรรม ทำให้ผู้ปฏิบัติมีคุณแก่การประพฤติทางกาย วาจา ใจ ที่เรียบร้อยดีงาม เป็นสมาชิกที่ดีในสังคม ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้มีธรรม มีการทำ พุศฺ คิณฺ ที่ถูกต้องเป็นธรรม เมื่อสมาชิกของสังคมทำถูกต้องเป็นธรรม สังคมย่อมสงบสุข ไม่เดือดร้อน ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข การประพฤติดีงามอยู่ในธรรม ในความถูกต้องทั้งกาย วาจา ใจ ยังส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีสุคติเป็นที่ไปในเรื่องหน้า ดังข้อความในพระบาลีอังคุตตรนิกายว่า

... กายสุจฺริตฺ วจฺสุจฺริตฺ มโนสุจฺริตฺ ที่กล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ ๑. แม้นตนเองดีตนเองไม่ได้ ๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ ๓. กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ๔. ไม่เป็นคนหลงทำกาละ ๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ...^{๑๐๐}

(๓) สິล

ศีล คือความประพฤติทางกาย วาจา รักษากาย วาจา เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุม กายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาศีลตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจาก โทษ ข้อปฏิบัติในการงดเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกาย วาจา ให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริต ทางกาย วาจา และอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายว่า อธิศีลสิกขา^{๑๐๑} สິล แปลว่า การสำรวม ความ สำรวม วัตรอันงาม สິลสำหรับคฤหัสถ์มีศีล ๕ สິล ๘ และอุโบสถศีล พระภิกษุมีศีล ๒๒๗ ข้อ เรียกว่า วินัย สิ่งสำคัญของการรักษาศีลคือ วิริยํ สິลจะมีได้ด้วยการตั้งเจตนางดเว้นจากความผิดนั้นๆ ถ้าไม่มีเจตนาจะงดเว้น แม้มิได้ทำการละเมิดก็ไม่นับว่ามีศีล เจตนางดเว้นจากการทำผิดศีลเรียกว่า วิริยํ มี ๓ อย่างคือ ๑. สมาทานวิริยํ เจตนางดเว้นด้วยการสมาทานศีลไว้ล่วงหน้า ๒. สัมปัตตวิริยํ เจตนางด เว้นเมื่อเผชิญกับเหตุที่จะทำให้ผิดศีล ๓. สมุจฺเจทวิริยํ เจตนางดเว้นขนาดของท่านผู้สิ้นกิเลสแล้ว^{๑๐๒}

การสมาทาน หมายถึง รับไว้อย่างดี เช่น ผู้ที่ต้องการปฏิบัติในศีล ๕ ก็ต้องสมาทานว่า ๑. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ๒. ข้าพเจ้าสมาทาน สิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ๓. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกามทั้งหลาย ๔. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจาก

^{๑๐๐} อจฺ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๑๘.

^{๑๐๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๒.

^{๑๐๒} กองอนุศาสนาจารย์, วิชาการศาสนาและศีลธรรม, หน้า ๕๕.

การพูดเท็จ ๕. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีลเป็นระบบควบคุมชีวิตภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางกายและทางวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน อันมีลักษณะปิดกั้น โอกาสที่จะทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยศีลเป็นหลักฝึคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกายและวาจาที่ดีงามต่อกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ศีลจัดว่าเป็นหลักประกันความสงบสุขให้แก่สังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ผู้รักษาศีลเป็นผู้สร้างความสงบสุขให้แก่ตนเอง ให้แก่ครอบครัว ให้แก่สังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติ ศีลเป็นหลักประกันความสงบสุขของชาวบ้านที่มั่นคง วินัยควบคุมทหารให้เรียบร้อยเป็นหมวดเป็นหมู่ ไม่สับสนวุ่นวาย ฉันทา ศีลก็เป็นวินัยของชาวโลก ควบคุมสังคมชาวโลกให้มีความเป็นอยู่สงบเรียบร้อยไม่วุ่นวายสับสน ฉันทานัน

๔.๓.๒ มัตตวาสุตร และมาฆสูตร

มัตตวาสุตร^{๑๑๓} คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม ส่วนมาฆสูตร^{๑๑๔} คือพระสูตรที่ว่าด้วยมาฆเทพบุตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรทั้ง ๒ นี้ มีข้อความเหมือนกัน โดยเทวดาทูลถามว่า บุคคลฆ่าอะไรจึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรจึงไม่เศร้าโศก พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน

ข้อความในพระสูตรทั้ง ๒ นี้ แสดงให้เห็นว่า การฆ่าความโกรธ คือการทำความโกรธให้พินาศหมดไปจากใจของเราแล้วยอมทำให้เกิดความสงบสุขทั้งแก่ตนเองและคนในสังคมที่อยู่ร่วมกัน ซึ่งอรรถกถาได้อธิบายความหมายให้ปรากฏไว้ดังนี้

บุคคลฆ่าความโกรธแล้วชื่อว่าอยู่เป็นสุข เพราะไม่ต้องถูกความโกรธแผดเผาให้เร่าร้อน ไม่ต้องเศร้าโศกเสียใจ เพราะความโกรธพินาศไปแล้ว ความโกรธมีรากเป็นพิษคือมีวิบากเป็นทุกข์ ชื่อว่ามียอดหวานคือมีความสบายเกิดขึ้น เพราะคำตอบบุคคลผู้ดำ และเพราะประหารตอบบุคคลผู้ประหาร พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญการฆ่าความโกรธ^{๑๑๕} การฆ่า

^{๑๑๓} คุรยลละเอียตใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑/๓๕.

^{๑๑๔} คุรยลละเอียตใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/๘๘.

^{๑๑๕} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๕๓.

ความโกรธนั้นไม่เป็นบาป บุคคลผู้ฆ่าความโกรธไม่ต้องรับวิบากที่เป็นทุกข์ ไม่ต้องเสรำโศกเศร้า ร้อนใจ ไม่เป็นการประทุษร้ายกันทั้งทางกายและวาจา จึงมีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มีหลักธรรมประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ไม่ทำให้อุปสรรคเกิดความทะเลาะแตกแยกกัน หลักธรรมดังกล่าวนี้คือ การฆ่าความโกรธซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้ว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้ จึงอยู่เป็นสุข”

ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในหลักธรรมดังกล่าวนี้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขตามลำดับ

ความโกรธเป็นคำที่แปลมาจากภาษาบาลีว่า โกรธะ คือความกำเริบ ความเคือง ความโกรธ ความโกรธจึง ความชิงเคียด ความคูร้าย ความโหดเหี้ยม ความจำนงภัย มีรูปวิเคราะห์ว่า “กุซุณฺณํ โกโธ, กุซุณฺณํ ตีติ โกโธ : ความโกรธ ชื่อว่า โกรธะ, บุคคลผู้โกรธ จึงชื่อว่า โกรธะ”^{๑๑๖}

ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท จนขยายผลออกไปในวงกว้างเป็นสงครามระหว่างปัจเจกชน กลุ่มชน หรือประเทศชาติ จนทำให้สังคมไม่ปกติสุข เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย นำมาซึ่งความพินาศ ความเศร้าโศกแก่คนทั่วไป สิ่งเหล่านี้สืบสาวได้ว่าเกิดมาจากรากเหง้าของอกุศลมูลที่สำคัญประการหนึ่งคือ โทสะ ได้แก่ ความโกรธ ความโกรธเป็นสาเหตุจวบพลันที่สร้างเสริมความรุนแรงเมื่อไม่ระงับความโกรธให้ทันกาล ความโกรธจะกลายเป็นความเกลียดหรือความพยาบาทซึ่งไม่มีวันดับได้ง่ายๆ ในขณะที่จิตใจเต็มไปด้วยความเกลียดหรือความพยาบาท มนุษย์จะหันไปใช้ความรุนแรงหรือความโหดร้าย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอกุศลมูลสูตรว่า โทสะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโทสะทำทางกาย วาจา และใจ จัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ่มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขบไล่ ...^{๑๑๗}

ฆ่าความโกรธก็คือ ทำให้ความโกรธหมดไปจากใจ ไม่ชิงเคียด คูร้าย จำนงภัยต่อใครๆ ถ้าความโกรธเกิดขึ้น อย่าปล่อยไว้ให้ใช้ทมะข่มใจ หักห้ามใจให้หายโกรธ โดยการนึกถึงโทษของความโกรธว่าจะก่อให้เกิดความทะเลาะวิวาทรุนแรง ทำให้ตนและคนอื่นเดือดร้อน นึกถึงความดีที่มีอยู่ในคนที่เราโกรธ ถ้ายังนึกไม่ได้หรือยังไม่เห็น พึงแผ่เมตตากรุณาไปยังผู้ที่เราโกรธ พึงสงสารใน

^{๑๑๖} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๒๑๒.

^{๑๑๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

การที่เขาโง่เขลาทำให้เราโกรธ ให้มีความปรารถนาดีต่อเขาคิดให้เขามีความสุข มีความเจริญยิ่งขึ้นไป หรือให้สำรวจตัวเอง คิดถึงความผิดความบกพร่องของคนในเรื่องต่างๆ^{๑๘๘}

อานิสงส์ของการฆ่าความโกรธ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ไม่เศร้าโศก^{๑๘๙} ... เมื่อละโทสะได้แล้วเขาย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนเอง ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เสวยทุกข์โศกนันททางใจ การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก^{๑๙๐} ผู้ไม่โกรธย่อมมีสุดดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คังนางเทพธิดาคนหนึ่ง ได้เรียนถึงบุพกรรมของตนให้ พระมหาโมคคัลลานะทราบ ว่า ในกาลของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป ดิฉันเป็นคนรับใช้ของคนอื่น เจ้านายของดิฉันเป็นคนคร่ำคร่าหยาบคายยิ่ง เอาไม้บั้ง ท่อนฟืนบั้ง ที่ปล้นฉวยได้ดีศิระชะ ดิฉันนั้น เมื่อความโกรธเกิดขึ้นก็นึกคิดว่า นายของเจ้าเป็นใหญ่จะให้เจ้าเสียโฉมก็ได้ จะตัดอวัยวะมี จมูกเป็นต้นของเจ้าเสียก็ได้ เจ้าอย่าโกรธเลย จึงไม่ทำความโกรธในเจ้านาย ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงได้ สมบัตินี้ คือ ได้เป็นเทพธิดามีวิมานอยู่บนสวรรค์^{๑๙๑} ความโกรธนั้น เมื่อระงับได้แล้วโทษและทุกข์ ภัยอันจะเกิดขึ้นเพราะความโกรธย่อมไม่มี ความสงบสุขจะเกิดขึ้นแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และสังคมที่อยู่ร่วมกัน ใจที่ไม่โกรธย่อมผ่องใสสงบเยือกเย็นเป็นสุข ทำให้ร่างกายผิวพรรณผุดผ่อง มีแต่ความ เบิกบานร่าเริง จะทำอะไรหรือจะคิดอะไรก็ไม่ผิดพลาด ได้รับความสุขสำราญ^{๑๙๒} พระพุทธเจ้าจึง สอนให้จัดการกับความโกรธด้วยความไม่โกรธ จัดการกับความชั่วด้วยความดี ดังพระบาลีว่า

อกุโณเชน ชิน โกรธ   อสาธุ □ สาธุชา ชิน
ชิน กทริยํ ทานน   สจฺเจนาติกวาทินํ ฯ

แปลว่า พึงชนะคน โกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนชั่วด้วยความดี พึงชนะคน ตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์ ฯ^{๑๙๓}

๔.๓.๓ กินททสูตร

กินททสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องให้อะไรจึงชื่อว่าเป็นการให้ คำถามคำตอบใน พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า ให้อะไรชื่อว่า

^{๑๘๘} บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๐.

^{๑๘๙} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔, ๒๖๗/๘๘-๘๙, ๓๙๑

^{๑๙๐} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๒๑๘.

^{๑๙๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๗๒-๒๗๓.

^{๑๙๒} บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, หน้า ๑๓๑.

^{๑๙๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๒๓/๕๖, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

ให้กำลัง ให้อะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้อะไรชื่อว่าให้จักขุ ให้อะไรชื่อว่าให้ทุกอย่าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปแสงสว่างชื่อว่าให้จักขุ ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกอย่าง และผู้ปราศอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ^{๑๑๔}

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เทวดาทูลถามรวม ๕ ข้อ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาทั้ง ๕ ข้อ และตรัสเพิ่มไว้ในตอนท้ายอีก ๑ ข้อว่า ผู้ปราศอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ เนื้อหาในพระสูตรนี้กล่าวถึงผู้ให้สิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ โดยภาพรวมแล้วก็อยู่ในเรื่องของการให้ปัจจัย ๔ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตอยู่ดีมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น กล่าวคือ

ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง คือคนแม้ว่าจะมีกำลังมากขนาดไหนก็ตาม ถ้าไม่ได้กินอาหารสักสองสามวันก็ไม่มีแรง ลุกขึ้นไม่ไหว ส่วนคนที่มีกำลังอ่อนล้า ได้กินอาหารแล้วก็จะมีความแข็งแรงสามารถทำกิจต่างๆ ให้สำเร็จด้วยดี คนที่ให้ข้าวจึงชื่อว่าให้กำลัง

ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ คือคนแม้มีรูปร่างงามแต่มีผ้าสกปรกคังผ้าขี้ริ้วหรือไม่มีผ้าเลยย่อมน่าเกลียด ถูกเหยียดหยาม ไม่น่าดู ต่างจากคนที่มีผ้าถุงผ้าห่มดีก็จะดูดีสวยงามดุจดังเทพบุตร คนที่ให้ผ้าจึงชื่อว่าให้วรรณะ

ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข คือให้ยานพาหนะเพื่อทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทาง เช่น ให้ยานที่ใช้ช้างลาก ยานที่เทียมด้วยม้า ให้รองเท้า ให้ไม้เท้าแก่คนแก่ เตี้ยง ตั่ง หรือชำระหนทาง ทำบันได สร้างสะพานให้เดินได้สะดวก มอบเรือให้ในการเดินทาง การให้ยานเช่นนี้ชื่อว่าให้ความสุข ผู้ได้รับความสะดวกสบายในการเดินทางจึงมีความสุข

ให้ประทีปแสงสว่างชื่อว่าให้จักขุ คือบุคคลทั้งหลายแม้มีตาดี ไม่เป็นโรคเกี่ยวกับสายตาที่ไม่สามารถมองเห็นสิ่งใดในที่มืดได้ เมื่อได้ประทีปส่องสว่างให้จึงเห็นสิ่งต่างๆ ได้ ผู้ให้ประทีปจึงชื่อว่าให้จักขุ

ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกอย่าง คือบุคคลผู้ประกอบกิจนอกบ้านย่อมได้รับความลำบากเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ผิพรรณหมองคล้ำด้วยลมและแดด เหงื่อในกายไหลโทรม ถูกหนามทิ่มแทง ตอไม้กระทบ ได้รับอันตรายจากสัตว์ร้าย เช่น ถูกงูกัด ถูกโจรทำอันตราย แต่เมื่อเข้าไปสู่ที่พักอาศัย ได้นอนพักผ่อนสักครู่ ย่อมรู้สึกสบายกายสบายใจ หน้าตาผ่องใส พร้อมทั้งจะปฏิบัติภารกิจต่างๆ ได้ต่อไป การให้ที่พักจึงชื่อว่าให้ทุกอย่าง

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

ส่วนการให้ธรรมชื่อว่าให้อมตะ หมายถึง การปราศอนธรรม บอกรรรถถา สอนบาลี บอกรักมัญฐาน^{๑๑๕} การปฏิบัติเช่นนี้เป็นการให้ธรรม ผู้รับสามารถนำไปใช้ได้ตลอดชีวิต ชื่อว่าเป็นการให้อมตะ ยอดเยี่ยมกว่าการให้ทุกอย่าง ดังพระพุทธดำรัสว่า “การให้ธรรม ย่อมชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๑๖}

เนื้อความในพระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการที่จะทำให้สังคมมีความสุข ทำให้คนในสังคมมีใจโอบอ้อมอารีย์ ไม่เห็นแก่ตัว มีการให้กัน เกื้อกูลสงเคราะห์กัน ในทางที่ดี โดยการให้วัตถุสิ่งของและให้ธรรมแก่กัน การให้เช่นนี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกันและกันไว้ได้ ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงความสำคัญของการให้ในพระสูตรนี้ตามลำดับ

คำว่า ให้ แปลมาจากคำภาษาบาลีว่า ทาน ซึ่งเป็นการให้ คำว่า ให้ ในรูปของกิริยาก็มี เช่น เทติ แปลว่า ย่อมให้ คำว่า ให้ ในกนิทพสูตรนี้มาในรูปวิเศษณะของบุคคล แปลว่า ผู้ให้ เช่น อนุนโท พลโท : ผู้ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ซึ่งมีความหมายเท่ากับทาน การให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น^{๑๑๗} การให้ตามที่ปรากฏในพระสูตรนี้มี ๒ อย่างคือ ๑. อามิสทาน การให้สิ่งของ ๒. ธรรมทาน การให้ธรรมะ^{๑๑๘}

ให้ข้าว คือให้อาหาร จัดอาหารรับรองแขก แจกอาหารแก่คนขาดแคลน แบ่งปันอาหารแก่ผู้อื่น รู้จักแบ่งปันของกินคืออาหารซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญขั้นพื้นฐานในการดำรงอยู่ของชีวิตคนในสังคม รู้จักแบ่งปันให้แก่คนอื่น เพื่อแสดงอหยาศัยไมตรีต่อกัน ไม่เป็นคนตระหนี่ใจแคบหวงกิน ให้ข้าว คือให้อาหาร สำหรับบำรุงร่างกายให้มีกำลัง ข้าวคืออาหารที่กินแล้วจะแปรสภาพเป็นพลังงาน ทำให้ร่างกายแข็งแรง หน้าตาผ่องใส ใจเป็นสุข สามารถปฏิบัติกิจได้ตามปกติ

ให้ผ้า หมายถึง การให้ผ้าทุกอย่าง เช่น ให้ผ้านุ่งผ้าห่ม ผ้ากันหนาวกันฝนกันแดด รวมถึงผ้าม่าน ผ้าตัดเสื้อ ให้เพื่อทำบุญ เช่น ถวายผ้าสบง จีวร สังฆาฏิ แก่พระสงฆ์ ให้เพื่อเกื้อกูลสงเคราะห์กัน เช่น ให้เสื้อผ้าแก่คนยากจน ให้ผ้ากันร้อนกันหนาวแก่คนที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร

ให้ยานพาหนะ คือให้สิ่งที่ช่วยให้ไปได้สำเร็จ มีรถ คานหาม ที่สุดกระทั่งรองเท้า จัดรถจัดเรือในการเดินทางให้ไปมาสะดวก ประกันความปลอดภัยในการเดินทาง จัดระบบการคมนาคม ควบคุมการจราจร อำนวยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายไปมา ทำให้เดินทางได้คล่องไปได้เร็ว

^{๑๑๕} คุราชละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๒/๘๐-๘๐.

^{๑๑๖} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๕/๑๔๔.

^{๑๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๓.

^{๑๑๘} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

ให้ประทีป คือให้บริการแสงสว่าง จัดให้มีไฟฟ้า โคมไฟ สายไฟ เสาไฟ หลอดไฟ ให้
ไม้ขีด ให้เทียนไข ตะเกียง ดิโด้ไฟไว้หน้าบ้านส่องแสงสว่างแก่ผู้ไปมา

ให้ที่พักรักษา คือให้ที่พักรักษาสำหรับบำบัดอันตราย มีลมและแดดเป็นต้น ให้ที่
พักผ่อนชั่วคราวพอให้หายเหนื่อยพอให้ทำธุระเสร็จ ปลูกศาลาที่พักข้างทาง จัดที่พักผ่อนหย่อนใจ
ที่หลบแดดฝน

พร่ำสอนธรรม คือการให้ธรรม ได้แก่ การให้วิชาความรู้ต่างๆ การให้แนวทางในการ
ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง การให้ประเภทนี้เป็นการให้ที่ไม่มีวันเสื่อมสลายไป ซึ่งผู้รับสามารถนำไปใช้
ประโยชน์ได้ตลอดชีวิต จึงเชื่อว่าการให้ที่เป็นอมตะ คือไม่ตาย ไม่รู้จักหมดสิ้น

อานิสงส์ การให้เป็นการปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจ
คน ช่วยประสานมนุษย์ไว้ในสามัคคี ส่งให้เกิดผลดีแก่กายและจิตใจทั้งผู้ให้และผู้รับ ผลดีที่เกิดแก่
ผู้ให้คือ ได้กำจัดความตระหนี่ สะละความโลภออกไปจากใจ ไม่คำนึงว่าผู้รับเป็นใคร มีจาคเจตนา
เป็นพื้นฐาน ได้กตัญญูกตเวทิตาธรรม ในกรณีที่ให้เพื่อบูชาคุณได้เพิ่มพูนเมตตากรุณา ในกรณีที่ให้
เพื่อสงเคราะห์เกื้อกูลกันได้ไมตรีเป็นที่รักของคนทั่วไป ผลดีที่เกิดแก่ผู้รับคือ การให้ข้าว ให้ผ้า ให้
ยานพาหนะ ให้ประทีป ให้ที่พักรักษา เป็นการให้ที่สนองความต้องการขั้นพื้นฐานของการ
ดำรงชีวิต ทำให้ผู้รับได้รับตอบสนองในทางที่ดีมีประโยชน์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการมีชีวิตอยู่ของคนในสังคม ในทางร่างกายหรือ
ทางชีววิทยาก็คือ มีความต้องการในเรื่องของปัจจัย ๔ คือ ๑. ความต้องการอาหาร ชีวิตเป็นอยู่ได้
ด้วยอาหาร ๒. ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม เพื่อปกปิดร่างกาย ป้องกันอันตรายและเพื่อแสดงถึงความ
เป็นอารยชน ๓. ความต้องการที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันแดดฝนสัตว์ร้ายและความสุขสบายในชีวิตของ
ตน ๔. ความต้องการยารักษาโรค เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย เพื่อพวยงชีวิตให้เป็นปกติสุข^{๑๑๕}

การพร่ำสอนธรรม เป็นการสนองความต้องการของผู้รับในด้านจิตใจ เป็นความ
ต้องการที่ลึกซึ้ง ซึ่งอยู่เบื้องหลังความต้องการในด้านอื่นๆ ได้แก่ ๑. ความต้องการความอบอุ่น
ความปลอดภัย และหลักประกันชีวิต ความต้องการชนิดนี้มักจะพึงพาอำนาจสูงสุดที่สามารถ
บันดาลให้ตนสมปรารถนา เป็นอำนาจทางศาสนาหรือพระเจ้า ๒. ความต้องการความดี ความ
สมบูรณ์อันเป็นสิ่งที่ดิ้นรนสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ไม่ว่าจะเป็นผู้ดีมีดีหรือยากจน ๓. ความต้องการ
จุดหมายปลายทางของชีวิตที่ตนเห็นว่าถูกต้อง ๔. ความต้องการความสุขพิเศษ คือต้องการความสุข
ที่แท้จริง เช่น พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจในไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสอนให้

^{๑๑๕} บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, หน้า ๔๐.

บรรลุดังพระนิพพานเป็นต้น ๕. ความต้องการที่พึงอันประเสริฐ มนุษย์มีลักษณะที่คล้ายกันกับสัตว์ คือ มีความกลัว เช่น กลัวฟ้าร้องฟ้าแลบ ลมพายุเป็นต้น จึงหาที่พึ่ง เช่น เทพเจ้า ภูเขา ป่าไม้เป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้มีที่พึ่งอันประเสริฐคือพระรัตนตรัย ๖. ความต้องการปรัชญาชีวิต เพราะมนุษย์อยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทุกชนิด สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมีลักษณะ ๓ อย่างคือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไป ถ้าเราศึกษาให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมด้วยดี เราจะสามารถเข้าใจปรัชญาชีวิตอย่างดีด้วย^{๑๒๐}

สำหรับอานิสงส์ของการให้ทานตามที่ปรากฏในทานานิสังสสูตรมีอยู่ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป ๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของคลุหัตถ์ ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๒๑}

๔.๔ หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น

ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมดซึ่งเป็นการหลุดพ้นระดับโลกุตระนั้น จัดเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงนำหลักธรรมต่างๆ มาตอบปัญหาแก่เทวดา โดยเฉพาะหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นนั้นมีปรากฏในพระสูตรหลายพระสูตร ผู้วิจัยขอนำประเด็นที่สำคัญของพระสูตรอันเกี่ยวกับหลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นมาศึกษาวิเคราะห์โดยศึกษาวิเคราะห์ในกถินทสูตร ชฎาสสูตร และมงคลสูตร ตามลำดับ

๔.๔.๑ กถินทสูตร

กถินทสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยบุคคลตัดอะไรจึงข้ามโอฆะได้ เรื่องนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้แก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า บุคคลควรตัด ... ควรละ ... ควรบำเพ็ญกรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงกรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลควรตัด ... ควรละ ... ควรเจริญกรรม ๕ ประการให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงกรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้วจึงข้ามโอฆะได้^{๑๒๒}

คำถามคำตอบในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต ข้อความที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบแก่เทวดานั้น อรรถกถาได้แสดงความหมายให้ปรากฏไว้ดังนี้

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑-๔๒.

^{๑๒๑} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๑๒๒} ดูรายละเอียดใน ต.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖.

การตัดและการละในพระสูตรนี้โดยความหมายเป็นอย่างเดียวกัน ผู้จะข้ามโอฆะได้ ต้องตัดธรรม ๕ ประการคือ ตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ และละอุทัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องบน ๕ ประการ โอรัมภาคิยสังโยชน์เป็นเครื่องผูกคร่าให้ตกไปในเบื้องต่ำ เหมือนกับก้อนหินที่เขาผูกเอาไว้ สังโยชน์เบื้องต่ำนี้จะพึงตัดได้ด้วยอนาคามีมรรค อุทัมภาคิยสังโยชน์เป็นเครื่องผูกคร่าไว้เบื้องบน เหมือนกับกิ่งไม้ที่บุคคลใช้มือจับไว้ สังโยชน์เบื้องบนนี้จะพึงละได้ด้วยอรหัตมรรค ผู้ที่ต้องการตัดและละสังโยชน์เหล่านี้ต้องเจริญคุณพิเศษให้ยิ่งขึ้นไป โดยการเจริญอินทรีย์ ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นทั้งที่เป็น โลภियะและโลกุตตระ ผู้ก้าวล่วงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการคือ เครื่องข้องคือราคะ เครื่องข้องคือโทสะ เครื่องข้องคือโมหะ เครื่องข้องคือมานะ เครื่องข้องคือทิฏฐิ ผู้เช่นนี้ท่านเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะทั้ง ๔ แล้ว^{๑๒๓}

การเจริญอินทรีย์ ๕ เป็นหลักปฏิบัติที่เป็น ไปเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส สัตว์โลกทั้งหลายเศร้าหมองเพราะกิเลส ถูกกิเลสผูกมัดไว้กับทุกข์ กิเลสที่กล่าวถึงในกตจินทสูตรคือสังโยชน์ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์อินทรีย์ ๕ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อตัดและละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ตามลำดับ

คำว่า สังโยชน์ เป็นชื่อของกิเลส มี ๑๐ ประการคือ สังโยชน์อันเป็น ไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิล্পพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท และสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องสูง ๕ ประการ ได้แก่ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา^{๑๒๔}

สักกายทิฏฐิ คือความเห็นว่าเป็นตัวของตน กล่าวโดยทั่วๆ ไปก็คือความรู้สึกเป็นเรา เป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา หรือสำนักนั้นสำนักนี้ จัดว่าเป็นสักกายทิฏฐิ ความเห็นชนิดนี้มีความละเอียดอ่อน จำแนกได้ ๒๐ ประการ เมื่อกล่าวโดยสรุปได้แก่ความเห็นในขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เช่นเห็นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นเรา เรามีในรูป รูปมีในเราเป็นต้น สักกายทิฏฐิที่เกิดในขั้น ๕ แต่ละขั้น เป็นไปขั้นละ ๔ ลักษณะ จึงเป็น ๒๐ ประการ เรียกว่าสักกายทิฏฐิ ๒๐ คือความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ๒๐ ประการ

วิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนินชีวิตของตน ความลังเลสงสัยในการตัดสินใจ ในการเดินทาง เช่นว่า เป็นทาง ๒ แพร่ง ทางกันดาร หรือว่าเป็นทางที่มีเสือโคร่งอาศัยอยู่ เดินทางไปถึงทางแยก ๒ แพร่ง เกิดความลังเลสงสัยว่าจะไปทางไหนดีก็เดินต่อไปไม่ได้ ความลังเลสงสัยบางอย่างเป็นขั้นของความประณีตละเอียดอ่อน เช่น ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ

^{๑๒๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๓-๒๔.

^{๑๒๔} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๓/๑๔.

เกิดความสงสัยในพระรัตนตรัยและชีวิตคือมีความสงสัยในพระพุทธเจ้าทั้งในส่วนของพระประวัติ และพระคุณ มีความสงสัยในพระธรรมทั้งองค์ธรรมผลของการปฏิบัติธรรมและความดีของธรรม มีความสงสัยในพระสงฆ์ทั้งในองค์พระสงฆ์ คุณของพระสงฆ์ ความเป็นบุญเขตของพระสงฆ์ มีความสงสัยในไตรสิกขา คือหลักของศีล สมาธิ ปัญญา สงสัยในผลที่ตนจะพึงได้จากการปฏิบัติตามหลักของไตรสิกขา มีความสงสัยในชีวิต เช่น สงสัยว่าอดีตเราเคยเกิดมาแล้วไหม เกิดเป็นอะไร มีความสงสัยในอนาคตว่า ชีวิตในชาติต่อไปตนจะเป็นอย่างไร มีความสงสัยในอดีตและอนาคต หมายถึง เรื่องอดีตและอนาคตที่ใกล้หรือไกลก็ตามก็เกิดความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจโดยประการทั้งปวง ความสงสัยในกฎเกณฑ์เงื่อนไขของกฎจสุมุขปาหที่ เป็นกระบวนการของเหตุผล การกระทำที่เป็นบุญเป็นบาป เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

ศีลพทปรามาส คือความถ่อมมันศีลพท ถือปฏิบัติโดยขาดปัญญาเครื่องพิจารณาหาเหตุผล สักแต่ว่าทำตามกันมาอย่างมง่าย ถึงกับถือว่าความบริสุทธิ์จะมีได้ด้วยการกระทำอย่างนั้น

กามราคะ คือความตั้งใจในกามคุณ มีความกำหนัดรักใคร่ยินดีในสิ่งที่ตนได้เห็นได้ ประสบด้วยประสาทสัมผัส เช่น รูปสวย เสียงไพเราะ เป็นต้น มีความเพติดเพติดนระเริงหลงในสิ่งเหล่านั้น หรือนึกถึงสิ่งเหล่านั้นด้วยอำนาจของความใคร่ความปรารถนาความพอใจ

ปฏิฆะ คือความกระทบกระทั่งในใจ ได้แก่ ความหงุดหงิดด้วยอำนาจของโทสะที่เกิดจากความไม่ยินดีไม่พอใจไม่ชอบใจหรือว่าเบื่อหน่ายรำคาญ

สังโยชน์ ๕ ประการนี้เรียกว่า โอรัมภากิยสังโยชน์ สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำ คือ เป็นสังโยชน์ที่พระอนาคามีซึ่งเป็นพระอริยบุคคลขั้นที่ ๓ ตัดได้เด็ดขาด ผู้ที่เป็นพระอนาคามีแล้ว แม้ว่าจะครองเพศฆราวาสแต่ก็จะไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ เพราะความรู้สึกกำหนัดรักใคร่ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ของท่านไม่มีแล้ว

รูปราคะ คือความตั้งใจในรูปธรรมอันประณีต ได้แก่ กำหนดพอใจยินดีในรูปฌานซึ่งมีความสุขความสงบปีติปรากฏเด่นขึ้นมา ถ้าไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงแล้ว โอกาสที่จะตัดความสุขในรูปฌานนี้ก็ทำได้ยาก

อรูปราคะ คือความตั้งใจในอรูปรธรรม กำหนดพอใจยินดีในสิ่งที่เป็นามธรรม คือ พิจารณาจิตใจในสุขเวทนาและที่สำคัญก็คือติดอยู่ในอรูปรฌานซึ่งมีความประณีตกว่ารูปฌาน

มานะ คือความถือตัวว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นอาการพองขึ้นของจิตที่เกิดจากการปรารถนา รุ่งเรือง ฐานะ ทรัพย์สิน วิชาความรู้ ตำแหน่งการงาน ตลอดถึงยศศักดิ์เป็นต้นของตน และนำสิ่งดังกล่าวเข้าไปเทียบกับบุคคลอื่นแล้วเกิดอาการพองใจขึ้นว่า เราเป็นผู้เลิศกว่าเขา ผู้เสมอเขา เลวกว่า

เขา หรือในกรณีที่ตนเป็นผู้เลืกกว่าเขา เป็นผู้เสมอเขาก็สำคัญตัวว่าเลืกกว่าเขา เสมอเขา เลวกว่าเขา บางคนเป็นผู้เลวกว่าเขาในฐานะนั้นๆ แต่เกิดความสำคัญตัวถือตัวขึ้น ในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้เลืกกว่าเขา เสมอเขา หรือเลวกว่าเขา ลักษณะดังกล่าวนี้จัดเป็นมานะทั้งนั้น

อุทธัจจะ คือความฟุ้งซ่าน จิตส่าย เป็นลักษณะการสร้างวิมานในอากาศ คิดอะไรก็เพลिनๆ ไป ไม่มีทิศทางที่แน่นอน ความพล่านในลักษณะนี้จะละเอียดอ่อนลงไปโดยลำดับ แต่ถ้าจิตยังส่ายจะมากหรือน้อยก็ตาม จัดเป็นอุทธัจจะ

อวิชา คือความไม่รู้จริง เป็นรากเหง้าของอกุศลทั้งหลายที่แตกกิ่งก้านสาขาออกไป เป็นโลกะโทสะ โมหะ ความไม่รู้จริงคือความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ไม่รู้ในอดีต ไม่รู้ในอนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต ไม่รู้ในกฎของปฏิจจสมุปบาท ความไม่รู้จริงนี้เป็นเหตุปิดบังความรู้ในสิ่งต่างๆ ที่จะทำให้จิตของบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์ได้สมบูรณ์เต็มที่

สังโยชน์ข้อ ๖ ถึง ๑๐ นี้ เป็นสังโยชน์ที่ละเอียดอ่อน จัดเป็นสังโยชน์ระดับสูง เรียกว่า อุทธัมภากิยสังโยชน์ จะพึงละได้ด้วยอรหัตมรรค^{๑๒๕} การตัดและการละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ นี้ จะมีได้ด้วยการเจริญคุณพิเศษให้ยิ่งขึ้นไปคือการเจริญอินทรีย์ ๕ ได้แก่ สัทชินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ และปัญญาอินทรีย์ สำหรับหลักการปฏิบัติในอินทรีย์ ๕ มีดังนี้

สัทชินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธาความเชื่อ เน้นไปที่ความเชื่อในพระพุทธคุณ ๘ ประการ เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยและในไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา

วิริยอินทรีย์ อินทรีย์คือความเพียร หมายถึงใจที่กล้าหาญ ไม่ครั่นคร้ามหวั่นเกรงต่ออุปสรรคอันตรายต่างๆ ปราบภความเพียรพร้อมที่จะปลุกฝังความพอใจใช้ความพยายามเพื่อละอกุศลธรรมเพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย

สติอินทรีย์ อินทรีย์คือสติ ความระลึกได้ เป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ ความระลึกเชื่อมโยงกันได้ทั้งกาลทั้ง ๓ คือ ก่อนที่จะทำ ก่อนที่จะพูด ก่อนที่จะคิด ก็ระลึกได้ ในขณะที่ตนกำลังทำกำลังพูดกำลังคิดก็ระลึกทันตลอด หลังจากทีตนได้ทำได้พูดได้คิดไปแล้วก็สามารถระลึกได้ว่าตนได้ทำได้พูดได้คิดอะไรไปอย่างไร

^{๑๒๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ิตาโณ), **ธรรมปริทัศน์ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๔๓-๔๔๖.

สมาธิหรือ อินทรีย์คือสมาธิ ฝึกให้เกิดความตั้งใจมั่น กระทำพระนิพพานให้เป็น อารมณ์อันเป็นการพัฒนาการทางจิตตามหลักการของศีล สมาธิ ที่ทำหน้าที่สงบกิเลสระดับหยาบ และระดับกลางให้สงบลงได้เอื้อกคตาคจิต จิตมีพลังในด้านต่างๆ พร้อมที่จะยกเอานามรูปขึ้น พิจารณาตามกฎของไตรลักษณ์ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง

ปัญญาหรือ อินทรีย์คือปัญญา ความรู้ในความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำหนดความเกิดความดับจนเป็นปัญญาความรู้จริงของกองสังขารทั้งหลาย ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบใจมีความบริสุทธิ์จากอำนาจของกิเลสทั้งหลาย

อินทรีย์ ๕ ประการนี้เป็นกุศลธรรมที่ควรเจริญให้ยิ่งขึ้นไป เพราะสามารถพัฒนา ตนเองและดึงองค์กรธรรมอื่นๆ เข้ามาเป็นพวก ทำผู้ปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นพระ อริยบุคคลระดับสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์

๔.๔.๒ ขงาสูตร

ขงาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความขง พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า หมู่สัตว์ขงทั้งภายในทั้งภายนอก ความขงพาให้ขงนงแล้ว ใครขง แก่ความขงได้ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ผู้มีปัญญา ดำรงอยู่ในศีล เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหาร ขงแก่ความขงได้ ผู้กำจัดราคะ โทสะ และอวิชาได้ สิ้นอาสวะแล้วเป็นพระ อรหันต์ขงแก่ความขงได้ นามรูป ปฏิมสัจญญา รูปสัจญญา ดับไม่เหลือในที่ใด ความขงก็ขาดหายไป ในที่นั้น^{๑๒๖}

เนื้อความในพระสูตรนี้แสดงถึงลักษณะที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต โดย เทวดาได้ขงความขงซึ่งเป็นชื่อของคณหามาเป็นประเด็นในการถามปัญหา พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบ ว่า ผู้จะแก่ความขงได้ต้องอาศัยศีล สมาธิ และปัญญา โดยใช้ความเพียรเครื่องเผาภิเลส ประคับประคองไว้ให้ดีจึงจะทำลายความขงคือคณหานั้นได้ อรรถกถาได้แสดงถึงความหมายของ บทต่างๆ และการปฏิบัติเพื่อทำลายความขงคือภิเลส โดยเปรียบเทียบกับคนถางกอไฟไว้ดังนี้

ความขงคือคณหานี้ท่านเรียกว่า ขงา เพราะมีความหมายว่าเป็นคจขง คือขงแห่งกิ่งไม้ ต่างๆ มีกิ่งไม้ไฟเป็นต้น ชื่อว่าขงเหิงด้วยความหมายที่ว่าเกี่ยวประสานกันไว้เพราะเกิดขึ้นขงๆ ซากๆ ในอารมณ์ต่างๆ มีรูปารมณเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งอารมณ์ที่หยาบและละเอียดกว่ากัน คณหา ท่านเรียกว่าขง คือรกทั้งภายในทั้งภายนอกทั้งในอฏภาพของตนและอฏภาพของผู้อื่นทั้งในอายตนะ ภายในและอายตนะภายนอก เหล่าสัตว์ล้วนขงเหิงด้วยขงคือคณหาที่เกิดขึ้นนั้น มีอุปมาว่า ต้นไม้

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖-๒๗.

ทั้งหลายมีไม่ใผ่เป็นต้น ยุ่งเหยิงด้วยกิจของตน ไม่นั่นเองฉันใด ปชาก็หมุ่สัตว์ทั้งหมดก็ยุ่งเหยิงด้วย ัญญคือค้นหา ถูกค้นหาฉันผู้ถูกค้นไว้ฉันนั้นเหมือนกัน นรชนผู้จะทำลายความยุ่งดังกล่าว ได้คือ ผู้มี ปัญญา โดยมีปัญญาที่มีมาพร้อมกับการเกิด ดำรงอยู่ในจตุปริสุทธีศีล อบรมจิตและปัญญาคือเจริญ สมานวิปัสสนา ใช้ความเพียรเครื่องเผากิเลสทั้งหลายให้เร่าร้อน ประคับประคองไว้ให้เป็นไป ติดต่อดำรง มีปัญญาที่จะสามารถบริหารให้สำเร็จกิจทั้งปวง โดยรู้ว่าเวลาใดสมควรเรียน เวลาใด สมควรสอบถาม เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จกิจที่มุ่งหมาย ... ภิกษุอาศัยแผ่นดินคือศีล แล้วยก ศัสตราคือวิปัสสนาปัญญาอันตนลับดีแล้วด้วยศิลาคือสมานวิปัสสนาด้วยมือคือปาริหาริปัญญานั่นกำลังคือ ความเพียรประคับประคองแล้วพึงถางพึงตัดพึงทำลายัญญคือค้นหาอันประจำอยู่ในสันดานแห่งตน ทั้งหมด เปรียบเหมือนบุรุษผู้ยืนอยู่บนแผ่นดิน ยกศัสตราอันตนลับดีแล้วพึงถางกอไผ่ใหญ่จะนั้น ทำนผู้สางค้นหาเป็นเครื่องยุ่งได้แล้วชื่อว่าพระชินาสพ เพราะกำจัดราคะ โทสะ และอวิชชาได้หมด มีอัสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้ไกลจากกิเลส^{๑๒๖}

ข้อความในตอนท้ายของพระสูตรนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นามรูป ปฏิมสัจญญา รูป สัจญญา ดับไม่เหลือในที่ใด ความยุ่งก็ขาดหายไปในที่นั้น แสดงถึงความเป็นเหตุผลสืบเนื่องกัน ระหว่างความยุ่งกับขั้น ๕ กามภพ และรูปภพ กล่าวคือ นาม หมายถึง รูปขั้น ๔ คือ เวทนา สัจญญา สังขาร และวิญญาณ ส่วนรูปภพเป็นรูปขั้น ปฏิมสัจญญา หมายถึง กามภพ รูปสัจญญา หมายถึง รูปภพ ดังกล่าวนี้ย่อมดับไม่เหลือในที่ใด ค้นหาเป็นเครื่องยุ่งย่อมขาดไปในที่นั้น คือ ย่อมขาดไปในที่ที่เป็นที่สิ้นสุดลงแห่งวิญญาณอันเป็นไปในภูมิ ๓ คือ อาศัยพระนิพพานแล้วย่อมขาด ย่อมดับไป

การปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นในฆราวาสสูตรนี้เป็นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมานวิปัสสนา ปัญญา เป็นการปฏิบัติที่เป็นไปติดต่อกันด้วยความเพียรพยายามอย่างยิ่ง จัดอยู่ในระดับของ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา กล่าวคือ อธิศีลสิกขา ว่าด้วยการปฏิบัติอย่างยิ่งในศีล เป็นเหตุให้บรรลุนิพพานอย่างสูงคือ โสคาปัตติผลและสกทาคามีผล อธิจิตตสิกขา ว่าด้วยการ ปฏิบัติอย่างยิ่งในสมานวิปัสสนา เป็นเหตุให้บรรลุนิพพานอย่างสูงคืออนาคามีผล อธิปัญญาสิกขา ว่าด้วย การปฏิบัติอย่างยิ่งในปัญญา เป็นเหตุให้บรรลุนิพพานอย่างสูงคืออรหัตผล บุคคลผู้มีปัญญาปฏิบัติ ให้สมบูรณ์ในไตรสิกขาดังกล่าวนี้ย่อมถึงความหลุดพ้นเป็นพระอรหันตบุคคลในระดับต่างๆ กัน ดังกล่าว

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๑๒๕-๑๓๑.

๔.๔.๓ มงคลสูตร

มงคลสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องมงคล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้แก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี โดยเทวดาทูลถามถึงมงคลอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตรัสบอกมงคลไว้ ๓๘ ประการคือ

(๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบบัณฑิต (๓) การบูชาผู้ที่ควรบูชา (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ (๗) การเป็นผู้สดับรับฟังมาก (๘) การเป็นผู้มีศีลปะ (๙) การเป็นผู้มีวินัยที่ศึกษาคิแล้ว (๑๐) การเป็นผู้มีวาจาสุภาษิต (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์ภริยา (๑๔) การทำงานไม่คั่งค้าง (๑๕) การให้ (๑๖) การประพฤติธรรม (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล (๒๗) ความอดทน (๒๘) การเป็นผู้ว่าง่าย (๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล (๓๑) การเผาผลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ (๓๓) การเห็นแจ้งอริยสัจ (๓๔) การทำพระนิพพานให้แจ้ง (๓๕) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากกิเลสเพียงดังฐิติ (๓๘) จิตเกษม^{๑๒๘}

ในตอนท้ายได้ตรัสสรุปอานิสงส์ของมงคลสูตรไว้ว่า “เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปฏิบัติมงคลเหล่านี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน”

ข้อความในมงคลสูตรนี้มีหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยมีหลักปฏิบัติที่มุ่งเน้นพัฒนาตนให้เกิดความสมดุลทั้ง ๒ ด้านคือ ด้านร่างกายและจิต พัฒนาให้เกิดปัญญาที่ทำให้รู้เท่าทันโลกและหลุดพ้นจากอัสวกิเลสทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า เหตุแห่งความเจริญของสมบัติทุกอย่างที่จะนำประโยชน์สุขมาให้ นั่นคือการปฏิบัติตามหลักมงคล ๓๘ ประการจากการศึกษามงคลสูตรแล้วทำให้ได้แนวความคิดเพื่อพัฒนาจิตไปสู่ความหลุดพ้นตามลำดับดังนี้

๑) การจัดทำสิ่งแวดล้อมภายนอกให้ดี

มงคลสูตรข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๔ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อจัดทำสิ่งแวดล้อมภายนอกให้ดีให้เหมาะแก่การพัฒนากายและจิตในเบื้องต้น ได้แก่

^{๑๒๘} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘, พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๖๒/๕๖๑-๕๖๓.

(๑) การไม่คบคนพาล

คือ ไม่คบผู้ที่ประกอบบาปอกุศล ผู้ไม่ดำรงชีวิตด้วยปัญญา ไม่คบหากับผู้ที่มีความหมกมุ่นในอบายมุข ผู้มีนิสัยไม่ซื่อตรง ไม่มีคุณธรรม การไม่คบคนพาลเป็นการขจัดสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีออกไปจากกายใจของเรา โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือคนซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คนพาลจัดว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี ไม่เกื้อกูลแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม แก่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต การคบคนนั้นมีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิต ด้วยเหตุว่า คบคนเช่นไรก็เป็นคนเช่นนั้น

(๒) การคบหาบัณฑิต

คือการผูกไมตรีกับคนดี มีบัณฑิตเป็นมิตร คบหากับผู้มีศีลธรรม ผู้รอบรู้ธรรมและปฏิบัติธรรม การคบบัณฑิตจะส่งผลให้ผู้คบได้สัมผัสกับความดีต่างๆ ได้เห็นตัวอย่างที่ดี ฟังเรื่องดีๆ ทำสิ่งดีๆ แนวคิดดีๆ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาชีวิตไปสู่ความหลุดพ้น ผู้คบบัณฑิตก็เป็นเช่นกับใบไม้ที่พื้นของหอม

(๓) การบูชาผู้ที่ควรบูชา

คือการบูชาที่บุคคลบูชาดีแล้วในปุชไนยบุคคลมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น แม้เล็กน้อย ย่อมอำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้บูชาตลอดกาลนาน เช่น การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของนายสุมนมัลลการ ทำให้ได้รับสมบัติในปัจจุบันคือ ได้รับพระราชทานช้าง ม้า ทาส ทาสี บ้านส่วย เงินทองของใช้ เครื่องประดับ^{๑๒๕} ส่วนการบูชาด้วยการปฏิบัติบูชาคือ บูชาพระพุทธเจ้าด้วยการถึงไตรสรณคมน์และรับสิกขาบททั้ง ๕ เป็นต้น

(๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม

คืออยู่ในถิ่นที่มีพุทธบริษัท ๔ ถิ่นที่มีคำสอนของพระศาสดารุ่งเรือง การอยู่ในถิ่นเช่นนี้ย่อมได้รับข้อมูลที่ดี ได้พัฒนาอินทรีย์ ๖ มี ตา หู เป็นต้น ให้เจริญขึ้น การอาศัยอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยแห่งการทำบุญของสัตว์ทั้งหลาย การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมต้องพิจารณาว่า ถิ่นนี้เมื่อไปอยู่แล้ว ทรัพย์สมบัติจะเจริญหรือไม่ สามารถประกอบอาชีพตั้งตัวได้หรือไม่ ชีวิตมีความสุขหรือไม่ ทรัพย์สินปลอดภัยหรือไม่ คุณความดีพัฒนาหรือไม่

๒) การจัดทำสิ่งแวดล้อมภายในให้ดี

มงคลสูตรข้อที่ ๕ ถึงข้อที่ ๑๐ รวม ๖ ข้อ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อจัดทำสิ่งแวดล้อมภายในของตนให้ดี จัดเป็นดีใน ซึ่งเป็นฐานที่จะรองรับดีต่อๆ ไป ได้อย่างมั่นคง ได้แก่

^{๑๒๕} มงคล. (บาลี) ๑/๕๘/๕๔-๕๗.

(๕) การสั่งสมบุญไว้ในปางก่อน

คือผู้มีบุญอันทำไว้ก่อนย่อมได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ในสมบัติทุกอย่าง ทั้งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ สูงสุดกระทั่งนิพพานสมบัติ ความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้ในกาลก่อนเป็นการจัดสิ่งแวดล้อมภายในให้ดี หมายถึง การสร้างสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้นภายในตัวเอง สิ่งดังกล่าวนี้เป็นฐานรองรับและต่อเติมการพัฒนาภายในและใจของตนให้ก้าวไปสู่ความหลุดพ้นในระดับที่สูงขึ้นไป

(๖) การตั้งตนไว้ชอบ

คือปฏิบัติตนถูกต้องด้วยคุณธรรมและหน้าที่ จนเป็นบุคคลที่น่านับถือในที่ทุกสถาน ด้วยการปฏิบัติดังนี้ ๑. ยังตนผู้ไม่มีศีล ให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศีล ๒. ยังตนผู้ไม่มีศรัทธา ให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศรัทธา ๓. ยังตนผู้ตระหนี่ ให้ถึงพร้อมด้วยการบริจาค

(๗) การเป็นผู้สดับตริบพึงมาก

คือการพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นบุคคลที่ทรงคุณค่าสามารถนำหลักวิชาความรู้มาพัฒนาตนเองและพัฒนาผู้อื่น การเป็นผู้สดับตริบพึงมากนอกจากได้เพิ่มพูนความรู้ในหลักวิชาการต่างๆ แล้ว ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความประพฤติให้ถูกต้องดีงามเป็นคนดีน่าคบหาสมาคม พระพุทธเจ้าทรงยกย่องผู้สดับตริบพึงมากกว่า “ผู้มีธรรมเครื่องทำความแก่กล้า”^{๑๓๐}

(๘) การเป็นผู้มีศีลปะ

คือผู้มีศีลปะเกิดขึ้นในตน โดยการศึกษา ฝึกคิด ฝึกพูด ฝึกทำ จนชำนาญเกิดเป็นประสบการณ์แก้ปัญหาเป็น การเป็นผู้มีศีลปะย่อมทำให้ชีวิตมีประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

(๙) การเป็นผู้มีวินัยที่ศึกษาดีแล้ว

คือการเป็นผู้มีวินัยที่ศึกษาดีแล้ว คือ ปฏิบัติตามวินัยทั้งทางโลกและทางธรรมถูกต้อง ไม่บกพร่อง ปฏิบัติเคร่งครัดเรียบร้อย เชื่อว่า มีความสุจริตทางกาย วาจา และใจ แม้นตนเองก็ติเตียนตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมสรรเสริญ ชื่อเสียงที่ดั่งงามยอมขจรไป ไม่หลงลืมสติตาย มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า^{๑๓๑}

^{๑๓๐} อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๗๕.

^{๑๓๑} อ.ญ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

(๑๐) การเป็นผู้มีวาจาสุภาพ

คือวาจาที่ประกอบด้วยลักษณะ ๕ ประการคือ ๑. พุคตูกกาล ๒. พุคคัจฉา ๓. พุคคัจฉา ๔. พุคคัจฉา ๕. พุคคัจฉา^{๑๑๒} หลักปฏิบัติในวาจาสุภาพคือ พุคคัจฉาคำที่เว้นจากโทษ ไม่พูดปด ไม่พูดต่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้อ วาจาสุภาพเป็นหลักพัฒนาชีวิตให้เจริญยิ่งขึ้นไป ช่วยปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรม ทำให้เกิดจิตสำนึก มีกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ สร้างความปองคองสามัคคี สร้างความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๓) การทำหน้าที่ต่อครอบครัว

มงคลข้อที่ ๑๑ ถึงข้อที่ ๑๔ รวม ๔ ข้อ เป็นหลักปฏิบัติที่แสดงให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติเป็นคนดีมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวในฐานะต่างๆ เป็นการทำหน้าที่ระดับพื้นฐานของผู้ครองเรือนให้สมบูรณ์ ได้แก่

(๑๑) การบำรุงมารดาบิดา

คือเลี้ยงดูมารดาบิดา ประนินบัตด้วยเครื่องสักการะ มีข้าว น้ำ ผ้าห่ม ที่นอน การอบกลิ่นให้อาบน้ำ ล้างเท้าทั้งสองให้ท่าน จัดว่าเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของบุตรที่ดี ๕ ประการคือ ๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒. ช่วยทำกิจการงานของท่าน ๓. ช่วยดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ๔. ประพฤติตนให้เป็นผู้สมควรรับมรดก ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๑๑๓} การกระทำตอบแทนพระคุณของมารดาบิดาที่จัดว่าเป็นการกระทำอันมีคุณค่ายิ่งก็คือการยังมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธา ผู้ทุกสึลให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศีล ผู้ตระหนี่ให้ถึงพร้อมด้วยการบริจาค ผู้ไม่มีปัญญาให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา การกระทำเช่นนี้พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่า บุตรธิดาเป็นอันกระทำตอบแทนแล้วและกระทำยิ่งแล้วแก่มารดาบิดาทั้งสอง^{๑๑๔} ข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติ การบำรุงมารดาบิดาส่งผลให้ผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์ประสบประโยชน์สุขในโลกทั้งสอง ชื่อเสียงที่ดีย่อมขจรไป บัณฑิตทั้งหลายให้การสรรเสริญ มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เพราะการประนินบัตในมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญเขาในโลกนี้เนื่อง เขาละไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๑๑๕}

^{๑๑๒} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๑๕๘/๑๓๘.

^{๑๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๑๔} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๓๘.

^{๑๑๕} จ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๘๓/๘๔.

(๑๒) การสงเคราะห์บุตร

คือการเลี้ยงดูและเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตนในทางที่ดีที่ถูกเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตร มารดาบิดาพึงสงเคราะห์บุตรด้วยการทำหน้าที่ ๕ ประการคือ ๑. ห้ามมิให้ทำชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาผู้ครองที่เหมาะสมให้ ๕. มอบทรัพย์มรดกในกาลอันควร^{๑๒๖} การสงเคราะห์บุตรเป็นคุณธรรมที่สำคัญ เป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่ตนมีอยู่อย่างถูกต้อง ทำให้สถาบันครอบครัวร่วมเย็นเป็นสุข เพราะการสงเคราะห์บุตร การเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตร เป็นการพัฒนาศักยภาพของตนให้ดีขึ้น

(๑๓) การสงเคราะห์ภริยา

คือการรับผิดชอบเลี้ยงดูภริยา เป็นหน้าที่ของสามีที่จะพึงสงเคราะห์อนุเคราะห์ภริยา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหน้าที่อันสามีพึงสงเคราะห์ภริยาว่า ๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภริยา ๒. ไม่ดูหมิ่น ๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบความเป็นใหญ่ในครอบครัวให้ ๕. ให้เครื่องประดับแต่งตัว สำหรับภริยาเมื่อได้รับการสงเคราะห์จากสามีแล้วต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อสามี ๕ ประการเช่นกันคือ ๑. จัดการงานในบ้านเรียบร้อย ๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่าย ๓. ไม่นอกใจ ๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาให้ดี ๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง^{๑๓๗} การปฏิบัติตามที่กล่าวมานี้ เป็นมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะการสงเคราะห์กันเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันเอาไว้ทำให้เกิดความเข้าใจกัน ครอบครัวเรือนร่วมกันอย่างมั่นคง ครอบครัวมีความสุข สะดวกต่อการสร้างหลักฐานครอบครัว

(๑๔) การทำงานไม่คั่งค้างอาภูล

คือทำงานถูกเวลา เหมาะสม ขยันขันแข็ง ไม่เกียจคร้าน ทำอย่างสม่ำเสมอ ผู้ที่รักงานทำงานจริง ไม่ทิ้งงานให้เสีย ไม่ให้งานคั่งค้าง ย่อมได้ทรัพย์ได้รับความสุข พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ใด เมื่อทำกิจแห่งบุรุษ ไม่สำคัญหนาวและร้อนยิ่งไปกว่าหญ้า ผู้นั้นย่อมไม่เสื่อมไปจากสุข”^{๑๓๘}

๔) การทำหน้าที่ต่อสังคม

มงคลข้อที่ ๑๕ ถึงข้อที่ ๑๘ รวม ๔ ข้อ จัดเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคม สร้างมิตรไมตรี มีน้ำใจ สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันในหมู่ญาติ ทำงานที่ไม่มีโทษ ลดปัญหาสังคม ชื่อว่าสร้างสันติสุขให้สังคม ได้แก่

^{๑๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๑๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๗.

(๑๕) การให้

คือการสงเคราะห์ที่เกี่ยวเนื่องกันในทางที่ดี ส่งเสริมการพัฒนามนุษย์ให้มีความสุข ส่งเสริมผู้กระทำความดีให้เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบกัน ทานมี ๒ ประการคือ ๑. อามิสทาน การให้สิ่งของ ๒. ธรรมทาน การให้ธรรม^{๑๓๕} ผลดีที่เกิดแก่ผู้ให้คือ ได้กำจัดความตระหนี่ สะละความโลภออกไปจากใจ พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์ของการให้ไว้ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของกุศล ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๔๐}

(๑๖) การประพาศิธรรม

คือการน้อมนำธรรมให้ถึงพร้อมในตัวของปฏิบัติและเมื่อได้ปฏิบัติธรรมสม่ำเสมอชีวิตจะมีความสุข มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า แม้จะปรารถนาเป็นกษัตริย์มหาศาล เป็นพราหมณ์มหาศาล เป็นเทพชั้นใด หรือต้องการทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะก็จะได้รับด้วยการประพาศิธรรม^{๑๔๑}

(๑๗) การสงเคราะห์ญาติ

คือการช่วยเหลือที่เกี่ยวแก่ญาติพี่น้อง การเกี่ยวแก่พวกญาติผู้ขัดสนทรัพย์บ้าง ผู้เจ็บป่วยบ้าง ซึ่งมาขอความช่วยเหลือ ด้วยใจของกิน ฝ้านุ่งห่ม และทรัพย์เป็นต้น ตามที่จะสามารถช่วยได้ ชื่อว่าการสงเคราะห์ญาติ^{๑๔๒} การสงเคราะห์ญาติเป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน ทำให้จิตใจเจริญองงามด้วยคุณธรรม เป็นเหตุปัจจัยให้ได้คุณธรรมพิเศษขึ้นไปตามลำดับ

(๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ

คือการทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ตนและแก่คนในสังคม เช่น ทำถนนที่ขรุขระให้ราบเรียบ ทอดสะพานข้ามน้ำเพื่อให้คนใช้สัญจรไปมาสะดวก ปลุกต้นไม้มีเงาไว้ให้ร่มรื่น เมื่อทำเช่นนี้แล้วจิตใจย่อมผ่องใส ย่อมประสบความสำเร็จ และมีความสุข และมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

^{๑๓๕} อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

^{๑๔๐} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๑๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๘-๔๗๙.

^{๑๔๒} ม.จก. (บาลี) ๒/๕๓/๘๐.

๕) การดำรงตนในศีลธรรม

มงคลข้อที่ ๑๕ ถึงข้อที่ ๒๕ รวม ๑๑ ข้อ เป็นหลักปฏิบัติตนเกี่ยวกับศีลธรรม โดยมงคลข้อที่ ๑๕ และข้อที่ ๒๐ จัดเข้าในศีล เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่มีลักษณะงดเว้นจากบาป ตำรวมจากการดื่มน้ำเมา มงคลข้อที่ ๒๑ ถึงข้อที่ ๒๕ จัดเข้าในหลักธรรม เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับหลักเสริมสร้างสติ กิริยามารยาทดี ไม่มีทิฏฐิมานะ ยินดีพอใจด้วยของของตน เป็นคนดีมีความกตัญญูกตเวที การปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามด้านอื่นๆ อีกหลายประการ ได้แก่

(๑๕) การงดเว้นจากบาป

คือเจตนาความตั้งใจไม่ทำบาปทางกายวาจาและใจครบไตรทวาร ในสิทิลลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า บาป ได้แก่ กรรมกิเลส ๔ อย่างคือ ๑. ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์ ๒. อทินนาทาน ลักทรัพย์ ๓. กามเมสุ มิฉฉาจาร ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ๔. มุสาวาท พูดเท็จ^{๑๔๓} การงดเว้นจากบาปเช่นนี้จิตใจย่อมไม่เศร้าหมอง ไม่มีเวรภัยกับใครๆ การเว้นจากบาปเป็นการฝึกตนไม่ให้เป็นคนโหดร้าย มือไว ใจเร็ว ใจปิด หมดสติ

(๒๐) ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา

คือการปิดประตูแห่งอบาย ไม่เสื่อมเสียสุขภาพร่างกาย ทำให้มีสติ ไม่ประมาท ทำ พูด คิด เรียบร้อย มีความพร้อมต่อการทำความดีได้เต็มที่ พระพุทธเจ้าตรัสมงคลข้อให้สำรวมจากการดื่มน้ำเมาเพราะน้ำเมาทำให้ผู้ดื่มควบคุมสติไม่ได้ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นเหตุให้เสื่อมเสียสุขภาพและโรคภัย โทษของการดื่มน้ำเามี ๖ ประการคือ ๑. เสียทรัพย์ทันตาเห็น ๒. ก่อการทะเลาะวิวาท ๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๔. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง ๕. ทำให้ไม่มีความละเอียด ๖. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๑๔๔}

(๒๑) ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย

คือความเป็นผู้ไม่อยู่ปราศจากสติ ความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นอมตบทว่า “อุปปมาโท อมตํ ปทํ : ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ”^{๑๔๕} ทางแห่งอมตะ หมายถึง อุบายบรรลุมตตะ คำว่า อมตะ ในที่นี้หมายถึง พระนิพพาน ความไม่ประมาทซึ่งว่ามีอุปการะมากในธรรมอันหาโทษมิได้ เพราะเป็นไปเพื่อยังกุศลให้

^{๑๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐.

^{๑๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๔๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

เกิดขึ้น^{๑๔๖} พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้กระทำความไม่ประมาทใน ๔ สถานคือ ๑. ในการละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ๒. ในการละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ๓. ในการละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต ๔. ในการละความเห็นผิด บำเพ็ญความเห็นถูก^{๑๔๗}

(๒๒) ความเคารพ

คือการทำให้หนัก ได้แก่ การยกย่องเชิดชูบุคคลหรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชูมี พระพุทธเจ้าเป็นต้น ความเคารพเป็นคุณธรรมของผู้ฝึกตนของอารยชนผู้ที่ได้รับการศึกษามาดี ผู้ที่ ให้เกียรติให้ความเคารพผู้อื่นด้วยใจยอมได้รับการเคารพตอบและเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วยอม เข้าถึงโลกสวรรค์ หรือเกิดในโลกมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลสูงมีตระกูลกษัตริย์เป็นต้น^{๑๔๘}

(๒๓) ความอ่อนน้อมถ่อมตน

คือปฏิบัติตนเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี ไม่เย่อหยิ่ง ไม่มีทิฐิมานะ ไม่ถือตัว ไม่กระด้าง เป็น ผู้เด่นในทางดีงาม เป็นผู้ขจัดมานะเสียได้ ขจัดความกระด้างเสียได้ เป็นผู้เชนกับด้วยท่อนผ้าสำหรับ เช็ดเท้า เสมอด้วยโคผู้ตัวเขาหัก และเป็นผู้เสมอด้วยงูพิษที่ถูกถอดเขี้ยวแล้ว มีวาจาอ่อนหวาน มี วาจานุ่มนวล มีวาจน่าปลื้มใจ^{๑๔๙}

(๒๔) ความสันโดษ

คือความยินดีด้วยของของตน มีความหมาย ๓ ประการคือ ๑. สกฺ ตุญฺ ิ ยินดีด้วยของ ของตน ๒. สนฺตฺ ตุญฺ ิ ยินดีด้วยของที่มีอยู่ ๓. สมฺ ตุญฺ ิ ยินดีสม่าเสมอ^{๑๕๐} ความสันโดษชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุละบาปกรรมทั้งหลาย มีความมักมาก ความปรารถนาลามกเป็นต้น ความ สันโดษเป็นหลักธรรมนำตนสู่ความหลุดพ้นเพราะเป็นเครื่องอบรมอริยมรรคและเพราะเป็นเหตุอยู่ สบายในทิศทั้ง ๔^{๑๕๑}

(๒๕) ความกตัญญู

คือความเป็นผู้รู้อุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน ความกตัญญูนั้นมีความสำคัญมาก เพราะเป็นรากฐานแห่งการทำดีทุกอย่าง จะเห็นว่าความกตัญญูไม่ได้จัดเข้าไว้ในบารมี ๑๐ แต่ความ

^{๑๔๖} มงคล. (บาลี) ๒/๒๔๖-๒๔๗/๑๘๔-๑๘๕.

^{๑๔๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๖/๑๗๘-๑๗๙.

^{๑๔๘} คุราลละเอียตใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๕/๓๕๔.

^{๑๔๙} พุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๑๒๖, พุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๕๕.

^{๑๕๐} มงคล. (บาลี) ๒/๒๕๓/๒๒๔.

^{๑๕๑} คุราลละเอียตใน พุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๑๒๘, พุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๑๐๑.

กัตถุญนี้เป็นพื้นฐานรองรับให้บารมี ๑๐ สำเร็จผลได้และได้ชื่อว่าเป็นมงคลแก่ผู้ปฏิบัติเพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษมีประการต่างๆ มีความเป็นผู้ควรสรรเสริญว่าเป็นสัตบุรุษเป็นต้น^{๑๕๒}

๖) ธรรมที่เป็นเครื่องสนับสนุนการปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น

มงคลสูตรได้แสดงหลักธรรมไว้ ๕ ประการ ที่มีลักษณะเป็นธรรมเครื่องสนับสนุนการปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตระะ มีปรากฏอยู่ในมงคลข้อที่ ๒๖ ถึงข้อที่ ๓๐ รวม ๕ ข้อ ได้แก่

(๒๖) การฟังธรรมตามกาล

คือในเวลาที่ดีประกอบด้วยอุทฺทัจจะ หรืออุกกุศลวิตกมีกามวิตกเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำแล้วฟังธรรมเพื่อบรรเทาวิตกเหล่านั้น^{๑๕๓} ผู้ฟังธรรมย่อมได้รับประโยชน์ ๕ อย่าง คือ ๑. ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒. สิ่งใดเคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจชัดในสิ่งนั้น ๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔. ทำความเห็นให้ถูกต้อง ๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส^{๑๕๔} การฟังธรรมตามกาลจัดเป็นการบำเพ็ญบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า ชัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม^{๑๕๕} การฟังธรรมของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยย่อมเป็นเหตุบรรลุมรรคได้ในปัจจุบัน ส่วนบุคคลผู้เว้นจากอุปนิสัยย่อมเป็นเหตุให้บรรลุมรรคในอนาคต^{๑๕๖}

(๒๗) ความอดทน

คือมีความทนทานทั้งกายและใจ อดทนต่อราคะโทสะโมหะ อดทนต่อคำกล่าวล่วงเกิน ความเจ็บใจ ความลำบากตรากตรำ ความเจ็บไข้ ความอดทนเป็นเครื่องหล่อหลอมกายและใจให้มีความทนทาน อดทนได้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นผู้สามารถรับภาระหน้าที่อันหนักหน่วงแห่งยุคสมัยได้มากเพียงนั้น

(๒๘) ความเป็นผู้ว่าง่าย

คือเมื่อถูกผู้อื่นว่ากล่าวอยู่โดยชอบธรรม ไม่ถึงความความกลบเกลื่อน หรือความเป็นผู้นิ่งเฉย หรือการคิดถึงคุณและโทษ กระทำความเอื้อเพื่อ ความเคารพ ความถ่อมตน อย่างเหลือเกิน

^{๑๕๒} มงคล. (บาลี) ๒/๓๓๑/๒๘๒.

^{๑๕๓} พุ.ปุ.อ. (บาลี) ๘/๑๒๘, พุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๑๐๒.

^{๑๕๔} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

^{๑๕๕} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๕๕.

^{๑๕๖} มงคล. (บาลี) ๒/๓๕๖/๓๑๑.

ให้ปรากฏ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความเป็นผู้ว่าง่ายว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการได้ โอวาทหรือคำแนะนำพร้าสอนจากเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย และเพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณคือการละโทษได้^{๑๕๗}

(๒๙) การเห็นสมณะ

คือการเข้าไปหา การบำรุง การระลึกถึง การได้ยิน และได้เห็นบรรพชิตผู้มีกิเลสสงบแล้ว ผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบด้วยการฝึกอย่างสูง เชื่อว่า การเห็นสมณะ^{๑๕๘} การเห็นสมณะ ย่อมมีอุปการะมาก เพราะเป็นเหตุให้ได้ประสบสิ่งที่ยอดเยี่ยมมีทัศนานุตรริยะ การเห็นอันยอดเยี่ยม เป็นต้น^{๑๕๙}

(๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล

คือการพูดจากันในเรื่องความดีความชอบ เรื่องที่เป็นจริง มีเหตุมีผล มีหลักฐานอ้างอิง หลักปฏิบัติในการสนทนาธรรมตามกาลคือสนทนากันในเวลาพลบค่ำ คือเวลาที่คนทั้งหลายเลิกทำงานทุกอย่าง เวลาใกล้รุ่ง คือเบื้องต้นแห่งวัน และในกาลอื่นๆ คือในเวลาที่เป็นโอกาสเหมาะสมจะสนทนากันได้ การสนทนาธรรมตามกาล พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งคุณทั้งหลาย เช่น ได้ความฉลาดในนิยายทั้ง ๕ ป้องกันไม่ให้วิรณธรรมครอบงำจิต ได้รับความแจ่มแจ้งเรื่องข้อธรรมและการปฏิบัติธรรมในด้านต่างๆ เป็นต้น การสนทนาธรรมตามกาลช่วยส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าจนถึงความหลุดพ้นจากกิเลส

๓) หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นระดับโลกุตระ

หลักธรรมในมงคลสูตรนั้น จัดเป็นหลักปฏิบัติในส่วนที่เป็นโลกุตระธรรมได้ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเหตุ และฝ่ายผล โลกุตระธรรมฝ่ายเหตุในมงคลข้อที่ ๓๑ ถึงข้อที่ ๓๔ รวม ๔ ข้อคือ

(๓๑) การเผาผลาญบาป

คือการทำบาปกรรมทั้งหลายให้เร่าร้อน ให้หมดไปจากใจ เกาะติดอยู่ในใจไม่ได้ ส่งผลให้จิตสะอาดผ่องใส การบำเพ็ญตบธรรม เป็นเหตุผลของกันและกัน กล่าวคือ บุคคลผู้ที่จะทำ อินทรีย์สังวรให้พร้อมมูลต้องอาศัยหิริ โอตตปปะและสติ เพราะคุณเครื่องสำรวมอินทรีย์คือสติ สังวรและหิริ โอตตปปะเป็นอุปนิสัยของอินทรีย์สังวร คนที่มีหิริ โอตตปปะจะเป็นคนมีอินทรีย์สังวร

^{๑๕๗} มงคล. (บาลี) ๒/๔๓๘/๓๔๒.

^{๑๕๘} มงคล. (บาลี) ๒/๔๔๘/๓๕๐.

^{๑๕๙} คู่มือละเอียดยุทธ. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๒๓.

มีศีล มีสัมมาสมาธิ ยถากุศลญาณทัสสนะก็เกิดมี เมื่อเกิดยถากุศลญาณทัสสนะแล้ว นิพพิทาและวิราคะ ก็มี วิมุตติญาณทัสสนะก็ย่อมมีตามมาเป็นลำดับ การบำเพ็ญตบะจึงเป็นการขจัดเผาผลาญบาปกรรม ให้เร่าร้อนหมดไปจากใจ พร้อมกันนั้นก็สร้างกุศลธรรมให้เกิดขึ้นเจริญขึ้นในตน

(๓๒) การประพุดิพรหมจรรย์

คือเว้นจากเมถุนธรรม การประพุดิพรหมจรรย์ในมงคลสูตรนี้เป็นการปฏิบัติที่พัฒนาขึ้นมาตามลำดับจากการปฏิบัติมงคลในข้อเบื้องต้น เป็นการปรับพื้นฐานจิตใจให้หนักแน่น ตั้งแต่ระดับโลกียะ ประจัตตสูงขึ้นจนก้าวเข้าสู่โลกุตตรธรรม อันเป็นความหลุดพ้นขั้นสูงสุด การประพุดิพรหมจรรย์ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุบรรลुकุณพิเศษมีประการต่างๆ ที่สูงขึ้นไป

(๓๓) การเห็นแจ้งอริยสัจ

คือการเห็นด้วยการเรียนรู้ ด้วยอำนาจแห่งญาณเครื่องแทงตลอด ดังที่พระอรธรรคณาจารย์กล่าวไว้ว่า “พระโยคาวจรนั้นทำอยู่อย่างนั้น ย่อมแทงตลอดสัจจะ ๔ ด้วยปฏิเวศญาณดวงเดียว ย่อมตรัสรู้ด้วยอภิสมยญาณดวงเดียว คือย่อมแทงตลอดซึ่งทุกข์ด้วยปฏิเวศญาณเครื่องกำหนดรู้ซึ่งสมุทัย ด้วยปฏิเวศญาณเป็นเหตุละซึ่งนิโรธสัจ ด้วยปฏิเวศญาณเครื่องทำให้แจ้ง ย่อมแทงตลอดซึ่งมรรคด้วยปฏิเวศญาณเป็นเหตุให้เจริญ”^{๑๖๐} การเห็นอริยสัจคือ รู้ด้วยญาณเครื่องแทงตลอดนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะทำให้ผู้ปฏิบัติถึงความหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์ ทุกข์ดับไปไม่เหลือในเพราะนิพพาน^{๑๖๑}

(๓๔) การทำพระนิพพานให้แจ้ง

นิพพาน แปลว่า ดับ เย็นสนิท แสดงภาวะทางจิตใจ หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ เป็นเครื่องดับกิเลส ทำให้ราคะ โทสะ โมหะ หมดสิ้นไป ไม่มีต้นหาเครื่องร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากต้นหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ^{๑๖๒} นิพพานมี ๒ อย่างคือ ๑. สอุปาทิเสสนิพพานชาตุ ๒. อนุปาทิเสสนิพพานชาตุ^{๑๖๓}

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการใหญ่อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งไว้ เรียกว่า ทางสายกลาง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ การปฏิบัติในสมถกัมมัฏฐาน

^{๑๖๐} ดูรายละเอียดใน มงคล. (บาลี) ๒/๕๒๖/๔๐๘-๔๐๙.

^{๑๖๑} พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๓๓๐-๓๓๓/๔๗๖-๔๗๗.

^{๑๖๒} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๖๑.

^{๑๖๓} พุ.อิติ. (ไทย) ๑๕/๔๔/๓๕๒.

และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กำหนดอารมณ์ของกัมมัฏฐานทั้งสองหยุดนิ่งเป็นสมาธิ เจริญฌานขึ้น ต่างๆ พิจารณานามรูปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ด้วยปัญญาเห็นแจ้ง ดับกิเลสที่เกิดขึ้นกับใจให้หมดไป ตามลำดับขั้นตั้งแต่ระดับโลกียะจนถึงขั้น โลกุตระ จิตปลอดโปร่งเป็นอิสระ

การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการอยู่เป็นสุขในทิฏฐิ-
ธรรม ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า นิพพาน ปรม สุข : นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง^{๑๖๔} นิพพาน ปรม วัตุนติ
พุทฺธา : พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยมที่สุด นิพพานจัดเป็นจุดหมายอัน
พึงประสงค์สูงสุดของพระพุทธศาสนา สภาวะจิตของท่านผู้บรรลุพระนิพพานจะหมดจดผ่องใส
สะอาด สว่าง สงบ คงที่ ดับความร้อนใจ ดับกิเลส ไม่มีค้นหาเครื่องร้อยรัด แม้ว่าจะครองเบญจขันธ์
อยู่ก็สามารถดำรงสภาวะจิตที่ติงามได้ตลอดเวลา คือ จิตไม่หวั่นไหวใน โลกธรรม จิตไม่เศร้าโศก จิต
ปราศจากธุลี จิตมีความเกษม สภาวะของจิตที่ติงามทั้ง ๔ ประการนี้ มีอยู่ในมงคลข้อที่ ๓๕-๓๘ ซึ่ง
เป็นผลที่เกิดจากการทำพระนิพพานให้แจ้ง ผู้ที่ได้บรรลุพระนิพพานจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง

หลักธรรมในมงคลสูตรข้อต่อไปนี้เป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงจิต โดยเฉพาะซึ่งเป็นผลที่
เกิดจากการทำนิพพานให้แจ้ง จัดเป็นโลกุตตรธรรมฝ่ายผล ผู้วิจัยจะอธิบายถึงความหมาย
โดยสังเขปดังนี้

คำว่า จิต แปลว่า ธรรมชาติคิดอารมณ์ ธรรมชาติรู้อารมณ์ ธรรมชาติรู้ วิญญาณ มีรูป
วิเคราะห์ว่า “อารมฺมณฺญํ จินฺเตติ วิชานาติติ จิตฺตํ”^{๑๖๕} ชื่อที่ใช้คู่กันเป็นไปในคลองแห่งโวหารโดยมาก
คือ จิตตะ มโน มานสะ วิญญาณะ หทยะ มนะ^{๑๖๖} ใช้ในความหมายเกี่ยวกับจิต ในอนุฎีกามณิสาร-
มัญจุสา อธิบายว่า “จินตธาตุ เป็นไปในความหมายว่า คิด ความคิดนั้นมี ๓ อย่างคือ อุหนจินตา (คิด
ด้วยอำนาจความตรึงตรอง) วิชานจินตา (คิดด้วยอำนาจความรู้แจ้ง) ได้แก่ วิญญาณ ปชานจินตา
(คิดด้วยอำนาจความทราบชัด) ได้แก่ ปัญญา”^{๑๖๗}

(๓๕) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

ข้อความพระบาลีในมงคลข้อนี้นี้คือ ฝุฏฺฐํ สุต โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ แปลว่า
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว^{๑๖๘} โลกธรรมมี ๘ ประการ ที่เป็นอิฏฐารมณ ๔ คือ

^{๑๖๔} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

^{๑๖๕} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๒๕๕.

^{๑๖๖} มงคล. (บาลี) ๒/๕๕๕/๔๓๑.

^{๑๖๗} อ้างแล้ว.

^{๑๖๘} บุ.บุ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๘, บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๗๑/๕๖๓.

ลาก ยศ สรรเสริญ สุข ที่เป็นอนิฏฐารมณ ๔ คือ เสื่อมลาก เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายเรื่องจิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมไว้ว่า

ลาก เสื่อมลาก ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์ ธรรมเหล่านี้ในหมู่มนุษย์ล้วนไม่เที่ยง ไม่มั่นคง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้มีปัญญาดี มีสติรู้ธรรมเหล่านี้แล้ว ย่อมพิจารณาเห็นว่า มีความแปรผันเป็นธรรมดา อิฏฐารมณ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) จึงย่ำยีจิตของท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมณ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) ความยินดีหรือความยินร้าย ท่านขจัดปัดเป่าจนไม่มีอยู่ ท่านรู้ทางที่ปราศจากฐลี ไม่มีความเศร้าโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมรู้แจ้งชัด โดยถูกต้อง^{๑๖๕}

(๓๖) จิตไม่เศร้าโศก

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความโศก ความเศร้าใจ ความแหว่งใจ ความผาก ณ ภายใน ความเศร้าโศก ณ ภายในของสัตว์ผู้ประกอบด้วยความนิบหนวยอันใดอันหนึ่ง ผู้อันทุกข์ธรรมอันใดอันหนึ่งถูกต้องแล้ว อันใดเล่า ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความโศก”^{๑๖๖} ความโศกเกิดจากอะไร จะตัดความโศกได้อย่างไร พระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบในเรื่องนี้ไว้ว่า “เปมโต ชายเต โสโก : ความโศกย่อมเกิดจากความรัก เปมโต วิปปมุตตสฺส นตฺถิ โสโก กุโธภยฺ : ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้ปราศจากความรัก ภัยก็ไม่มี”^{๑๖๗} จากข้อความตามที่กล่าวมานี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า จิตที่เศร้าโศก ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ทำให้สุขภาพกายและใจเสื่อมเสีย ส่วนจิตที่ไม่เศร้าโศกจะส่งผลให้สุขภาพกายและใจผ่องใส ไม่มีภัย

(๓๗) จิตปราศจากกิเลสเพียงดังฐลี

ฐลี คือฝุ่นละออง สิ่งใดหรือที่ใดมีฐลีส่งไปหรือมีฐลีจับ สิ่งนั้นย่อมเศร้าหมอง รากะโทสะโมหะ ชื่อว่า ฐลี เพราะยอมทำจิตให้เศร้าหมอง จิตที่ปราศจากกิเลสเพียงดังฐลีก็คือปราศจากความเศร้าหมอง กิเลสเพียงดังฐลีในที่นี้ก็คือ รากะโทสะโมหะ ที่มาเกาะจิต ทำให้จิตเศร้าหมอง^{๑๖๘} กิเลส ๓ ตามที่กล่าวนี้มีลำดับตั้งแต่หายาจนถึงละเอียดดังนี้ ๑. รากะ หรือ โลภะ ได้แก่ (๑) อภิชฌา วิสมโลภะ ความโลภอย่างแรง (๒) อภิชฌา ความเพ่งเล็งทรัพย์สินของคนอื่น (๓) โลภะ ความอยากได้ทางทุจริต (๔) ปาปิจฉา ความอยากได้โดยวิธีสกปรก (๕) มหิจฉา ความอยากใหญ่ (๖) กามรากะ

^{๑๖๕} อ.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕/๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๖๖} ที.ม. ๑๐/๓๕๑/๓๒๕.

^{๑๖๗} บ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๒/๕๘.

^{๑๖๘} มงฺกล. (บาลี) ๒/๕๘๒-๕๘๓/๔๔๕.

ความกำหนดในกาม (๗) รูปราคะ ความกำหนดในรูปอันพึงพอใจ (๘) อรูปราคะ ความกำหนดใน
 อารมณ์ทางใจ ๒. โทสะ ได้แก่ (๑) พยาบาท ผูกอาฆาตแก้แค้น (๒) โทสะ คิดทำร้าย (๓) โภคะ
 เตือดกลางใจ (๔) ปฏิฆะ ชัดเคืองใจ ๓. โมหะ ได้แก่ (๑) มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิด (๒) โมหะ หลุ่มหลง
 (๓) สักกายทิฎฐิ เห็นว่ามีตัวตน (๔) วิจิจฉา ลังเลในทางปฏิบัติ (๕) สีลัพพตปรามาส คิดในศีล
 พรต (๖) มานะ ถือตัว (๗) อุทธัจจะ ฟุ้งซ่าน (๘) อวิชชา ไม่รู้สัจธรรม

จิตปราศจากกิเลสเพียงดังฐฐี เป็นจิตที่สะอาด ผ่องใส สามารถรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่ง
 ทั้งหลาย เป็นจิตของพระอริยะ ผู้บรรลุพระอรหัต

(๓๘) จิตเกษม

จิตเกษม หมายถึง จิตที่ปราศจากโยคะ ๔ ประการคือ (๑) กามโยคะ ความกำหนดใน
 กามคุณ ๕ (๒) ภวโยคะ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภพและอรูปภพ (๓) ทิฎฐิโยคะ
 ทิฎฐิ ๖๒ ประการ (๔) อวิชชาโยคะ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔^{๑๖๓} จิตเกษมนี้ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะ
 นำมาซึ่งความเป็นผู้สูงสุดในโลก มีความเป็นผู้มีขั้นอันไม่เป็น ไปแล้ว (ไม่เกิดอีก) และเพราะนำมา
 ซึ่งความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น จิตเกษมเป็นจิตคงที่ย่อมได้แก่ของพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว
 เท่านั้น สมดังที่พระธรรมเสนานีกล่าวไว้ว่า

ถามว่า พระอรหันต์เป็นผู้คงที่ในอารมณ์อันน่าปรารถนาและอารมณ์อันไม่น่าปรารถนาได้
 อย่างไร แก้วว่า พระอรหันต์เป็นผู้คงที่แม้ในลาภ เป็นผู้คงที่แม้ในความเสื่อมลาภ แม้นในยศ แม้
 ในความเสื่อมยศ แม้นในสรรเสริญ แม้นในนิทา แม้นในสุข แม้นในทุกข์ ถ้าว่าบุคคลพึงเอาของ
 หอมลูบแขนข้างหนึ่ง พึงเอาพริ้งอากแขนข้างหนึ่ง รากะก็ย่อมไม่มีในเพราะการลูบโน้น
 ปฏิฆะก็ย่อมไม่มีในเพราะการอากโน้น พระอรหันต์เป็นผู้ละซึ่งความดีใจและเสียใจ ล่วงเสีย
 ได้ซึ่งความยกย่องและความกตจี ก้าวล่วงด้วยดีซึ่งความยินดีและความยินร้าย พระอรหันต์
 เป็นผู้คงที่ในอารมณ์ที่น่าปรารถนาและอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาด้วยอาการอย่างนี้^{๑๖๔}

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดานั้นสามารถจัดเป็นหลักใหญ่ๆ ต่อ
 การพัฒนาที่สำคัญดังนี้ หลักธรรมในโอฆตรณสูตร กุฎิกาสสูตร อิศสรสูตร ปราภวสูตร จัดเข้าใน
 หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ หลักธรรมในสุพรมสูตร อรัญญสูตร มัจฉริยสูตร วิต
 สูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาตนเอง หลักธรรมในวนโรปสูตร ฌตวาสูตร มามสูตร
 กินททสูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคม หลักธรรมในกตจินทสูตร ชฎาสสูตร

^{๑๖๓} มงคล. (บาลี) ๒/๕๕๗/๔๖๑.

^{๑๖๔} ขุ.ม. (บาลี) ๒๕/๓๘/๕๕.

มงคลสูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยเฉพาะหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้นนั้นถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่มีการกล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นตั้งแต่ระดับโลกียะจนถึงระดับโลกุตระก็คือ มงคลสูตร ได้แก่พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้นและมีจิตเกษมเป็นที่สุด ผลของการศึกษาวิจัยทำให้ทราบว่าหลักธรรมที่พระพุทธเจ้านำมาตอบแก่เทวดานั้นสามารถนำมาเป็นข้อปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นับได้ว่าการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าก่อให้เกิดประโยชน์อันแผ่ไพศาลแก่เหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ตลอดถึงสังคมส่วนรวมโดยทั่วกัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

เทวดาเป็นสัตว์โลกที่รวมอยู่ในโลกคือหมู่มนุษย์ เทวดาเป็นผู้ที่มีกายทิพย์ บริโภคอาหารทิพย์ มีอายุยืนยาว มีรัศมีงดงาม เมื่อปรากฏกายในเวลากลางคืน ณ สถานที่ใด จะทำให้สถานที่แห่งนั้นสว่างไสวไปทั่ว เทวดาเป็นประชากรเมืองสวรรค์ เทวดาผู้ชายเรียกว่า เทพบุตร เทวดาผู้หญิงเรียกว่า เทพธิดา โดยฐานะพื้นฐานแล้วเทวดาทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงที่สุดล้วนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ยังเป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ โลกมนุษย์เป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจ ด้วยศีลธรรมที่สั่งมาได้อย่าง เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความดีให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่เมื่อหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์กลับไปกลับมาจนกว่าจะบรรลุนิพพาน ผู้ที่กระทำความดีจะได้ไปเกิดเป็นเทวดา โดยกำเนิดเป็นโอปปาติกะ เวลาเกิดหลุดเกิดขึ้นโตเต็มตัวทันที ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ ร่างกายเป็นทิพย์ เกิดเป็นอุปบัติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ซึ่งเป็นเทวดาประเภทหนึ่งในบรรดาเทวดา ๓ คือ ๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา และพระราชกุมาร พระเทวี ๒. อุปบัติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ๓. วิสุทธิตเทพ เทวดาด้วยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์จีนาสพทั้งหลาย สำหรับเทวดาที่ประสงค์กล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ได้แก่ อุปบัติเทพ สถานที่อยู่ของอุปบัติเทพนั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นเทวโลกและพรหมโลก แบ่งเป็น ๒๖ ชั้นคือ กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น อรูปาวจร ๔ ชั้น พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติได้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีสุคติเป็นที่ไปในเรื่องหน้า

ผู้ที่มุ่งหมายจะได้สวรรค์สมบัติ ต้องการไปเกิดเป็นเทวดา ต้องปฏิบัติตามหลักสัมปทา ๕ ประการคือ ๑. ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา ๒. ศีล ปิดกั้นกาย วาจา ใจไม่ให้ที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำดี ๓. สุตะ ความรู้ที่ได้สดับ ๔. จาคะ การเสียสละ สละออกไป สละวัตถุสิ่งของ สละกิเลส ๕. ปัญญา ความรู้ทั่ว หยั่งรู้เหตุผล แยกแยะวินิจฉัยออกได้

สำหรับผู้ประสงค์จะได้ตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองของเทวดา เช่น ต้องการไปเกิดเป็นท้าวสักกะ ต้องบำเพ็ญหลักกรรมที่มากขึ้น ไปคือ บำเพ็ญวัตรบท ๗ ประการ และนอกจากนี้ยังต้องบำเพ็ญหลักเทวธรรมคือ หิริ ความละอายบาป และ โอตตปปะ ความกลัวบาป ให้มีอยู่เป็นประจำ จึงจะทรงภาวะของความเป็นเทวดาได้ยั่งยืนนาน

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ไม่ปิดกั้นแม้กระทั่งความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่เหนือสามัญวิสัย โดยเฉพาะในเรื่องของเทวดานั้น ชาวพุทธสามารถมีความสัมพันธ์ได้โดยสัมพันธ์แบบชาวพุทธคือ วางท่าทีแห่งเมตตาต่อกัน มิไม่ตรีจิตร่วมกันฉันมิตร ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนให้ดี พระพุทธเจ้าได้มีความสัมพันธ์กับเทวดา มีการติดต่อกันอยู่เป็นประจำ เป็นการติดต่อกันแบบฉันมิตร โดยบางครั้งเทวดาลงมาจากสวรรค์มาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่โลกมนุษย์และบางครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปบนสวรรค์เพื่อแสดงธรรมโปรดเหล่าเทวดา สวรรค์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปบ่อยครั้งคือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปจำพรรษาแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปอยู่ถึง ๓ เดือน

เทวดารวมถึงพรหม เมื่อมีปัญหาข้อขัดข้องในภาวะความเป็นอยู่ของตนเกี่ยวกับความกลัวจะหมดบุญบั้ง หมดอายุบั้ง จะเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าก็จะทรงให้ความอนุเคราะห์ตอบปัญหาต่างๆ ที่เทวดาทูลถาม ผลของการพึงพยากรณ์ปัญหานับว่า ได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง ทำให้เทวดาได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน ทำสวรรค์สมบัติของตนให้มั่นคงสืบต่อไปได้ ช่วยปิดกั้นไม่ต้องไปเกิดในอบาย การตอบปัญหาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้านั้น เฉพาะส่วนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีอยู่ถึง ๖๗ พระสูตรกับ ๑ เรื่อง ซึ่งประมวลอยู่ในนิกายต่างๆ คือ ทีฆนิกายมี ๑ พระสูตร มัชฌิมนิกายมี ๑ พระสูตร สังยุตตนิกายมี ๖๒ พระสูตร ขุททกนิกายมี ๓ พระสูตรกับ ๑ เรื่อง ผลสำเร็จดียิ่งที่เกิดขึ้นจากการตอบปัญหาเทวดานั้น พระพุทธเจ้าทรงมีความฉลาดรอบรู้และมีหลักการตอบปัญหาที่ยอดเยี่ยม

หลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้น มีความหลากหลายต่อการพัฒนาในด้านต่างๆ ผลของการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้น สามารถจัดเป็นหลักใหญ่ๆ ต่อการพัฒนาที่สำคัญคือ หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม และหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยเฉพาะหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้นนั้นถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่มีการกล่าวไว้ครอบคลุมลุ่มลึกในการปฏิบัติซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้นตั้งแต่ระดับโลกียะไปจนกระทั่งถึงระดับโลกุตระคือ มงคลสูตร ได้แก่ พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล เป็นข้อต้น จนถึงจิตเกษมจากโยคะเป็นข้อสุดท้าย

ผลของการวิจัยทำให้ทราบว่าหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้น สามารถนำมาเป็นข้อปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ให้ถึงความสุข สวัสดิ์จนเข้าถึงพระนิพพาน นับได้ว่า การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าก่อให้เกิดประโยชน์ อันแผ่ไพศาลแก่เหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ ตลอดถึงสังคมส่วนรวมโดยทั่วกัน

องค์ความรู้ที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีสำคัญที่ได้ในการวิจัยคือ การสัมพันธ์กับผู้ใดสิ่งใด ต้องตั้งเมตตาจิต มีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่คิดร้าย ไม่ใช่ความรุนแรงต่อกัน อยู่ร่วมกันแบบฉันมิตรด้วยไมตรีจิต เมื่อเกิดความขัดข้องในการดำเนินชีวิตต้องหาทางออกที่ดีให้ได้ ถ้าคิดคนเดียวไม่ได้ คิดไม่ออก ก็ต้องหาผู้รู้หากัลยาณมิตรมาช่วยคิดช่วยแก้ไข เมื่อเจอปัญหาอย่าท้อ อย่ายอมแพ้ ต่อการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหาต้องมีความอดทน ปัญหาบางอย่างใช้เวลาหนึ่งวัน บางอย่างใช้เวลาหนึ่งเดือน บางอย่างใช้เวลาถึง ๑๒ ปีก็มี สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การทำหน้าที่ การปฏิบัติงาน ต้องให้เป็นไปเหมาะสมกับเพศ ภาวะ เวลา สถานที่ ตามที่เรามีเราเป็น การทำงานของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพุทธกิจ ๕ ประการ เป็นเครื่องสะท้อนถึงหลักการทำงานของผู้เป็นมหาบุรุษว่า มีความเป็นระบบขั้นตอน จัดสรรเวลาเอาไว้เหมาะสมเพียงพอต่องานแต่ละอย่างซึ่งเป็นต้นแบบในการทำงานที่ดีให้คนในสังคมปัจจุบัน ได้ศึกษาแล้วนำไปปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จในหน้าที่การงานและการดำเนินชีวิตที่ดียิ่งขึ้นสืบต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าเท่านั้น สำหรับการวิจัยในโอกาสต่อไป ผู้ที่มีความสนใจจะวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการทำงานตามหลักพุทธกิจ ๕ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ศึกษาวิเคราะห์เทวดาในพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์
๓. ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาตามหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. วิสุทธิธรรมรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

_____. วิสุทธิธรรมคฤศน นาม ปกรณวิเสศส ปโม ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. ธรรมปทฎกธา (ปโม ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๓๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____. ธรรมปทฎกธา (ทติโย ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. ธรรมปทฎกธา (ตติโย ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____. ธรรมปทฎกธา (จตุตโธ ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____. ธรรมปทฎกธา (ปณจโม ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. **ชุมนุมปทภู** □ กถา (ณภูโ □ ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

_____. **ชุมนุมปทภู** □ กถา (สตุตโหม ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

_____. **ชุมนุมปทภู** □ กถา (อภู □ โหม ภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๖. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.

_____. **ชุมนุมปทภู** กถาแปล ภาค ๘. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป :

กรมวิชาการ. **ศัพท์บัญญัติ-ไทย-อังกฤษ อภิธาน**. พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑.

กรมศิลปากร. **จักรวาลทิพย์**. กรุงเทพมหานคร : เนทพัลเอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.

กองอนุศาสนาจารย์. **วิชาการศาสนาและศีลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : กรมกิจการพลเรือนทหารบก, ๒๕๔๑.

คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน. **ไตรภูมิถา ฉบับถอดความ**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

ด. นาคะประทีป. **บาลี อภิธานปุทีปิจาและสุจิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๗.

ทวี ผลสมภพ. **ปรัชญาศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

นวม สงวนทรัพย์. **พุทธจริยา**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย, ๒๕๔๑.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยธรรมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ชนะการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พร รัตนสุวรรณ. **แว่วเสียงสวรรค์ เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

พระ ดร. ดับบลิว ราหุล. **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**. แปลโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระเทพดิลก (ระแบบ ิิตาโณ). **พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แปลติบเจ็ด (๒๕๔๕), ๒๕๔๗.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

_____. **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

_____ . **เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา,
๒๕๔๘.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), **โลกที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า,
๒๕๔๕.

_____ . **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๑๗.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตฺโต). **ด้วยความหวังและกำลังใจ**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๑๕.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิต ญาณ). **ธรรมปริทัศน์ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิต ญาณ). **ธรรมปริทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
หจก. ศิวพร, ๒๕๒๙.

พระอัครกวีเสถียร. **สัททนต์นิชาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. **ทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๑๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นาน-
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

สนิท ศรีสำแดง. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมเด็จพระพรหมญาณสังวร. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์,
๒๕๑๙.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า**.
พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). มงคลยอดชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ชวนการพิมพ์, ๒๕๑๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สุริย์ มีกิจผล – วิเชียร มีกิจผล. พุทธกิจ ๔๕ พรรษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทคอมฟอร์ม,

๒๕๔๖.

เสฐียร พันธรั้ง. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. สูตรสำเร็จแห่งชีวิต. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๔๐.

(๒) บทความ :

รังษี สุทนต์. พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระราชวิสุทธิกวี. “พึ่งตนเอง”. นิตยสารธรรมจักษุ. ธันวาคม ๒๕๓๓.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

จวน วรรณจันทร์. “มงคลสูตร : หลักการพัฒนา”. สารนิพนธ์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนา

เถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสุพัฒน์ กุลยานธมฺโม (ศรีชมชื่น). “พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาหนึ่งฤทัย นิฟูโย (กรัตพงษ์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะ”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พินิจ สุขสถิต. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พันตรีสมคิด สายล้า
- เกิด : วันอาทิตย์ที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๐๒
- สถานที่เกิด : ตำบลทุ่งคอก อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๓๓ ป.ช.๕ สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
: พ.ศ. ๒๕๓๔ ปรโยศกรุพิเศษมัธยม (พ.ม.) กรุงเทพมหานคร
- อาชีพ : รับราชการทหาร (อนุศาสนาจารย์ กองทัพบก)
- เข้าศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๘
- สำเร็จการศึกษา : ๕ เมษายน ๒๕๕๔
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๔๗/๒๖๒ หมู่ ๕ แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กทม. ๑๐๑๕๐
โทร. ๐๒ ๔๕๑ ๓๗๗๐, ๐๘๔ ๖๖๓ ๓๖๑๓

